

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII AL
REPUBLICII MOLDOVA
UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ DIN MOLDOVA**

Cu titlul de manuscris

CZU:340.13(043.3)

**ICHIM RADU GABRIEL
FINALITATEA UMANISTĂ A VALORILOR JURIDICE**

Specialitatea 551.01 Teoria generală a dreptului

Teză de doctorat

Conducător științific:

Baltag Dumitru, doctor
habilitat, profesor universitar

Autor:

Ichim Radu Gabriel

Chișinău, 2019

© Ichim Radu Gabriel, 2019

CUPRINS

ANDNOTARE (în limba română, engleză și rusă)	4
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1. ANALIZA DOCTRINEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL VALORILOR JURIDICE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE	16
1.1. Poziționarea școlilor și curentelor juridice în raport cu ideea de valoare și finalitate juridică.....	16
1.2. Studii doctrinare privind valorile juridice.....	33
1.3. Concluzii la capitolul 1.....	44
2. FUNDAMENTUL VALORIC AL DREPTULUI	47
2.1. Conceptul de valoare juridică în sistemul valorilor sociale.....	47
2.2. Clasificarea valorilor juridice în corelație cu clasificarea și funcțiile valorilor sociale.....	66
2.3. Reglementări juridice actuale conturând principii și valori juridice.....	82
2.4. Valorile general umane – platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului.....	100
2.5. Concluzii la capitolul 2.....	117
3. DIMENSIUNEA AXIOLOGICĂ A VALORILOR JURIDICE ÎN CONTEXTUL SOCIAL ACTUAL	120
3.1. Valorile juridice și valorile moral-religioase: probleme de unitate și diferență.....	120
3.2. Realizarea drepturilor și libertăților omului ca valori juridice universale.....	134
3.3. Finalitatea antropologică a dreptului ca valoare socială.....	150
3.4. Dreptul și valorile social-culturale.....	162
3.5. Valorile juridice în fața provocărilor globalizării.....	171
3.6. Concluzii la capitolul 3.....	185
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	188
BIBLIOGRAFIE	194
CV-autorului	207
Declarația privind asumarea răspunderi	209

ADNOTARE

Ichim Gabriel "Finalitatea umanistă a valorilor juridice", teza de doctor în drept; specialitatea: 551.01 - Teoria generală a dreptului, Chișinău, 2019

Structura tezei este următoarea: Introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 252 titluri, 182 pagini text de bază. Rezultatele obținute au fost publicate în 13 lucrări științifice, volumul total al publicațiilor la teza este circa 5,37 c.a.

Cuvinte cheie: valoare socială, valoare juridică, valoare social-culturală, valoare moral-religioasă, valorile general umane, dimensiune axiologică a dreptului.

Domeniul de studii: Teoria generală a dreptului.

Scopul și obiectivele lucrării: Lucrarea presupune ca scop conceptualizarea finalităților umaniste a valorilor juridice la etapa actuală de reformare a sistemului juridic, de dezvoltare a democrației, de depășire a nihilismului juridic și soluționare a problemelor legate de nivelul general și individual al culturii și conștiinței juridice ale cetățenilor. Atingerea scopului propus presupune realizarea următoarelor obiective: definirea conceptului de valoare juridică și identificarea locului și rolului acestora în sistemul ierarhiei valorilor general-umane; prezentarea analitică a funcțiilor valorilor juridice și a criteriilor de clasificare; determinarea fundamentului valoric al dreptului în apărarea intereselor individuale și colective; dezvăluirea rolului valorilor juridice în simplificarea și ameliorarea calității dreptului la etapa contemporană; abordarea unității în diversitate a valorilor juridice cu valorile moral-religioase; analiza conceptuală a valorilor juridice în fața provocărilor globalizării și realizării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;

Noutatea și originalitatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de scopul și obiectivele, derivate din modalitatea de abordare a problemei, din însuși natura obiectului de cercetare. Astfel, noutatea științifică este reprezentată de faptul că în lucrare este realizată cercetarea teoretico-juridică a valorilor, aplicabile statului contemporan, statului de drept în condițiile consolidării democrației și edificării societății civile. În lucrare este propusă o abordare originală a înțelegerii și conștientizării rolului valorilor juridice (axiologie constructivă), ceea ce permite valorificarea dreptului în calitatea sa de cel mai puternic și eficient factor de influență asupra culturii juridice, morale și spirituale a societății.

Problema științifică soluționată constă în elaborarea mecanismului de identificare și fundamentare științifică a sistemului de valori juridice ca finalitate umanistă a dreptului, fapt ce determină evidențierea acestora în cadrul dimensiunii spirituale a valorilor general-umane, iar prin consecință dezvoltarea unei axiologii constructive, teorie ce ne permite clasificarea și perfecționarea unității, coeziunii, echilibrului și dezvoltării sistemului „unității prin diversitate” a valorilor juridice.

Semnificația teoretică a lucrării. Deducțiile teoretice formulate în lucrare vor contribui la dezvoltarea Teoriei generale a dreptului, în special studiul privind valorile juridice și cercetarea dreptului ca valoare socială. Acestea orientează spre formularea unui model optim al sistemului valorilor juridice. Concluziile și recomandările enunțate în teză, vor permite dezvoltarea anumitor direcții în știința valorilor, legislație și practică. Acestea, la rândul său, vor determina revizuirea opiniei tradiționale la implementarea valorilor juridice în acțiunile sociale ale oamenilor.

Valoarea aplicativă a prezentei teze. Analizele, concluziile și recomandările cuprinse în conținutul tezei ce țin de chestiunile de înțelegere a termenilor de valoare, valoare socială, valoare juridică, a raporturilor dintre ele, creează o anumită bază teoretică și practică ce va contribui la schimbarea opiniei cu privire la rolul și locul valorilor juridice în sistemul tradițional al valorilor sociale.

Implementarea rezultatelor obținute: în plan teoretico-științific ca material suplimentar pentru o înțelegere mai complexă a fenomenului valorilor juridice în cadrul valorilor general-umane; în plan didactico-științific la predarea cursului TGD, tema „Dreptul și valorile sociale”; în plan normativ-legislativ la realizarea procesului de elaborare și aplicare a dreptului, valorile juridice fiind suportul acestui proces.

ANNOTATION

Ichim Gabriel "The Human purpose of the juridical values" thesis in law, specialty: 551.01 - General Theory of Law, Chisinau, 2019

The structure of the thesis is the following: Introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography from 252 Titles, 182 Pages basic text. The results obtained have been published in 13 scientific papers, the total volume of the publications is of approximately 5,37 c.a.

Key words: social value, juridical value, social cultural value, moral religious value, general human values, the axiological law dimension.

Study field: General Theory of Law.

The aim and the objectives of the present thesis: The paper has as its aim the conceptualisation of the human purposes of the juridical values at the current stage of reforming the juridical system, of developing a democracy of surpassing the juridical nihilism and of solving the issues related to the general and individual level of the juridical culture and consciousness of the people. The achievement of the intended aim supposes the accomplishment of the following objectives: the definition of the concept of juridical value and the identification of their place and role in the system of the hierarchy of the general human values; the analytical presentation of the functions of the juridical values and of the classification criteria; the determination of the value basis of law in defending the individual and collective interests; the reveal of the role of the juridical values in simplifying and improving the quality of law on this contemporary stage; the approach of the unity in diversity of the juridical values with the moral religious values; the conceptual analysis of the juridical values facing the challenges of globalisation and of the accomplishment of the rights and freedoms of the person and of the citizen; the establishment of the suggestions of completing the juridical doctrine with categories and concepts, which could impose a characteristic of permanency and stability of the system of juridical values.

The scientific novelty of the results obtained is determined by the aim and the objectives, derived from the way of approaching the issue, from the nature of the research object itself. Thus, the scientific novelty is represented by the fact that in this paper is accomplished the theoretical juridical research of the values, applicable to the contemporary state, of the rule of the law under the conditions of the consolidation of democracy and of the edification of the civil society. In this paper is suggested an original approach of understanding and acknowledging the role of the juridical values (constructive axiology), which allows the valorisation of law under its quality of the strongest and the most efficient factor of influence on the juridical, moral and spiritual culture of the society.

The solved scientific issue consists in the elaboration of the instrument of identification and scientific basis of the system of juridical values as a human purpose of law, fact which determines their enhancement within the spiritual dimension of the general human values, and consequently the development of a constructive axiology, theory which leads to the classification and to the refinement of the unity, of the cohesion, of the balance and of the development of the "unity in diversity" system of the juridical values.

The theoretic deductions formulated in this paper will contribute to the development of the General Theory of Law, especially the study about the juridical values and the research of the law as a social value. These one lead to the formulation of an optimal model of the system of juridical values. The conclusions and the recommendations formulated in the thesis will allow the development of some directions in the science of values, law and practice. These ones, at their turn, will determine the review of the traditional opinion at the implementation of the juridical values in the social actions of the people.

The applicative value of the present thesis. The analysis, the conclusions and the recommendations from the content of the thesis which are related to the issue of the understanding of the term of value, social value, juridical value, of the relations between them, create a certain theoretic and practical basis which will contribute to the changing of the opinion concerning the role and the place of the juridical values in the traditional system of the juridical values.

The implementation of the results obtained: on a theoretic scientific level as supplementary material for a more complex understanding of the phenomenon of the juridical values within the general human values; on a didactic scientific level, when teaching the TGD course, the theme "Law and the social values"; on a normative legislative level, at the achievement of the process of elaboration and application of law, the juridical values being the support for this course.

АННОТАЦИЯ

Иким Раду Габриел "Гуманное назначение правовых ценностей", диссертация на соискание ученой степени доктора права, специальность: 551.01 - Общая теория права, Кишинэу, 2019

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из введения, трех глав, объединяющих 14 параграфов, заключения и списка литературы, из 252 названий, объем диссертации 182 страницы основного текста. Результаты исследования опубликованы в 13 научных работах, объем которых составляет 5,37 а.л.

Ключевые слова: социальная ценность, правовая ценность, социально-культурная ценность, религиозно-моральная ценность, общегуманные ценности, аксиология права.

Область исследования: Общая теория права

Цель и задачи исследования. Цель исследования заключается в концептуализации гуманного назначения правовых ценностей на этапе реформирования правовой системы, развития демократии, преодоления правового нигилизма, решения проблем связанных с общим и индивидуальным уровнем культуры и правосознания граждан. Для достижения поставленной цели в диссертации решались следующие задачи: определение понятия правовой ценности; идентификация места и роли правовых ценностей в иерархии общечеловеческих ценностей; анализ функций и критериев их классификации; детерминация ценностного основания права в защите общих и индивидуальных интересов граждан; раскрытие роли правовых ценностей в упрощении и амелиорации качества права на современном этапе; выявление единства правовых и религиозно-моральных ценностей; концептуальный анализ правовых ценностей в совокупности с проблемами глобализации и реализации прав и свобод человека и гражданина.

Научная новизна и оригинальность полученных результатов определяется целью и задачами исследования, вытекающих из способов исследования научной проблемы, из природы самого объекта исследования. Так, новизна диссертации определяется тем, что в работе проведено теоретико-правовое исследование правовых ценностей применительно к современному правовому государству, консолидации демократии и строительства гражданского общества. В исследовании предложен оригинальный способ осмысления и осознания роли правовых ценностей (аксиологии права), что способствует, в свою очередь, упрочению права в качестве основного и эффективного фактора влияния на правовую, моральную и духовную культуру общества.

Решенная научная проблема состоит в разработке научного механизма идентификации и обоснования системы правовых ценностей и их гуманное назначение, что привело к детерминации их выявления в рамках духовного пространства общегуманных ценностей, и впоследствии развитие конструктивной аксиологии, теории которая позволяет классифицировать и совершенствовать единство, сплоченность сбалансированность и развитие системы правовых ценностей.

Теоретическая значимость исследования состоит в том, что теоретические выводы исследования будут способствовать развитию Общей теории права, в частности исследованию правовых ценностей и права как социальной ценности. Выводы и предложения, обоснованные в научной работе помогут в развитии определенных направлений в науке ценностей, в разработке законодательства и юридической практике. Эти направления, в свою очередь, определяют изменения традиционного мнения в использовании правовых ценности в социальных действиях людей.

Практическая значимость исследования заключается в том, что выводы и предложения обозначенные в содержании работы, осмысление понятий ценности, социальной ценности, правовой ценности и их соотношение, создают определенную теоретическую основу которая будет способствовать изменению взглядов о роли и места правовых ценностей в социальных действиях людей.

Результаты исследования. В научно-теоретическом плане могут быть использованы в комплексном осмыслении и уяснении явления правовых ценностей в системе общечеловеческих ценностей, в научно-дидактическом плане в преподавании курса "Общей теории права", раздел "Право и социальные ценности", в нормативно-законодательном плане, в улучшении процессов правореализации и применения права, правовые ценности будучи основой данного процесса.

LISTA ABREVIERILOR

CE - Consiliul Europei

CEDO - Convenția Europeană pentru Drepturile Omului

DUDO - Declarația Universală a Drepturilor Omului

DUDO – Declarația Universală a Drepturilor Omului

FMI - Fondul Monetar Internațional

OIM - Organizația Internațională a Muncii

OMC - Organizația Mondială a Comerțului

OMC - Organizația Mondială a Comerțului

OMS - Organizația Internațională a Sănătății

ONU – Organizația Națiunilor Unite

RM - Republica Moldova

UE - Uniunea Europeană

UNESCO - Organizația Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură

INTRODUCERE

Actualitatea temei cercetate. Problema valorilor juridice preocupă cercetătorii din domeniu pe parcursul mai multor decenii cu toate acestea nu este epuizată din perspectiva actualității sale. Acest lucru este absolut firesc, întrucât formarea valorilor juridice la diferite etape istorice și în diverse state are atât trăsături și legități comune, cât și caractere specifice, condiționate de nivelul de dezvoltare economică, culturală, spirituală, morală, social-politică, de dezvoltare a democrației și a instituțiilor democratice ale societății civile și ale statului de drept, dar și de atitudinea tolerantă față de noile valori democratice ce se nasc.

Umanitatea planetei noastre nu se află astăzi, omogen, în aceeași fază sau etapă istorică. Evoluția civilizației umane nu este un proces uniform: vom întâlni mereu corespondențe, contaminări între culturi și valori, dar niciodată uniformitate. Însăși identitatea indivizilor este dată de apartenența lor la o anumită comunitate: ne naștem cu un fond biologic comun, dar fiecare își consolidează propriile trăsături, năzuințe, valori. Și, chiar dacă suntem asemănători prin valorile pe care le primim, suntem diferiți prin valorificările pe care le facem. Nu există un model moral universal, atemporal și aspațial.

Dreptul ca valoare socială este conectat la istorie și la mediul social. A ne imagina că dreptul trebuie să fie peste tot și mereu același este o concepție falsă. Orice stat are dreptul său legiferat, în concordanță cu propriile exigențe socio-politice, cu tradițiile și valorile pe care le proclamă. Fiecare sistem juridic se reproduce singur, potrivit identității sale.

Astăzi, statele Europei se confruntă cu noi provocări: integrarea într-o ordine juridică supraetată, racordarea la interese supranaționale, reconfigurarea suveranității, împletirea valorilor naționale cu cele ale Uniunii Europene, înfăptuirea marilor principii ale integrării, armonizarea legislației. Crearea unei Europe Unite aduce în atenție o problemă delicată: aceea a raportului dintre identitățile naționale și înfăptuirea integrării europene, mai precis, a compatibilității dintre valorile naționale și cele ale Uniunii Europene. Studii de specialitate arată că, în țările care parcurg procesul de integrare, fără a menține un echilibru permanent între integrare și identitate, se aud strigăte de alarmă ale identităților care se simt amenințate.

Fără îndoială, globalizarea poate aduce un import de standarde greu de acceptat de către state în concepția cărora, tradiția primează în fața inovației, state nepregătite pentru o asemenea „forțare” a uniformității culturale.

Întrucât diversitatea culturală este principalul atu al Europei la nivel mondial, ne-am exprimat opinia în sensul că, în cadrul procesului de înfăptuire a reformei legislative, pentru reușita alinierii la standardele internaționale, este necesară luarea în considerare a valorilor socio-culturale ale statelor. Astfel, am susținut că, în măsura în care nu se are în vedere cultura juridică

specifică fiecărei națiuni, încercarea de a recompune sistemele de drept existente, de a uniformiza dreptul și de a institui unul cu caracter universal, așa-numita supraetățizare juridică a secolului XXI, nu ține cont de realitatea socială. Fiecare popor are propriul său ritm de viață și propriile valori care emană din istoria și din cultura sa. Scara de valori a fiecărei civilizații nu poate fi fixată în termeni absoluți, ci în funcție de necesitățile sociale care, la rândul lor, se schimbă de la o etapă la alta și de la o țară la alta.

Prin urmare, nu poate exista legislație comună tuturor societăților din toate timpurile. Cel mult, ideea de drept este eternă, dar conținutul său nu poate fi decât variabil. Însă, admitând că, în plan psihologic, în felul de a gândi al unei epoci se regăsesc urme ale felului de a gândi al epocilor anterioare și, totodată, că viața nu reîncepe cu fiecare instaurare a unui nou mod de producție, putem vorbi despre o serie de elemente de continuitate în drept. Astfel, istoria scoate la iveală existența unor valori juridice care-și trag originea din dreptul roman și care au supraviețuit numeroaselor convulsii legislative aplicându-se de-a lungul unei evoluții milenare.

Astfel, în cadrul prezentei lucrări ne-am propus să demonstrăm că, în marea sa diversitate istorico-spațială, în pofida diferențelor firești existente între civilizații, dreptul posedă o natură permanentă, universală, reprezentată de un mănunchi de constante. Aceste constante ale universului juridic sunt valorile juridice indispensabile de natură să faciliteze armonizarea, la scară internațională, a sistemelor juridice. Totodată, am arătat că asemănările existente între aceste valori juridice, consacrate în ordinea juridică a unor civilizații atât de diferite, se explică prin valoarea lor universală, prin faptul că, pretutindeni valorile exprimă un adevăr unic care se impune rațiunii.

În concluzie, apreciem că, numai în măsura în care România, Republica Moldova și Uniunea Europeană se fundamentează pe aceste valori care se situează în zona eternului juridic, atât pentru rațiunea individului, cât și pentru identitatea națională a statelor, este posibilă „unitatea în diversitate”, tradusă prin armonizare, iar nu prin uniformizare.

Scopul și obiectivele tezei. Scopul cercetării constă în conceptualizarea finalităților umaniste a valorilor juridice la etapa actuală de reformare a sistemului juridic de dezvoltare a democrației de depășire a nihilismului juridic și soluționare a problemelor legate de nivelul general și individual al culturii și conștiinței juridice ale oamenilor. Prezenta teză de doctorat supune atenției ipoteza unității valorilor juridice și în același timp a diversității lor dintr-o perspectivă diferită de abordare, pornind de la premiza inexistenței sistemelor de drept identice și nici legislației universal valabile.

Preocuparea pentru subiect a fost dictată și de alte rațiuni care privesc în esență inevitabilul recurs la valorile juridice într-o epocă marcată de profunde schimbări legislative, cum este și cea pe care o travează țările noastre.

Scopul propus determină următoarele obiective concrete:

- cercetarea complexă a ideii de valoare și finalitate în drept, în doctrina și normativitatea juridică, identificarea opiniilor și teoriilor existente;
- examinarea naturii juridice a valorilor dreptului, a poziționării școlilor și curenților juridice în raport cu ideea de valoare și finalitate juridică;
- definirea conceptului de valoare juridică și identificarea locului și rolului acestora în sistemul ierarhiei valorilor general–umane;
- prezentarea analitică a funcțiilor valorilor juridice și a criteriilor de clasificare;
- determinarea fundamentului valoric al dreptului în apărarea intereselor individuale și colective;
- dezvăluirea rolului valorilor juridice în simplificarea și ameliorarea calității dreptului la etapa contemporană;
- abordarea unității în diversitate a valorilor juridice cu valorile moral-religioase;
- analiza conceptuală a valorilor juridice în fața provocărilor globalizării și realizării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;
- elaborarea propunerilor de completare a doctrinei juridice cu categorii și concepte, care ar contribui la imprimarea unui caracter permanent și stabil a sistemului valorilor juridice.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute este determinată de scopul și obiectivele , derivate din modalitatea de abordare a problemei, din însuși natura obiectului de cercetare. Astfel, noutatea științifică este reprezentată de faptul că în lucrare este realizată cercetarea teoretico-juridică a valorilor, aplicabile statului contemporan, statului de drept în condițiile consolidării democrației și edificării societății civile.

În lucrare este propusă o abordare originală a înțelegerii și conștientizării rolului valorilor juridice (axiologie constructivă), ceea ce permite valorificarea dreptului în calitate sa de cel mai puternic și eficient factor de influență asupra culturii juridice, morale și spirituale a societății. Indicăm asupra posibilității armonizării proceselor de determinare, formare și însușire a valorilor dreptului cu acțiunea lor regulatoare.

Față de quasi-absența, în plan național, a unei monografii dedicate exclusiv finalității umanistice a valorilor juridice am considerat că cercetarea unei teme atât de generoase în semnificații și dimensiuni este o adevărată provocare. Preocuparea pentru subiect a fost, însă, dictată și de alte rațiuni novatoare care privesc, în esență: actualitatea temei, în contextul în care umanitatea este reclădită astăzi sub deviza „unitate în diversitate”; inevitabilul recurs la valorile juridice într-o epocă marcată de profunde schimbări legislative, cum este cea pe care o traversează țara noastră.

Rezultatele obținute rezidă în modul de analiză a valorilor juridice în contextul integrării statelor într-o nouă ordine juridică, precum și abordarea și explicarea, dintr-o perspectivă diferită, a conceptului de „unitate în diversitate” a valorilor general-umane. De asemenea, menționăm atenția acordată așezării valorilor la temeiul evoluției dreptului, în perioadele marcate de profunde schimbări legislative și sublinierea necesității de a reconsidera importanța valorilor juridice în contextul actual al adoptării de noi acte legislative în România și Republica Moldova.

Considerăm că un caracter novator prezintă și următoarele demersuri științifice: situarea valorilor în „dat”-ul dreptului și analiza influenței exercitate de acestea asupra operei de construcție a dreptului; surprinderea elementelor de continuitate în drept și identificarea valorilor în orizontul permanențelor juridice; investigarea esenței dreptului și a corelației care există între aceasta, conținutul și forma dreptului; cercetarea locului pe care îl ocupă valorile în ierarhia valorilor general-umane însoțită de referiri și critici ale teoriilor existente; prezentarea sistematică a conceptului de valoare și marcarea distincției între sensul ontologic, cel metodologic și cel epistemologic.

Dincolo de considerentele expuse anterior, apreciem că următoarele argumente sunt, de asemenea definatorii, în ceea ce privesc rezultatele cercetării și noutatea științifică:

- valorile analizate dintr-o perspectivă ontologică, „luminează” dreptul încă de la începutul existenței societății, adică dinainte de a fi descoperite și formulate de știința dreptului;
- valorile juridice ocupă un loc privilegiat în ordinea juridică, fiind postulate înrădăcinate în conștiința umanității;
- valorile juridice sunt purtatoare de valori umane, fiind dimensionate axiologic;
- valorile sunt cele care asigură unitatea, coeziunea, echilibrul și dezvoltarea sistemului juridic;
- valorile sunt directive, premise logice ale elaborării dreptului pozitiv;
- valorile juridice alcătuiesc „spiritul” legii, constituind repere atât pentru legiuitor, cât și pentru practician, în procesul elaborării și aplicării normelor de drept pozitiv.

Identificarea problemei științifice. Am efectuat o cercetare multeaspectuală a finalității umanistice a valorilor juridice. Rezultatele obținute contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante ce rezidă în elaborarea mecanismului de identificare și fundamentare științifică a sistemului de valori juridice ca finalitate umanistă a dreptului, fapt ce determină evidențierea acestora în cadrul dimensiunii spirituale a valorilor general-umane, iar prin consecință dezvoltarea unei axiologii constructive, teorie ce ne permite clasificarea și perfecționarea unității, coeziunii, echilibrului și dezvoltării sistemului „unității prin diversitate” a valorilor juridice.

Importanța teoretică a lucrării este determinată de noutatea științifică, actualitatea și concluziile generale formulate. Astfel, importanța tezei rezidă și din modul de analiză a temei, precum și acordarea și explicarea dintr-o perspectivă diferită a conceptului de valoare juridică.

Titlul generos al tezei de doctorat ne-a permis să abordăm valorile juridice dintr-o perspectivă juridică interdisciplinară, astfel încât prezenta cercetare constituie o împletire a teoriei generale a dreptului cu domenii ca filosofia dreptului (în special, ontologia), epistemologia, metodologia, axiologia, dar și cu morala, istoria dreptului, sociologia juridică, logica juridică, dreptul comparat și, nu în ultimul rând, dreptul Uniunii Europene.

Deduțiile teoretice formulate în lucrare vor contribui la dezvoltarea Teorie generale a dreptului, în special studiul privind valorile juridice și cercetarea dreptului ca valoare socială. Acestea orientează spre formularea unui model optim al sistemului valorilor juridice. Concluziile și recomandările enunțate în teză, vor permite dezvoltarea anumitor direcții în știința valorilor, legislație și practică. Acestea, la rândul său, vor determina revizuirea opiniei tradiționale la implementarea valorilor juridice în acțiunile sociale ale oamenilor.

Valoarea aplicativă a prezentei teze. Analizele, concluziile și recomandările cuprinse în conținutul tezei ce țin de chestiunile de înțelegere a termenilor de valoare, valoare socială, valoare juridică, a raporturilor dintre ele, creează o anumită bază teoretică și practică ce va contribui la schimbarea opiniei în viitor cu privire la rolul și locul valorilor juridice în sistemul tradițional al valorilor juridice.

Implementarea rezultatelor obținute:

- în plan teoretico-științific ca material suplimentar pentru o înțelegere mai complexă a fenomenului valorilor juridice în cadrul valorilor general-umane;
- în plan didactico-științific la predarea cursului TGD, tema „Dreptul și valorile sociale”;
- în plan normativ-legislativ la realizarea procesului de elaborare și aplicare a dreptului, valorile juridice fiind suportul acestui proces.

Aprobarea rezultatelor tezei. Rezultatele cercetării finalității umaniste a valorilor juridice au fost cuprinse și aprobate în cadrul conferințelor științifice naționale și internaționale, cele mai importante fiind următoarele:

1. Ichim G. A few reflections on the concept of social value. În: International Conference “European union s history, culture and citizenship”. 10-th edition. Pitești, România. 2017. p.544-551. 0,3 c.a
2. G. Ichim. Unele contribuții la conceptul de valoare juridică. În. Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Conferință științifică, Chișinău: ULIM, 2015. P. 105-110. 0,3 c.a.

3. D. Baltag, G. Ichim. Știința valorii juridice în opera lui Petre Andrei. În. Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Conferință științifică, Chișinău: ULIM, 2015. P. 38-45. 0,3 c.a.

4. D. Baltag, G. Ichim. Unele considerente cu privire la clasificarea și funcțiile valorilor. În Jurisprudența – componentă fundamentală a proceselor integraționale și a comportamentului legal contemporan. Conferință internațională științifico-practică, Chișinău, 3-4 noiembrie 2017. P. 52-58. 0,2 c.a.

Sumarul compartimentelor tezei. Teza de doctor „**Finalitatea umanistă a valorilor juridice**” reprezintă o cercetare a unui concept deosebit de important din sfera juridică.

Lucrarea este structurată în trei capitole, divizate în subcapitole, fiecare din acestea , reprezentând o cercetare a acestui fenomen din perspectivă juridică istorică, sociologică, psihologică, filosofică etc., prin prisma multitudinii de concepte cu care interferează și din perspectiva contemporanității și a încercărilor la care acesta este supus în contextul actual.

Astfel, lucrarea debutează cu o introducere, care cuprinde prezentarea generală a problemei cercetate, importanța teoretică a tezei, scopul, obiectivele, rezultatele cercetării, noutatea științifică, precum și valoarea aplicativă și aprobarea rezultatelor tezei. Teza de doctorat cuprinde, de asemenea lista bibliografiei utilizate, adnotările și lista abrevierilor utilizate în teză.

În capitolul 1: „Analiza doctrinei științifice în domeniul valorilor juridice și identificarea problemelor de cercetare”, se face o analiză detaliată a valorilor sociale și valorilor juridice în doctrina juridică.

Primul subcapitol este dedicat „*Poziționării școlilor și curenților juridice în raport cu ideea de valoare și finalitate juridică*”.

Valorile au devenit, în primul rând, obiectul meditației filosofice, care a apărut din nevoia de a da răspuns marilor întrebări pe care omul le pune în legătura cu existența și formele ei, relațiile omului cu universul și valorile făurite de el. Astfel, problema valorii a devenit inevitabilă, iar răspunsurile teoretice sunt în concordanță cu particularitățile modului de gândire al epocii și al culturii, precum și cu idealurile ei. Prin urmare, orice teorie a valorilor este atât o explicație privind esența și rostul valorilor, cât și o interpretare și o promovare a lor.

O atenție deosebită în **subcapitolul 2** este acordată analizei lucrărilor cercetărilor din domeniu, care au contribuit în mare măsură, chiar și tangențial, la cercetare conceptelor de valoare juridică, finalitate juridică și a altor probleme actuale legate de tema tezei. Astfel, aspecte referitoare la valorile dreptului au fost analizate atât în literatura juridică străină, cât și în cea autohtonă, fie în cadrul unor lucrări complexe, cum sunt tratatele și cursurile universitare, cât și în cadrul unor monografii și articole științifice de specialitate privind aspecte punctuale ale valorilor.

În capitolul 2 „Fundamentul valoric al dreptului” am efectuat cercetarea pornind de la conceptul de valoare juridică în sistemul valorilor sociale. Trecând în revistă principalele valori fundamentale, care sunt promovate, apărate, garantate și conservate de drept, ca un obiectiv al acțiunii mecanismului juridic, cât și studierea fenomenului juridic prin prisma acestor valori am formulat *direcțiile principale de acțiune ale sistemului valorilor sociale promovate de drept*.

În concluzie, încercăm să *definim valorile sociale* ca principii generale și abstracte, care ghidând atitudinile, interesele, nevoile, comportamentele persoanei, apar fie ca determinanți direcți, fie indirecti. Valoarea reprezintă întruchiparea unor scopuri, proiecte, dorințe, intenții, adică obiectivarea esenței umane în produse ale activității creatoare pentru fiecare tip de atitudine umană.

La rândul său *valorile juridice* reprezintă fenomene social juridice, mijloace și mecanisme juridice. Ele includ: exprimarea propriei valori a dreptului în viața de zi cu zi - de securitatea individului în situații de conflict, determinarea și garantarea drepturilor, asigurarea corectitudinii soluționării conflictelor juridice; drepturile înăscute ale omului care determină principiile fundamentale ale democrației; mecanisme și mijloace juridice speciale (tot instrumentariul juridic) care asigură valorificarea dreptului, garantarea drepturilor, instituțiile ce exprimă cel mai bine corelația dintre reglementarea individuală și normativă etc.

Tot în acest capitol, am făcut o analiză a clasificărilor și funcțiilor valorilor sociale în corelație cu ierarhia valorilor juridice.

Capitolul 3 „Regelementări juridice actuale conturând principii și valori juridice” începe cu problemele de unitate și diferență între valorile juridice și valorile moral-religioase.

De asemenea, într-un subcapitol distinct ne-am propus să investigăm care este rolul și locul valorilor juridice în realizarea drepturilor și libertăților omului.

Nu s-a putut trece cu vederea nici finalitatea antropologică a dreptului ca valoare socială. A face din fiecare din noi un "*homo juridicus*", un dat antropologic, reprezintă maniera specialiștilor în domeniul antropologiei juridice de a lega dimensiunile biologice cu cele de simbolică a dreptului, specifice ființei umane. Dreptul reunește infinitudinea universului nostru mintal cu finitudinea experienței noastre fizice și tocmai prin aceasta el îndeplinește în noi o funcție antropologică de instituire a rațiunii.

Am sintetizat opiniile mai multor autori, referitor la sensurile noțiunii de cultură istorică, cultură filosofică, cultură etică și cultură juridică. Am determinat care este rolul culturii juridice în viața socială: *în primul rând*, cultura juridică este un criteriu al nivelului de dezvoltare a personalității umane. Dacă dreptul și alte instrumente juridice creează un mediu favorabil pentru activitate, atunci cultura intervine pentru înlăturarea comportamentului ilicit; *în al doilea rând*, cultura juridică înglobează toate valorile juridice, care au fost adoptate de către omenire de-a

lungul istoriei, de aceea o atitudine potrivită față de aceasta determină progresul social; și *în al treilea rând*, cultura juridică asigură dezvoltarea ordinii, a statului și sistemului de drept.

Alături de cele expuse **ultimul subcapitol** este dedicat locului valorilor juridice în fața provocărilor globalizării. Am ajuns la concluzia că globalizarea dreptului are a opera cu o seamă de accente axiologice în ce privește statutul drepturilor omului, astfel încât acesta să consfințească condiția civică îndatoritoare a individului în "cetate" și, deopotrivă, oferta umanizatoare a "cetății" în raport cu individul, căruia să-i asigure climatul formativ-identitar al afirmării sale ca persoană: persoană morală, devenită subiect de drept nu în abstract, ci în relația obiectivată cu „ceilalți”. În acest sens, este de așteptat ca universalizarea dreptului să ducă mai departe achizițiile umaniste ale culturilor, inclusiv valorile juridice ce ele le exprimă; nu salturile calitative, ca formulă de progres, cu negația frustrantă ce le însoțesc, au a caracteriza procesul în cauză, cât continuitatea creativă, deschisă la provocările mondializării.

1. ANALIZA DOCTRINEI ȘTIINȚIFICE ÎN DOMENIUL VALORILOR JURIDICE ȘI IDENTIFICAREA PROBLEMELOR DE CERCETARE

1.1. Poziționarea școlilor și curenților juridice în raport cu idea de valoare și finalitatea juridică

Amploarea schimbărilor ce au loc în societatea contemporană necesită noi configurații în profilul valorilor juridice, însă această perspectivă axiologică contemporană cu privire la drept trebuie să beneficieze de ”experiența valoristă” a dreptului cu privire la care evocăm în continuare câteva ”secvențe” cu titlu ilustrativ din filosofia și doctrina juridică.

Valorile au devenit, în primul rând, obiectul meditației filosofice, care a apărut din nevoia de a da răspuns marilor întrebări pe care omul le pune în legătura cu existența și formele ei, relațiile omului cu universul și valorile făurite de el. Astfel, problema valorii a devenit inevitabilă, iar răspunsurile teoretice sunt în concordanță cu particularitățile modului de gândire al epocii și al culturii, precum și cu idealurile ei. Prin urmare, orice teorie a valorilor este atât o explicație privind esența și rostul valorilor, cât și o interpretare și o promovare a lor.

Evoluția valorilor juridice în gândirea filosofică poate fi secționată în felul următor: *Binele* (Platon) - *Justiția* (Aristotel) - *Ordinea* (Cicero) - *Pacea* (Sf. Augustin) - *Binele comun* (Sf. Thomas) - *Puterea* (Machiavelli) - *Certitudinea* (Bacon) - *Securitatea* (Hobbes) - *Egalitatea* (Rousseau) - *Libertatea* (Kant) - *Utilitatea generală* (Bentham) - *Statul* (Hegel) - *Solidaritatea* (Duguit) - *Dreptul* - *valoare de ordin social* (Speranția).

Filosofia, ca mod de reflectare teoretică, unitară, a existenței, exprimă în noțiunile și categoriile sale o experiență practică și ideatică deosebită a umanității. În seria determinărilor ontologiei umanului, opțiunea axiologică ocupă un rol important. Încă de la începuturile sale, filosofia cuprindea reflecția despre domeniul moral în sensul că valorile și dorința de a crea valori reprezintă cauze adânci care pun în mișcare atât individul, cât și colectivitățile.

Așa de exemplu, *Platon* (427-347 î. Hr.) își expune concepțiile social-politice și *ideile* valorice în „*Dialogurile* ”*Republica*”, ”*Statul*”, ”*Politicul*” și ”*Legile*”. Platon deduce dreptul din ideea pe care o consideră cea mai desăvârșită, și anume, *ideea Binelui*. La el, în opinia lui V. Vasilos ”*ideea binelui suprem*” guvernează Universul. Platon spune că rostul de a fi a Statului Ideal este acela de a înfăptui principiile *Binelui* și *Dreptății*. Odată văzută *ideea Binelui*, ea trebuie concepută, zicea Platon, ca pricină a tot ce este drept și frumos. Valorile ideale fiind ”*de natură divină*”, statul va fi unul bogat, un stat care va trebui să facă din religie și cult un însemnat instrument de educație [220, p. 86].

O altă valoare juridică ”*justiția*” este la Platon ”*armonia părților într-un Tot*”. Ea este astfel supunerea față de legi, pentru că numai legea aduce păstrarea ordinii, fiind condiție a

existenței și fericirii. Justiția trebuie să existe și în indivizi și în stat, dar în individ e scrisă cu litere mărunte, pe când în stat e scrisă cu litere mari [220, p. 86].

După *Aristotel* (384-322 î. Hr.) într-un stat care este organizat prin legi, aplicarea lor reprezintă și ea, într-un sens „*justiția*”. Justiția este, aici „conformitatea cu legea”. Însă deasupra legilor, precizează I. Craiovan, indicând în acest fel un reper valoric specific pentru dreptul pozitiv, există la *Aristotel* un fel de justiție absolută care le guvernează și pe ele, anume *echitatea*. Ea este sursa și „îndreptarul” lor, legea nescrisă pe care legile scrise o conțin în mod imperfect și pe care o dezvoltă. Se vădese aici, germeii teoriei dreptului natural, cuprinzându-se ideea de echitate în sensul larg al termenului „lege”, definiția „justiției” în aplicarea ei cea mai înaltă, în spiritul filosofiei aristotelice fiind conformitatea cu legea și cu echitatea [52, p. 54].

În opinia prof. I. Craiovan, pentru *Aristotel* ca și pentru *Platon* *binele suprem* este fericirea produsă de virtute. Statul este o necesitate, nu este o simplă alianță, adică o asociație temporară făcută pentru a realiza anumite scopuri particulare, ci o uniune organică perfectă, care are ca scop virtutea și fericirea universală; este o comuniune necesară, concepută în scopul perfecționării vieții. Omul este chemat de însăși natura sa la viața politică. Statul în mod logic există înaintea indivizilor, tot așa după cum organismul există înaintea părților sale [56, p. 104]. Deci după cum nu e posibil să concepem, de pildă, menționează *Georgio del Vechio*, o mână vie despărțită de corp, tot astfel nu poate fi imaginat individul în afara statului [99, p. 56]. Statul reglementează viața cetățenilor prin mijlocul legilor. Acestea domină viața întreagă, pentru că indivizii nu-și aparțin lor, ci Statului. Conținutul legilor este justiția, și *Aristotel* instituie o analiză profundă a ei [56, p. 104].

Astfel, în contextul în care filosofia era înțeleasă ca un fel de știință universală care includea studiul valorilor ca binele, frumosul sau justul, *Aristotel*, folosind metoda analizei limbajului natural, explică termenii din familia justiției ca: *dikaiosune* - care exprimă în general moralitatea, conformitatea conduitei individului cu legea morală, ea evocă ideea de ordine, armonie, bune relații cu alții în cetate; *dikaioi* - om just, justiția în mine; *dikaion* - ca justiție în afara mea, obiectivă, cu un anumit specific. Se parcurge astfel un traseu original care conduce la conturarea justiției specifice dreptului, caracterizată ca partaj al lucrurilor, ca proporție între persoane, cât și la analiza unor tipuri de justiție [56, p. 104].

Aristotel distinge, deci, mai multe specii ale justiției caracteristice dreptului.

Prima dintre ele este *justiția distributivă*, care se aplică la repartizarea onorurilor și bunurilor și tinde ca fiecare dintre asociați să primească o porțiune potrivit meritului său. Dacă persoanele nu sunt egale - ca merite - explică *Aristotel*, ele nu vor primi nici bunuri egale. Prin aceasta, în mod manifest, nu se face altă decât se reafirmă principiul egalității, deoarece tocmai el ar fi violat în funcția sa specifică dacă s-ar acorda un tratament egal la merite inegale. Justiția

distributivă consistă deci într-un raport proporțional, pe care Aristotel, nu fără oarecare artificiu, îl definește ca o proporție geometrică.

Al doilea fel de *justiție* este cea *corectivă*, care ar putea să se mai numească - propune Giorgio del Vecchio - și *rectificativă*, *egalizatoare* sau *sinalagmatică*, adică regulatoare a raporturilor de schimburi reciproce [99, p. 84]. Și aici se aplică principiul egalității, dar într-o formă deosebită de cea precedentă: aici este vorba numai de măsurarea în mod impersonal a daunei sau câștigului, adică de lucruri și acțiuni în valoarea lor obiectivă, termenii personali fiind considerați ca egali (de exemplu, părțile în cadrul contractului de vânzare-cumpărare). O asemenea măsură are, după Aristotel, tipul său propriu în proporția aritmetică. Această specie de justiție tinde a face astfel ca fiecare dintre cele două părți aflate într-un raport să se găsească una față de alta într-o condiție de paritate, în așa fel ca niciuna să nu fi dat sau să fi primit nici mai mult, nici mai puțin. Acest tip de justiție trebuie însă înțeles într-un sens mai larg, el aplicându-se nu numai raporturilor voluntare sau contractuale, ci și acelor pe care Aristotel le numește involuntare și care nasc din delict, pentru că și acolo se cere o anumită egalitate, adică o corespondență exactă între delict și pedeapsă [56, p. 104].

Justiția corectivă sau egalizatoare poate fi privită sub două aspecte: sau întrucât determină formarea raporturilor de schimb, după o anumită măsură, și atunci se prezintă ca *justiție comutativă*; sau întrucât tinde a face să prevaleze această măsură, în caz de controverse, prin intervenția judecătorului, și atunci se prezintă ca *justiție judiciară*. În materie de delikte, justiția corectivă se exercită neapărat de-a dreptul în forma judiciară, pentru că aici este vorba tocmai de a repara, împotriva voinței uneia din părți, o daună produsă pe nedrept, în materie de contracte, această justiție dă o normă, înainte de toate pentru înșiși contractanții, iar măsura reparatoare a judecătorului poate chiar să nu fie necesară.

Aristotel s-a preocupat de dificultatea aplicării legilor, având în vedere caracterul lor general, la cazuri concrete și a indicat un corectiv rigidității justiției, echitatea, criteriu de aplicare a legii, care permite a o adapta la cazuri particulare, moderându-i asprimea. „Sensul însuși al echității constă în a corecta legea, în măsura în care aceasta se dovedește insuficientă, din cauza caracterului ei prea general” (Etica Nicomahică, Cartea a Va, Cap. 10, nr. 6). Legile sunt formale, abstracte, schematice, justa lor aplicare cere o anumită adaptare; această adaptare o constituie echitatea, care poate să ajungă, în cazurile neprevăzute în mod expres de legiuitor, până la a sugera norme noi [56, p. 104-105].

Pentru Cicero (106-43 î. Hr.) există un drept deasupra tuturor legilor omenești, care descinde din aceeași rațiune din care descinde însăși *ordinea universală*.

Dreptul, remarcă Cicero, e stabilit prin lege, dar legea? De unde vine legea? Legea nu este în edictul pretorului, ea este rațiunea supremă înscrisă în natura noastră dar dezvoltată și

perfecționată prin cugetul nostru. Reflecția superioară asupra dreptului - filosofia dreptului - trebuie „să pună în lumină natura dreptului, iar ea trebuie căutată în natura omului; apoi, trebuie studiate legile de guvernare a cetăților și numai după aceea urmează să discutăm despre legile și statutele popoarelor, așa cum au fost ele stabilite și scrise, fără a omite nici drepturile civile ale poporului nostru” (*Despre legi*, 5, 17) [56, p. 104].

Legile au în ele ceva nepieritor deoarece ele derivă nu din părerile variabile ale oamenilor ci din natura noastră care se conduce după voința divină.

Adevărata lege este desigur înțelepciunea dreaptă conformă cu natura, prezentă în toți oamenii, consecventă, eternă, care ne cheamă la datorie și ne dă porunci, interzicându-ne să comitem fraude și îndepărtându-ne astfel de la ele... Divinitatea ne interzice să modificăm în vreun fel această lege, să procedăm la vreo derogare sau s-o abrogăm integral; nu putem fi exceptați de la ea nici prin intervenția Senatului, nici prin cea a poporului ... Ea nu va fi una la Roma, alta la Atena, una acum, alta în viitor, ci toate popoarele din toate vremurile vor fi stăpânite de o singură lege, eternă și fixă și va exista un singur zeu pentru toți, învățător și conducător al tuturor (*Despre stat*, III, 22, 33) [56, p. 104].

Aceasta nu înseamnă, apreciază Cicero, că tot ce se cuprinde în legile pozitive și datini ar fi just și bun. Ignoranța și atâtea defecte omenești se pot amesteca în făurirea legilor, așa că sunt unele legi care nici nu-și merită numele acesta, tot așa cum sunt „leacuri” date de vrăjitor sau ignoranți dar care nu merită numele de „leacuri”. Numai când este justă, o lege merită considerație, iar criteriul de apreciere a Justului” Cicero îl găsește în acest simț intim de discriminare pe care azi îl numim „conștiință valorică”. El apără dreptatea chiar și împotriva dreptului, considerând că uneori rezultă nedreptăți dintr-un anumit, abuz al legii și dintr-o interpretare extrem de ingenioasă, dar înșelătoare a dreptului, încât maxima ”*summum ius summum injuria*” (maximum de drept, maximum de injustiție) a devenit un proverb intrat în uz [56, p. 104].

Aureliu Augustin (354-430) consideră că, Legile pozitive (”*Lex temporalis*”) trebuie să derive din cele naturale și destinația lor este oarecum defensivă: ele apără pacea și ordinea socială stabilită de Dumnezeu. Dacă, însă unele din ele nu derivă din legea naturală, atunci respectarea lor nu este obligatorie.

Punctul de plecare al filosofiei lui Augustin, în opinia lui I. Craiovan, este lupta contra scepticismului și setea după un adevăr absolut, mai presus de orice îndoială, care poate fi găsit în dogmatismul credinței. Pentru Augustin, adevărul rațional este o confirmare a credinței, „înțelege pentru ca să crezi” (*intellige ut credas*), iar credința duce la rațiune „crede pentru ca să înțelegi” (*crede ut intelligas*); așadar, credința nu este împotriva rațiunii, ci, cel mult, este deasupra ei, e supranațională.

Drept și just nu poate să fie ceva decât prin puterea ce vine de la Dumnezeu și prin protecția bisericii. Augustin face distincția dintre „legea eternă” și „legea naturală”. Prima este însăși voința lui Dumnezeu (*ratio divino vel voluntas Dei; ordinem naturalem conservari jubens, perturbari vetans*), pe când legea naturală este un fel de întipărire a legii eterne în ființa noastră (*transcripta est naturalis lex in animam rationalem*) [56, p. 107].

Toma D’Aquino (1228-1274) este un intelectualist, un raționalist - întemeierea rațională a dogmelor fiind inerentă fericirii umane.

Toma d’Aquino ca și Augustin face distincție între legea divină, legea naturii și legea omenească.

Legea divină se găsește în înțelepciunea lui Dumnezeu. Legile naturii sunt un rezultat al celor divine: dintre ele face parte „dreptul natural” corespunzând naturii omului. Dreptul natural prescrie anumite limite între care trebuie să se desfășoare activitatea omenească. Ele pot fi descifrate din cuprinsul celor zece porunci ale *Vechiului Testament* [99, p. 74-75].

Legea pozitivă adică legea omenească, este o elaborare datorită împrejurărilor diverse și intervenției arbitrariului omenesc. Ea nu este dreaptă decât în măsura în care se menține în acord cu Dreptul natural, dar cuprinsul ei depinde de felurile nevoi și condiții de viață al oamenilor. Există așadar o ierarhie valorică a legilor, începând cu cele eterne și sfârșind cu cele omenești, de la principiile cele mai largi și necesare până la normele cele mai înguste, variabile și capricioase.

Dreptul omenesc pozitiv, realizat pe baza unor principii stabile, poate cuprinde multe amănunte și poate varia după spațiu și timp, de aceea de la el nu ne putem aștepta să realizeze justiția absolută. El e creațiunea imperfectă a unor ființe imperfecte; el nu mai e un produs sacrosanct ci o realitate de ordin laic.

În acest context, în opinia lui M. Villey, Toma d’Aquino face distincții interesante [229, p. 231]. La întrebarea „O judecată trebuie să se desfășoare conform legilor scrise sau dimpotrivă?” se comentează: „... întrucât nu legea scrisă îi conferă dreptului natural autoritatea sa, ea nu poate nici s-o diminueze, nici s-o suprima, pentru că voința omului nu poate schimba natura. De aceea, dacă legea scrisă conține vreo prevedere ce contravine dreptului natural, ea este nedreaptă și deci nu poate obliga... Legile injuste sunt prin ele însele contrare dreptului natural, fie întotdeauna, fie cel mai adesea; la fel legile bine întocmite sunt în unele cazuri defectuoase; în aceste cazuri nu se va judeca după litera legii, ci recurgând la echitate, după intenția legiuitorului ... De altfel, în împrejurările date, legiuitorul însuși ar fi judecat altfel, dacă le-ar putea prevedea” (*Summa theologiae*).

La întrebarea: „Este echitatea o virtute? Face ea parte din dreptate sau nu?” Se răspunde că deși se pare că echitatea este contrariul a două virtuți: contrariul dreptății, pentru că nu ține cont de lege, contrariul rigorii (severității) pentru că este chiar opusul ei, lucrurile nu stau așa

deoarece „echitatea se opune nu noțiunii ca atare de justiție (*iustum simplicitate*), ci justiției așa cum este ea determinată de lege. Ea nu este opusă nici noțiunii de rigoare, fiindcă aceasta din urmă este conformă cu spiritul legii (*veritatem*) atunci când este oportună” (*Summa theologiae*) [56, p.108].

Cât privește partea a doua a întrebării: „Face echitatea parte din dreptate sau nu?” se comentează: „Echitatea corespunde întocmai dreptății legale; după modul în care ea este înțeleasă, ea face parte din dreptate sau se deosebește de ea. Dacă prin dreptate legală se înțelege supunerea față de lege în litera și spiritul ei, atunci ea constituie o parte - principală - a dreptății legale. Dacă prin dreptate legală se înțelege doar supunerea față de litera legii, echitatea nu mai constituie o parte a dreptății legale, ci a dreptății în sensul ei cel mai general (*communiter dictae*); în cazul acesta, ea este superioară dreptății legale” (*Summa theologiae*).

De asemenea la întrebarea: „Este legea naturală aceeași (una) pentru toți oamenii sau dimpotrivă?” Toma d’Aquino arată că, în general da, ea este universală și imuabilă, stabilind însă și aici situații care nuanțează principiul, ca de pildă faptul că dacă prin legea naturală înțelegem tot ceea ce omul se simte înclinat să facă în conformitate cu propria sa natură, trebuie să avem în vedere că oamenii sunt diferiți și au înclinații naturale diferite [56, p. 108].

Niccolo Machiavelli (1169-1527) a adus vederi hotărâte și îndrăznețe în legătură cu justificarea activității și a *puterii* suveranului. După Machiavelli, toată activitatea suveranului trebuie închinată cetății și nimic nu trebuie să fie cruțat când e vorba de interesul statului, nici oamenii și nici chiar scrupulele morale. Un principe este cu adevărat tare și destoinic numai atunci când știe să găsească cel mai sigur și puternic mijloc pentru a-și asigura triumful fără a ține cont de considerente morale sau sentimentale. Falsele promisiuni, lingușirea poporului, perfidia, violența, corupția aplicate înțelept și la momentul oportun sunt pentru un „*Principe*”, mari calități și titluri de glorie.

Interesul statului este proclamat ca principiu al guvernării dar și al legiferării, - „*salus reipublicae suprema lex esto*” justificând ignorarea sau violarea valorilor morale de către drept [56, p. 57].

Francis Bacon (1561-1626), în opinia lui V. Vasilos, ca inițiator al empirismului și senzualismului modern pentru prima dată promovează, din punct de vedere științific, *certitudinea* ca valoare juridică. Simțurile ne dau cunoștințe certe și constituie izvorul tuturor cunoștințelor. Însă știința certă, știința adevărată se dobândește prin prelucrarea metodică rațională a datelor senzoriale. Bacon pune astfel în opera sa principală „*Novum organum*” (1620) bazele metodei inductive caracterizată prin folosirea analizei, comparației, observației și experimentului. Accentuarea unilaterală a rolului analizei și al inducției în cunoaștere, în

detrimentul sintezei și al deducției, conceperea pur analitică a experimentului, au conferit metodei baconiene un caracter metafizic, non dialectic [220, p. 86].

Securitatea ca valoare juridică este reprezentată în opera lui T. Hobbes (1568-1679), premisele filosofice de la care pleacă Hobbes, susține P. Negulescu, pentru a deduce concepția sa politică sunt: Omul nu este sociabil de la natură; omul este în mod natural egoist, caută numai binele său propriu, este insensibil față de cel al altora. Dacă omul ar fi privit ca guvernat numai de natura sa, ar trebui să se recunoască drept inevitabil un război permanent între fiecare individ și semenii săi, pentru că fiecare caută să aibă un folos în dauna celorlalți - *homo homini lupus*. Condiția omului, așa cum era înainte de instituirea guvernelor și cum ar fi azi, dacă acestea n-ar exista, este deci un *bellum omnium contra omnes*. În această stare de natură, dreptul individual este nelimitat, este un *jus omnium in omnia*. T. Hobbes afirmă însă posibilitatea pe care o are orice om de a ieși din această stare de natură, mizeră și odioasă, din cauza pericolelor pe care le produce războiul continuu. Aceasta însă este posibil numai grație unui contract care conține renunțarea fiecărui individ la acea libertate nețărnută, proprie stării naturale; iar această renunțare trebuie să fie totală, necondiționată, căci altfel s-ar reveni la anarhia primitivă, adică la discreția egoismului individual neînfrânat. De aceea, fiecare om trebuie să se lipsească de dreptul său original și să-l ofere unui suveran, care impune legile și stabilește ceea ce este just și injust, licit și ilicit. Statul este deci o creație artificială, o mașină omnipotentă, care are puterea nelimitată asupra indivizilor. Niciun cetățean nu poate să-și aroge drepturi față de el. Statul, prevăzut cu autoritate absolută, este necesar, pentru a împiedica războiul între indivizi. Hobbes atribuie acestui contract un conținut fix și determinat, afirmând că el nu poate să consistă în altceva decât în subordonarea necondiționată a indivizilor față de o autoritate care reprezintă și concentrează în ea însăși toată puterea lor. Prin aceasta, menționează P. Negulescu, Hobbes se arată reprezentantul tipic al absolutismului. Abordarea critică a doctrinei lui Hobbes, relevă, între altele, limitarea arbitrară a naturii umane numai la egoism, sacrificarea libertății pentru a satisface o singură exigență: ordinea. De teama desfrâului sau anarhiei, Hobbes suprimă cu totul libertatea [159, p. 762].

Valoarea juridică de *egalitate* este promovată de J.-J. Rousseau (1712-1778). Una dintre marile și spinoasele probleme ale gândirii juridice, în expresia prof. I. Craiovan, și-a găsit o tratare atentă și originală în opera lui Rousseau: raportul dintre *libertate* și *egalitate*. Pentru a înlătura starea de inegalitate în care se află omul, el propune un nou contract social. Scopul contractului social este asigurarea libertății și constituirea poporului suveran. Egalitatea devine, astfel, baza libertății. Din opera sa, sunt considerate ca semnificative din perspectiva filosofiei dreptului: Discursul asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni (1753) și Contractul social (1762), opere care se leagă între ele și se întregesc [56, p. 116].

Prima dezvoltă teza că oamenii au fost la origine liberi și egali, trăind cu o extremă simplitate în păduri, numai după percepțiile naturii, în așa-numita „stare naturală”. În această primă epocă, omul nu era încă corupt de civilizație. El era bun, pentru că omul se naște bun, ca tot ce vine de la natură și era fericit. Cum sa întâmplat că această stare de fericire a fost pierdută?

Rousseau procedează aici prin ipoteză: caută să explice originea civilizației, care pentru el e o rătăcire, o corupție a stării naturale. Unii oameni mai tari s-au impus altora; acela care, cel dintâi, a încercuit un câmp și a zis: „acesta este al meu” a fost primul factor al nefericirii omenești. Proprietății private i s-a adăugat dominația politică și astfel, prin triumful anumitor pasiuni, un regim artificial de inegalități i-a orânduit pe oameni într-un raport de dependență reciprocă, contrarie principiilor naturale ale ființei lor. S-a determinat, în sfârșit, o antinomie profundă între constituția nativă a omului și condiția sa socială. Discursul se încheie cu o vie imagine a relelor și injustițiilor care îi apasă pe oameni și aceasta nu fără o raportare specială la condițiile politice din acel timp [56, p. 116].

Contractul social urmează aceeași ordine de idei și începe acolo unde sfârșește Discursul.... Aproape întreg discursul exprimă regretul pierderii stării naturale. În Contractul social, Rousseau caută dezlegarea problemei practice. El recunoaște că o reîntoarcere pură și simplă la starea naturală, după atingerea stării de civilizație, este imposibilă. În esență, el observă că ceea ce constituie fericirea primitivă era bucuria libertății și egalității; ceea ce interesează, deci, este găsirea unui mod pentru a restitui omului civilizat posedarea acestor drepturi naturale, pentru a alcătui, după norma lor, constituția politică. În acest scop, el recurge la ideea contractului social, care era în timpul său în mod general admisă. Conținutul contractului este determinat apriori: conservarea politică a drepturilor de libertate și egalitate, proprii omului în starea naturală. După Rousseau, menționează I. Craiovan, contractul social trebuie să fie conceput în modul următor: este necesar ca indivizii să confere pentru un moment drepturile lor Statului, care apoi le redă tuturor cu nume schimbat (nu vor mai fi drepturi naturale ci drepturi civile). În acest mod, actul fiind îndeplinit în chip egal de toți, niciunul nu va fi privilegiat; egalitatea, deci, este asigurată. În afară de aceasta, fiecare își păstrează libertatea sa, pentru că individul se supune numai față de Stat, care este sinteza libertăților individuale. Contractul social reprezintă numai procedeul dialectic prin care drepturile individuale converg în Stat și de la el emană din nou, reîntărite și oarecum consacrate. Efectul este, desigur, că toți oamenii rămân liberi și egali ca și în starea naturală, în timp ce drepturile lor capătă o garanție protectoare, care în acea stare lipsea. Indivizii sunt supuși numai voinței generale, la formarea căreia ei înșiși conlucrează. Legea, pentru Rousseau, nu este altceva decât expresia voinței generale, prin urmare ea nu este un act arbitrar de autoritate. Nicio autoritate nu este legitimă dacă nu se bazează pe lege, cu alte cuvinte pe voința generală. În această voință generală consistă adevărata

suveranitate, care nu poate deci să aparțină unui individ sau unei corporații particulare, ci aparține totdeauna și în mod necesar poporului, întrucât constituie un Stat. Astfel pus principiul suveranității populare, implică exercițiul direct al suveranității. Suveranitatea în concepția lui Rousseau, după G. del Vechio, este inalienabilă, imprescriptibilă și indivizibilă; chiar dacă puterea executivă este încredințată anumitor organe sau indivizi, suveranitatea rezidă totdeauna în popor, care poate în orice moment să și-o reia [99, p. 105].

Valoarea *de libertate* reprezintă una din ideea de bază a doctrinei kantiniene. Im. Kant (1724-1804) reprezintă în filosofie o nouă direcție: criticismul. Problema kantiană este deci de a supune și rațiunea însăși unei critici. Atâta timp cât nu se critică pe sine însăși, ea nici nu se cunoaște, și mai ales nu-și cunoaște limitele. În acest fel apare pericolul de a-și considera propriile idei drept cunoaștere.

Im. Kant distinge între rațiunea pură, cu privire la care am făcut câteva referiri, prin care omul încearcă să cunoască lumea răspunzând la întrebarea „ce este” și rațiunea practică la care recurgem când vrem să orientăm, să ne determinăm acțiunile întrebând „ce trebuie să fie?” [123, p. 47].

În „*Critica rațiunii practice*”, Kant combate, înainte de toate sistemele de morală bazate pe utilitate (eudaimonism). El neagă că norma supremă de conduită este tendința de fericire, aceasta fiind un element variabil. Morala se distinge, în schimb, în mod radical de util și de plăcut. Dacă se lucrează pentru util, acțiunea pierde caracterul său moral. Morala este independentă, este superioară utilității. Ea poruncește în mod absolut; ea este ca o voce sublimă care impune respect, care ne dojenește în mod inexorabil, chiar dacă voim a o face să tacă și încercăm să nu o ascultăm. Ea vrea ca acțiunile noastre să aibă un caracter universal. La aceasta se reduce legea morală, pe care Em. Kant o numește „imperativ categoric” și o formulează astfel: „Lucrează în așa fel ca maxima acțiunii tale să poată servi drept principiu al unei legislații universale”. Originalitatea lui Kant stă în modul cum a conceput valoarea imperativului categoric: „Două lucruri - scrie Em. Kant - îmi umplu sufletul de o admirație și venerație totdeauna nouă: cerul înstelat deasupra mea și legea morală în mine”. Această lege, datorie, este cea mai mare certitudine pe care noi o avem; de toate ne putem îndoi, afară de aceasta [123, p.47]. În general, moraliștii dinaintea de Kant au pus mai întâi conceptul de libertate, apoi cel de datorie, adică al legii morale, care impune un anumit uz al libertății. Em. Kant inversează totul și pleacă de la imperativul categoric ca de la prima certitudine. Libertatea nu precede datorie, ci este o consecință a ei. Într-adevăr, fără ea, imperativul categoric va deveni absurd. Prin urmare, trebuie să o admitem ca un corolar al imperativului categoric. Libertatea este afirmată în ordine practică, ca o existență a conștiinței noastre morale [56, p. 118].

Împlinirea imperativelor categorice, care apar din străfundul conștiinței noastre morale, care ne spune „trebuie”, ca de pildă trebuie să salvez un copil căzut în apă - ne conduc de cele mai multe ori voința. Sunt însă și cazuri în care domină motivele instinctive sau afective. De aici, arată Kant, două moduri de manifestare a voinței: voința autonomă, voința determinată de rațiune, cu o existență absolută, motivele sale având o valoare invariabilă - trebuie acum pentru că trebuie întotdeauna - și voința „heteronomă” sau „patologică” care se conduce după diferite impulsuri „motivele patologice”. Voința autonomă, fiind unicul absolut ne obligă prin imperativele sale categorice la anumite acțiuni. Fiecare individ posedă voința liberă ca pe un bun înăscut și inalienabil. Însă conviețuirea dintre voințele libere ar fi cu neputință dacă nu ar interveni limitarea lor reciprocă. Această limitare reciprocă este Dreptul, care ne apare ca „o totalitate de condiții în care voința liberă a fiecăruia poate exista cu voința liberă a tuturor, în conformitate cu o lege universală a libertății” [123, p. 47].

În această definiție sau „maximă a coexistenței”, în opinia lui I. Craiovan, se reafirmă conceptul libertății ca un dat primordial. Omul trebuie să fie respectat în libertatea sa; el nu trebuie să fie considerat sau tratat ca un lucru, ca instrument sau mijloc, ci ca „scop în sine” [56, p. 118].

Kant reafirmă astfel faptul că fundamentul dreptului este în om, idee mai veche a școlii dreptului natural. Ideea de a pleca de la om pentru a ajunge la Stat - înțelegându-l pe acesta ca sinteza drepturilor fondate în natura umană - are o rațiune profundă și niciodată nu a putut fi respinsă în întregime, nici chiar de aceea care au crezut că dăruie contractul social cu argumente istorice. Kant are meritul de a fi înlăturat această confuzie între istoric și natural, afirmând valoarea pur rațională, regulativă, a principiilor dreptului natural. Această schimbare de metodă se exprimă în mod obișnuit spunându-se că, prin Kant, se sfârșește școala dreptului natural (*Naturrecht*) și începe școala dreptului rațional (*Vernunftrecht*). Dreptul natural devine drept rațional [56, p. 118].

Astfel și în concepția referitoare la Stat, sub influența lui J. J. Rousseau, Im. Kant primește în mod expres teoria contractului social. El definește Statul ca „reunirea unei multitudini de oameni sub legi juridice”; dar această multitudine trebuie să fie concepută ca asociată în virtutea unui contract, prin voința tuturor. În acest sens, contractul devine un principiu regulativ, adică nu un fapt istoric, ci un criteriu de evaluare a legitimității unui stat. În acest sens, Im. Kant accentuează și explică cu claritate, înlăturând orice echivoc și afirmând că ”Statul trebuie să fie (nu că a fost) constituit în baza unui contract social. Contractul este baza juridică ideală a Statului; acesta trebuie să se organizeze, bazându-se pe recunoașterea drepturilor persoanei ca sinteză a libertății umane” [123, p. 108].

Scopul Statului, după Kant, este numai protecția dreptului; Statul trebuie să asigure cetățenilor posibilitatea de a se bucura de drepturile lor, dar nu trebuie să se amestece în activitățile individuale, nici să îngrijească de interesele individuale. El și-a îndeplinit funcția sa, când a asigurat libertatea tuturor, în acest sens trebuie să fie Statul de drept [123, p. 108].

În acest context, se remarcă faptul că Dreptul, aplicându-se numai la acțiune, presupune o constrângere. Fără aceasta, dreptul rămâne o vorbă goală. Constrângerea distinge dreptul de virtute, în ceea ce privește conștiința: conștiința scapă constrângerii. Dreptul asociat cu constrângerea e „dreptul strict” (*jus strictum*); există însă și un *jus latum*, în care facultatea de constrângere nu poate fi determinată prin lege. Aceasta din urmă e dreptul echivoc sau de pură echitate (*Billigkeit*) [56, p. 118].

Pentru J. Bentham (1748-1832), consideră I. Craiovan, cea ce constituie puterea obligatorie a dreptului este interesul și anume *interesul general* sau *utilitatea generală*. Nu există justiție în sine, nici drept natural sau rațional. Este drept ceea ce este util. Cu cât o acțiune e capabilă să aducă ”mai multora” și ”mai multă” plăcere cu atât trebuie să fie interzisă cu maximă severitate acțiunile care aduc mai mult rău celor mai mulți [52, p. 12].

Pentru G. W. F. Hegel (1770-1831), în opinia prof. M. Duțu, valoarea juridică superioară este *statul*, societatea, apărând și ea treptat, cu diverse aspecte sau grade, se deosebește de individ prin aceea că ea nu mai e spiritul în stare subiectivă ci „spirit obiectivat”, „Spirit obiectiv”. Gradele Spiritului obiectiv, simple etape (în progresul spre spiritul absolut) sunt: familia, societatea civilă și statul. Voința statului - ca formă a Spiritului obiectiv - este legea sau Dreptul. Ea este o valoare superioară voinței individuale și mai puternică decât ea. De aceea ea este o formă mai înaltă a libertății. Libertatea tuturor (adică a statului) e mai rațională decât a fiecăruia în parte; ea constituie o treaptă mai înaltă a Spiritului. Voința unui individ nu poate fi mai justă decât a altuia, dar a statului e mai justă decât a oricărui, Oricare individ nu poate fi decât „supus față cu statul și deci nu poate avea vreodată dreptate contra statului [79, p.24].

Ideea de stat ca valoare juridică, în ziua de azi, este asociată cu statul de drept ca valoare. Cu toate că statul de drept nu constituie o garanție pentru realizarea *de facto* a unei ordini sociale juste, însă reprezintă (încă) una dintre condițiile necesare pentru această realizare. El deschide posibilitatea realizării diferitelor obiective politice și sociale pe baza unor mecanisme neutre și echidistante. Însă, exigențele sale nu reprezintă soluții de eficientizare a sistemului politic, ci mecanisme defensive contra unor ingerințe statale - care pot să fie sau să nu fie motivate prin binele comun și interesul general al societății - având drept consecință, directă sau mijlocită, periclitarea sferei de libertate a individului. Direcțiile din care vin aceste amenințări sunt diferite de la o epocă la alta de la o țară la alta, iar soluțiile trebuie să se adapteze acestor circumstanțe. În definitiv, așa cum scria Hegel, ”legea nu domnește, ci oamenii trebuie s-o facă să domnească:

această acțiune este ceva concret, voința omului, precum și judecata lui trebuie să-și aducă aici contribuția lor” [79, p. 84].

Leon Duguit (1859-1928) consideră că orice sistem politic trebuie să se întemeieze pe postulatul unei reguli de conduită care să se impună tuturor: această regulă e constituită de imperativul „*solidarității sociale*”. Solidaritatea este interdependența care unește pe membrii întregii omeniri și în special pe ai unui anumit grup social, prin comunitatea de nevoi și prin diviziunea muncii. Fiecare om reprezintă măcar o funcțiune socială și are datoria de a o îndeplini. Regula juridică ce se impune nu are ca fundament respectul și protecția drepturilor individuale (subiective) ci necesitatea coeziunii sociale în vederea împlinirii funcțiunii, a „datoriei” fiecărui individ. Astfel, omul nu are drepturi, colectivitatea nu le are nici ea, dar fiecare individ are o sarcină socială de împlinit și aceasta este regula de drept ce se impune tuturor, mari și mici, guvernați și guvernanți [52, p. 62].

Un alt autor la care facem referință în expunerea esenței valorilor este și E. Speranția. Autorul I. Vlăduț, atrăgând atenția la originea dreptului și valorile juridice menționează că, anume pentru E. Speranția, „dreptul reprezintă o valoare și un aspect *al vieții omenestii*”, valoarea și evoluția acestea sunt indisolubil legate de viața societății. Nu există colectivitate socială în care să nu identificăm cel puțin rudimente ale unei organizări juridice. ”Nu există nici un popor - scria sociologul clujean - care să fie complet lipsit de norme de tip juridic” [234, p. 145].

Referindu-se la concepțiile unor autori de marcă, ce în decursul timpului au abordat problematica „surselor dreptului”, I. Vlăduț accentuează că anume *Eugeniu Speranția* recunoaște contribuția de primă importanță pe care Școala istorică a dreptului au dat-o valorilor juridice. În frunte cu *Savigny și Puchta*, au adus-o în problema originii dreptului, prin tratarea raporturilor dintre drept și cutumă, în concepția căreia „dreptul este prin excelență cutumă. În primul rând, cutumă, și în tot cazul e reductibil la cutumă; el este un produs al conștiinței colective”, al „spiritului național ce poartă exclusiv pecetea colectivă a poporului și niciodată pe aceea a vreunei individualități. E. Speranția nu respinge nici teza potrivit căreia, în faza primitivă a vieții unui popor, ordinea juridică este „creațiunea colectivă a masei încetul cu încetul funcția de legiferare tinde să revină unor organe specializate, cum ar fi legislatorul sau jurisconsultul din dreptul roman, care au misiunea de a continua și perfecționa opera începută de „spiritul național”, însă, ține să sublinieze faptul că, în opinia lor, pretorul și jurisconsultul, continuă să lucreze și să cizeleze același material tradițional al Legii celor XII Table, act normativ ce a reprezentat o concretizare a „spiritului național” [234, p. 62].

Deși recunoaște meritele Școlii istorice a dreptului, după care „viața socială creează date și concepte, adică diferite conținuturi mintale pe care indivizii izolați nu le-ar fi creat”, că „în cea mai mare parte, intelectul individual este mobilat și orientat prin acțiunea pe care societatea o

exercită asupra lui”, că „fără acțiunea socială asupra individului nici n-am fi ceea ce suntem, spiritualmente”, că „spiritul individual nu se afirmă și nu se dezvoltă fără acțiunea și iradiațiunea societății, adică a spiritelor înconjurătoare”, autorul român merge mai departe și consideră că „aceste adevăruri nu exclud totuși partea de contribuție și de spontaneitate a individului în complexul sufletesc al ”întregului” social [234, p.62].

Ceea ce se petrece cu toate „creațiile colective” se întâmplă și cu dreptul, la originea căruia se află întotdeauna un „spirit individual”. Referindu-se la ”creațiile colective” cu caracter anonim, sociologul clujean arată că ele, chiar dacă „nu mai poartă nici un nume individual precis și sigur”, aceasta nu înseamnă că, astfel, contribuția efectivă a conștiinței individuale a fost anulată; „ea rămâne ca veritabilă sorginte a tuturor creațiunilor spirituale ce circulă în mediul social”. „O normă juridică - revenea Speranția în domeniul dreptului - intrată în uzul popular, și figurând între ”cutumele” naționale, oricât de anonimă ar fi devenit, trebuie să fi izvorât dintr-o minte de om care s-o fi voit și s-o fi formulat pentru a o împlânta în mințile și inimile celorlalți”? [234, p. 62]. Accentuând asupra cutumelor juridice, autorul consideră că oricât de modest ar fi fost un individ care a formulat pentru prima dată o regulă juridică, acesta a fost „un legiuitor”, chiar dacă, cu timpul, numele său a fost uitat. Astfel, în concepția lui Eugeniu Speranția, „valoarea Dreptului nu poate sta exclusiv în voința sau ”conștiința colectivă”, el nu poate fi un produs exclusiv natural care să apară numai prin forța lucrurilor, numai din ”sufletul național - pe deasupra voințelor individuale - așa cum susțineau reprezentanții Școlii istorice - ci fie cât de puțin - precizează sociologul român - orice normă, orice instituție juridică păstrează o urmă, o pecete a minții care a zămislit-o de la început” [234, p. 62].

Analizând cu atenție concepția lui Eugeniu Speranția privind valoarea dreptului, constatăm că, prin sublinierea rolului conștiinței individuale în geneza normelor juridice, el nu neagă rolul conștiinței colective în crearea dreptului ci, completează această teză cu aceea a contribuției conștiinței individuale. În acest fel, se dă o explicație mai completă și mai temeinică ancorată în realitatea vieții sociale, mai apropiată de modul concret, real în care se desfășoară acest proces. Și aceasta pentru că, în „creațiunile lor sociale”, indivizii nu transpun numai „socialul” pe care l-au asimilat, ci și unele particularități sau caracteristici ale lor, care se imprimă ca un fel de „amprentă digitală” sau ca un fel de „marcă a fabricii”, cum se exprimă foarte sugestiv autorul. Și consecvent concepției sale sociologice, el adaugă faptul că, alături de diversele semne distinctive ale fiecărei personalități, se manifestă *intenționalitatea* și *raționalitatea* - semne distinctive ale personalității omenești în general, nu ale fiecăreia în parte [234, p. 62].

Privind astfel lucrurile, sociologul clujean consideră că atât teza Școlii istorice, care privește dreptul ca un „produs colectiv”, cât și teza individualistă care concepe dreptul numai ca

o „creație individuală”, „sunt din câte o anumită latură întemeiate, adevărul decurgând, însă, din „acomodarea” și „concilierea” lor. Realizând o astfel de conciliere, Eugeniu Speranția consideră în final că „Dreptul e simultan un produs individual și colectiv, ca însăși conștiința omenească în genere. Colectivitatea și individualitatea nu sunt opuse una alteia și nu se exclud reciproc, ci sunt realități corelative: nici una nu poate fi afirmată fără cealaltă, ca și partea față cu întregul, ca și centrul unui cerc față cu circumferința sa” [234, p. 62].

În concluzie, menționează I. Vlăduț, în concepția lui Eugeniu Speranția. dreptul este „o valoare de ordin social”, simultan „un produs individual și colectiv”, „intenționat și raționat”, dar cu adânci rădăcini în „viața și concepțiile noastre curente” [234, p. 62].

Încercând câteva notații din perspectivă axiologică asupra câtorva concepții asupra valorilor juridice, putem constata implicit sau explicit o anumită atitudine axiologică. Valoarea apare într-o diversitate de aspecte ale lumii juridice, este plasată în centrul doctrinei juridice sau minimalizată, implicată în poziții controversate sau repudiată, dar constituind în orice caz un reper semnificativ al fenomenului juridic.

Concepțiile juridice prezentate, cât și altele, sunt supuse evaluării și reevaluării contemporane, participă nemijlocit sau prin „reverberație” la constituirea unor sinteze majore, din perspectivă multidisciplinară cu privire la drept, apte să surprindă mutațiile actuale ale fenomenului juridic, să contribuie la progresul juridic.

După cum am menționat anterior, știința valorii o constituie axiologia, care își propune să studieze: a) geneza, natura, structura, evoluția și justificarea valorilor; b) ierarhizarea, realizarea și funcțiile valorilor în viața socială; c) unitatea și diversitatea, continuitatea și discontinuitatea valorilor; d) corelația, legitățile și dinamica valorilor; e) relația dintre procesul istoric de constituire a valorilor și încorporare a acestora în sfera motivației individului, sensul vieții și atitudinea omului față de valori.

Axiologia ca știință a marcat apariția unor *teorii* ce au validat descoperirea unui nou continent teoretic - domeniul valorilor juridice, proiectarea unui concept nou de valoare generică care își validează permanent importanța operațională.

Acum să vedem care sunt aceste *teorii* ce pot fi grupate în: *teorii social-relaționiste* a valorii; *teorii subiectiviste-psiologice* a valorii (emotivismul, empirismul logic, voluntarismul, existențialismul) și *teorii obiectiviste* ale valorii (autonomismul) [210, p. 4].

1) *Teoriile social-relaționiste* privesc valoarea ca pe o relație de apreciere, o relație socială dintre subiect și obiectul valorizat, apreciere ce se sprijină pe date obiective, criterii istorice și socialmente determinate de practica socială, poziție la care subscriem, fără rezerve, și noi. Credem, în acest sens, că filosofia românească se remarcă prin susținerea acestui punct de vedere modern. Pentru P. Andrei valoarea nu este un atribut nici al subiectului, nici al obiectului,

ci o relație funcțională a ambelor; în fenomenul valorii avem două elemente constitutive: subiectul (persoana) și obiectul (lucrul) [5, p. 76]. Instituirea valorii presupune o relație între un obiect valoros și un subiect care evaluează, situație care-l determină să facă distincția între „a fi o valoare” și a „avea valoare”, disjuncție ce implică imperios corelarea celor doi termeni [88, p. 89]; iar T. Vianu pornind de la aceleași premise, susține că valoarea semnifică expresia ideală a acordului dintre eu și lume, ea fiind predicatul judecății de valoare [224, p. 300]. Așezând valoarea la baza concepției despre lume, P. Andrei are în vedere că atât valorile teoretice, cât și cele practice trebuie să aibă un rol activ, transformator în raport cu lumea reală, că substratul lor reprezintă realitatea, care este exterioară subiectului creator de valori [5, p. 78]. Concepția filosofică a lui P. Andrei se bazează pe raportul care stabilește relația între subiect și obiect, valoarea ia naștere și ființează printr-o reciprocitate permanentă a subiectului creator cu obiectul care ocazionalizează creația.

În contextul respectiv, se înscrie și filosofia lui M. Florian [88, p.81], care pornește tot de la om pentru a cerceta rosturile vieții sale, puțința de a fi fericit, adică perspectiva umană. În opinia autorului, filosoful este un creator de valori, un profet, „îndrumător și duhovnic”, iar filosofia este o disciplină a vieții „dătătoare” de norme și valori. În această ordine de idei, T. Vianu, situează valoarea într-o zonă ideală, intermediară între conștiință și lucruri. Astfel, valorile trezesc și stimulează dorințele la fel cum măsoară forța demiurgică a insului creator. Insul creator, în această viziune, caută valorile și le pune în evidență ca valori reale cu funcții unice, iar ceea ce antrenează forța și voința insului creator este mijlocul și scopul [224, p. 210].

În cercetarea problemei valorilor, P. Andrei este printre primii filosofi care face o distincție clară între procesul de cunoaștere a valorilor, care este unul logic și care emite valori teoretice, explicative; și procesul de recunoaștere, care este un proces practic și are ca rezultat valorile practice, deja valorificate [5, p. 103-104]. Mai mult, P. Andrei consideră că axiologia ca știință este chemată să studieze împreună cu sociologia atât procesul de realizare a valorilor în viața practică, cât și aprecierea lor. Aceste științe subliniază cadrul social în care valoarea se realizează, urmăresc modul concret de creație a acesteia, precum și locul, importanța diferitor valori.

Pentru aceasta, P. Andrei încearcă să surprindă valoarea în proces, ca fenomen social-istoric și raportată la individ și societate. Pe un asemenea fond de idei, filosoful propune o analiză a valorilor juridice, economice, politice, etice, istorice, estetice, religioase și social-culturale.

Autorul înțelege exact care este înălțuirea lor firească, modul în care se influențează reciproc și prioritatea lor. Valoarea, după P. Andrei, concretizează idei, fapte și acțiuni și reprezintă întrupări ale unor scopuri, dorințe sau idealuri. Acestea ființează prin produse ale

activității creatoare specifice fiecărui compartiment al vieții sociale: economic, juridic, politic, istoric, estetic, religios etc. Altfel spus, valoarea este o expresie a trebuințelor sociale [5, p. 103-104].

Avantajul acestei concepții despre valoare este punerea ei în raport cu anumite reguli sau norme. Odată împlinită, realizarea valorii este supusă cunoașterii. Astfel, consideră I. Gîncu, sensul realizării valorilor presupune, în concepția filosofului român, procesul de cunoaștere și de valorificare a valorii. Rolul acesta îi revine insului creator, care are un rol constitutiv determinant, cu o poziție activă, care materializează prin actele sale de creație valoarea [100, p. 84].

La fel ca și P. Andrei, M. Florian pune în evidență insul creator și prevalența socialului în diferite momente ale dezvoltării societății, insul care cunoaște lumea valorilor prin creație. Acesta trebuie să fie insul social, veșnic nemulțumit, un etern căutător și „permanent înălțător al societății” [88, p. 110].

Această concepție este aproape de cea a lui T. Vianu [224, p.70], care acceptă teoria filosofico-

sociologică a valorilor, se ocupă de creația poetică și stilistică a valorilor. Sistemul său axiologic este unul deschis, deoarece poate primi conținuturi din ce în ce mai bogate. Pentru filosoful român, națiunea este generatorul universalului ca o consecință a particularului, iar valoarea există prin insul creator și energetic.

2) *Teoriile subiectiviste* (psihologiste). (Paulsen, Meinong, R. Perri, Russel, Carnap, Lavelle, Richter) susțin că valorile sunt un produs subiectiv al omului, al stărilor sale psihologice, al sentimentelor, al voinței.

Teoriile subiectiviste, dincolo de sâmburele de adevăr conținut, în opinia lui M. Ungureanu, au și serioase limite: a) reduc valoarea la fenomenul subiectiv al aprecierii, transformând universul social într-un haos axiologic, conduc la un relativism și indeterminism excesiv; b) exclud orice element transcendent al valorii, nu orice este dorit, este o valoare; valoarea ia naștere fie dintr-o cerință impusă obiectelor de natura subiectului - la kantieni, fie prin raportarea la nevoile, trebuințele sau interesele noastre; c) rup actul de valorizare de cunoaștere, dezacordul axiologic fiind un dezacord de atitudine și nu de cunoaștere; d) nu surprind specificul subiectului axiologic, dorințele, plăcerile sau interesele sunt privite în afara oricăror condiționări sociale și culturale, fluctuațiile valorii sunt apreciate drept consecințe ale fluctuațiilor arbitrare ale subiectivității umane, fără „explicații și fără cauze [219, p. 64].

3) *Teoriile obiectiviste* (Locke, Petty, Hoffding, Rickert, Scheler, Polin, Windelband) cuprind: concepții ce-și întemeiază valoarea pe un preformism psihologic al valorii; în constituirea valorii există un element a priori care este dispoziția pentru valoare, invariabilă la

toți indivizii iar experiența nu este decât ocazia în care această dispoziție inerentă se actualizează, deci există valori virtuale, potențiale.

Teoriile evocate au și unele limite: a) absolutizează momentul obiectiv al valorii; valoarea este privită ca ceva obiectiv, immanent lucrurilor, ca un fel de esențe absolute, supratemporale, transcendente, independente de subiecții valorizanți, un fel de arhetipuri atemporale, situate deasupra istoriei și oamenilor; b) ignoră determinarea social-istorică a valorilor, fundamentează valorile pe apriorism și transcendentalism. Aceste concepții sunt denumite de P. Andrei materialiste [5, p. 105].

Trecând în revistă teoriile expuse anterior, dorim să menționăm că, valoarea juridică nu este un dat, ci un act, în experiența valorii intervin atât simțămintele, voința cât și cunoașterea, constituie *un raport* dintre un obiect (bun material, principiu, comportament) și un subiect care apreciază obiectul respectiv, este o *relație de apreciere*, semnifică acea relație socială, dintre subiect și obiect, în care se exprimă prețuirea acordată de o persoană sau colectivitate unor obiecte sau fapte, materiale sau spirituale, în virtutea capacității acestora de a satisface trebuințe, aspirații umane, istoricește condiționate de practica socială, de a contribui la progresul omului și al societății.

Valorile juridice sunt criterii evaluative și standarde de judecată pentru a putea prețui ideile, sentimentele în raport cu calitatea acestora de a fi sau nu dezirabile, de a reprezenta ceea ce este just, adevărat, demn etc.; ele se referă numai la ce este semnificativ pentru sensul vieții omului. Cu mici diferențe de nuanță, categoria de valoare a fost definită de T. Parsons drept: a) „element al unui sistem simbolic (...) care servește drept criteriu pentru alegerea între alternativele de orientare deschise (...) într-o situație dată” [167, p. 149]; b) la Duverger, noțiunea de valoare implică o luare de poziție din partea grupurilor sociale sau indivizilor în raport cu categoriile de licit și ilicit, just și injust, de agreabil și dezagreabil, de util și dăunător etc. și fenomene neutre din punct de vedere axiologic, dar în general colectivitățile și grupurile umane valorizează într-un fel sau altul, pozitiv sau negativ fenomenele culturale și sociale [80, p. 32]; c) G. Lundberg o consideră „sursă fundamentală a motivației ... activității umane, reprezentând scopuri sau principii în termenii cărora sunt revendicate ca fiind dezirabile anumite norme specifice” [136, p. 272]; d) „un principiu (...) de comportament față de care membrii unui grup resimt o obligație emoțional pozitivă și (...) oferă un standard pentru judecarea unor acte și scopuri specifice; e) capacitatea unui obiect (idee, lucru sau altă persoană) de a satisface o dorință, o nevoie sau aspirație umană, apreciată în funcție de interesul pe care-l prezintă obiectul respectiv” susține susține G. Theordersen [213, p. 455]; f) concepții colectiviste despre ce este considerat bun, dezirabil și corect - sau rău, indezirabil și incorect - într-o cultură, definiție dată de sociologii americani prin recurs la tabla de valori americane de bază consemnată de R.

Williams în 1970: realizarea, eficiența, confortul material, naționalismul, egalitatea, supremația științei și a rațiunii [190, p.80].

În final, dorim să facem unele concluzii la cele menționate anterior, referitor la poziționarea școlilor și curentelor juridice în raport cu valorile juridice: 1) nucleul valorii îl constituie semnificația prin care omul instituie și lărgeste câmpul axiologic, descoperirea valorii înseamnă descoperirea unei semnificații, iar crearea valorii înseamnă crearea unei semnificații umane care le transformă în bunuri culturale; 2) valoarea se validează nu prin mijloace științifice ci, uneori, doar la limită, prin acordul experților (de exemplu, cazul unei teorii științifice), ceea ce justifică relativismul cultural, imposibilitatea comparării și ierarhizării culturilor; 3) caracterul istoric al genezei și funcției valorilor este relevant atât de corelația dintre obiectiv și subiectiv, național și universal, nou și permanent, sensibil și spiritual, finit și infinit, cât și de fenomenul valorizării, de actul prin care se constituie judecata de valoare, de procesul de recunoaștere și desemnare a valorii; caracterul relațional al valorii se explică printr-un sistem complex de relații: a) relația dintre obiect și subiect; b) raportul dintre individual și social în geneza și evoluția sistemelor de valori (numai individul este creator, dar creația este motivată de trebuințe și aspirații derivate din social); c) relațiile dintre general, particular și specific (există valori general-umane, particulare și specifice); 4) raportul dintre real și ideal; 5) prin corelațiile multiple se realizează unitatea valorilor (prin fuziunea dintre adevăr și celelalte tipuri de valori în procesul cunoașterii științifice).

1.2. Studii doctrinare privind valorile juridice

Termenul valoare aparține acelor concepte care nu pot fi eliminate din viața indivizilor și nici din analiza științifică, dar care nu poate fi definit cu precizie și care capătă înțelesuri/sensuri diferite în contextul în care este utilizat.

Lucrarea de față are în esență de a cerceta în amănunt și de a identifica sistemul valorilor juridice, delimitările conceptuale ale noțiunii de valoare juridicii și clasificările cele mai importante realizate până în acest moment de cercetătorii domeniului. Scopul nostru este de a creiona universul vast al acestui subiect.

A vorbi despre valori a fost și va rămâne o acțiune deosebit de dificilă, date fiind conotațiile diferite pe care variatele ramuri ale științelor juridice le conferă termenului și care sunt mai apoi utilizate în limbajul curent. Cel mai răspândit sens este dat de științele sociale. În etică, filozofie, știința juridică termenul de valoare tinde să aibă un sens normativ. Valorile devin criterii pe baza cărora oamenii și colectivitățile umane fac distincția între bine și rău, licit și ilicit, just și injust, adevăr și fals etc.

După cum am menționat anterior, noțiunea de valoare juridică a fost enunțată încă din antichitate cu înțelesul de fundament în apărarea și promovarea drepturilor omului, deci, astăzi indiferent care este situația în contextul studierii fenomenului valorilor juridice, cert este faptul că, bazele ei se regăsesc în operele marilor gânditori antici, Evului Mediu, Epocii moderne, despre care am vorbit anterior. Acestea, grație profunzimii gândirii filosofice, reprezintă adevărate impulsuri și puncte de pornire pentru alte studii valoroase și importante în stabilirea tuturor aspectelor importante ale realizării valorilor juridice.

Actualmente, unele probleme ce vizează diverse aspecte ale valorilor juridice sunt atestate în diverse lucrări de specialitate. În primul rând, este vorba de poziționarea școlilor și curentelor juridice cu ideea de valoare și finalitate juridică. Ulterior, aceste studii se ramifică ca cercetări dedicate valorilor juridice în științele juridice de ramură, în primul rând valorile juridice constituționale [3, p. 17]. Mai departe, sunt studiile dedicate conceptului de valoare juridică în sistemul valorilor sociale, clasificării și funcțiilor valorilor juridice, dimensiunii axiologice a dreptului în contextul valorilor sociale, reglementări juridice actuale conturând principii și valori juridice.

În toate lucrările cercetate de noi în teză regăsim lucrări ale autorilor din spațiul românesc și străini în egală măsură. Nu negăm și nicidecum nu respingem multiple articole științifice ce tratează acest subiect. Totuși, și în cadrul lucrărilor fundamentale și în cadrul articolelor științifice există probleme în tematica respectivă. Din aceste considerente, opinăm că ar fi oportună o depășire a acestor probleme și efectuarea unei analize profunde, care ar pune în evidență dincolo de esența și conținutul valorilor juridice și studierea problemelor clasificării, ierarhizării, funcțiilor valorilor juridice, rolul și locul valorilor juridice în realizarea drepturilor și libertăților omului, problemele de unitate și diferență dintre valorile juridice și valorile moral-religioase, finalitatea antropologică a dreptului și valorile social-culturale, valorile juridice în fața provocărilor globalizării.

Pentru excluderea lacunelor existente doctrina, până la momentul actual, a reușit să facă lumină în unele aspecte istorice, teoretice și practice ce țin de finalitatea umanistă a valorilor juridice. Problema, însă, cu toate acestea rămâne nesoluționată, deoarece, nu avem decât unele abordări sporadice care ar viza doar unele valori sau doar unele aspecte separate ce țin de dimensiunea axiologică a dreptului. În plus, doar punerea în evidență a esenței și naturii valorilor juridice ne determină să depunem eforturi în vederea asigurării unui volum de informații teoretice utile, necesare pentru împlinirea studiului valorilor juridice.

Studiul larg la care ne referim, vizează abordarea problemelor valorilor juridice ca sistem, ca un întreg, cu elemente componente ce interacționează și a căror interacțiune se fundamentează pe legități concrete. O asemenea manieră de abordare și aplicare practică a rezultatelor acestei

cercetări, ar duce inevitabil la realizarea funcțiilor valorilor juridice, în consecință realizarea funcțiilor valorilor sociale, cultural-umane, în general.

Sistemul valorilor juridice nu este un fenomen de stagnare, schimbarea și evoluția societății a determinat un conținut nou al dreptului ca valoare socială. Orice societate modernă se caracterizează printr-o activitate normativă intensă, însă, pentru ca aceasta să-și atingă obiectivul urmărit, respectiv progresul social, trebuie să se materializeze într-un sistem legislativ stabil, unitar, coerent.

Doar că realitatea normativă cu care se confruntă România și Republica Moldova, dar și Uniunea Europeană, nu poate fi ignorată. Numărul mare de acte normative adoptate anual a determinat apariția unei instabilități legislative accentuate, cadrul juridic fiind frecvent supus modificării sau completării. Prin aceasta sistemul dreptului pierde în favoarea unei plume de norme din ce în ce mai îngreunate, suprapuse, de exemplu, legislația fiscală. A devenit banal pentru cercetătorii fenomenului juridic că, dreptul ca și societatea a intrat într-o criză profundă, nu una economică, financiară, ci una morală. Într-o astfel de perspectivă, ceea ce ne apare ca soluție salvatoare este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. La politica de simplificare a contribuit și introducerea în limbajul juridic al termenului de „drept suplu”, „drept flexibil”.

Printr-o folosire rațională, „dreptul suplu” poate contribui la politica de simplificare a normelor și sporirea calității reglementării și nu este nici pe de parte marca degenerării ordinii noastre juridice, ci pur și simplu semnalul adaptabilității sale la noile procese ale globalizării și mondializării.

Schimbarea formei dreptului dintr-un „drept rigid”, într-un „drept flexibil” nu schimbă deloc esența lui, deoarece dreptul, ca valoare socială, nu este numai o idee, ci putere vie în schimbarea finalităților lui. De aceea dreptatea, ca valoare apărută, promovată și garantată de drept, într-o mână ține balanța, cu care cântărește dreptul, în cealaltă, poartă sabia, cu care îl apără. Sabia fără balanță este pură violență, balanța fără sabie este neputința dreptului. Ambele sunt strâns unite și o stare deplină de drept domnește numai acolo, unde puterea, cu care dreptatea poartă sabia, este echivalentă, cu iscusința, cu care mănuieste ea balanța. Aceasta ca un răspuns celor care consideră că, recurgerea frecventă la adoptarea actelor cu o valoare normativă „dubioasă”, având în vedere „dreptul suplu”, constituie o scuză pentru nerespectarea dreptului „rigid”.

După cum vedem, opinii există diferite, de aceea am încercat în teză să dezvăluim acest subiect, deoarece nu există nici o contradicție între recunoașterea „dreptului suplu”, precum și a expansiunii sale și o mai bună calitate a dreptului. Dând o mai mare putere de inițiativă actorilor „neomologați” în elaborare a dreptului, „dreptul suplu” contribuie la oxigenarea ordinii noastre

juridice. Printr-o utilizare rațională el poate contribui din plin la politica de simplificare a normelor și la sporirea calității reglementării.

Introducerea conceptului de valoare în cadrul teoriei juridice a valorii, susține M. Virally [232, p. 231] nu reprezintă o operă inutilă, nici orientare spre idealism, nici lansare în speculații de ordin filosofic sau moral. Dimpotrivă, înseamnă a aprecia cu exactitate maniera în care dreptul apără interesele individuale și colective. Un alt savant, L. C. Tanugi [209, p. 104] constată că, dreptul nu este un ambalaj exterior pentru deciziile autorității, ci un limbaj cu efecte de structură, un rezultat al competiției între interese și valori. Prin valoare juridică înțelegem însușirea sau calitatea unor fapte, idei, fenomene de a corespunde unor năzuințe, idealuri de viață socială generate de interesele spirituale de conviețuire socială. De aceea, cercetarea și conceperea complexă a dreptului, în opinia noastră, trebuie să includă dimensiunea valorică, axiologică, dreptul fiind produsul nu numai al voinței omului, dar și al faptelor sociale, un ansamblu de acte de voință, și în același timp, un ansamblu de valori morale și religioase de ordine normativă. Subiectul problemelor de unitate și diferență dintre valorile juridice și valorile moral-religioase își găsește locul și în cercetarea noastră.

După cum remarcă, pe bună dreptate, Fr. Rigauh [182, p. 184], dreptul este în indisolubilă legătură cu valorile supreme ale societății. De aceea, pe parcursul lucrării în cauză noi tratăm și cercetăm dreptul în complex, în baza unei teorii tridimensionale: *dreptul ca știință a valorilor, știință a normelor și știință a realității*.

Raporturile existente între valorile juridice și știința dreptului sunt foarte bine redată în opera vestitului filosof român Petre Andrei. Dreptul este o știință a valorilor sau nu? Răspunsul dat de P. Andrei [5, p. 77] este comprehensiv și raționalist. El afirmă că, în funcție de perspectiva din care sunt abordate ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau drept concepte abstracte ale vieții practice, valorile juridice pot forma obiectul unei științe a dreptului, a unei sociologii a dreptului, a unei filosofii a dreptului.

Așa dar, dreptul ca știință se ocupă cu valorile juridice numai din perspectiva formei și constituirii lor; filosofia dreptului se ocupă cu cunoașterea, evoluția și justificarea valorilor juridice, iar sociologia cu aplicare lor în viața socială.

Dreptul este cercetat în lucrarea noastră dintr-un punct de vedere fundamental, anume acela a unei valori generale, mai precis a unei valori sociale. În calitate de reglator a vieții sociale, dreptul este o știință normativă, despre aceasta ne vom opri mai jos. Creație a voinței organizate a statului, el stabilește reguli, norme pentru acțiunea umană. În accepțiunea lui P. Andrei „norma este o regulă care indică drumul pentru realizarea unei valori” [5, p. 77].

După cum am menționat anterior, dreptul este o știință a valorilor, și în același timp, o știință normativă. Însuși procesul de constituire a normei juridice, implică în opinia lui C. Bordeianu [30, p.79], o dimensiune valorică inherentă, deoarece acesta se raportează la plenul posibilității și al virtualității, reținându-se selectiv ceva din sfera posibilității, voința raportându-se la cea ce nu este încă, la un ideal spre care trebuie să tindă o realitate. Astfel, selecția împrejurărilor evocate de ipoteza normei juridice – are un temei valoric, nefiind o simplă prezentare ale unor elemente factuale, dispoziția se dă în numele unor valori, care o legitimează, iar sancțiunea este și ea indisolubil legată de rațiuni axiologice.

Întrucât normele juridice sunt ele însele sancționate ca valori, în drept avem de a face cu un sistem de valori ce pot fi împărțite în două grupe: o *valoare juridică supremă*, care este *dreptatea* ce călăuzește acțiunea umană, și *valorile mijloace juridice*, în care intră normele, legile juridice.

S-a menționat de către I. Dobrinescu [69, p. 79] că, ”*dreptatea* este elementul funcțional al culturii juridice, că numai cel dotat cu acest element gândește și acționează juridic și că este fără sens să propui să se realizeze cunoașteri juridici celor lipsiți de înțelesul valorilor juridice”.

Anterior am menționat că, dreptul este și o știință a realității. Considerând realitatea ca obiect al științei dreptului, P. Andrei [5, p. 84] a atribuit valoarea dreptului-valoare sau dreptului-dreptatea, care este idealul social într-o societate de oameni liberi după voința lor.

Prin distincția între dreptul-realitate și dreptul-dreptate, P. Andrei dă răspuns la întrebarea: totuși ce fel de concept este dreptul în general? „Vom răspunde că dreptul este un concept cultural, deoarece prin ajutorul său se poate aplica realității faptelor, valoarea” [5, p. 84]. În genere prin drept se instituie un raport între realitatea juridică și valoare. Ca fenomen cultural, dreptul intră în sfera existenței și în cea a valorii, deoarece orice fenomen cultural, aparține existenței, când este valorificat, este substratul valorii, sau nonvalorii.

Încât raportează realitatea, la valoarea supremă, care în concepția lui Petre Andrei este cultura - fenomenul cultural juridic intră în sfera valorii. Așadar, dreptul în genere este înțeles ca un concept de relație, pentru realizarea valorii și aplicarea ei unei realități juridice.

Dacă lucrurile stau așa cum le-am prezentat ne putem întreba, care este rolul valorii juridice în societate? în opinia lui Petre Andrei valoarea juridică se vrea o măsură a faptelor, pe care le apreciază conform regulilor stabilite de legislator, reguli a căror valabilitate este întemeiată pe noțiunea de bine, de *jus-cultural* [5, p. 84].

Cu alte cuvinte, dreptul vrea să aprecieze faptele și în același timp, să le determine. Ca urmare, în drept avem de-a face cu norme și imperative. Într-o asemenea configurație, spre deosebire de C. Radbruch, care definește norma ca fiind un scop și imperativul un mijloc. Petre Andrei, în opinia lui C. Bordianu, este de părere că norma nu poate fi socotită drept scop

deoarece nu este o realitate, ci o regulă, care stabilește numai o posibilitate de acțiune, pe când imperativul constrânge la acțiune. Atât norma, cât și imperativul slujesc, înfăptuirea valorii absolute a dreptului [30, p. 2].

Valoarea juridică se aplică unui material de fapte diferite și complexe. Elementele care constituie materialul valorilor juridice sunt fapte de drept și formează obiectul științei dreptului. Apare aici o dualitate dată de realitate - fapte de drept și valoarea juridică.

Ce raport se instituie între acești termeni? Oare este dedusă valoarea din realitatea juridică din experiență sau ea se impune experienței ca ceva extern și convingător?

În funcție de răspunsul dat acestor întrebări s-au conturat două școli juridice: *școala naturalistă*, care, neglijând complet realitatea, deduce valorile juridice din rațiunea omenească; *școala istorică*, deduce valoarea juridică din viața istorică a popoarelor [30, p. 2].

Vorbind despre o valoare supremă, care este cultura, Petre Andrei introduce în discursul teoretic ideea unei valori juridice absolute, care este dreptatea, și pe care o socotește „o valoare rațională, apriorică, formală”. Ca valoare absolută, dreptatea se află pe o treaptă inferioară culturii, ca valoare supremă. Dreptatea împreună cu adevărul și frumosul au valabilitate universală. Realizarea lor constituie cultura, căreia se pare că Petre Andrei îi dă sensul de sumă a valorilor plătuite de societate [5, p. 84].

Dreptatea, ca valoare absolută, este stabilită de filosofia juridică, pe când realizarea ei revine dreptului pozitiv. Valoarea absolută poate fi concretizată inedit în diferite forme, dintre care una este Constituția unui stat. Ca fundament al dreptului pozitiv, Constituția generează dezvoltarea personalității individuale și a personalității totale, sociale. Or, personalitatea este agentul culturii, de aceea Constituția este o formă determinantă, concretizată a valorii absolute. Valorile juridice au un conținut cultural determinat de constituție și ele trebuie să conlucreze la înfăptuirea valorilor culturale [30, p. 2].

Tratată la nivelul conștiinței individuale, opțiunea axiologică se exteriorizează prin conduita juridică a personalității, care valorizează ca destinatar a normelor juridice.

Pentru aprecierea faptelor la decizii axiologice motivate există o responsabilitate juridică, care reprezintă mobilul acțiunii individuale producătoare de efecte juridice. Recunoașterea valorii juridice conținută de o normă de drept și realizarea prescripțiilor acesteia întărește autoritatea normei, confirmând concordanța voinței legiuitorului și individualului care respectă norma juridică în cadrul aceleiași atitudini valorice. Normele juridice reprezintă în acest caz, în opinia lui I. Gîncu „o modalitate specifică de transmisie și conservare a valorilor” [100, p. 48].

Așa deci, problema valorilor în domeniul dreptului este prezentă atât în activitatea de elaborare, de creare a normelor de drept, cât și în valorizarea social-umană, transpunerea din domeniul economic sau politic în domeniul juridic; a acelor aspecte ale realității sociale ce

necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, de asemenea și în activitatea de realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale conformă sau neconformă cu prevederile normelor de drept.

După cum demonstrează cercetările în doctrină, *conceptul de valoare* capătă ecou, mai întâi de toate, în reflecția filosofică care a căutat să elucideze lumea valorii, ireductibilă la alte domenii și care reprezintă coordonatele acțiunii și creației umane. Mai mult, recunoaștem că termenul de valoare îi corespunde un anumit conținut, un anumit termen de referință, care, fiind dificil de investigat, este încă insuficient de cunoscut [30, p. 49].

Filosofia, ca mod de reflectare teoretică, unitară a existenței, exprimă în noțiunile și categoriile sale o experiență practică și ideatică deosebită a umanității. În seria determinărilor ontologiei umanului, opțiunea axiologică ocupă un loc important. Valorile au devenit obiectul meditației filosofice, care a apărut din nevoia de a da răspuns marilor întrebări pe care omul le pune în legătură cu existența și formele ei, relațiile omului cu universul și valorile făurite de el. Astfel, problema valorilor a devenit inevitabilă, iar răspunsurile teoretice sunt în concordanță cu particularitățile modului de gândire a epocii și a culturii, precum și cu idealurile ei. Prin urmare consideră I. Gâncu, orice teorie a valorilor este atât o explicație privind esența și rostul valorilor, cât și o interpretare și promovare a lor [100, p. 48].

În contextul respectiv se înscrie filosofia lui M. Florian [88, p. 89], care pornește de la om pentru a cerceta rosturile vieții sale, putința de a fi liber, adică demnitatea umană. În opinia autorului filosoful este un creator al valorii, iar filosofia este o disciplină a vieții „dătătoare” de norme și valori. În această ordine de idei, întemeietorul de axiologie T. Vianu, situează valoarea într-o zonă ideală, intermediară între conștiință și lucruri. Individul caută valorile și le pune în evidență ca valori reale, iar ceea ce antrenează forța individului creator este mijlocul și scopul [225, p. 150].

I. Dewey, încercând să împace faptele cu valorile, a cercetat „utilul” ca factor ordonator a tuturor valorilor, criteriul absolut pentru adevăr, iar în încercarea reconcilierii contradicției dintre ceea ce „este” și ceea ce trebuie să „fie”, filosoful încearcă o apropiere dintre judecățile factuale și cele de valoare [68, p. 91].

Ideea căutării în valori a punctului de sprijin pentru acțiunea umană și un temei pentru sensul existenței se găsește la D. D. Roșca, iar încrederea în valorile perene ale ființei umane reprezintă, pentru savantul român, posibilitate pentru a depăși sentimentul tragic al realității [186, p. 74].

În opinia lui A. Boboc, o criză poate fi depășită prin libertate, aceasta fiind „un proiect de trezire de luptă cu somnul indeferenței pentru a recunoaște că fiecare este arhitectul vieții umane și că este prin aceasta creator de valori și lume” [29, p. 56].

L. Blaga raportează totul la om, cercetează capacitatea omului de a se realiza ca om. El se include treptat cu societatea în câmpul valorilor. Dar valorile nu reprezintă pentru L. Blaga ceva aparte, ele se integrează concepției sale despre lume și viață, care și merită cu adevărat numele când poate să legitimizeze într-un fel și lumea valorilor [27, p. 94].

Concluzionăm că aceste teorii ale valorii reprezintă o experiență filosofică idealistă, care pune probleme și propune soluții demne pentru acel proces complex al reconstrucției filosofice din sec. XIX-XX. Elaborarea dată a fost orientată spre așa valori ca: libertatea personalității, umanismul, demnitatea, libertatea fiind subordonată ideilor liberalismului și modelului clasic al omului.

În materie de studii dedicate fenomenului valorilor juridice, în Republica Moldova găsim autori ce se preocupă de problematica dată într-un context mai larg, și anume, cel al teoriei generale a dreptului, fiind vorba, în special, de E. Aramă [6], D. Baltag [11], Gh. Avornic [9], B. Negru [160] și alții.

Tot în șirul de lucrări care ne-am inspirat în materia valorilor juridice, înscrinem autorii: P. Andrei [5], M. Florian [88], T. Vianu [225], D. Roșca [185], I. Dewey [68], L. Blaga [26], H. Batifol [19], I. L. Bergel [22], I. M. Berthelot [23], G. Dabin [60], M. Duverger [80], D. Gaumand [90], Fr. Genny [92], L. Gernet [93], Giorgio del Vechio [98], H. Holmes [107], L. Joserand [121], Im. Kant [123], H. Kelsen [125], C. Kluckohn [126], P. Lambert [129], P. Lefendre [130], M. Lonsky [135], M. Mauss [142], O. Nishitant [163], Fr. Ost [164], T. Parsons [167], M. Pastoureau [169], F. Pellettieri [170], M. Pinquet [171], G. Ripert [183], Fr. Rigaut [182], M. Rokeach [184], P. Roubier [188], A. Supiot [206], R. Salleilles [189], I. Spitz [199], L. Tanugi [209], Fr. Terre [211] etc.

În literatura de specialitate a Republicii Moldova identificăm delimitări conceptuale, studii axate pe determinarea structurilor, a dimensiunilor, a modelelor de ierarhizare a valorilor. Aspectul axiologic este reflectat de: Gh. Costache [48], U. Chetruș [41], I. Creangă [57], L. Cuznețov [59], V. Enicov [86], M. Frunză și S. Frunză [89], I. Gâncu [100], M. Grimailo [101], A. Regus [184] și alții.

În România, diverse aspecte ale teoriei și practicii valorilor juridice au fost abordate de către: M. Andreescu [3], L. Barac [16], S. Bastovoi [18], V. Bădescu [32], I. Biriș [24], A. Boar [28], P. Botezatu [31], C. Butculescu [33], I. Ceterchi [39], E. Ciongaru [44], I. Craiovan [52], G. Crețu [58], C. Danileț [61], M. Djuvara [64], I. Dobrinescu [69], R. Dumenică [72], M. Duțu [75], M. Eliade [82], I. Humă [111], P. Iluț [117], L. Manolache [139], C. Marin [141], A. F. Măgureanu [143], D. Micu [147], R. Miga-Beșteliu [148], Gh. Mihai [149], M. Miroiu [151], I. Muraru [154], A. Nastase [157], P. Negulescu [159], I. Niculescu [161], F. Paloșan [166], B. Pascal [168], N. Popa [174], S. Popescu [175], Ș. M. Rădulescu [180], T. Sîrbu [194], E.

Speranția [197], M. Stanciu [200], V. Stănescu [202], R. Steiner [203], C. Stroie [204], C. Sturdza [205], A. H. Șerban [208], I. Vasiu [222], I. Vlăduț [234], Gh. Vlăduțescu [235] etc.

Printre cei mai de valoare autori care au abordat tematica valorilor juridice sunt: P. Andrei [5], I. Craiovan [52], Gh. Mihai [149], V. Bădescu [21], M. Djuvara [64], M. Duțu [75], I. Humă [111], I. Muraru [154], N. Popa [174], E. Speranția [197], A. Supiot [206], T. Vianu [226] ș.a.

Vom încerca să expunem unele idei de bază legate de valorile juridice ale acestor autori. Așa de exemplu, filosoful și teoreticianul I. Craiovan [52] în lucrările sale valorifică doctrina juridică românească mult timp estompată, lucrările lui N. Titulescu, M. Djuvara, E. Speranția ș.a., dar face în același timp o investigație științifică pluridisciplinară sintetizând și analizând implicațiile în materia finalității dreptului și valorilor juridice a unor date actuale oferite de sociologia juridică, epistemologie, axiologie. Elaborate prin luarea în considerație a informațiilor exacte furnizate de științele juridice de ramură, lucrările sale oferă și o generoasă și fertilă deschidere de pe pozițiile filosofiei juridice contemporane. Lucrările autorului au meritul de a releva cu pregnanță identitatea inconfundabilă a finalităților dreptului ca valoare juridică, care servește finalitățile politice și sociale, având însă și propria lor evoluție specifică și complexă, redefinirea de către autor a conceptului de valori juridice prin valorificarea fondului peren, dar și a achizițiilor științei și filosofiei contemporane.

Sistemul valori propus de I. Craiovan au însemnat valențe teoretice și practice în contextul perioadei de tranziție și al edificării statului de drept în România [52].

Din cuprinsul lucrărilor autorului se desprinde gândirea logică, selectarea riguroasă a argumentelor, capacitatea de analiză, și tot odată, de sinteză a sistemului valorilor juridice, originalitatea concluziilor și de aceea considerăm că lucrările autorului au o deosebită valoare științifică în elucidarea unei tematici atât de complexe, cum sunt valorile dreptului.

Ajunsă la răscrucea globalizării civilizația contemporană are de valorizat ceea ce inerent exprimă formele culturii comunităților, pentru a clădi, în temeiul diversității lor creative, durabila unitate omenească. În acest context, prof. I. Humă în lucrările sale, legate de tema noastră de cercetare, caută unele răspunsuri la întrebările apărute din provocările globalizării asupra dreptului, cât de aproape sau cât de departe este astăzi fenomenul juridic de înalta sa finalitate umanistă; asigură sau nu exprimarea liberă și creativă – specifică a statelor și națiunilor sau devine instrumentul înstrăinării și nivelării depersonalizante a culturii popoarelor și tradițiilor umaniste, este astăzi construcția europeană expresia chineză a voințelor națiunilor Uniunii, pe acest fond problematic; în ce măsură construcția europeană stă în fundamentul valorilor identitare asigurând autenticitatea ideii europene ca idee a națiunilor și statelor naționale., cât de

aproape sau cât de departe este Uniunea Europeană de idealurile și valorile originare ce au prefigurat-o [111].

Orice societate modernă se caracterizează printr-o activitate normativă intensă, însă pentru ca acesta să-și atingă scopul urmărit, respectiv progresul social, trebuie să se materializeze într-un sistem legislativ stabil, unitar, corelat și interrelaționist. Într-o atare perspectivă, ceea ce ne apare ca soluție salvatoare, consideră prof. M. Duțu în lucrările sale, este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. La politica de simplificare, ar contribui în opinia prof. M. Duțu, și introducerea în limbajul juridic al termenului de „drept suplu”, „drept flexibil”. Problematika dreptului suplu a fost recent introdusă în dezbateri în doctrina juridică românească sub influința franceză de către M. Duțu. „Dreptul suplu” cuprinde o gamă largă de activități, precum: autoreglementarea, principiile dreptului, recomandările codurilor și ghidurilor de bune practici, instrucțiuni de utilizare a unui produs, standardele etc. [74]

Prof. M. Duțu consideră „dreptul tradițional” și „dreptul suplu” ca o dihotomie, completându-se mai degrabă și neintrând în competiție unul cu altul. Există și opinii opuse la „flexibilitatea dreptului”, că aceasta ar putea fi un semn de slăbiciune a ordinii normative existente. Însă, susținătorii acestei teorii consideră că suplitatea, ar asigura mai bine igienizarea, asanarea ori oxigenarea dreptului nostru, cel de toate zilele.

Prof. V. Bădescu în lucrările sale susține aceste idei în simplificarea și ameliorarea calității dreptului și în același timp consideră că, o platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului ar fi valorile general umane [21].

Pentru România, simplificarea masivului corpus legislativ actual, marcat de paralelisme și incoerențe, reprezintă o etapă indispensabilă a dezvoltării sale, a trecerii de la dreptul polimorf, rezultat în urma marilor reforme social-politice, economice și legislative din ultimii 28 de ani, la noul drept românesc, simplificat, bine structurat și articulat în sistem, cu atât mai mult cu cât noua Constituție din 1991 și amplul proces de codificare a domeniului dreptului civil și dreptului penal oferă premise favorabile, dreptul poate deveni un puternic factor de modernizare și europeanizare, occidentalizare a societății românești.

Adoptarea măsurilor necesare asigurării unui cadru normativ, care să răspundă exigențelor referitoare la accesibilitatea și previzibilitatea normei de drept, trebuie realizată, consideră prof. M. Bădescu, în baza valorilor general umane, ca valori de principiu [21].

În șirul autorilor care ne-au inspirat în cercetarea acestei probleme este și A. Supiot, profesor francez la universitatea din Nantes, membru corespondent al Academiei britanice, autor a numeroase lucrări dedicate valorilor și funcțiilor dreptului, care are o nouă viziune asupra dreptului: funcțiile și valorile sale fundamentale au structurat societățile occidentale, iar prin

aceasta relațiile fondatoare trebuie regândită în termenii noi al globalizării și mondializării. Autorul își propune să răspundă argumentat la întrebările privind modul în care totuși dreptul se schimbă, folosind o logică ce își are baza în câmpul științelor sociale, deoarece această schimbare nu are o anumită coerență [206].

Aceasta, în primul rând, consideră autorul, ar contraveni dreptului ca fundament de coerență a societăților occidentale. A. Supiot insistă, de asemenea, asupra rolului funcției de reglementare a dreptului, deoarece dreptul este astăzi, în opinia autorului, refederalizat pe plan internațional, de vreme ce garantul contractului ca izvor de drept nu mai este statul (ca înainte), ci un conglomerat de agenții și organisme de guvernare mondializată. Din această cauză există o serie de pericole în această tendință de impunere a unui anumit tip de drept globalizat, ce este o imagine de trecere de la o societate instituțională la una de comunicare. A. Supiot propune niște soluții viabile și comune: 1) drepturile omului trebuie să fie fundament și sursă interpretativă în acest proces; 2) culturile naționale trebuie să fie continuu comparate și ca atare 3) finalitatea antropologică a dreptului trebuie să fie preeminentă, iar principiul solidarității trebuie să fie reevaluat în lumina noilor schimbări [206].

În opinia lui A. Supiot, dreptul nu mai trebuie să fie privit din perspectiva utilității sale prin grila teoriei, care astăzi este la modă „*Law and Economics*”, dar trebuie să-și păstreze coerența ca necesitate antropologică, în același timp nici societatea nu trebuie să se conducă după modele biologice și mecanice. După imaginea sa structurantă din societățile care l-au avut drept fundament și garant al stabilității dezvoltării lor, dreptul în opinia autorului, trebuie să rămână în ciuda noilor schimbări economice un referent al stabilității și dezvoltării lor [206].

Multiplele discuții și dispute referitoare la finalitatea umanistă a valorilor juridice, nici până la momentul actual nu au stabilit o concepție vizibil unitară a acestora, fapt ce face și mai dificilă sarcina cercetătorului, care a ales examinarea doar a unui aspect al valorilor – pe cel ce vizează valorile juridice, în diversele sale ipostaze, într-o manieră nouă, cea care pune în evidență categoriile de sistem, esență, conținut, forme, principii și funcții ale valorilor juridice.

Deci, în legătură cu cele expuse *scopul tezei* constă în conceptualizarea finalităților umaniste a valorilor juridice la etapa actuală de reformare a sistemului de drept, de dezvoltare a democrației de depășire a nihilismului juridic, și soluționare a problemelor legate de nivelul general și individual al culturii și conștiinței juridice ale cetățenilor. Prezenta teză de doctorat supune atenției problematica unității valorilor juridice și în același timp a diversității lor dintr-o perspectivă diferită de abordare, pornind de la premiza inexistenței sistemelor de drept identice și nici legislației universal valabile.

Preocuparea pentru subiect a fost dictată și de alte rațiuni care privesc în esență inevitabilul recurs la valorile juridice într-o epocă marcată de profunde schimbări legislative, cum este și cea pe care o traversează țările noastre.

Scopul propus determină următoarele **obiective** concrete:

- cercetare complexă a ideii de valoare și finalitate în drept în doctrina și normativitatea juridică, identificarea opiniilor și teoriilor existente;
- examinarea naturii juridice a valorilor dreptului în raport cu ideea de valoare și finalitate juridică;
- definirea conceptului de valoare juridică și identificarea locului și rolului acestora în sistemul ierarhiei valorilor general-umane;
- prezentarea analitică a funcțiilor valorilor și criteriilor de clasificare și funcțiilor de acțiune;
- determinarea fundamentului valoric al dreptului în apărarea intereselor individuale și colective;
- dezvoltarea rolului valorilor juridice în simplificarea și ameliorarea calității dreptului la etapa contemporană;
- abordarea unității în diversitate a valorilor juridice cu valorile moral-religioase;
- analiza conceptului valorilor juridice în fața provocărilor globalizării și realizării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului;
- elaborarea propunerilor de completare a doctrinei juridice cu categorii și concepte, care ar contribui la imprimarea unui caracter de permanentă și stabilitate a sistemului valorilor juridice.

Problema de cercetare constă în elaborarea mecanismului de identificare și fundamentare științifică a sistemului de valori juridice ca finalitate umanistă a dreptului fapt ce determină evidențierea acestora în cadrul dimensiunii spirituale a valorilor general-umane, iar prin consecință dezvoltarea unei axiologii constructive, teorie ce ne permite clasificarea și perfecționarea unității, coeziunii, echilibrului și dezvoltării sistemului „unității prin diversitate” a valorilor juridice.

1.3. Concluzii la capitolul 1

1. Valorile au devenit, în primul rând, obiectul meditației filosofice, care a apărut din nevoia de a da răspuns marilor întrebări pe care omul le pune în legătura cu existența și formele ei, relațiile omului cu universul și valorile făurite de el. Astfel, problema valorii a devenit inevitabilă, iar răspunsurile teoretice sunt în concordanță cu particularitățile modului de gândire

al epocii și al culturii, precum și cu idealurile ei. Prin urmare, orice teorie a valorilor este atât o explicație privind esența și rostul valorilor, cât și o interpretare și o promovare a lor.

2. Evoluția valorilor juridice în gândirea filosofică poate fi secționată în felul următor: *Binele* (Platon) - *Justiția* (Aristotel). - *Ordinea* (Cicero) - *Pacea* (Sf. Augustin) - *Binele comun* (Sf. Thomas) - *Puterea* (Machiavelli) - *Certitudinea* (Bacon) - *Securitatea* (Hobbes) - *Egalitatea* (Rousseau) - *Libertatea* (Kant) - *Utilitatea generală* (Bentham) - *Statul* (Hegel) - *Solidaritatea* (Duguit) - *Dreptul - valoare de ordin social* (Speranția).

Încercând câteva notații din perspectivă axiologică asupra câtorva concepții asupra valorilor juridice, putem constata implicit sau explicit o anumită atitudine axiologică. Valoarea apare într-o diversitate de aspecte ale lumii juridice, este plasată în centrul doctrinei juridice sau minimalizată, implicată în poziții controversate sau repudiată, dar constituind în orice caz un reper semnificativ al fenomenului juridic.

3. Știința valorii o constituie axiologia, care își propune să studieze: a) geneza, natura, structura, evoluția și justificarea valorilor; b) ierarhizarea, realizarea și funcțiile valorilor în viața socială; c) unitatea și diversitatea, continuitatea și discontinuitatea valorilor; d) corelația, legitățile și dinamica valorilor; e) relația dintre procesul istoric de constituire a valorilor și încorporare a acestora în sfera motivației individului, sensul vieții și atitudinea omului față de valori. Axiologia ca știință a marcat apariția unor teorii ce au validat descoperirea unui nou continent teoretic - domeniul valorilor juridice, proiectarea unui concept nou de valoare generică care își validează permanent importanța operațională.

4. În concluzie de asemenea dorim să menționăm că, valoarea juridică nu este un dat, ci un act, în experiența valorii intervin atât simțămintele, voința cât și cunoaștere ce constituie un raport dintre un obiect (bun material, principiu, comportament) și un subiect care apreciază obiectul respectiv, este o relație de apreciere, semnifică acea relație socială, dintre subiect și obiect, în care se exprimă prețuirea acordată de o persoană sau colectivitate unor obiecte sau fapte, materiale sau spirituale, în virtutea capacității acestora de a satisface trebuințe, aspirații umane, istoricește condiționate de practica socială, de a contribui la progresul omului și al societății.

5. Referitor la valorile juridice dorim să facem unele precizări la cele menționate anterior: 1) nucleul valorii îl constituie semnificația prin care omul instituie și lărgeste câmpul axiologic, descoperirea valorii înseamnă descoperirea unei semnificații, iar crearea valorii înseamnă crearea unei semnificații umane care le transformă în bunuri culturale; 2) valoarea se validează nu prin mijloace științifice ci, uneori, doar la limită, prin acordul experților (de exemplu, cazul unei teorii științifice), ceea ce justifică relativismul cultural, imposibilitatea comparării și ierarhizării culturilor; 3) caracterul istoric al genezei și funcției valorilor este relevat atât de corelația dintre

obiectiv și subiectiv, național și universal, nou și permanent, sensibil și spiritual, finit și infinit, cât și de fenomenul valorizării, de actul prin care se constituie judecata de valoare, de procesul de recunoaștere și desemnare a valorii; caracterul relațional al valorii se explică printr-un sistem complex de relații: a) relația dintre obiect și subiect; b) raportul dintre individual și social în geneza și evoluția sistemelor de valori (numai individul este creator, dar creația este motivată de trebuințe și aspirații derivate din social); c) relațiile dintre general, particular și specific (există valori general-umane, particulare și specifice); 4) raportul dintre real și ideal; 5) prin corelațiile multiple se realizează unitatea valorilor (prin fuziunea dintre adevăr și celelalte tipuri de valori în procesul cunoașterii științifice).

6. În toate lucrările cercetate de noi în teză regăsim lucrări ale autorilor autohtoni și străini în egală măsură. Nu negăm și nicidecum nu respingem multiple articole științifice ce tratează acest subiect. Totuși, și în cadrul lucrărilor fundamentale și în cadrul articolelor științifice există probleme în tematica respectivă. Din aceste considerente, opinăm că ar fi oportună o depășire a acestor probleme și efectuarea unei analize profunde, care ar pune în evidență dincolo de esența și conținutul valorilor juridice și studierea problemelor clasificării, ierarhizării, funcțiilor valorilor juridice, rolul și locul valorilor juridice în realizarea drepturilor și libertăților omului, problemele de unitate și diferență dintre valorile juridice și valorile moral-religioase, finalitatea antropologică.

7. Multiplele discuții și dispute referitoare la finalitatea umanistă a valorilor juridice, nici până la momentul actual nu au stabilit o concepție vizibil unitară a acesteia, fapt ce face și mai dificilă sarcina cercetătorului, care are drept scop examinarea doar a unui aspect al valorilor – pe cel ce vizează valorile juridice, în diversele sale ipostaze, într-o manieră nouă, cea care pune în evidență categoriile de sistem, esență, conținut, forme, principii și funcții ale valorilor juridice.

Așa deci, problema valorilor în domeniul dreptului este prezentă atât în activitatea de elaborare, de creare a normelor de drept, valorizarea social-umană, transpunerea din domeniul economic sau politic în domeniul juridic; a acelor aspecte ale realității sociale ce necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, cât și în activitatea de realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale conformă sau neconformă cu prevederile normelor de drept.

2. FUNDAMENTUL VALORIC AL DREPTULUI

2.1. Conceptul de valoare juridică în sistemul valorilor sociale

Activitatea de stabilire a regulilor juridice presupune și impune, în principal cercetarea valorilor sociale pe care dreptul intenționează să le aprofundeze, să le promoveze [113, p. 143]. Astfel de valori sunt: binele, adevărul, dreptatea, justiția, libertatea realizării de sine etc.

Valorii i-au fost date o varietate de definiții și interpretări, dar în disciplinele socio-umane accepțiunea cea mai frecventă este cea de principii generale și abstracte, de finalități, despre cum trebuie oamenii să se comporte și să aprecieze în termeni de licit-ilicit, drept-nedrept, just-injust, situațiile, evenimentele, persoanele, precum și fenomenele sociale [201, p. 163-164].

O astfel de definiție are un caracter orientativ, este importantă dezvăluirea analitică ale notelor fundamentale ale conceptului de valoare și surprinderea relației cu alte concepte apropiate [153].

În acest scop, considerăm necesară analiza conceptului de *valoare*, a corelației dintre valorile general-umane și cele juridice, a locului și rolului lor în cadrul sistemului de valori general-umane, dar și analiza corelației dintre două sintagme foarte apropiate dar totuși diferite: *valoarea dreptului și valorile în drept sau valorile juridice*.

În *sens obișnuit o valoare* este ceea ce este prețuit de membrii societății, dar membrii societății pun preț în special pe ceea ce este util. Din această perspectivă utile sunt fenomenele naturale și sociale, lucrurile, faptele, viziunile și convingerile.

În baza celor expuse putem constata că *valoarea* este o calitate și un semn specific al fenomenului, care prezintă obligativitate pentru subiectul raportului juridic anume datorită acestui specific, care servește interesului și scopului propus de subiect, satisfăcându-i anumite necesități [113, p. 143].

Una din întrebările ce frământă specialiștii din domeniul dreptului se referă la faptul *dacă urmează să considerăm valoare tot ce este necesar pentru viața omului?* De obicei, prin categoria de valoare se subînțelege tot ce este pozitiv și generează atitudine pozitivă. Astfel, *valorile reprezintă* scopurile spre realizarea cărora tind oamenii și sunt inevitabil legate de satisfacerea necesităților lor. Valoros este absolut totul ce se include în progresul social și care servește acestuia.

Viziunile teoretice și practice asupra valorilor juridice influențează esențial și viziunile asupra lumii din jur, formând chiar poziția vitală a personalității. Acordarea *atenției cuvenite valorilor juridice* și valorilor vieții consolidează societatea și statul. Și dimpotrivă, *distrugerea valorilor pozitive* duce la afectarea nivelului culturii juridice, dezbinând societatea și ducând la *nihilismul juridic*, care are ca efect pierderea responsabilităților, a echității, egalității. Anume în

atare situații se consolidează egoismul, iubirea de putere, tendința de acaparare a succesului cu orice preț și mijloace, ceea ce se reflectă asupra dezvoltării economiei, politicii, separarea individului de societate, de stat, iar asta are drept consecință degradarea personalității umane, deformarea structurilor sociale și chiar statalității [113, p. 143].

Ca o confirmare a celor expuse despre relația omului cu lumea valorilor, filosoful și teoreticianul I. Craiovan menționează că, nu este pur și simplu această relație un ”exercițiu cultural” mai mult sau mai puțin opțional. Lumea valorilor este chiar lumea sa, omul este o ființă care alege în mod inerent. El alege nu numai pentru că preferă să aleagă, ci pentru că se află neîncetat și efectiv în tot felul de situații în care trebuie să aleagă, resimțind acut nevoia unei ghidări apreciative, a unei opțiuni valorice [52, p. 46].

Reflecția mai mult sau mai puțin sistematică asupra acestei problematice naște autorului mai multor lucrări filosofice Gh. Vlăduțescu un șir de întrebări, ca: în fapt valoarea reprezintă criteriul alegerii sau însuși obiectul alegerii? Care este relația dintre semnificația valorică și purtătorul valorii? Care este structura internă a valorii, în general (simplă, omogenă, unidimensională sau compusă, eterogenă, pluridimensională, rațională sau irațională)? Care este statutul ontic sau modul specific de existență a valorii (este aceasta reală sau ireală, immanentă sau transcendentă, reductibilă sau ireductibilă, absolută sau relativă, obiectivă sau subiectivă)? Cum apare valoarea, care este geneza ei? De unde-și trag valorile valabilitatea și cât se extinde aceasta? Dacă sunt cunoscute și cum sunt cunoscute valorile (emoțional-afectiv, ori intelectual-intuitiv)? Câte feluri de valori există (sau sunt posibile)? Care sunt raporturile dintre genurile (domeniile) valorice și cum sunt organizate intern acestea? și altele [235, p. 144-145].

Pentru a răspunde la aceste întrebări, să vedem la început, care este etimologia noțiunii de „valoare”. Noțiunea „valoare”, provine din verbul latin ”*valeo, vaiere*” cu sensul de a putea, a fi în stare, a fi puternic, a valora. În latină verbul ”*vaiere*” avea trei sensuri: a avea forță, putere, a fi sănătos, a fi puternic din punct de vedere moral, a fi un om superior. Adjectivul latin ”*valem - velentis*” cu înțelesul ”de puternic”, a circulat în limbile romanice cu sensul: „curaj, vitegie” ca, în final, să capete sensul de valoare.

Termenul ”*valoare*”, în opinia prof. P. Iluț, pe care o susținem și noi, are o polisemie accentuată cu înțelesuri total distincte, mergând de la cel de valoare în sens economic și până la expresia „valori naționale”, care la rândul ei se referă atât la un specific național, cât și la personalități de valoare [118, p. 71]. Chiar în acest din urmă înțeles, sensul axiologic (și consacrat acum și în științele socio-umane) este unul sensibil diferit, valorile însemnând principii generale și abstracte, care ghidează atitudinile și comportamentele noastre, fie ca determinanți direcți, fie indirecti. Valoarea reprezintă îmbinarea unor scopuri, proiecte, dorințe, intenții, adică

obiectivarea esenței umane în produse ale activității creatoare specifice pentru fiecare tip de atitudine umană.

Valoarea ca fenomen, apreciază I. Alexandrescu, prezintă o triplă determinare:

- a) actul valorizator se desfășoară la nivelul conștiinței sociale;
- b) aprecierea umană, deși e subiectivă, are premise obiective;
- c) valoarea se stabilește pe anumite criterii condiționate istoricește și socialmente de praxis [1, p. 316].

În opinia lui P. Iluț, notele fundamentale ale conceptului de valoare sunt: generalitate și centralitate în universul spiritual simbolic al societății și în structura personalității umane, standarde (criterii evaluative) ale acțiunilor umane, vectori motivaționali, care determină și orientează acțiunea umană, accentuatul lor caracter, deliberat în sensul de adeziune ”la ceea ce e de dorit” [118, p. 72].

Fără a putea sconta pe un punct de plecare unic, o întrebare privilegiată necondiționată, o problemă inaugurală obligatorie, aceeași pentru toate orientările și sistemele de gândire, greutățile de înțelegere, așa cum remarcă I. Craiovan - sunt inerente noțiunii de valoare, deoarece valoarea este tot odată:

- a) faptul cel mai nemijlocit trăit, o experiența personală intimă;
- b) aderă, totuși, la obiecte, la realități, care de aceea au sau sunt valori;
- c) totuși, ea pare a fi ceva îndepărtat, *un ideal* de neatins sau de nerealizat, o ordine deasupra realității, un tărâm nesensibil, pur spiritual [52, p. 47].

Nu este ușor de descifrat raportul dintre *ideal* și *valoare*. Pentru filosoful P. Andrei, idealul ar fi o valoare ideală, pe care individul o formulează sub influența societății și spre a cărei realizare tinde din toate puterile, valoare ce devine criteriu de apreciere a tuturor celorlalte valori [5, p. 37]. Filosoful se referă aici la idealuri înalt umaniste, asumate de personalități de excepție, care transgresează viața cotidiană. În mod obișnuit, însă, idealurile de viață ni se înfățișează ca o țesătură a năzuințelor și aspirațiilor indivizilor cu estimarea posibilităților proprii și a tendințelor dezvoltării sociale, țesătură ce se brodează pe canvaua axiologică a persoanei în cauză [5, p. 37]. Idealurile apar mai concrete ca valori și nu au funcții de criterii în evaluarea acțiunilor noastre sau ale altora, apreciază P. Iluț [118, p. 12].

Universul filosofic al valorii, consideră prof. I. Craiovan, atrage, respinge sau provoacă reticențe, dar se vedește de neocolit de ființa umană în perpetua sa tentativă de autodefinire și ”*construire*” [52, p. 36]. Aceasta, întrucât valoarea aparține sferei emoționale a spiritului uman, ea nu poate fi cuprinsă în actele cunoașterii decât în mod inadecvat, incomplet. Valorile se simt, se trăiesc, valorile nu se teoretizează. Se poate vorbi la nesfârșit de valori, valorile pot fi descrise, explicate în mod riguros, însă, ”*trăirea valorii*” este cea, care conferă valoare valorii. Temele,

care pot fi abordate la modul teoretic cu privire la valori pot să se refere la felul în care se trezește în om sentimentul valorii, cum se construiesc ierarhiile valorilor, care este originea socială a anumitor valori etc. Însă, toate acestea discursuri pierd din vedere tocmai valoarea ca valoare, tot odată trăirea asociată cu aceasta. Omul are numeroase trăiri morale, religioase, juridice, trăiri care capătă uneori accente dramatice, dar acestea nu epuizează fenomenul valorii.

În concluzie, meditănd despre conceptul și esența valorii menționăm că, orice discuție despre valori, ca ideal, poate fi transpusă în trei părți:

- valoarea *ca trăire* subiectivă, specifică fiecărui individ (psihologizarea valorii);
- valoarea *ca o calitate* asociată lucrurilor, fenomenelor (cosmologizarea valorii);
- valoarea *ca un concept* de maximă generalitate (raționalizarea valorii) [113, p. 143].

Anterior, am menționat conceptele cele mai importante cu care se intersectează valoarea. Fața de normele sociale, care sunt și ele standarde ale conduitei, valorile sunt prescrieri mai generale ale modului de comportament, fiind, în același timp, și scopuri, stări intime de atins ale existenței noastre. Normele sociale, chiar însușite și practicate de către individ, îi apar acestuia mult mai exterioare și impersonale, în timp ce valorile sunt resimțite mai intim [113, p. 143].

Valoarea se intersectează și cu *atitudinea* în versiunea că, valorile sunt însușite de indivizi, dar chiar în această postură există diferențe dintre aceste două concepte. O atitudine se referă la un complex de convingeri vis-a-vis de un obiect sau situație specifică, pe când o valoare se referă la o singură convingere, însă, una de mare generalitate. Valorile ca principii, fundamentale despre modul de comportament sau scopuri sunt la nivelul individului de ordinul zecilor, atitudinile de ordinul sutelor, sau chiar al miilor [52, p. 50].

Tot în această ordine de idei, este interesantă distincția dintre *valoare* și *interes*. Referitor la această distincție M. Rokeach consemnează distincția în următorii termeni: "... un interes este doar una dintre manifestările valorii și prin urmare are doar câteva din atributele acesteia. Un interes poate (...) ghida acțiunea (...), poate servi funcțiilor de adaptare, apărare, cunoaștere și actualizare a eului. Dar interesul (...) nu este clasificabil ca un mod ideal de comportament sau stare ultimă a existenței. Ar fi dificil de argumentat că, un interes este un standard ori că are caracterul de "*trebuie*" [184, p. 22].

Noțiunea de valoare ocupă un loc central în drept, având în vedere că dreptul este o știință normativă. Activitatea de stabilire, de reguli juridice presupune și impune, în principal, cercetarea valorilor sociale pe care dreptul intenționează să le aprofundeze, să le promoveze [115, p. 105-110]. Se vorbește astfel în drept, despre o trilogie a valorilor juridice [201, p. 165]. Autoarea L. Barac, consideră că această trilogie o formează următoarele valori: securitatea (siguranța, stabilitatea), justiția și progresul social" [16, p. 13]. L. Craiovan consideră că, alături de aceste valori mai este o valoare - *binele public* [53, p. 22].

Comentând rolul valorilor sociale ca factor de configurare a dreptului, prof. I. Ceterchi preciza că, valorile care ghidează dreptul nu sunt de natură strict și exclusiv juridică [40, p. 22-25]. Dimpotrivă, ele au o dimensiune mai largă, de natură morală, politică, filosofică și socială, în general, valori care trebuie înțelese în dinamica lor istorico-socială. Deși unele dintre ele pot fi regăsite în toate sistemele de drept, ca de pildă, justiția, totuși specificul și particularitățile istorice își pun amprenta asupra lor. Valorile sociale ale unei societăți trebuie deduse primordial din filosofia (socială, morală, politică, juridică) ce prezidează și orientează forțele sociale din societatea respectivă [11, p. 502].

Referindu-se la valorile sociale, care orientează dreptul în perioada actuală, I. Ceterchi enumera, alături de *justiție, democrația, demnitatea umană, securitatea* (siguranța juridică), *drepturile omului, statul de drept, proprietatea* în formele ei multiple, *societatea civilă, suveranitatea națională* [40, p. 22-25].

În opinia altui autor, belgianul Fr. Rigauh, dreptul exprimă astăzi valorile supreme ale societății noastre. Valoarea fundamentală a dreptului, alături de celelalte existente, în opinia sa, pe care și noi o susținem, este *perspectiva*. „Dacă dreptul are un sens, acesta este de a ne oferi un proiect al societății viitoare și să contribuie prin metodele sale proprii să-l realizeze. Dreptul are menirea de a insera viitorul în prezent, garantând ca sistemul social va funcționa. Dreptul este un proiect social, care tinde la egalitate (libertate pentru toți) și justiție [182, p. 337].

În concepția filosofului M. Djuvara, alături de celelalte, una din valorile promovate de drept este și demnitatea omenească.”... Ideea fundamentală, care stă la baza dreptului este (...) respectul demnității umane, respectul omului față de om, cu simpatia față de semenii, prin urmare respectarea tuturor drepturilor lor legitime, adică acelora, care nu reprezintă încălcarea libertății celorlalți” [67, p. 11].

Un alt autor Paul Roubier remarcă faptul că, regula de drept pozitivă, ce aspiră să guverneze societățile umane, este necesar să fie conformă cu un cert *ideal de justiție*, altfel ea nu va fi nici respectabilă, nici respectată, dacă respinge prea mult acest ideal. Dreptul, remarcă acest autor, formează judecăți de valoare fondate pe ideea unei finalități, există o noțiune, care comandă și unde imperativele dreptului își iau izvorul, și anume valoarea. „Problema constă, atunci, pentru a stabili regulile juridice, în căutarea valorilor sociale, care trebuie să fie întrupate în drept pentru ca acesta să-și realizeze finalitățile, ultime, pentru a ști să stabilim o ordine armonioasă și să soluționăm diferendele între oameni” [188, p. 187]. Dar care sunt aceste valori? P. Roubier, alături de autorii pe care i-am nominalizat anterior, în expunerea valorilor propune ca valori ce ghidează dreptul: *securitatea juridică* (care comandă o serie de consecințe avantajoase în societate, autoritate, pace, ordine juridică); *justiția* (ca valoare esențială a unei

ordini, a raporturilor umane, cu calitățile sale proprii de egalitate și de generalitate); *progresul social* (bunăstarea, abundența, cultura) [188, p. 187].

Autorul belgian J. Dabin arată că, deoarece dreptul este consubstanțial ideii de societate, finalitatea regulii de drept nu va fi decât valoarea societății însăși - binele comun. Și cum binele comun în cazul societății – stat, *este binele comun public*, valoarea regulii de drept este binele public. Subiectul imediat destinat și beneficiar al binelui public este publicul în general, fără referire la particularitățile indivizilor, ale categoriilor sociale și ale comunităților particulare, având în vedere generațiile actuale și generațiile viitoare.

Binele public cuprinde o serie de aspecte biologice, economice, morale, intelectuale, care vizează valorile ce perfecționează individul și comunitatea, „incluzând în șinele său universalitatea valorilor interesului uman”. În caz de conflict de valori, autorul propune ca răspunsul să fie inspirat de adevărul și conformitatea cu tradițiile creștine și îl rezumă în trei puncte:

- primatul spiritual asupra materiei (și prin spirit înțelegem nu numai valorile intelectuale, dar înainte de toate, valorile morale - virtuțile și caracterul);
- preeminența persoanei umane, individuale asupra colectivității;
- subordonarea societății - stat, societății întregii [60, p. 165].

Trecând în revistă principalele valori fundamentale, care sunt promovate, apărute, garantate și conservate de drept, ca un obiectiv al acțiunii mecanismului juridic, cât și studierea fenomenului juridic prin prisma acestor valori putem formula *direcțiile principale de acțiune ale sistemului valorilor sociale promovate de drept*: realizarea progresului social contemporan; realizarea unui proiect social dezirabil; apărarea demnității umane, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului; soluționarea conflictelor relațiilor interumane, a realizării justiției unui anumit timp istoric; configurarea, desfășurarea, ordonarea, orientarea relațiilor sociale fundamentale; asigurarea coerenței, funcționalității și autoreglării sistemului juridic; represiunea și prevenirea faptelor antisociale.

Complexitatea valorilor dreptului nu trebuie să constituie un motiv de pesimism în ceea ce privește cunoașterea și rolul lor. Susținem opinia prof. I. Craiovan, care crede că, plecând numai de la conjugarea diverselor perspective propuse, reținându-se poziția centrală a personalității umane, în materia valorilor dreptului, dar evitându-se ca jocul inegalităților și necorelarea libertăților individuale să ducă la anarhie, protejându-se societatea, viața socială, blocând, însă, posibilitatea abuzului și tiraniei din partea statului, cultivându-se civilizația și cultura, dar nu ca scop în sine, ci pentru omul concret, se poate ajunge la înțelegerea contemporană a rațiunii de a fi a dreptului, a sensului valorilor sale [52, p. 26].

Reflecțiile despre valorile sociale, promovate de drept la nivelul generalității și integrității sale, al abordării ”dreptului ca drept nu exclud, ci dimpotrivă, presupun investigarea valorilor dreptului la nivel de ramură de drept sau chiar de instituție juridică. Așa cum remarcă J. L. Bergel, sunt situații în care dreptul este indiferent la ideea de justiție, unele norme de drept sau instituții juridice, având o valoare pur tehnică ca acelea privind statutul civil al persoanei, sau care vizează publicitatea funciară [22, p. 13].

Tot la această idee, profesorul I. Craiovan consideră că, se poate contura în acest fel un sistem al valorilor dreptului, care integrează subsistemul la nivel de ramură de drept și instituția juridică, între care există relații complexe și a cărei fizionomie contemporană nu poate fi ignorată în procesul de elaborare și aplicare a dreptului și nici de doctrina juridică [52, p. 26].

Acceptând caracterul social al valorilor și al sistemelor de valori, devine evidentă ideea că, pentru elucidarea problemei valorii este necesar de construit un model de cercetare bazat pe o abordare de tip sistemic. Faptul că domeniul umanului poate fi abordat concomitent din mai multe perspective ne oferă diverse posibilități de alegere a succesului componentelor, a domeniilor de referință, a tipurilor de relații și niveluri ierarhice. Așa dar, valorile juridice sunt și rămân încă preponderent obiect al reflecțiilor tuturor științelor juridice, care au scopul cercetării domeniului ontic al umanului.

Concluzionăm, de asemenea, că valorile dreptului ca entități semantice, conțin atât termeni, cât și *semnificațiile* ce le corespund. Constanța termenilor se datorează caracterului constant al tipurilor de situații sau procese. Astfel, termenii care desemnează valori se preiau de la generație la generație, continuă să exprime același tipuri de valori și se modifică ori de câte ori apar noi criterii sau reguli de evaluare. Această situație este semnalată de numeroase studii realizate de sociologi, filosofi, antropologi, psihologi, la fel, și de tratatele de etică. După cum am menționat anterior, în preocupările noastre permanente de a căuta răspunsuri la anumite probleme majore de cercetare dintre temele abordate până în prezent, legate de răspunderea și responsabilitatea juridică, cea referitoare la teoria valorii juridice a devenit prioritară și de mare interes [13, p. 46].

Una din trăsăturile de bază ale valorilor este *normativitatea*. Pe parcursul evoluției societății pot apărea conflicte între anumite valori, încălcări ale normelor sau momente de punere la îndoială a legitimității acestora, care, în condițiile respective amenință însăși ordinea socială stabilită [180, p. 9].

După cum afirmă filosoful și sociologul Petre Andrei, normativitatea și de aici norma este o regulă pentru realizarea unei valori - de aceea normele juridice, legile juridice sunt drumuri, căi pentru realizarea unei valori supreme [5, p. 146].

Domeniul de referință al dreptului include situațiile semnificative pentru grupul social din cadrul căreia a fost emis. A formula norme de drept înseamnă a utiliza în manieră selectivă în experiența viitoare rezultatele experienței trecute [20, p. 32].

Norma juridică ca părticică a dreptului este un criteriu de apreciere a conduitei oamenilor, un etalon cu ajutorul căruia se apreciază conduita oamenilor în anumite situații ca licită sau ilicită. Acest criteriu nu are un caracter abstract, ci constituie o unitate de măsură stabilită în conformitate cu conceptele despre justiție, ordine, disciplină din societatea dată [5, p. 146].

În opinia filosofului Petre Andrei normele juridice, în evoluția societății, erau considerate de popoarele vechi ca porunci divine date șefului statului, care și el era drept reprezentant respectat al lui Dumnezeu pe pământ, normele nu erau decât porunci divine impuse oamenilor [5, p. 147]. Pentru timpurile moderne normele juridice nu mai sunt nici porunci divine, nici rezultate ale unui suflet misterios al poporului, ci sunt imperative, care exprimă voința comunității sociale, a statului. Juridic vorbind, totalitatea normelor de conduită, impuse indivizilor și colectivității în cadrul vieții sociale, în anumite cazuri, chiar cu forța coercitivă a statului, formează dreptul. Normele juridice reprezintă în consecință modul de a dirija activitatea membrilor societății spre obiective cu caracter de *valori colective*.

Reieșind din cele expuse, Petre Andrei afirmă că, *punctul de vedere fundamental după care e cercetat dreptul e acela a unei valori generale și anume a unei valori sociale*. Dreptul ca reglator al acțiunilor indivizilor e o totalitate de reguli, de norme care sunt create de voința organizată a unei personalități sociale, a statului. Deoarece dreptul este o valoare generală atunci și normele care-l formează sunt și ele sancționate ca valori ce trebuie respectate. Este evident, atenționează Petre Andrei că, în drept avem de a face cu un sistem de norme, deci un sistem de valori, pe care le putem diviza în două grupe, și anume: o valoare juridică supremă - pe care vom căuta să o determinăm - și valori juridice mijloace, normele legale juridice a căror valabilitate este în dependență de scopul cărora servesc [5, p. 146].

Cu problema valorilor juridice ca valori sociale, în opinia lui P. Andrei, se ocupă filosofia și sociologia dreptului. Dreptul, ca știință, se ocupă cu valorile juridice numai din punct de vedere al formei și constituire a lor [5, p. 146].

Răspunsul dat de Petre Andrei referitor la locul științei dreptului în studierea valorilor este comprehensiv și raționalist. El afirmă că, în funcție de perspectiva din care sunt abordate ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau drept concepte abstracte ale vieții practice, valorile juridice pot forma obiectul unei științe a dreptului, a unei sociologii juridice și a unei filozofii a dreptului [5, p. 146].

După cum am menționat, *dreptul ca știință* se ocupă cu valorile juridice numai din punct de vedere al formei, pe când *filosofia dreptului* se ocupă cu nașterea, evoluția și justificarea valorilor juridice, iar *sociologia*, cu aplicarea lor în viața socială.

În accepțiunea lui Petre Andrei „valorile juridice se aplică unui material de fapte diferite și complexe”. Elementele, care constituie materialul valorilor juridice sunt faptele juridice ce constituie la rândul său obiectul științei dreptului. Prin urmare, afirmă Petre Andrei „dreptul ca știință se ocupă cu fapte de drept, cu fapte ca obiecte ale valorii” [5, p. 146].

Din cele expuse, vedem existența unei dualități: realitate - fapte juridice și valoare juridică. Ce raport este între acești doi termeni? Este oare dedusă valoarea din realitatea juridică din experiență? Sau se impune ea experienței ca ceva extern și constrângător. Răspunsurile date acestei probleme alcătuiesc punctul de deosebire a două școli juridice: școala naturalistă și școala istorică a dreptului. Prima școală a dreptului natural, deduce valorile juridice numai din rațiunea omenească, neglijând cu totul realitatea; cealaltă, școala istorică a dreptului, deduce valoarea juridică din viața istorică a popoarelor [5, p. 146].

Observând că, cele două școli accentuează un monism juridic, reducând fie valoarea, fie realitatea juridică la un singur principiu, Petre Andrei tinde să menționeze încercările de a concilia raționamentul școlii naturaliste cu empirismul celei istorice, amintindu-l în acest sens pe Hegel, care afirma existența dreptului rațional chiar în dreptul istoric. De pe o poziție neokantiană Petre Andrei, respinge cele două școli juridice, cărora le opune concepția dualistă reprezentată de juriștii neokantieni, îndeosebi R. Stammler, care a deosebit valoarea juridică de realitatea juridică [5, p. 149].

Dar ce este această valoare juridică, dreptul adevărat, se întreabă Petre Andrei? Cum o putem aprecia? Răspunsul este că, dreptul adevărat, valoarea juridică este dreptul care contribuie la realizarea unei societăți cu voință liberă, deci la realizarea idealului social” [5, p. 149].

Până aici se pare că Petre Andrei își însușește opinia școlii istorice, dar se desparte de aceasta din clipa în care trebuie să răspundă întrebării: „atunci ce fel de concept este dreptul în genere? Vom răspunde, consideră P. Andrei că, dreptul este un concept cultural, deoarece prin ajutorul său se poate aplica realității faptelor, valoarea” [5, p. 150].

Prin drept, în genere, se pune realitatea juridică în raport cu valoarea ca fenomen cultural, dreptul intră în sfera existenței și aceea a valorii, întrucât orice fenomen cultural aparține existenței când e valorificat, e substratul valorii sau non-valorii, menționează Petre Andrei, că în sfera valorii intră *fenomenul cultural juridic*, prin faptul că raportează realitatea la valoarea supremă, care după părerea lui este cultura. Așadar dreptul este înțeles în general ca un concept de relație, pentru realizarea valori și aplicarea ei unei realități juridice [5, p. 150].

Din cele menționate, apare întrebarea, care este totuși rolul valorii juridice în societate? Petre Andrei ne răspunde că, ”valoarea juridică este o măsură a faptelor, pe care le apreciază în primul rând, după regulile stabilite de legislator, iar valabilitatea acestor reguli este bazată pe noțiunea de bine, de *jus-cultural* [5, p. 150]. Cu alte cuvinte, *dreptul vrea să aprecieze faptele*, dar în același timp vrea să și le determine, în rezultat, în drept avem de a face cu *norme și imperative*. În această configurație, spre deosebire de alți autori, care definesc norma ca fiind un scop și imperativul un mijloc [179, p. 39] (*norma* este o non-realitate, care vrea să fie realizată, iar imperativul ca o realitate ce vrea să acționeze [179, p. 63]. Petre Andrei consideră că, norma nu poate fi socotită un scop, deoarece ea nu este o realitate ci este o regulă, care stabilește numai o *posibilitate de acțiune*, pe când *imperativul constrânge la acțiune*. Dreptul intern, cât este drept-adevărat, stabilește numai norme, iar ca drept pozitiv, formulează imperative. De aici și concluzia, că atât norma, cât și imperativul servesc la „realizarea valorii absolute a dreptului” [5, p. 150].

Vorbind despre o *valoare supremă*, care este *fenomenul cultural juridic*, Petre Andrei introduce în discursul său teoretic ideea unei *valori absolute a dreptului*, care este stabilită de *filosofia juridică*, iar realizarea acestei valori absolute e obiectul dreptului pozitiv. *Valoarea absolută*, concretizată în diferite forme este o valoare culturală, fiind temeiul *valorilor relative*, adică a legilor [5, p. 150].

Una din aceste forme ale valorii absolute a dreptului este *Constituția statului*. Constituția este de acum o formă determinată, concretizată a valorii absolute, care garantează dezvoltarea atât a personalității individuale, cât și a personalității totale, sociale. Constituția este fundamentul dreptului pozitiv, deoarece legile ca *valori juridice* relative pornesc de la principiile Constituției.

Normele juridice, ca *valori juridice mijloace*, în care se repetă litera și spiritul Constituției, au în fond un conținut cultural determinat de Constituție. Acțiunile omenești sunt judecate după concordanța lor cu legea, care de fapt este o aplicare a normelor constituționale, deci o formă concretă pe care o îmbrățișează valoarea absolută. Prin urmare, valorile juridice sunt valori mijloace către o valoare scop: cultura realizată în societate, care îi dă sensul de sumă a valorilor plătuite de societate.

Reieșind din cele explicate, apare întrebarea, *statul este bazat pe drept sau dreptul pe stat?* Problemă cu aparență de cerc vicios, căreia i s-a găsit soluții unilaterale, dar pertinente. Așa, de exemplu, Radbruch [179, p. 40], consideră statul și dreptul ca două laturi ale aceleiași substanțe. Petre Andrei, rezolvând această problemă, menționează că ideea de drept este de natură socială, întrucât nu ar avea nici un sens dacă nu s-ar aplica raporturilor dintre indivizi, deci dreptul reglementează relațiile dintre indivizi. Pentru fiecare individ izolat, adică care nu intră în anumite relații nu poate exista drept sau nedrept. În continuare, Petre Andrei

argumentează că, ”de îndată ce el intră în raporturi cu alți indivizi, se naște ideea dreptului” [5, p. 151].

Prin urmare, valoarea juridică are elemente sociale chiar în constituirea sa. Ea se naște cu societatea și există pentru societate. Prin societate, în cazul dat, avem în vedere statul, deci răspunsul lui la problema statul e bazat pe drept sau dreptul pe stat este că, dreptul s-a născut odată cu statul, dreptul se naște în societate (stat) și există în societate. La cele expuse anterior, am putea trage concluzia că, în viziunea lui Petre Andrei, valorile juridice sunt valori culturale și au un caracter social. Ele sunt, în același timp, valori mijloace către o valoare scop: cultura realizată în societate.

Dreptul ca totalitate a normelor juridice, constă în aplicarea unei măsuri egale pentru toți. Egalitatea de tratament însă nu presupune egalitate în fapt [32, p. 34]. Prin natura sa, dreptul nu poate exista decât prin aplicarea unei unități de măsură egală asupra indivizilor inegali, care însă sunt subsumați aceluiași punct de vedere, considerat sub un singur aspect determinat. În multitudinea de norme sociale, ce-a mai strânsă legătură există între normele juridice și cele morale. Făcând o comparație între normele juridice și cele morale, putem arăta, menționează V. Bădescu că, ambele prescriu și permit să estimeze acțiunile umane, plecând de la mijloacele și intențiile oamenilor [20, p. 36].

În timp, s-au formulat opinii conform cărora dreptul tratează actele externe, aspectele obiective ale conduitei, în timp ce morala vizează interiorul, aspectele subiective ale actelor umane [19, p. 124]. Această formulare este criticabilă, consideră S. Popescu, deoarece evaluările juridice se propagă cu necesitățile în conștiință, în interior, în timp ce evaluările morale se extind până la executare, rezultând că întreaga activitate umană reprezintă traducerea unei deliberări într-un fapt. Canalizând comportamentul social, morala suferă de dezavantajul de a fi “prea subiectivă, prea fluctuantă și prea lipsită de virtutea, coercitivă, de precizie și realism pentru a permite o organizare satisfăcătoare a relațiilor sociale și pentru a realiza securitatea juridică reclamată de viața întregii societăți omenești” [177, p. 4].

Problema dreptului ca valoare și a valorilor în domeniul dreptului este prezentă atât în activitatea de creare a dreptului, de elaborare a normelor de drept, valorizarea socială urmărind transpunerea din domeniul social în domeniul juridic, a acelor aspecte ale relațiilor sociale ce necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, cât și în activitatea de realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale, conformă sau neconformă cu normele de drept. O problemă care poate fi discutată este în ce măsură se identifică dreptul cu valorile juridice cu valorile morale, sau, dacă se poate vorbi de o axiologie juridică. S-a observat că, adesea, fapte pe care morala le interzice, legea le permite și că nu tot ce este bun, din punct de vedere moral, este obligatoriu din punct de vedere legal [223, p. 61].

Anterior am menționat două sintagme: *dreptul ca valoare* și *valori de drept*, valori juridice. Definiția la aceste două concepte este binevenită în opinia filosofului E. Speranția. În explicarea și înțelegerea dreptului ca valoare, E. Speranția pornește de la problema *socialității*, pe care o definește prin „calitatea de-a fi social” [198, p. 35] și de la aceea a valorilor sociale. El consideră că „tendința socială” există, în mod natural, în fiecare individ uman, care deține, totodată, și mijloacele necesare pentru satisfacerea ei. Filosoful are în vedere faptul că, pentru a fi social, omul dispune de toate căile prin care „conținuturile unei conștiințe individuale pot fi proiectate în alte conștiințe”, căi ce reprezintă „mijlocul primordial al societății omenești”. În aceste condiții, „*sociabilitatea și socialitatea*” sunt caracteristici inerente ale ființei umane [195, p. 25]. Astfel că, în concepția sa, „omul este social” prin natura sa, iar „societatea umană există în mod natural, fără a avea nevoie să fie confecționată, fără a avea nevoie de a fi provocată de vreun demers oarecare” [198, p. 34].

Dar, în societatea umană există anumite circumstanțe care împiedică și, de multe ori, chiar amenință afirmarea socialității [198, p. 33]. Eugeniu Speranția, fidel filosoful sale axiologice, constată că, în ultimă analiză, circumstanțele care pun în pericol socialitatea derivă din tendința *oamenilor de a poseda valori* [198, p. 33]. În concepția speranțiană, ceea ce-l interesează pe om în viața sa este tendința acestuia de a poseda valori, preocuparea lui permanentă de a și le însuși, de a le anexa „eului” său. Astfel încât, pentru Speranția, „Orice interes este tendința posesiunii unei valori” [195, p. 26]. Însă, după opinia sa, valorile pe care oamenii tind să le posede se grupează în două mari categorii, *valori pur conceptuale* și *valori senzoriomotrice* („senzoriale”, „empirice” sau „materiale”). „Posesiunea valorilor conceptuale constă în simpla prezență în conștiință a unor conținuturi mintale. Un adevăr științific, o informație despre un fapt real etc. ... o credință religioasă, iată valori care nu le putem poseda decât mintal și pe care le numim valori *conceptuale*” [195, p. 26]. „Valorile empirice, senzoriale sau senzoriomotrice sunt cele a căror posesiune interesează simțurile și totodată posibilitățile de acțiune. A poseda materialmente un creion - exemplifică autorul - înseamnă a-l deține, *simțindu-l* în mână (sau putându-l simți)... a putea activa cu el și asupra lui, când vrei” [195, p. 26].

Odată precizate cele de mai sus, Eugeniu Speranția susține că, „pe când valorile conceptuale pot fi simultan posedate de oricâte persoane”, întrucât posesiunea conceptuală nu epuizează obiectul lor, valorile senzoriale nu pot fi supuse posesiunii simultane și efective a mai multor persoane, deoarece sunt epuizabile prin caracterul material pe care-l presupune obiectul lor [195, p. 26-27]. Tendința oamenilor de a poseda valori și, în special, tendința acestora de a-și însuși, mai ales, „din acele valori care sunt urmărite de toți, dar a căror disponibilitate este foarte limitată, pune în pericol socialitatea [198, p. 33]. „Valorile materiale (consumabile și, deci, de apartenență limitată) sunt obiectul principal și principala cauză a neîncetatei competiții inter-

umane” [198, p. 32]. Fungibilitatea lor și faptul că nu se pot preta la o posesiune simultană și nelimitată constituie perpetua amenințare naturală împotriva păcii sociale. Astfel stând lucrurile în ceea ce privește tendința omului spre posesiunea de valori materiale, socialitatea, ca trăsătură inherentă naturii umane, poate fi asigurată numai prin elaborarea și aplicarea de diferite norme privind obținerea, distribuția, conservarea și folosirea acestor valori” [198, p. 32]. Altfel spus, concluzionează E. Speranția universală și periculoasa concurență care împiedică și întârzie progresul spre un maximum de socialitate nu poate fi atenuată decât prin reglementarea posesiunii valorilor materiale și a tuturor acelor care nu sunt de o apartenență nelimitată” [198, p. 32]. Or, această misiune nu poate reveni, în opinia sociologului român, decât dreptului [198, p. 32].

Dacă orice valoare ar putea fi obținută fără a aduce prejudicii altuia, evitându-se astfel cauzele unor conflicte, nimic nu ne-ar putea obliga să recurgem la instituirea unei ordini de drept. Dacă între indivizi n-ar exista aceste „pricini de adversitate”, regulile de drept ar fi de-a dreptul inutile; nevoia naturală de „normațiune” s-ar satisface prin celelalte tipuri de norme sau reguli, aplicate fie în societate pentru intensificarea și captarea sentimentelor, fie în tehnica muncii de „producțiune”, fie în tehnica descoperirii adevărului, într-o activitate de defensivă în contra primejdiilor naturale etc.” [195, p. 25]. Or, cum astfel de „pricini de adversitate” se nasc din tendința omului de a poseda valori materiale, *nevoia de a institui dreptul* este dată tocmai de „condițiile materiale, organice în care existența spirituală este constrânsă să fie satisfăcută” [198, p. 34]. De aceea, „*Dreptul* este destinat să asigure această nevoie spirituală de „socialitate”, împotriva pericolelor care nasc condițiile materiale de viață” [198, p. 34].

Trebuie remarcat faptul că în concepția lui Speranția, dreptul nu creează socialitatea, ci o conservă, asigurând, așa cum se exprimă autorul, „un maximum de societate posibilă” [198, p. 34]. Altfel spus, dreptul nu este urcătorul inițial al socialității, ci numai instanța care asigură mișcarea sa expansivă [198, p. 39].

În dreptul tuturor popoarelor, avansate sau primitive, se poate descoperi totdeauna, mai mult sau mai puțin direct exprimată, preocuparea instituțiilor statului de a asigura „socialitatea și de a garanta solidaritatea generațiilor și comuniunea unanimă a membrilor poporului într-un ansamblu de credințe, aspirații și criterii de apreciere [198, p. 36].

Existența *dreptului*, la E. Speranția, este atât de legată de viața socială și de concepțiile oamenilor, încât, în gândirea speranțiană el reprezintă „o realitate de ordin social și spiritual, ca și limba, ca și credințele (indiferent dacă sunt credințe adevărate sau eronate), ca și literatura, ca și obiceiurile” [195, p. 9]. Formulând astfel de aserțiuni asupra dreptului, în opinia lui I. Vlăduț, Eugeniu Speranția „nu putea să ajungă la o altă concluzie decât la una profund sociologică, în

care, afirmă, fără echivoc, faptul că *Dreptul, este, negreșit, el însuși, o valoare socială*” [234, p. 145-152].

Pentru a înțelege mai bine și a defini conceptul de valoare juridică, vom proceda și la o analiză inversă, vom sublinia - ”ce nu sunt valorile”, pentru a sfârși prin a enumera caracteristicile valorilor. Astfel:

a) *valorile nu pot fi confundate cu lucrurile* - deși nu poate exista fără purtătorii materiali, valoarea supraviețuiește și după disocierea de suportul său; de exemplu, personalitatea ca valoare rezistă timpului și dincolo de suportul său fizic, în cazul unui tablou, sau spiritual, în cazul unui model de personalitate morală.

Analizând suportul valorilor T. Vianu atrăgea atenția că „nu orice valoare se poate conexe cu orice suport concret”, de exemplu, caritatea nu-și poate găsi suportul decât în caracterul unei persoane, deci este o valoare personală, față de comestibilitate care este o valoare economică, reprezentând o valoare reală, putând fi conexată cu o varietate de lucruri [227, p. 72].

b) *valorile nu pot fi reduse la stările psihologice* - deși aceste stări apar drept condiții ale actului de valorizare, care nu este decât un act de prețuire, de apreciere; omul ierarhizează funcție de interesul pe care îl prezintă obiectele în direcția satisfacerii unor trebuințe și deziderate; valoarea există potențial înainte de procesul valorizării, valoarea apare fie prin preluarea și integrarea în câmpul axiologic a noilor obiecte, principii sau relații, fie prin prelucrarea elementelor funcție de setul de valori sociale după care se conduce comunitatea; situație ce impune distincția dintre „a fi o valoare” și „a avea valoare”;

c) *valoarea nu se identifică cu calitatea obiectelor* - orice obiect are calitate, dar nu obligatoriu și valoare; de exemplu, delincvența juvenilă etc.;

d) *valoarea juridică nu se identifică cu valoarea economică*, cu prețul; nu orice valoare devine o marfa (vezi, egalitatea, libertatea etc.) [227, p. 73].

În concluzie, trecând la unele definiții ale conceptului de valoare menționăm că, valoarea nu este un *dat*, ci un *act*, în experiența valorii intervin atât dorințele, simțămintele, voința cât și cunoașterea, constituie un raport dintre un obiect (bun material, creație spirituală, principiu, comportament) și un subiect care apreciază obiectul respectiv, este o relație de apreciere, semnifică acea relație socială, dintre subiect și obiect, în care se exprimă prețuirea acordată de o persoană sau colectivitate unor obiecte sau fapte, materiale sau spirituale, în virtutea capacității acestora de a satisface trebuințe, dorințe, aspirații umane, istoricește condiționate de practica socială, de a contribui la progresul omului și al societății [210, p. 5-6].

Valorile sunt criterii evaluative și standarde de judecată pentru a putea prețui ideile, sentimentele în raport cu calitatea acestora de a fi sau nu dezirabile, de a reprezenta ceea ce este

just, adevărat, demn etc.; ele se referă numai la ce este semnificativ pentru sensul vieții omului. Cu mici diferențe de nuanță, categoria de valoare este definită și astăzi drept:

a) „element al unui sistem simbolic (...) care servește drept criteriu pentru alegerea între alternativele de orientare deschise (...) într-o situație dată [167, p. 151];

b) noțiunea de valoare implică o luare de poziție din partea grupurilor sociale sau indivizilor în raport cu categoriile de bine și rău, de just și injust, de agreabil și dezagreabil, de util și dăunător etc., există, continua sociologul francez M. Duverger, și fenomene neutre din punct de vedere axiologic, dar în general colectivitățile și grupurile umane valorizează într-un fel sau altul, pozitiv sau negativ fenomenele culturale și sociale [80, p. 32];

c) „sursă fundamentală a motivației ... activității umane, reprezentând scopuri sau principii în termenii cărora sunt revendicate ca fiind dezirabile anumite norme specifice [136, p. 172];

d) “ un principiu (...) de comportament față de care membrii unui grup resimt o obligație emoțional pozitivă și (...) oferă un standard pentru judecarea unor acte și scopuri specifice [213, p. 455];

e) capacitatea unui obiect (idee, lucru sau altă persoană) de a satisface o dorință, o nevoie sau aspirație umană, apreciată în funcție de interesul pe care-l prezintă obiectul respectiv [25, p. 1907];

f) concepții colectiviste despre ce este considerat bun, dezirabil și corect - sau rău, indezirabil și incorect - într-o cultură [190, p. 80].

Reieșind din cele menționate anterior putem concluziona că:

1) *nucleul valorii juridice* îl constituie semnificația prin care omul instituie și lărgeste câmpul axiologic, descoperirea valorii înseamnă descoperirea unei semnificații, iar crearea valorii înseamnă crearea unei semnificații umane care le transformă în bunuri culturale;

2) *valoarea juridică se validează* nu prin mijloace științifice ci, uneori, doar la limită, prin acordul experților (de exemplu, cazul unei teorii științifice), ceea ce justifică relativismul cultural, imposibilitatea comparării și ierarhizării culturilor;

3) *caracterul istoric* al genezei și funcției valorilor este relevant atât de corelația dintre obiectiv și subiectiv, național și universal, nou și permanent, sensibil și spiritual, finit și infinit, cât și de fenomenul valorizării, de actul prin care se constituie judecata de valoare, de procesul de recunoaștere și desemnare a valorii;

4) *caracterul relațional* al valorii juridice se explică printr-un sistem complex de relații:

- relația dintre obiect și subiect;

- raportul dintre individual și social în geneza și evoluția sistemelor de valori (numai individul este creator, dar creația juridică este motivată de trebuințe și aspirații derivate din social);

- relațiile dintre general, particular și specific (există valori general-umane, particulare și specifice);

- raportul dintre real și ideal;

Prin corelațiile multiple se realizează unitatea valorilor (prin fuziunea dintre adevăr și celelalte tipuri de valori în procesul cunoașterii științifice) [210, p.5].

Valoarea, de asemenea, presupune unitatea dintre dimensiunea *obiectivă* și cea *subiectivă*, dintre *absolut* și *relativ*:

a) *obiectivitatea* este determinată de doi factori:

1. purtătorii valorii - valoarea are întotdeauna un suport al său, material sau spiritual; nu există valoare în sine, ci permanent vorbim de valoarea a „ceva”, într-o expresie fie materială, fie spirituală;

2. criteriile de apreciere - valoarea este întotdeauna pentru o anumită parte a colectivității; criteriile le găsim în modelele culturale ale societății, au un caracter social-istoric determinat [210, p. 6];

b) *subiectivitatea* desemnează faptul că valorile au semnificație numai pentru om, pentru subiect. Omul instituie și lărgeste câmpul axiologic. Valoarea, sublinia L. Blaga, este o modalitate existențială specifică numai omului și numai lui. El își argumentează poziția prin cele două ipostaze ale individului: paradisiacă - ființarea omului în orizontul lumii date, sensibile - și luciferică - ipostază în care omul devine creator de cultură și civilizație, de valori culturale, care reprezintă „incursiuni în lumea misterului”, a necunoscutului [26, p. 68] „valorile nu au o existență naturală, ci una socială, ele nu sunt proprietăți imanente lucrurilor, ci calități pe care le capătă pentru om elementele realității prin prisma atitudinii umane a unei comunități [210, p.5], idee la care subscrie și G. Gurvitch “valorile sunt echivalente cu atitudinea pe care membrii unui grup social o au față de ei înșiși, față de produsele activității lor, față de ambianța în care trăiesc” [104, p. 20]. Valoarea este creația unui subiect uman, este rezultatul obiectivării unui proiect subiectiv, al unor calități personale, al unor energii intelectuale, psihice și biotice ale individului; odată realizată, valoarea devine un bun cultural cu o influență socială reală. De asemenea, omul creează nu numai valori, ci și antivalori, care se manifestă ca factori de disfuncționalitate în dezvoltarea societății; de pildă, violența, războiul, fascismul și neofascismul etc. [210, p. 5].

Nici o existență nu trăiește, așa cum o face omul, în câmpul valorilor. Vorbim de o diversitate de valori - economice, politice, estetice, etice, științifice, teoretice, umaniste etc. -, de valori trainice sau trecătoare, de valori particulare sau universale. În pofida determinării,

condiționării social-istorice, se manifestă în câmpul axiologic și valori absolute, universale, perene [210, p. 5];

c) *caracterul absolut* ține de existența în conținutul unor valori a ceva general uman, care le face dezirabile și necesare dincolo de spațiu și timp. Platon vorbea despre bine și adevăr ca despre valori absolute, universale și perene. Și societatea noastră le acordă cea mai înaltă prețuire. Operele lui Homer, Eschil, Sofocle sau ale lui Socrate, Platon, Aristotel au rămas valori artistice și filosofice pe care nu le contestăm nici astăzi. Gânditorul român D. Roșca, enumera următoarele valori cu caracter peren: adevărul, dreptatea, binele și individualitatea. Fără îndoială se poate vorbi de valori fundamentale ale societății, valori prețuite în orice epocă sau orânduire socială: adevărul, libertatea, binele, dreptatea, ideile științifice, operele de artă [185, p. 99];

d) *caracterul relativ* rezidă în: 1) *caracterul social-istoric* al valorilor; fiecare epocă își produce un câmp axiologic propriu fie prin selecție, fie prin producerea de noi valori care să satisfacă noile trebuințe, sau restructurarea conținutului unor valori moștenite. De pildă, libertatea reprezintă o valoare perenă de-a lungul istoriei umane, dar conținutul acestei valori a fost mobil, și-a modificat substanța și configurația de la o epocă la alta, sau în cadrul aceleiași epoci de la un grup social la altul, libertatea având un conținut diferit pentru stăpânul de sclavi și sclav, pentru seniorul feudal și iobag, pentru burghez și proletar. De fapt, relativitatea semnifică dialectica evolutivă a valorilor, unitatea dintre continuitate și discontinuitate; 2) *procesul ierarhizării valorilor*; permanentele restructurări în piramida valorică, apariția unor noi valori centrice sau schimbarea de poziție pe scala individuală sau cea socială sunt determinate de amprenta subiectivă a procesului de valorizare [210, p. 6].

În general, se poate afirma că valorile reprezintă generic concepții și principii despre ceea ce este realizabil în societate și acțiune umană. Geneza și dinamica lor sunt funcție de următoarele condiții: practica social-istorică - mediul formativ al valorilor, sensibilitatea subiectului axiologic, subiectivitatea sa - omul în dubla calitate de existență și agent demiurgic, conținutul obiectului și disponibilitatea sa de a satisface un avantaj cât mai larg de trebuințe, obiectivitatea socială a valorilor ca finalitate [210, p. 6].

În legătură cu noțiunea de valoare T. Rotariu și P. Iluț fac următoarele mențiuni: 1) valorile funcționează la nivel societal, ele devin operante la nivelul grupal și individual numai dacă sunt internalizate de către indivizi; 2) valorile au statut de motive acționale; 3) valorile nu trebuie considerate ca date universale, ci funcție de context; 4) constanța comportamentală a indivizilor nu se poate explica fără recursul la valori, dar ideea valorilor veșnice este neproductivă, deoarece toate valorile sunt supuse presiunilor situaționale, interpretărilor și schimbărilor; 5) valorile trebuie asociate cu normele, deoarece ele constituie baza pentru acceptarea și respingerea lor [187, p. 30]. De aici, concluzia că valorile juridice, ca și celelalte

tipuri de valori sunt caracterizate prin diversitate, istoricitate, autonomie, normativitate, ierarhizare și polarizare, ca trăsături și caracteristici specifice.

Încercând să conchidem cu privire la aspectele semnalate în această scurtă incursiune în lumea valorilor juridice, incluzând și alte note definitorii, fără a viza, însă, o prezentare exhaustivă, sintetizăm opiniile mai multor autori, dar facem referință, în primul rând, la I. Craiovan [52, p. 79]:

- pentru a sesiza faptele sociale în genere, omul trebuie să aibă o conștiință teleologică, adică o conștiință a scopului și a valorii;

- însușirea existenței de către conștiința umană, se realizează printr-un demers discursiv, dar și printr-o atitudine valorizatoare prin care omul instituie semnificații, conferă lucrurilor și acțiunilor un statut preferențial;

- un fapt devine valoric de îndată ce intră în câmpul dinamic al intereselor și aprecierilor noastre;

- valoarea implică un raport între „ceva” demn de prețuit și „cineva” în măsură să acorde prețuire, un raport între obiectul valorizat și subiectul valorizator;

- actul de valorizare, constituindu-se la nivelul conștiinței sociale, are prioritate față de actele de preferință, care au loc la nivelul conștiinței individuale deși se realizează numai prin acestea. Altfel spus, actul de valorizare este o preferință validată de o comunitate umană;

- există un sistem de valori pentru fiecare comunitate umană, schimbările istorice și sociale antrenând modificări ce privesc criteriile de valorizare cât și pe cele de înlănțuire și ierarhizare ale valorilor și imprimând o anumită dinamică a valorilor;

- poate fi remarcată existența unor valori general-umane, valori care răspunzând unor trebuințe (nevoi și aspirații) universale ale tuturor oamenilor, aceștia le-au valorizat (prețuit și dorit) și valorificat indiferent de timpul istoric;

- fiecare valoare are o finalitate intrinsecă, ceea ce echivalează cu a spune că valorile sunt ireductibile, neputând fi raportate la o categorie mai largă. Demersul axiologic trebuie să releve funcția specifică ireductibilă a fiecărei valori în viața socială și a individului [204, p. 26].

- omul creează valori și se crează prin valori, care devin coordonate ale acțiunii umane și determinării ontologice ale condiției umane;

- valorile contribuie la cooperarea indivizilor, având o funcție integratoare în societate, fiind în același timp „fermenți” în procesele de anticipare și creativitate socială.

În concluzie, încercăm să *definim valorile sociale* ca principii generale și abstracte, care ghidând atitudinile, interesele, nevoile, comportamentele persoanei, apar fie ca determinanți direcți, fie indirectii. Valoarea reprezintă întruchiparea unor scopuri, proiecte, dorințe, intenții,

adică obiectivarea esenței umane în produse ale activității creatoare pentru fiecare tip de atitudine umană [112, p.544-545].

La rândul său *valorile juridice* reprezintă fenomene social juridice, mijloace și mecanisme juridice. Ele includ: exprimarea propriei valori a dreptului în viața de zi cu zi – securitatea individului în situații de conflict, determinarea și garantarea drepturilor, asigurarea corectitudinii soluționării conflictelor juridice; drepturile înnăscute ale omului care determină principiile fundamentale ale democrației; mecanisme și mijloace juridice speciale (tot instrumentariul juridic) care asigură valorificarea dreptului, garantarea drepturilor, instituțiile ce exprimă cel mai bine corelația dintre reglementarea individuală și normativă etc. [112, p. 544-545].

Valorile juridice se identifică și definesc în procesul de elaborare a criteriilor valorice în cadrul procesului de dezvoltare a statului și dreptului. Valorile juridice în acest sens reprezintă expresia juridică, chintesența necesităților și posibilităților vitale ale omului, care prezintă o valoare general-umană în virtutea circumstanțelor obiective în care acestea se manifestă.

De menționat că sistemul de valori juridice nu se limitează la valorile universale precum libertatea, echitatea, binele comun, ordinea, securitatea, egalitatea. Dreptul este un fenomen cultural generat de necesitatea de a ordona normativ viața socială pe baza libertății sociale, activismului, responsabilității. Tocmai din aceste considerente dreptul se opune ilegalităților și samavolniciei. Aici, deja este vorba despre realizarea valorilor juridice în interiorul fiecărei culturi juridice.

Paralel, urmează să menționăm că dreptul este el însăși o valoare care devine dominantă într-o societate democratică. Valoarea proprie dreptului se poate exprima ca reflecția juridică a libertății sociale și a activității oamenilor, fundamentate pe raporturi reglementate și care corespunde echității, necesității de coordonare a voinței cu interesele diferitor categorii sociale. În varianta ideală, dreptul este valoarea ce conferă sens libertății sociale, echității, consensului. Dreptul este o valoare culturală unică, întrucât întruchipează simbioza tradițiilor organizării civilizate a vieții societății cu exigențele normative.

În acest fel, lumea dreptului reprezintă un univers al valorilor conștientizate de subiect în măsura posibilităților proprii. Orientarea omului funcție de valorile juridice îl ghidează în lumea evenimentelor juridice, îi inițiază activitatea de cunoaștere.

Concluzionând deducem că valorile în drept sau valorile juridice reprezintă acele valori care sunt integrate de drept, valorile dreptului sunt întruchipate total sau parțial de drept. La această categorie de valori atribuim libertatea, echitatea, egalitatea, ajutorul reciproc, adică acele valori acțiunea cărora se află la hotarele dreptului și a moralei. Astfel, noțiunile de *valori ale*

dreptului și valori juridice pot fi recunoscute ca fiind sens identic, dar diferite de *valoarea dreptului*.

În privința dinamicii valorilor sociale în lumea contemporană [118, p. 67], referitor la România și Republica Moldova, credem că, e de luat în seamă faptul că aceste țări se găsesc într-o dublă tranziție: o tranziție profundă și mai de durată de la tradițional la modern, cu elemente chiar de postmodern, și una mai rapidă și virulentă de la ceea ce a fost înainte de anii '90 (socialism, comunism), la ceea ce este și continuă să fie acum (economie de piață, libertate, democratism, capitalism primitiv, corupție). Această situație înseamnă și o puternică derută și ambivalență axiologică. Întâlnirea tradiționalului cu modernul, însemnând și zone de conjuncție, de armonie dar și de confuzie și contradicție, probabil că aceste fenomene și mecanisme socio-psihologice sunt mai pronunțate la tineri, ele suprapunându-se și peste ceea ce clasic se numește *criza valorilor*.

În concluzie, menționăm că, inserând în acest capitol câteva notații din perspectivă axiologică câtorva concepte juridice, asupra valorilor de drept putem constata implicit sau explicit o anumită atitudine axiologică. Valoarea apare într-o diversitate de aspecte ale lumii juridice, este plasată în centru doctrinei juridice sau minimalizată, implicată în poziții controversate sau repudiată, dar constituind în orice caz un reper semnificativ al fenomenului juridic.

2.2. Clasificarea valorilor juridice în corelație cu clasificarea și funcțiile valorilor sociale

Domeniul valorilor se caracterizează printr-o pluritate de valori și de raporturi reciproce care formează o totalitate organică, un sistem. Registrul valorilor cuprinde practic întreaga existență umană, distribuite pe domenii și organizate ierarhic, ce constituie reperele de bază ale vieții spirituale, ale comportamentului și activității umane.

Pentru a evalua criteriile, principiile clasificării valorilor juridice în doctrina juridică vom trece în revistă *unele criterii de clasificare a valorilor în general*.

Multitudinea și varietatea valorilor constituie un fapt ușor de constatat. Una din preocupările de bază a axiologiei este și aceea a clasificării valorilor, a stabilirii unei tipologii a acestora pentru a ne orienta mai bine în fața diversităților.

Valorile pot fi clasificate în funcție de diverse criterii. *Unul dintre aceste criterii*, cel mai utilizat în axiologie, *fiind suportul valorilor* [108], după care valorile sunt: *reale și personale, materiale și spirituale*. Deci, suportul valorilor poate fi nu numai real și personal, dar și material sau spiritual. Această clasificare își trage importanța prin faptul că, în ciuda generalităților curente ale bunului simț, valorile reale nu sunt totdeauna materiale, după cum valorile personale,

nu sunt totdeauna spirituale. Sănătatea și cinstea sunt valori personale, iar utilitatea este o valoare reală.

Unele valori sunt personale și materiale, în același timp. Sănătatea, forța fizică, frumusețea corpului sunt valori precum cele estetice, pe care le atribuim și unor lucruri și unor opere de artă cu suport material, precum în sculptură, dar ele sunt spirituale prin semnificația lor.

Pentru că unele valori sunt legate de un lucru (precum frumosul ca valoare estetică) sau de o persoană (în cazul valorilor morale) spunem despre acestea că sunt valori aderente [110]. Totodată adevărul ca valoare poate fi înfățișat în multiple feluri și de aceea spunem că valorile teoretice sau cognitive sunt valori libere (nu-i frumos ce e frumos, e frumos ce-mi place mie) [110].

Valorile nu sunt legate numai de suportul lor ci, și unele de altele. Unele, pot condiționa realizarea altor valori sau sunt condiționate, la rândul lor, de altele. Cele care condiționează existența altor valori sunt valori de mijloc, iar celelalte sunt valori-scop. Valorile economice, politice, juridice sunt *valori de mijloc*. Valorile morale, estetice și religioase sunt *valori-scop* [110].

După *criteriul valabilității* lor, al ariei de extindere, valorile sunt: reale și absolute, individuale și generale, obiective sau subiective [110].

După sensul lor: valorile pot fi pozitive sau negative.

Un *alt criteriu* al clasificării, este și cel al negocierii sau non negocierii. Valorile de mijloc se pot negocia, dar nu același lucru se întâmplă cu valorile scop. Valorile economice, politice, juridice se negociază, iar valorile morale, estetice și religioase, în genere, nu se negociază.

Criteriul fundamental de clasificare a valorilor, în opinia mai multor autori, este cel *de domeniu sau obiectul lor, după care evidențiem:* valori economice, valori juridice, valori estetice, valori politice, valori religioase etc. [110].

În orice cultură, tradițională, modernă sau postmodernă, constituită sau în curs de constituire, se reunesc cele mai diverse valori cu semnificații specifice. Ele exprimă dintr-o perspectivă socială, ceea ce este omul și ceea ce el poate deveni sau trebuie să fie, datorită asimilării valorilor culturii și civilizației umane, în conformitate, cu potențialul său genetic sau psihologic [59, p. 12]. Deci, analizând sistemul valorilor, într-o primă aproximație deosebită: *valori general umane, fundamentale* ce pot fi considerate *valori scopuri*, acestea sunt: adevărul, binele, dreptatea și frumosul [59, p. 12], și *valorile democratice* care sunt abordate ca valori - mijloc, specifice diferitor componente a existenței umane, afirmate ca răspunsuri la provocările lumii contemporane, acestea fiind: libertatea, drepturile omului, solidaritatea, toleranța [141, p. 15].

Evident că aceste clasificări a valorilor sunt convenționale și pot fi nuanțate în funcție de criteriul ales. În lucrările autorului C. Marin, găsim o clasificare originală a valorilor. Cercetătorul clasifică valorile conform domeniilor de activitate umană în felul următor:

a) *valori vitale*, necesare apărării vieții și mediului, cum sunt: sănătatea, tonusul și puterea fizică, frumusețea și armonia organismului, bunurile materiale și prosperarea economică etc.;

b) *valori morale, politice, juridice și istorice*, necesare existenței unui stat și națiuni, cum sunt democrația, suveranitatea, binele, dreptatea, curajul, înțelepciunea, independența, legalitatea, demnitatea, iubirea de neam etc.:

c) *valori teoretice*, necesare cunoașterii și creației umane, cum sunt: adevărul, evidența, obiectivitatea, imaginația științifică, creativitatea:

d) *valori estetice și religioase*, care privesc contemplarea lumii sau creației umane [141, p. 15].

Dacă am vorbi de coraportul dreptului cu toate aceste valori, în esență, dreptul reprezintă știința cu caracter normativ-aplicativ, căreia îi revine să relaționeze acest sistem al valorilor cu formele, scopurile și conținuturile educației juridice, precum și cu tehnologia cultivării, evaluării comportamentelor umane în societate și în diverse situații juridice. Din această perspectivă, în ziua de astăzi în cadrul elaborării curriculumurilor disciplinare pentru toate treptele de învățământ juridic se observă tendința de ajustare axiologică a conținutului acestora.

Renumitul savant Petre Andrei în operele sale ne vorbește despre multitudinea de valori și clasificarea lor, după care “o clasificare nu este nu numai o ordonare, o grupare de idei pentru a înlesni travaliul științific, ea trebuie să servească unei teorii, să conștă din judecăți adevărate pentru că prin gruparea și subordonarea lucrurilor să se poată alcătui o teorie a lor [5, p. 46].

Autorul, cercetând valorile sociale ne propune mai multe criterii de clasificare a lor: 1) valabilitatea valorilor; 2) calitatea lor; 3) subiectul lor; 4) motivele ce au determinat valorile; 5) obiectul sau domeniul lor; 6) facultatea psihică din care izvorăsc valorile; 7) sfera lor de aplicare.

După această clasificare, autorul trece la explicarea și elucidarea acestor criterii:

a) *criteriul valabilității valorilor*, susținut de Somlo, Kriiger, Miinsterberg, Maier, deosebesc valori relative și absolute, valori subiective și obiective;

b) *criteriul calității lor*, adoptat de Ehrenfels Kreibig; Cohn, deosebește valori pozitive și valori negative, valori proprii și efecte;

c) *criteriul subiectului valorilor*, este adoptat de C. E. Kreibig, care admite valori autopatice, heteropatice și ergopatice, după cum subiectul este individul, o altă persoană străină sau, în sfârșit, ceva nepersonal;

d) *criteriul motivelor valorilor*. După acest criteriu H. Schwatz deosebește valori accidentale - tranzitorii și valori ale persoanei proprii;

e) *criteriul obiectului sau domeniul valorilor*, un criteriu general după care avem atâtea grupe câte valori sunt în domeniul cunoașterii și al acțiunii, deci, valori economice, etice, religioase, juridice, politice, etc.;

f) *criteriul facilității psihice*, în care se crede că valorile își au izvorul în calitățile psihice ale persoanei, de exemplu, F. Fonsegrive deosebește trei tipuri de valori: valori sensibile, valori sentimentale și valori cognitive, după cum sunt rezultate din senzații, sentimente sau inteligență:

g) *după sfera lor de întindere*, deosebim valori individuale, sociale și cosmice sau valori alimentare și ideale [5, p. 46].

Universul axiologic al cercetărilor în domeniul specificului ierarhizării, valorilor [5; 225; 117; 26; 24] de asemenea se caracterizează prin prezenta și acțiunea principiilor: 1) *ierarhiei* (valori cardinale și secundare, specii și subspecii de valori) [5, p. 45]; 2) *polarității* (realismul economic la un pol de idealismul moral, la celălalt); 3) *finalității* (valoarea morală ca valoare-scop); 4) *analogiei* (socializarea valorilor). Principiul ierarhiei este conservat și depășit de cel al finalității; principiul analogiei asigură continuitatea lor istorică, dobândită prin socializare, înlesnește aprecierea unitară a mai multor persoane, ceea ce contribuie la formarea conștiinței colective [210, p. 6].

Efectuând o sinteză a cercetărilor axiologice, putem evidenția în doctrină următoarele criterii generale de clasificare a valorilor:

1) *criteriu obiectului sau domeniul valorilor*, fiecărui domeniu îi sunt caracteristice sisteme de valori specifice: valorile vitale, economice, politice, juridice, morale, științifice, artistice, filozofice, religioase etc.

Valorile vitale sunt valori personale. Ele au o componentă biologică (materială), și o alta - culturală. Aceste valori aparțin strict individului și se comportă ca valori mijloc [210, p. 6].

Valorile economice, sunt *valori-mijloc*, reprezintă, prin natura lor, modalități, căi. instrumente de realizare, de obiectivare în acțiunea concretă a anumitor scopuri. Munca este o valoare centrală, fiind privită ca activitate producătoare atât de bunuri materiale, cât și spirituale.

Valorile politice (libertatea, democrația, statul de drept, pluralismul etc.) vizează raporturile omului, ale individului cu statul, cu partidele, cu instituțiile și ideologiile politice; exprimă finalitățile sistemului social-politic, tipurile de raporturi sociale fundamentale dominante în societate, conținutul și structura puterii, mecanismele exercitării conducerii politice, drepturile, libertățile, obligațiile politice ale cetățenilor, ideologiile politice [210, p. 6].

Valorile juridice (dreptatea, justiția, legalitatea, constituționalitatea, independența, egalitatea în drepturi, conștiința civică, drepturile, libertățile și îndatoririle cetățenești etc.)

reglementează relația individului cu ordinea juridică, cu instituțiile juridice. Ele reflectă respectarea drepturilor și libertăților cetățenești, drepturile și libertățile omului, precum și obligațiile individului într-un stat de drept [210, p. 6-7].

Valorile morale (binele, răul, echitatea, responsabilitatea, umanismul, solidaritatea umană, fericirea, caritatea, altruismul, cumpătarea etc.) reglementează relațiile interpersonale, contribuie la realizarea armoniei axiologice, configurarea sensului vieții și existenței umane. Ele sunt valori-scop, valori personale, au un caracter imperativ prin dimensiunea normativă [210, p. 7].

Valorile științifice (adevăr, certitudine, obiectivitate etc.) ocupă un loc *sui generis* în constelația valorilor culturale ale lumii contemporane. Acest loc privilegiat se datorează, în opinia lui K. Popper, capacității științei de a asigura progresul cunoașterii umane, de a furniza instrumente pentru această cunoaștere, de a aplica rezultatele ei în practică [178, p. 102].

Valorile estetice (frumos, tragic, comic, sublim etc.) sunt creații de ordin cultural, sunt valori-scop, au un caracter singular, concret, unic, irepetabil și dezinteresat. Ele satisfac aspirații spirituale și nu nevoi materiale și vitale, sunt resimțite mai mult, sublinia T. Vianu, ca o formă liberă a activității omenești, disociată de interesele practicii și, prin urmare, mai apropiată de joc” [227, p. 71].

Valorile religioase (divin, sacru, tabu, profan, iubirea față de aproape etc.) sunt *valori-scop* se bazează pe credință și revelație, pe sentiment și trăire, au un rol însemnat în relațiile cu celelalte valori, în educarea morală a indivizilor, în perfecționarea relațiilor sociale, în dezvoltarea culturii și civilizației umane.

Diversitatea valorilor pe domenii se mai manifestă în *nivelurile de structurare*: valori general-umane; valori ale unui sistem social-politic, valori ce țin de o anumită cultură și etnicitate; valori ale grupurilor sociale mari și medii (clase sociale, profesii etc.), valori ale microgrupurilor (familie, organizații); valori individuale [117, p. 22-23]; *gradul de stabilitate*: valori perene (libertatea, dreptatea, adevărul, fericirea, frumosul) și valori cu sferă restrânsă de recunoaștere (stat burghez, stat socialist, economie planificată, economie de piață etc.); *gradul de impact cu societatea* - valori sociale (solidaritatea, binele, dreptatea, egalitatea, bunuri de consum etc.) și valori individuale (valorile profesionale); *rolul lor în acțiunea umană*: valori mijloc (cele care ne ajută să dobândim ceva superior - valorile materiale și, în parte, cele spirituale) și valori-scop sau cum le denumea L. Blaga – “*valori terminus*” (configurează finalitatea acțiunii umane, devin componente ale idealurilor - fericirea, realizarea umană, în general valorile morale, estetice și religioase; valori care nu sunt în slujba altor valori) [26, p. 104].

Referitor la criteriul diversității valorilor pe domenii o clasificare interesantă a fost realizată de L. Blaga care fără a intra în detalii stabilește două tipuri de valori: valori de tipul întâi - hrana materială, și valori de tipul doi - hrană spirituală a individului” [26, p. 105].

2) *Un alt criteriu* de clasificare a valorilor sociale este cel *al istoricității*. Conform acestui criteriu valorile derivă din concepția noastră despre om și necesitățile fundamentale ale naturii sale. Indiferent de domeniul din care fac parte - economic, politic, juridic, etic, filosofic, științific, artistic etc. - atât prin geneză, funcționalitate, cât și prin modul cum evoluează, se transformă, se integrează într-un sistem sau intră în conflict cu el, valorile poartă o netăgăduită pecete istorică [210, p. 7].

3) *Criteriul autonomiei* - este următorul în lista criteriilor de clasificare a valorilor. Determinismul social-istoric al valorilor nu este unul rigid, valorile manifestă o relativă independență. Valorile influențează societatea prin relațiile ce se stabilesc între ele, între sistemele de valori: 1) valorile nu sunt independente, ci interdependente (conexiunea ce se realizează între valorile cunoașterii și acțiunii sociale, dintre cele filosofice, economice, juridice și politice); 2) posibilitatea trecerii reciproce a valorilor dintr-o categorie în alta (fals-adevăr: bine-rău, libertate juridică-libertate politică-libertate filosofică); 3) fundamentarea lor reciprocă (valorile cunoașterii fundamentează valorile acțiunii; valorile morale fundamentează valorile religioase și invers) [210, p. 7].

4) *Criteriul ierarhizării sau dispunerii valorilor pe verticală*. Valorile se dispun pe verticală, preferențial funcție de interesele individului sau ale societății. Omul de-a lungul istoriei sale nu s-a raportat uniform și egal la diferitele tipuri de valori - economice, politice, filosofice etc., ci le-a conferit importanță și ranguri diferite după modul și măsura în care diferitele specii de valori contribuiau la satisfacerea unor necesități, trebuințe, aspirații ale omului din acel moment istoric. Ordonarea lor are loc în funcție de anumite criterii. Nevoia de ierarhizare este una de esență a sistemului. Problema ierarhizării și stabilirii criteriilor și astăzi rămâne o problemă controversată. Considerând că lumea valorilor nu este haotică, „un conglomerat amorf”, ci un sistem deschis. I. Vianu postulează existența unei ierarhii a valorilor, pornind de la criteriul „gradualității valorilor”, prin care el desemnează situația în care existând valori mai mult sau mai puțin importante „ele sunt cuprinse, prin actele deziderative ale conștiinței pe una sau alta din treptele unei ierarhii” [227, p. 74].

Se poate concluziona că în virtutea originalității și ireductibilității lor, valorile nu admit superiorități de rang, ci cel mult comportă priorități temporare, funcție de trebuințele social-umane cărora le corespund. O valoare nu este nici mai mare, nici mai mică decât alte valori, ci cel mult se poate spune despre ea că răspunde într-o măsură mai mică sau mai mare trebuințelor comunității [210, p. 7].

Există, susține I. Biriș. civilizații și societăți în cadrul cărora binele și răul, justul și injustul sunt considerate valori ierarhic superioare în raport cu valorile de util și dăunător, agreabil și dezagreabil, totuși ierarhia valorilor diferă adesea de la grup social la grup social și de la individ la individ [24, p. 151].

5) *Criteriul normativității*, unde valorile joacă rolul de reguli ale vieții sociale; multe valori devin idealuri (de exemplu, libertatea, justiția, dreptatea etc. au devenit de-a lungul timpului adevărate idealuri ale comunității umane); ele orientează comportamentul uman individual sau colectiv; individul sau comunitatea optează în câmpul acțiunii pentru o anumită variantă din perspectiva unui set de valori la care au aderat și l-au însușit. „Valoarea - scria L. Grunberg - este concomitent exigență de acțiune și model latent de acțiune” [102, p. 223]. Se impune, totuși, o distincție între valoare și normă, valoarea este un scop față de normă care are statutul de mijloc; de asemenea, nu orice normă constituie o valoare (de exemplu, circulația pe dreapta sau stânga), după cum nu orice valoare este susținută de un sistem de norme.

6) Și *ultimul criteriu* de clasificare, este cel *al polarității*. Polaritatea presupune că câmpul axiologie nu este neutru, absolut pozitiv sau absolut negativ, el pendulează între cei doi poli - pozitiv și negativ; opțiunea valorică impune acceptarea sau neacceptarea, aprobarea sau dezaprobarea: binele apare în raport cu răul; frumosul în raport cu urâtul; adevărul în raport cu falsul: utilul în raport cu inutilul; se vorbește de valori pozitive și valori negative. Această trăsătură a fost remarcată de gânditorii români. T. Vianu [227, p. 84] sublinia această polarizare axiologică: „valorile sunt obiectele dorinței, nonvalorile sunt obiectele repulsiei, iar L. Blaga [26, p. 101] menționa că valoarea este „alcătuită din doi termeni polari (...)”.

În concluzie, sintetizând opiniile expuse anterior considerăm că este rațional evidențierea următoarelor criterii de clasificare a valorilor:

1) *după suportul lor*: valori materiale și valori spirituale;

2) *după natura domeniului*:

- valori economice (proprietate, bunăstare, prosperitate);
- valori politice (democrație, libertate, pluralism);
- valori juridice (dreptate, legalitate, justiție);
- valori morale (bine, cinste, datorie, omenie);
- valori artistice (frumos, comic);
- valori științifice (adevăr, obiectivitate);
- valori religioase (divin, sacru).

3) *după rolul lor*:

- valori scop (fundamentale) - fericirea, pacea internațională;

- valori mijloc (derivate, instrumentale) - valorile economice care ajută la realizarea valorilor politice;

4) *după gradul de impact cu societatea*: valori juridice, valorile politice, morale, valori individuale - sănătatea, dragostea.

5) *după sensul lor*: valori pozitive și valori negative.

Din clasificările expuse anterior am putea evidenția și *funcțiile valorilor* în societate. Considerăm că valorile au următoarele funcții sociale:

- *constituie un factor de progres istoric* - asigură coeziunea și ordinea socială; determină continuitatea și dinamica sistemelor sociale fie prin situația de conflict, fie prin aderență și promovare, sunt un indicator al gradului de civilizație și cultură;

- *funcția normativ-educatională* - motivează acțiunea umană, fundamentează formarea personalității umane:

- *funcția cumulativ-comunicațională* - teaurizează cunoașterea și experiența umană și asigură comunicarea între generații și comunități;

- *funcția de adaptare și integrare* - constituie cadrul conduitei umane și conferă sens vieții, deoarece existența umană se desfășoară în orizontul valorilor.

Legătura dintre drept și valori, expuse anterior, constituie o corelație reciproc translativă, translație în care pe de o parte, dreptul preia, consacră și apără valorile sociale și pe de altă parte, sistemul de valori integrează în sine valorile din perimetrul juridic. Această intercondiționare are loc fie direct, fie indirect atât dinspre drept către valori, cât și dinspre acestea spre drept.

Din întregul sistem al valorilor enumerate, *valorile juridice* se instituie în sfera prescripțiilor emise de autoritățile statului în vederea uniformizării comportamentului indivizilor, astfel încât aceștia să nu încalce anumite reguli, fără de care societatea s-ar dezintegra în anarhie.

Trăsăturile distinctive ale valorilor juridice sunt:

a) valorile juridice au un grad ridicat de obiectivitate și sunt bilaterale și multilaterale, accentul căzând pe relațiile dintre indivizi;

b) valorile sunt generale;

c) valorile juridice au un caracter imperativ;

d) valorile juridice au un caracter coercitiv.

Aici am putea adăuga că, sfera dreptului este alcătuită din câteva *valori fundamentale* privind funcționarea democrației și a statului de drept și dintr-o pluritate de *valori instrumentale*.

Una dintre valorile fundamentale este dreptatea, iar valorile juridice instrumentale sunt printre altele, legalitatea, legitimitatea, echitatea, onoarea, proprietatea etc.

În sistemul general al valorilor sociale, valorile juridice ocupă un loc distinct. Termenii de legalitate, dreptate, justiție etc. exprimă aprecierea pe care societatea și oamenii o dau actelor

și raporturilor juridice, respectiv modului de realizare efectivă a dreptului. Raporturile dintre persoane reglementate prin norme de drept sunt legale, tocmai datorită consacrării lor prin aceste reglementări.

Tudor Vianu susține că valorile juridice sunt caracteristice unor raporturi reale și spirituale, deoarece suportul valorilor juridice este real dar nu material, ele formându-se din materialul spiritual al unor reprezentări și cunoștințe despre norme. „Valorile juridice, afirmă T. Vianu, sunt simple mijloace și au un sens pur perseverativ. Nimeni nu urmărește valorile juridice pentru ele însele, ca pe niște scopuri, ci numai pentru a-și asigura acel cadru legal de viață, care să-i permită atingerea finalităților substanțiale ale existenței” [227, p. 80].

Reflecția asupra valorilor juridice, după cum am menționat anterior, ocupă un loc important în gândirea filosofului român Petre Andrei, care subliniază că „valorile juridice pot constitui obiectul unei științe a dreptului, a unei sociologii juridice și a unei filosofii a dreptului, după cum le studiem ca fenomene formale, raționale, impuse de stat, ca fenomene sociale regulative ale realității sociale sau concepte abstracte ale vieții practice” [5, p. 134].

Reflectând dezideratul asigurării coeziunii sociale și tinzând să influențeze efectiv funcționalitatea normală a tuturor domeniilor societății, valorile juridice au un sporit caracter de generalitate. Astfel de valori precum: dreptatea, legalitatea, justiția, vizând scopuri și imperative ce urmează a fi realizate, se exprimă prin intermediul normelor juridice. Problema valorilor în domeniul dreptului este prezentă atât în activitatea de creare a dreptului, de elaborare a normei de drept, valorizarea socială, urmând transpunerea din domeniul economic sau politic în domeniul juridic a acelor aspecte ale realității sociale ce necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, cât și în activitatea de realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale, conformă sau neconformă cu prevederile normelor de drept [5, p. 54].

Petre Andrei este de părere că, întrucât normele de drept sunt ele însele sancționate ca valori ce trebuie respectate, valorile juridice pot fi clasificate în două grupe: o valoare juridică supremă și valori-mijloace juridice în care intră normele și legile juridice.

Petre Andrei arată că valoarea juridică este de fapt o valoare normativă pentru legiuitor, pentru determinarea dreptului pozitiv neavând a face cu ordinea istorică, nici cu timpul și locul unde a aplicat dreptul pozitiv. În continuare, sociologul român subliniază că dreptul este nu numai un concept existențial, ci și un concept cultural, deoarece prin el se aplică valoarea realității faptelor. Prin drept în genere, remarcă Petre Andrei, se pune în raport realitatea juridică cu valoarea. Ca fenomen cultural dreptul intră în sfera existenței și în aceea a valorii, întrucât orice fenomen cultural aparține existenței când e valorificat, e substratul valorii sau nonvalorii [5, p. 54].

În ordinea realității, cultura și, în special, cultura juridică este aceea care are în vedere acele semnificații axiologice ce duc la configurarea valorilor juridice. Prin raportarea realității, ce urmează să fie reglementată, la cultură, respectiv la modelele culturale, are loc ființarea valorilor juridice.

Dreptul apare într-adevăr ca formă existențială, care servește ca substrat și scenă pentru valoarea juridică, pentru ideea dreptului. Nerespectarea valorilor juridice se conturează în încălcări care atrag intervenția organelor competente ale autorității de stat. În raport cu natura încălcărilor (contravenții, delikte, crime etc.) se aplică pedepse, conform legilor, până la cele mai severe sancțiuni penale, a căror executare este asigurată de stat. Cele mai înalte valori juridice sunt cele incluse în Constituția țării și în Declarația Universală a Drepturilor Omului [70].

Luând în calcul domeniul restrâns al dreptului, considerăm și putem reține ca funcțională pentru această sferă vechea ierarhizare făcută încă de Aristotel în conformitate cu care exista valori-scop, deci valori autonome, care nu depind de altele, și valori-mijloc, care ajută la realizarea altora. Vom reține dihotomia valori-scop și valori-mijloc - în exprimarea de valori fundamentale și valori instrumentale - ca fiind destul de funcțională pentru domeniul dreptului, deoarece încercările de a stabili sisteme juridice, o serie de valori (și e cazul celor constituționale) se constituie în instanță supremă pentru viața unui stat, iar alte valori (cele cuprinse în normele și legile juridice concrete) au în esență rolul de a mijloci realizarea celor din prima categorie. Deci, putem spune că există valori juridice cu funcție de întemeiere, valori autonome care dau specificul unei Constituții, și valorile cu funcție instrumentală, menite să asigure respectarea celor întemeietoare.

Rolul esențial al valorilor juridice este ca, prin intermediul normelor să reglementeze diferitele acțiuni umane. Și cum acțiunile umane se desfășoară în sfera relațiilor interumane e limpede că centrul de greutate al structurii valorilor se situează tocmai *în relație*. Pentru a diferenția acum între diferitele tipuri de valori, va trebui să ne concentrăm atenția asupra „relației” ca esență structurală a valorii [71].

După cum remarcă și Giorgio del Vecchio, acțiunile umane asupra cărora se fac evaluările pot fi considerate sub două aspecte, *în primul rând*, dacă accentul este pus pe subiect, atunci acțiunile pot fi judecate în raport cu subiectul însuși, ceea ce înseamnă că relația este între acțiunile aceluiași subiect. Comparând aceste acțiuni între ele, subiectul apreciază dacă sunt convergente sau divergente în raport cu valorile și normele la care el a aderat. Subiectul evaluator stabilește spre exemplu, dacă acțiunea sa este conformă cu accesul la valoarea “bogăției” materiale, economice sau cu accesul la valoarea “adevărului”, a “sacruului”, a “frumosului” sau “binelui”. *În al doilea rând*, accentul poate fi pus pe relația dintre subiect și ceilalți subiecți, caz în care aprecierea are o notă obiectivă mai pronunțată. În această situație

subiectul nu poate face abstracție de efectele acțiunii sale în raport cu ceilalți semenii. Dacă, spre exemplu, acțiunea religioasă de a crede într-o divinitate sau acțiunea estetică de a aprecia ceva ca frumos nu influențează cu nimic asupra altor indivizi, în schimb acțiunea juridică se plasează direct în cadrul relației dintre indivizi, pentru că ea nu trebuie să fie conformă doar cu imperativele subiectului, ci și cu acelea ale celorlalți subiecți care formează comunitatea. *În fine*, unii autori printre care și Giorgio del Vecchio discută și despre o a treia caracteristică a valorilor și normelor juridice în expresia generalității. Dar să observăm că această trăsătură este una dintre cele mai slabe pentru a distinge dreptul de alte domenii, mai ales față de morală, spre exemplu, pentru că și în drept și în morală gradul de generalitate este relativ același, adică funcție de comunitățile umane care au adoptat diferitele valori și norme. Putem spune fără îndoială, că o normă juridică nu se referă la singularități, la o persoană sau doar la o acțiune, ci la o clasă de acțiuni. Deci e vorba de „generalul” valabil pentru o clasă de fenomene sau acțiuni. Lucrurile stau la fel însă și pentru nomele morale, care sunt valabile la nivelul comunității pentru clase de acțiuni, nu pentru cazuri individuale [98, p. 30].

Dacă încercăm să sintetizăm acum cele spuse până aici, va rezulta următorul tablou: sfera dreptului cuprinde, pe de o parte, *valorile fundamentale* și, pe de altă parte, *valorile instrumentale*. Realizarea valorilor se face cu ajutorul normelor, care sunt reguli, adică un fel de „cadre”, de „forme” ce fac posibile acțiunile juridice. Totodată, realizarea valorilor presupune existența imperativelor, respectiv a mijloacelor, a instrumentelor concrete prin intermediul cărora să se poată înlăptui valorile.

Valorile fundamentale ale dreptului cad (cel puțin până în prezent) exclusiv în sfera de cercetare a filozofiei, întrucât știința încă nu reușește să pătrundă și să investigheze cu mijloacele sale în acest domeniu. Nașterea acestor valori, evoluția și justificarea lor țin de preocupările filosofiei. Originea acestor valori se pierde în unitatea culturală a comunităților umane, unitate în cadrul căreia predomină relațiile de implicare reciprocă.

Motivele pentru care înțelesul evaluativ predomină în raport cu cel descriptiv în cazul termenilor ce exprimă valori par să fie două, în concepția lui P. Andrei. *În primul rând*, înțelesul evaluativ rămâne constant pentru orice clasă de obiecte în care este utilizat respectivul cuvânt. Spre exemplu, termenul de „justiție” este utilizat ca o constantă indiferent la care din valorile sau faptele din sfera dreptului este aplicat. Dar el poate fi utilizat și cu înțeles descriptiv când îl aplicăm la o clasă determinată de fenomene juridice. *În al doilea rând*, înțelesul evaluativ este predominant la acești termeni, deoarece forța lor evaluativă poate fi utilizată pentru a schimba înțelesul descriptiv pentru cazul fiecărei clase de obiecte. Cu această situație ne întâlnim ori de câte ori reformăm un sistem juridic sau un sistem moral [5, p. 114].

Generalizând cele expuse, apare necesitatea construirii și a unei *ierarhii a valorilor juridice*. Menționăm că ierarhia valorilor juridice reprezintă cheia de boltă a tuturor concepțiilor politico-juridice. Omul percepe toate valorile într-o anumită ordine, ierarhie. Astfel, valorile ce pot să-și schimbe locul în această ierarhie sunt *relative*, pe când cele ce nu se pot modifica sub aspectul nivelului și locului în ierarhie reprezintă *valori absolute*. Valorile absolute nu se modifică în timp, nu se schimbă sub influența conjuncturii social-politice, nu sunt un produs al voinței statului și nu se devalorizează nicicând. Iar în virtutea acestor calități ale lor, aceste valori pot orienta activitatea de legiferare în diferite state și în diferite perioade istorice. Deci, putem concluziona că ierarhizarea valorilor juridice presupune sistematizarea lor astfel încât unele dintre ele le fundamentează pe celelalte, toate ele fiind de diferite nivele.

Acest lucru semnifică faptul că unele dintre ele reprezintă scopul, iar altele mijloacele de atingere a acestor scopuri. În consecință, menționăm că, cu cât valoarea este mai sus pe scara ierarhică, cu atât ea este mai mult un scop, și invers cu cât valoarea se regăsește mai jos în această ierarhie, cu atât mai clar este rolul său de mijloc. Dintre cele mai semnificative *valori-scopuri* menționăm: *viața umană*, ea fiind cel mai important bine social, iar dreptul la viață devine astfel cel mai important drept subiectiv. Acest drept reprezintă chintesența posibilităților vitale, întrucât celelalte drepturi și libertăți, precum și obligațiuni își pierd sensul și relevanța în lipsa vieții dar și în lipsa realei posibilități de garantare a vieții [242, p. 49].

Specificul valorilor, ce se delimitează de norme, constă în faptul că ele au o structură ierarhică proprie. Spre exemplu. L.I. Ivanenko menționează că norma nu are gradații: ea fie că este urmată, fie nu. Valorile, însă, se caracterizează prin intensitate, un grad mai mare sau mai mic de insistență [244, p. 150]. Valorile se aranjează în conștiința omului și a societății după principiul: unele sunt mai importante, iar în virtutea acestui fapt, cele mai puțin importante pot fi neglijate sau se poate renunța la ele în favoarea celor mai importante. Bineînțeles că, sistemul normativ al dreptului tot se caracterizează printr-o ierarhie, însă această ierarhie se construiește cu forță juridică în virtutea nivelului forței juridice a izvorului de drept ce o cuprinde. În limitele unuia și aceluiași act normativ nu există ierarhie a normelor, contradicția dintre ele fiind percepută ca coliziune, defect al legislației [250, p. 15-17].

Întru îndeplinirea funcției și asigurarea existenței sistemului de drept, această ierarhie trebuie să propună societății valori juridice și să convingă membrii societății să le recunoască ca fiind obligatorii în majoritatea cazurilor. Dreptul apare aici ca mijloc principal de consfințire a acestor valori juridice atât în aspectul pozitiv al său, cât și în alte forme [240, p. 63-67].

N. N. Alekseev a formulat teza precum că, fiecare valoare realizată are dreptul la existența sa demnă și deplină, la evoluția sa în cadrul sistemului general de valori [240, p. 119]. Acesta susține că toate valorile formează un sistem bine organizat și pus la punct, cu o ierarhie

clară, această ierarhie reprezintă *echitatea*. Același autor menționează că temelia fundamentală a ideii de echitate este reprezentată de ideea despre ordinea ierarhică în care se aranjează și corelează valorile, ideea despre demnitatea lor, despre diferite nivele de perfectionism al acestora. Comportarea corectă a acestor valori reprezintă comportarea lor echitabilă [240, p. 119].

Conform teoriei pozitivistice, echitatea este o exigență a moralei, ceea ce înseamnă că legea nu poate fi echitabilă. La această concluzie, în opinia lui B. S. Nerseseants [248, p. 169], au ajuns H. Kelsen și urmașii lui din următoarele: echitatea-este un fenomen al moralei, moralitatea și valoarea morală sunt relative (nu există o morală unică și valori morale absolute), fapt pentru care cerința ca dreptul pozitiv să fie echitabil echivalează cu identificarea dreptului cu morala sau anumite valori morale [125, p. 9].

Autorul K. Samigulin a oferit un răspuns potrivit la întrebarea dacă trebuie sau nu clasificate valorile juridice [251, p. 143-151]. Dânsul, la fel ca și N. N. Alekseev, aduce exemplul, conform căreia valoarea juridică supremă este reprezentată de echitate. Echitatea este un fenomen masiv, multidimensional care atinge multiple stere ale raporturilor interumane,idealul omenirii progresiste, ...fundamentul dreptului, o particularitate a normelor dreptului [251, p. 120]. Aceste argumente nu-l împiedică să continue: sănătatea este valoarea socială cea mai importantă, iar protecția acesteia este un element indisolubil și condiție a vieții societății, tocmai de aceea aceasta este recunoscută ca fiind una dintre direcțiile prioritare ale politicii sociale a statului [252, p. 144]. Echitatea, însă, este o valoare liberală, pe când sănătatea nu este la fel. Apare, astfel, întrebarea: ce este totuși mai important: echitatea sau sănătatea? În plus, ce este mai important: viața sau sănătatea [248, p. 48].

Cu adevărat, valorile juridice urmează a fi examinate și analizate în limitele anumitor clasificări. Altfel spus, valorile juridice pot fi supuse clasificării.

Valorile se manifestă în toate sferele vieții sociale, pătrund în toate sferele activității umane, ceea ce le face foarte diversificate și numeroase. În primul rând, urmează a diviza valorile în materiale (ce țin de obiecte) și spirituale (subiective). La prima categorie atribuim obiectele materiale ce dispun de calități utile. Dacă însă vorbim despre elemente orientative ale activității omului, despre criterii sau modalități în baza cărora au loc procedurile de evaluare a fenomenelor, atunci ne referim la valori subiective, care nu sunt obiecte reale, sau fenomene, ori acțiuni [248, p. 48]. Bineînțeles că valorile juridice fac parte din categoria valorilor spirituale. Dar dreptul are și anumit specific, care constă în ideea de consfințire și a altor valori și fenomene sociale. Dreptul transformă valorile sociale abstracte în reale, le conferă caracter practic, asigură condiții de realizare a lor, joacă rolul de mijloc de realizare a acestora, le garantează integritatea, realizarea. Cu ajutorul dreptului, valorile sociale dobândesc statutul de idei juridice - principii. Și

deja prin intermediul dreptului acestea exercită influență asupra vieții sociale cu ajutorul normelor juridice ce le includ și care reglementează ordinea de drept.

Unul dintre criteriile de clasificare a valorilor juridice, în opinia autorilor din Federația Rusă, poate fi *cutuma*. Cutuma Occidentului, în opinia unor autori, nu coincide cu cea din alte sisteme juridice. Aici, valorile juridice ocupă un loc important în raport cu valorile etico-morale, religioase, politice. Chiar în ierarhia valorilor juridice întâietate se oferă valorilor individualiste și de drept privat - valorilor drepturilor subiective, autonomiei voinței, contractului [252, p. 143].

Autorul V. K. Șamigulin, reprezentant al doctrinei ruse consideră că particularitățile marilor sisteme de drept (romano-germanică, anglo-saxonă, musulmană etc.) la fel influențează clasificarea valorilor juridice, tot el propune următoarele criterii de clasificare a valorilor juridice:

1) *în funcție de reglementarea juridică și tipurile acesteia* regăsite în dreptul postsovietic, putem vorbi despre valori ale dreptului constituțional, ale dreptului public și ale dreptului social;

2) *după conținut*, putem identifica valori juridice liberale, vitaliste și altele. Din acest punct de vedere libertatea este o valoare liberală, iar viața - una vitalistă;

3) *în funcție de gradul de dependență* (independență) de condițiile istorice concrete de evoluție, valorile juridice se pot diviza în absolute (permanente și veșnice) și relative (trecătoare). Din această perspectivă, omul, drepturile și libertățile naturale ale acestuia reprezintă drepturi - valori absolute, iar principiile de drept, normele juridice ce reglementează interesele diferitor categorii de subiecte (corporații, clase etc.) - sunt valori relative. Valorile juridice orientează persoana în atitudinea acesteia față de diferite fenomene ale realității și față de însăși valorile juridice [251, p. 143].

După cum vedem, doctrina conține multiple modalități și principii de clasificare a valorilor. Însă, indiferent de acestea, valoarea supremă și absolută rămâne a fi omul. Orice tentativă de a analiza valorile în afara sau în lipsa individului uman își pierde sensul. O valoare similară este reprezentată de societate, care ca și omul este subiect al valorilor. Opinăm că concluzia finală vis-a-vis de valorile omului poate fi dedusă din faptele acestuia.

Fiind subiective după conținut și origine, valorile juridice se interpretează întotdeauna prin prisma intereselor concrete ale societății, grupului social sau ale individului. De aici, și, necesitatea delimitării valorilor general-umane de grup și individuale. Așa cum indică O. V. Martyshin, Teoria Dreptului operează cu noțiunea de valoare în trei sensuri interconexe. În primul rând, este vorba de valorile general umane cu caracter etic ce țin de viziunile asupra lumii; în cel de-al doilea rând, este vorba de stat și drept ca valori, și în cel de-al treilea rând - valorile juridice private [246, p.14].

Opinăm că valorile general-umane sunt reprezentate de formele primare ale valorilor juridice și anume idealurile produse de conștiința umană ca rezultat al imaginării perfectului în diferite sfere ale vieții sociale. Astfel, valorile general-umane formează în structura subiectului social (individ, grup, popor) acea coloană vertebrală care îl face pe om mai puternic decât orice armă. Dacă această coloană vertebrală este lipsă, atunci subiectul încetează a mai fi el însuși. Valorile general-umane reflectă cele mai importante scopuri, idealuri, sensul vieții oamenilor și sunt permanente și supranaționale. La această categorie mai atribuim valoarea vieții umane, a familiei, libertății, a muncii și fenomenelor analogice. Când privește valorile juridice de grup, nu putem neglija faptul că în orice comunitate se formează propria subcultură și propriile valori normative. Această categorie de valori influențează asupra valorificării de către membrii comunității a beneficiilor sociale, a dreptului de proprietate, a puterii de stat etc. [252, p.36]

Iar acum vom reveni la clasificarea realizată de autorul V. Samijulin.

În funcție de tipurile reglementării juridice și părților corespunzătoare ale sistemului de drept postsovietic, autorul afirmă existența *valorilor de drept constituțional, de drept public și privat, de drept social*. Exact ca și anterior, autorul raportează la *categoria valorilor importante și fundamentale următoarele: valorile constituționale, valorile juridice internaționale, valorile juridice civile, valori juridice din dreptul muncii* [251, p. 144].

Susținem opinia autorului că, o importanță deosebită în procesul de formare a statului de drept și societății civile o au *valorile juridice constituționale*. După cum menționează V. I. Kruss: „valorile constituționale sunt niște valori speciale; sunt absolute, întrucât exclud actualitatea relativismului evaluativ; limitele lor sunt determinate de ordinea juridică constituțională dar sunt nelimitate în timp și din punct de vedere subiectiv; ele sunt indici obiectivi ai identității poporului și un mijloc de autoconservare socio-culturală în condițiile globalizării; ele determină intenționalitatea dreptului constituțional, exact ca și normativitatea și aplicarea acestuia” [245, p. 7].

Din punctul de vedere al autorului M. V. Presneakov, dacă am examina valorile constituționale în calitate de sistem relativ specific (relativ deoarece nu se poate nega interacțiunea acestuia cu sistemul general al valorilor socio-culturale), atunci am putea examina echitatea drept rezultat al coexistenței tuturor acestor valori [249, p.17].

Dreptul reprezintă una dintre valorile fundamentale ale culturii universale. Acesta reprezintă un sistem în continuă schimbare grație evoluției, dar care nu-și pierde valoarea sa general-umană. În baza celor menționate anterior *propunem* următoarele criterii de *clasificare* a valorilor juridice:

1) *criteriul importanței locului dreptului în societate:*

- valori ce au drept scop consfințirea și asigurarea juridică a drepturilor și libertăților persoanei (dreptul la viață, la libertate și inviolabilitatea persoanei etc.);
- valori ce rezultă din esența normativ-reglementativă a dreptului (legalitatea etc.);
- valori ce rezultă din esența umanistă a dreptului (umanismul, libertatea, egalitatea);
- valori ce rezultă din esența dreptului ca indice al libertății omului (pe parcursul conviețuirii sociale se conturează norme ce stabilesc comportamentele dorite, posibile, determinând astfel un criteriu al comportamentului licit, ilicit sau inechitabil);
- valori ce rezultă din esența dreptului ca un imperativ normativ-valoric (din perspectivele categoriilor morale (bine, datorie, binefăcători etc.) în calitate de comportament general obligatoriu);
- valori orientate spre determinarea unei atitudini pozitive a individului față de drept, ca un bine comun (exprimate în ideologia juridică, ideile juridice, principiile dreptului).

2) *criteriul generalității valorilor juridice:*

- valori-principii (modele cu caracter general și special care stau la baza evaluării fenomenelor de natură juridică. De regulă, valorile-principii se regăsesc în textele constituțiilor statelor);
- valori-reguli, care de regulă exprimă prohibiția sau dispoziția ce obligă la un comportament concret. Valorile-reguli se regăsesc în coduri și alte acte normative;
- valori-proceduri, care exprimă procedura de naștere, evoluție, modificare, stingere a raporturilor juridice, delimitare a cercului de subiecte, și a tipului de raporturi reglementate.

3) *criteriul sferei de acțiune a valorilor juridice.* Valorile juridice pot fi divizate în trei categorii în funcție de sfera de acțiune:

- valorile juridice care exprimă valori de caracter general (spre exemplu, libertatea, echitatea etc.);
- valorile juridice care determină esența și conținutul legilor care reglementează diverse sfere ale vieții sociale (legitimitatea, legalitatea etc.);
- valorile juridice instituționalizate, adică cele ce există în forma diferitor instituții sociale (avocatura, instanțele de judecată, organele de drept etc.).

Sistemul de valori juridice evoluează, iar în rezultat se completează cu noi valori juridice. Recunoaștem că la momentul actual doctrina juridică duce lipsă de unanimitate vis-a-vis de clasificarea valorilor juridice, întru dezvoltarea acesteia și a sistemului de valori juridice este oportună cercetarea și monitorizarea valorilor juridice ale societății și a celor individuale, cercetarea permanentă a doctrinei juridice de specialitate, efectuarea trainingurilor social psihologice pentru indivizi și societate întru asimilarea și propagarea cât mai rapidă și eficientă a valorilor juridice.

Se naște astfel tentația de a consfinți normativ prioritatea unor valori în fața altora. Axiologia de fapt așa și obișnuiește să dispună anumite sisteme de valori. Aceasta susține că orice sistem de valori are un caracter specific și anume ierarhizarea elementelor interne, adică conferirea diferitor grade de importanță diferitor valori. Iar în consecință, acestea se aranjează într-o anumită ordine de jos în sus sau de la cele superioare la cele inferioare.

Totuși, în opinia noastră, orice clasificare a valorilor juridice este relativă, întrucât acestea există în sinteză, sau în mod inseparabil. Caracterul comun al valorilor juridice este că acestea se constituie în urma dialogului social, a compromisului, a acordului comun, iar în rezultat se codifică prin decizii ale organelor legislative liber alese.

Deși le este specifică această ierarhizare, opinăm a fi imposibilă apriori consfințirea juridică a ierarhiei abstracte a valorilor juridice. În plus, echilibrul dintre valorile juridice nu se poate reduce la prioritatea unora în fața celorlalte, întrucât o atare poziție ar echivala cu respingerea unor valori de către altele.

Echilibrul lor poate fi atins prin intermediul mai multor modalități: interpretarea oficială a normei juridice, modificarea și completarea legislației în vigoare.

În concluzie menționăm că, ierarhia valorilor este un fenomen multidimensional, complex și mereu schimbător. Comportamentul juridic al individului depinde de structura acestei ierarhii și de corespunderea acesteia cu valorile acceptate de către societate. Astfel, valorile juridice se clasifică în valori absolute sau valori-scopuri, superioare din punct de vedere al conținutului: valori de nivel mediu care determină nivelul de dezvoltare și tipul culturii juridice a societății și individului, precum și valorile juridice instrumentale utilizate pentru reglementarea și construirea raporturilor juridice concrete, dar și pentru protejarea altor valori. Tipologia varietăților ierarhiilor de valori, în funcție de valorile juridice dominante, am putea presupune că este *etatică* (dominarea valorii statului), *liberală* (prioritatea revine, valorii libertate); *utilitară* (domină valorile instrumentale), și *echilibrată* (valorile juridice interacționează armonios, având o formă de exprimare normativă).

2.3. Reglementări juridice actuale conturând principii și valori juridice

Dreptul presupune o totalitate de norme juridice. Norma juridică, în unitatea trăsăturilor sale definitorii ca: violabilitatea, generalitatea, impersonalitatea, tipicitatea, imperativitatea, vizează un raport intersubiectiv, se află în relații complexe cu valoarea.

Introducerea noțiunii de valoare în centrul teoriei juridice, apreciază M. Virally, nu este o operă inutilă, nici orientare spre idealism, nici lansare în speculații de ordin filosofic sau moral. Din contră, menționează autorul, înseamnă a aprecia cu exactitate maniera în care dreptul apără interesele individuale și colective [232, p. 30].

În termeni apropiați, L. C. Tanugi constată că dreptul nu este un ambalaj exterior pentru deciziile autorității, ci un limbaj cu efecte de structură, un rezultat al competiției între interese și valori [209, p. 89].

Conceperea complexă a dreptului include dimensiunea sa axiologică, dreptul, fiind produsul faptelor sociale și al voinței omului, un fenomen material și un ansamblu de valori morale și o ordine normativă, un ansamblu de acte de voință și de acte de autoritate, de libertate și de constrângere [22, p.13]. *Dreptul*, remarcă Fr. Rigauh, este în indisolubilă legătură cu valorile supreme ale societății noastre, propune o teorie tridimensională a cunoașterii dreptului ca *știință a valorilor, știință a normelor, știință a realității*, cu privire la care s-a remarcat caracterul complex al conceperii dreptului [182, p. 90].

Însuși procesul de constituire a normei juridice implică o dimensiune valorică inerentă, deoarece acesta se raportează la plenul posibilității și al virtualității, reținându-se la ceea ce nu este încă, la un ideal spre care trebuie să tindă o realitate.

Astfel, selecția împrejurărilor evocate de ipoteza normei juridice are un temei valoric, nefiind o simplă prezentare ale unor elemente factuale, dispoziția se dă în numele unor valori, care o legitimează, iar sancțiunea este și ea indisolubil legată de rațiuni axiologice.

Se poate constata primatul valorii asupra normei juridice, aceasta din urmă „fixând” valoarea ca atare, conferindu-i o dimensiune juridică, „operaționalizând”, instituind prescripții care în diverse maniere, prin prohibiții, obligații, variante comportamentale permise, apără valoarea [52, p. 68].

Susținem opinia autorului I. Dobrinescu că, normele juridice pot fi concepute ca „modele abstracte și generale de intervenție în relațiile interindividuale și de grup, astfel încât să se obțină coordonarea conduitelor individuale cu aspirațiile valorice obiective estimate și totodată să fie satisfăcute și interesele materiale și spirituale ale mării majorități a indivizilor din comunitate” [69, p. 35].

În opera de legiferare sunt analizate chiar valorile care au fundamentat construcția normelor anterioare și necesitatea schimbării lor. Dacă sunt propuse noi criterii valorice sau o nouă experiență socială se impune o nouă perspectivă axiologică, atunci sistemul normelor juridice cunoaște transformări care să întruchipeze din punct de vedere juridic schimbările produse.

Tratată la nivelul conștiinței individuale, opțiunea axiologică se exteriorizează prin conduita juridică a subiectului care valorizează ca destinatar al normelor juridice.

Responsabilitatea juridică este implicit o responsabilitate pentru aprecierea faptelor, pentru decizii axiologice motivate, reprezentând mobilul acțiunii individuale producătoare de efecte juridice. Recunoașterea valorii juridice conținută de o normă de drept și realizarea

prescripțiilor acesteia, consideră I. Cheterchi și S. Popescu, întărește autoritatea normei de drept, confirmând concordanța voinței legiuitorului și individului care respectă norma juridică în cadrul aceleiași atitudini valorice. Normele juridice reprezintă în acest caz „o modalitate specifică de transmisie și conservare a valorilor” [39, p. 14].

Așa cum s-a apreciat - credem că în mod argumentat, „s-ar putea susține că ideea de valoare nu se aplică celor care nesocotesc legea, căci aceștia nesocotesc chiar valorile. O viziune axiologică asupra dreptului nu face însă diferențieri de acest gen. Individul care săvârșește un act ilegal acționează desigur cu disprețul valorii cuprinse în regula de drept, dar non-valoarea nu este egală cu non-existența din natură, ci este un termen față de care se raportează valoarea ca atare astfel încât în momentul în care individul alege ilegalitatea, prin aceasta el dă curs unui model impropriu de a ierarhiza valoric alegerile sale și nimic mai mult” [69, p. 63]. În acest context, „rolul judecătorului nu constă în a da curs unor mecanisme rigide de juxtapunere a normelor la fapte, ci de a valorifica particularitățile speței, astfel încât decizia pe care o pronunță, în raport cu aceste particularități și cu ideea de dreptate care-l orientează, să fie recunoscută ca deținătoare de adevăr juridic” [69, p. 115].

Între normele juridice și faptele sociale există relații complexe. Dreptul se naște, cel puțin în parte, din fapte și totodată se aplică acestora. Se instituie, în mod constant, după cum remarcă J. L. Bergel, un dute-vino între drept și fapte acestea având vocația de a fi reglementate prin drept și dreptul fiind destinat, prin definiție, să reglementeze faptele [22, p. 311-354].

Valorile, în expresia prof. I. Craiovan, „topite” în norma juridică nu funcționează numai „sincronic”, în momentul atașării consecințelor juridice unor fapte, evenimente sau acțiuni, ci au și o participare procesuală în care faptele, pentru a dobîndi juridicitate, sunt ajustate, modificate, recreate. Numai examenul valoric poate preîntâmpina sau atenua consecințele unor situații, în care normativitatea juridică nu apreciază faptele sociale la justa lor valoare, deci în ce măsură corespund unor nevoi, interese, aspirații umane ale unui timp istoric [52, p. 70]. Discordanța legii față de fapte, continuă I. Craiovan, conduce la moartea legii și că ordinea juridică depinde de compatibilitatea sa cu faptele sociale pe care le regizează. Trebuie atunci să se verifice care este raportul ce unește dreptul și faptele sociale, dacă acestea se găsesc în mod corespunzător în conținutul dreptului pozitiv [52, p. 70].

Valoarea este de asemenea o prezență implicită sau explicită și a raportului juridic.

Analizând această realitate și evidențiind rolul valorii în definirea raportului juridic și asigurarea unității trăsăturilor sale specifice, M. Djuvara [66, p. 77] concepe raportul juridic ca o apreciere care se poate face din punctul de vedere al dreptății asupra unei fapte comise de o persoană cu privire la altă persoană.

Comentând rolul valorilor sociale ca factori de configurare a dreptului, prof. I. Ceterchi preciza că valorile care ghidează dreptul nu sunt de natură strict și exclusiv juridică, dimpotrivă, ele au o dimensiune mai largă de natură morală, politică, socială, filosofică în general. Aceste valori trebuie înțelese în dinamica lor istorico-socială. Deși unele dintre ele pot fi regăsite în toate sistemele de drept ca, de pildă, justiția, totuși specificul și particularitățile istorice își pun amprenta asupra lor. Valorile sociale ale unei societăți trebuie deduse primordial din filosofia (socială, morală, politică, juridică) ce prezidează și orientează forțele sociale din societatea respectivă [40, p.70].

Referindu-se la valorile sociale care orientează dreptul în perioada post-totalitară în România, autorul menționat, enumera, alături de *justiție, democrația, demnitatea umană, securitatea (siguranța) juridică, statul de drept, proprietatea* în formele ei multiple, *societatea civilă, suveranitatea națională, adevărul juridic* [40, p. 23-24].

Ne vom opri și noi la cele mai importante valori sociale, care marchează dreptul, și în primul rând: a) *adevărul și juridicitatea*.

Față de conceptul logico-semantic de adevăr, atitudinile individului sau ale societății pot fi diferite. Admiterea, ignorarea sau respingerea adevărului se pot produce în funcție de interesele, nevoile, aspirațiile individului, grupurilor sociale, societății unui timp istoric. Rostirea adevărului poate depăși planul gnoseologic și prin semnificații valorice.

Depart de a fi un loc comun sau o problemă pe deplin elucidată, statutul Adevărului este comparabil cu cel al unui vârf de munte, care este întotdeauna sau aproape întotdeauna învăluit în nori. Alpinistul nu va ști nicicând dacă a ajuns pe vârf: nici chiar când e pe vârf, el nu va fi sigur dacă nu cumva se găsește pe vreo creastă secundară. Dar că a ajuns pe vârf, acest lucru îi va fi mult mai ușor să știe – bunăoară, când vede că în fața lui se înalță un perete de sticlă. Cunoașterea adevărului este idealul spre care aspiră omul; dar ceea ce putem ști sigur nu este că am atins adevărul, ci doar – precum alpinistul în fața unui perete de sticlă – faptul că am greșit și că suntem în situația de a elimina o eroare, moment esențial al procesului cunoașterii. Așa cum s-a apreciat în literatura de specialitate, noțiunea de Adevăr, deși prezentă în discuții de la începuturile filosofiei, ni se înfățișează încă acoperită de numeroase obscurități și perplexități [31, p. 3].

Achizițiile certe, problemele controversate, aspectele încă necercetate ale teoriei adevărului cât și „reverberațiile” sale valorice, cu privire la care am evocat doar câteva aspecte pe care le-am considerat semnificative pentru demersul nostru, se regăsesc, în mod specific în lumea juridică. „A cunoaște corect din punct de vedere juridic nu înseamnă deci numai a identifica faptele în materialitatea lor, ci îndeosebi a identifica semnificația faptelor și caracterele persoanelor care au participat la ele, inclusiv circumstanțele în care s-au aflat ele și s-au

manifestat, putându-se afirma că temele despre adevăr în drept sunt consecința culturii juridice a celui care emite acele teme, iar lumea în care se dezvăluie subiectului cunoscător este o lume a valorilor juridice [69, p. 105].

Am putea conchide că funcționalitatea complexă și ireductibilă a adevărului în lumea juridică se exprimă, între altele, în instituirea conexiunii între „trebuie” și „este” (sau s-a produs), în „plămădirea” normei juridice, „inducerea” juridicității, orientarea și reglarea acțiunii juridice, în cultivarea dimensiunii juridice a umanului, în realizarea socialității și a progresului istoric. În același timp, adevărul juridic are însemnate „valențe de relații” în constelația valorică a unui timp istoric, fiind și un Adevăr pentru Libertate, Adevăr pentru Justiție, Adevăr pentru Demnitatea umană [52, p. 97].

Adevărul este un concept general uman, care poate fi determinat numai la nivelul conștiinței umane. Omul caută această valoare cu un anumit scop, dar care este acesta?

Valoarea adevărului este privită prin intermediul valorii cunoașterii, care de cele mai multe ori îl conduce pe acesta spre calea fericirii, dacă nu pe cea a celei absolute, cel puțin pe calea unei fericiri parțiale.

Odată cu trecerea timpului, sfera adevărului s-a lărgit, în prezent putându-se vorbi despre *adevărul științific*, care nu poate fi combătut, efectele sale fiind tangibile. Viața cotidiană, tehnologia, însă, au limitat adevărul la un nivel mărginit, în care se reflectă doar lipsa de implicare într-un stadiu de dezvoltare superior a omului, termenul fiind folosit de multe ori doar pentru a reflecta stări de fapt și trecătoare, pe când problematica adevărului este mult mai complexă.

b) *Libertatea și binele public*. După cum am menționat anterior, adevărul juridic are însemnate „valențe de relație” în constelația valorică a unui timp istoric, fiind și un *Adevăr pentru libertate*.

Ideea de libertate și coordonatele ei valorice întotdeauna a fost o temă de discuție începând de la originea omenirii și până în prezent. Orașul, cetatea, statul devin un teren pe care omul se poate manifesta ca ființă liberă și activă, în care el își poate folosi liber capacitățile proprii, iar protejarea și dezvoltarea acestor capacități devin una din sarcinile comunității umane [219, p. 61].

Conceptul modern de libertate a individului depășește cadrul juridic creionat de conținutul normativ al art. 23 din Constituția României [45] și art. 25 din Constituția Republicii Moldova [46] și se extinde asupra tuturor tipurilor de libertate consacrate și protejate de norma constituțională. Acest concept este, în primul rând, rezultatul rațiunii umane ce s-a format într-o practică socială îndelungată al educației ale umanității, precum și al capacității omului modern în

pretențiile sale de afirmare a unei libertăți neînrădite absolute și de adaptare în condiții de convețuire pașnică în care libertatea unei persoane este egală cu libertatea altei persoane.

Statul, în reglementarea relațiilor sociale, îi revine obligația de a ocroti libertățile cetățenilor, cât și de a se abține de la orice acțiune care ar limita exercitarea acesteia. Prin autoritatea sa, statul protegează și garantează libertatea individului, dar dacă își exercită puterea abuziv, ilegal, se transformă în stat despot.

Problema de maximă rezonanță filosofică, socială și politică, permanentă a cugetării din toate timpurile și în contemporanitate ca „un ghem de confuzii, de neînțelegeri” libertatea ca unul din reperele cardinale ale condiției umane, are în mod firesc mari implicații în lumea juridică. Înainte de a ne opri asupra acestora, încercăm să schițăm câteva dintre „momentele” istorice și „avatarurile” ideii de libertate, care se găsesc în spiritualitatea timpului nostru, influențând conștiința epocii, - inclusiv conștiința juridică – și acțiunea umană.

Așa cum s-a apreciat în literatura filosofică, întrebarea dacă omul poate fi liber s-a conturat odată cu experiența umană a constrângerii naturale, sociale, politice, morale, religioase, conceptuale [151, p. 43]. „Cine dintre noi poate spune că este cu adevărat liber în toate acțiunile sale? Dar în fiecare dintre noi locuiește o entitate mai profundă, în care se exprimă omul liber” [203, p. 123-124].

Ilustrând cu câteva răspunsuri date în „ordine istorică” la întrebarea formulată anterior filozoful și teoreticianul în domeniul dreptului I. Craiovan, făcând referință la cei mai de vază filosofi notează că, existența umană este dominată de necesitate dictată de o autoritate supranaturală; destinul ce desemnează caracterul prestabilit și impecabil al cursului vieții este stăpânul omului; secretul libertății constă în dominarea propriilor noastre dorințe și în aspirația spre ceea ce e realizabil (filozofia stoică); Dumnezeu este atotputernic, dar trebuie să admitem că „omul este înzestrat cu liber arbitru, altfel, sfaturile, îndemnul, poruncile, interzicerile, răsplata și pedeapsa ar fi un van (Tomas D’aquino); ceea ce contează pentru om este energia, forța, vitalitatea; valorile creștine – mila, umilința, supunerea – trebuie respinse „Dumnezeu a murit” (Fr. Nietzsche); libertatea este numai o putere de a acționa sau de a nu acționa potrivit cu deciziile voinței (D. Hume); „libertate, tu nume prietenesc și omenesc, care cuprinzi în tine plăcere morală, ce conferă o înaltă demnitate naturii mele omenești și nu faci din mine sclavul nimănui, tu care nu enunți numai o lege, ci aștepti ceea ce iubirea mea morală va recunoaște ea însăși ca lege, fiindcă ea se simte neliberă față de oricare lege care e făcută numai ca să o constrângă” (Im. Kant); „statul este realizarea libertății” (Hegel); „sunt absolut liber și absolut responsabil de situația mea” (J. P. Sartre) etc. [52, p. 98].

Aceeași idee de libertate este expusă de I. Craiovan și din perspectiva social-politică. Autorul face referință la J. J. Rousseau, care exprimându-și propriul crez, argumenta: „când

fiecare face ce-i place se face adesea ceea ce nu place altora. Aceasta nu înseamnă libertate. Libertatea înseamnă mai puțin a face ce vrea, cât a nu fi supuși altuia; ea înseamnă, totodată, a nu supune voința altuia voinței noastre...., în libertatea comună, nimeni nu are dreptul să facă ceea ce îi interzice libertatea altuia, căci adevărata libertate nu se distruge niciodată pe sine însuși. De aceea, libertatea fără justiție este o adevărată contradicție, căci, oricum am face totul e stingheritor în acțiunea unei voințe dezordonate. Prin urmare, nu există libertate acolo unde nu sunt legi sau unde cineva este deasupra legilor ...; un popor liber se supune dar nu ca o slugă; el are conducători, nu stăpâni ... Într-un cuvânt, soarta libertății este legată totdeauna de soarta legilor: ea domnește sau piere o dată cu ele [52, p. 98].

Sintetizând experiența occidentului în legătură cu ideea de libertate politică, configurată în câteva principii, K. Jaspers nota: „libertatea individului, pentru ca toți indivizii să fie liberi, este posibilă în măsură în care poate exista concomitent cu libertatea celorlalți. Din punct de vedere juridic, individului îi rămâne un spațiu de acțiune la dispoziția bunului său plac (libertatea negativă), prin care se poate izola față de ceilalți, alături de care convețuiesc. Din punct de vedere moral însă, libertatea constă tocmai în deschiderea față de celălalt, deschiderea lipsită de constrângere, realizată din iubire și rațiune (libertatea pozitivă). Abia o dată cu realizarea libertății pozitive, pe baza asigurării juridice a libertății negative, câștigă valabilitate teza: omul este liber în măsura în care vede libertatea în jurul său, adică în măsura în care toți oamenii sunt liberi; la inviolabilitatea dreptului personalității umane individuale se adaugă dreptul acestuia de a participa la viața comunității. Starea de libertate, prin urmare, poate fi atinsă numai prin democrație, adică prin posibilitatea participării tuturor la constituirea voinței colectivității. Fiecare are șansa afirmării sale, pe măsură autoeducației sale politice și a puterii sale de convingere, a opiniilor sale [120, p. 271-272].

Continuând să dezvăluie aceste idei de libertate negativă și libertate pozitivă cercetătorul M. Ungheanu menționează că, elementul esențial în crearea libertății este domnia legii. Legea nu este o invazie dăunătoare în sfera de libertate naturală a persoanei, ci o condiție care face posibile instituții ce protejează persoana. Libertatea e posibilă prin apartenența la respectiva societate. Ea implică existența unor oameni, a unei comunități, nu individul izolat. Persoana umană depinde de lege, nu de voința arbitrară a cuiva. Condiția libertății și a drepturilor implică importanța decisivă a dimensiunii comune, a priorității întregului. Libertatea nu înseamnă independență ci participare. Suntem liberi în măsura în care întregul e liber și oricine recunoaște mutual drepturile fiecăruia. Este o stare juridică, și nu una de natură, în care acțiunile persoanelor sunt efectul direct al unor cauze aflate strict în individ. Libertatea înseamnă legitimitate [219, p. 72].

Datorită apartenenței la comunitate și acestor legi, notează J. F. Spitz, omul nu mai e supus forțelor oarbe ale universului și nu mai devine un obiect pentru pasiunile și bunul plac al

celorlalți. Egalitatea și echitatea conferite de legi feresc omul de arbitrariul semenilor săi. Legea este în acest context nu o încălcare a libertății, chiar și numai de dragul sporirii sau menținerii ei, așa cum susțin adepții liberalismului, ci o procedură de recunoaștere mutuală a umanității omului. Libertatea este o sferă unde acțiunile proprii sunt considerate legitime de către restul *polisului* și de către legi și morală. Ori ce alegere liberă și personală implică o alegere colectivă anterioară, rezultată în urma unor dezbateri privind principiile de existență comune, considerate ca fiind decente, demne și juste. Fără această decizie anterioară colectivă nu există libertate, deoarece aici sunt fixate limitele decenței, ale demnității etc. [199, p.126].

Reflectând asupra fundamentului libertății, Mircea Djuvara scria: „libertatea este fundamentul Dreptului. Spre a pune problema, dacă o faptă a cuiva este dreaptă sau nedreaptă trebuie mai întâi să punem postulatul că acel cineva a fost liber, atunci când a făcut-o. Dacă nu a fost liber, atunci orice problemă de drept dispare și apare numai o problemă științifică, alta decât a dreptului” [67, p. 147].

Imperativ și represibil, dreptul cuprinde în propria structură un ordin, o dispoziție, un comandament ce se definește prin relația cu puterea publică de la care emană, cu forța coercitivă a statului care o garantează, o anumită capacitate de a antrena o reacție colectivă constrângătoare, elemente care par a se opune ideii de libertate. „La prima vedere s-ar părea într-adevăr, că prin faptul că anumite acțiuni ne sunt interzise, libertatea noastră este limitată. În realitatea însă – și aceasta este minunea dreptului – prin această limitare aparentă se întărește libertatea fiecăruia dintre noi. Aceasta este fenomenul caracteristic al dreptului, aflat la fundamentul lui [67, p. 147].

Compatibilitatea drept-libertate nu este o relație oarecare ci exprimă o notă definitorie a dreptului. În acest sens, menționează I. Craiovan, demersul kantinian cu privire la relația libertate-drept este deosebit de semnificativ și are ca puncte de sprijin următoarele [52, p. 101]:

- ideea de libertate sau de voință liberă este de esența ființei noastre, ca unic absolut pe care mintea noastră poate să-l cunoască;
- libertatea este o noțiune absolută și o cerință indiscutabilă. Ea este o realitate care nu cere nici măcar să fie justificată, ci se impune prin sine;
- numai pe baza acestei libertăți, viața socială nu s-ar putea realiza. Libertatea absolută ar duce la anarhie;
- nu numai libertatea individuală trebuie să afirme, ci și libertatea colectivă a grupului social;
- pentru ca aceste două feluri de libertate să poată exista, se impune să se limiteze una pe alta. Fiecare face o concesie în favoarea ceilalte;
- prin libertatea limitată a individului se întemeiază și se consolidează libertatea tuturor;

- cert lucru, limitarea libertății individuale, pentru crearea libertății tuturor e condiționată de anumite norme;

- ea nu se poate decreta oricum, la întâmplare. Aceste norme sunt norme de drept [52, p.101].

Sintetizând valoarea libertății, E. Speranția scria: „filosofia dreptului, după Im. Kant, pornește de la voința liberă. Fiecare o posedă ca pe un bun înăscut și inalienabil; însă, conviețuirea dintre voințele libere ar fi cu neputință dacă n-ar interveni limitarea lor reciprocă. Baza filosofiei juridice a lui Kant, implicând definiția Dreptului, a fost exprimată în formula sau maxima următoare, care s-a numit maxima coexistenței: „dreptul este totalitatea condițiunilor în care voința liberă a fiecăruia poate coexista cu voința liberă a tuturor, în conformitate cu o lege universală a libertății” [196, p. 20].

Definiția dată dreptului de către Im. Kant, la care face referință E. Speranția, a avut și are mari implicații în gândirea juridică, puternice rezonanțe contemporane. Ca „libertate organizată” (N. Titulescu), ca „unul din instrumentele principale ale societății pentru conservarea libertății și ordinii” (H. Berman), dreptul este definit de către prof. Nicolae Popa ca „ansamblul regulilor asigurate și garantate de către stat, care au ca scop organizarea și disciplinizarea comportamentului uman în principalele relații din societate, într-un climat specific manifestării coexistenței libertăților, apărării drepturilor esențiale ale omului și justiției sociale” [173, p. 83].

Alți autori analizând și comentând definițiile libertății juridice, constată că „termenul de libertate este susceptibil de două interpretări: una în sens general, de principiu, călăuzitor, iar alta din punctul de vedere al tehnicii juridice, ca drept subiectiv. În acest sens, autorii Gh. Mihai și G. Popescu redau următoarea definiție a libertății (juridice): „1) în sens general, o libertate este autoritatea de a face ceva care, altfel, ar fi interzis sau ilegal. O asemenea libertate poate fi personală, a titularului, sau poate fi inerentă ori dobândită unei proprietăți astfel încât se transmite o dată cu acesta; 2) termenul de libertate este de asemenea utilizat ca echivalent al dreptului de vot (în original – franchise), desemnând, în același timp, atât dreptul, cât și locul unde dreptul se exercită” [150, p. 63].

Una dintre valorile care orientează normativitatea juridică este și *binele public*, care evidențiază – între altele – importanța societății și a progresului acesteia pentru individ care în mod inerent este o ființă socială un „zoonpolitikon” cum spunea Aristotel.

Dacă dreptul, argumenta J. Dabin, este consubstanțial ideii de societate, finalitatea regulii de drept nu va fi decât finalitatea societății însăși – binele comun [52, p. 123]. Și cum binele comun în cazul societății – stat este binele comun public, finalitatea regulii de drept este binele public (național pe plan intern, internațional pe plan internațional): „*Lex est ordinatio ad bonum comune*” [60, p. 168]. În această concepție, politica și dreptul se împletește în aceeași finalitate:

mai exact dacă politica este știința și arta binelui public, regula de drept este parte a doctrinei politice.

Subiectul imediat destinat și beneficiar al binelui public, este publicul în general, altfel spus, toată lumea, fără referire la particularitățile indivizilor, ale categoriilor sociale și ale comunităților particulare, având în vedere generațiile actuale și generațiile viitoare. Din punct de vedere formal, ceea ce publicul revendică ca binele său propriu, este ceea ce este specific binelui fără distincție, un ansamblu de condiții generale, mijloace care permit dezvoltarea personalității fiecăruia și a activităților legitime. Interpretat de o asemenea manieră, binele public presupune o certă ordine generatoare de siguranță și încredere [60, p. 123]. În această optică, menționează J. Dabin, statul se va abține să se amestece în economia sau cultură în afacerile indivizilor sau grupurilor, dar el va avea o politică economică, o politică culturală, o politică a moralității și a sănătății ce comportă în același timp un diagnostic dat de exigențele binelui public în diferite domenii, un plan sau un program propriu de realizare [60, p. 176].

Conflictul între valori iscat de promovarea binelui public ar putea fi soluționat, în conformitate cu tradițiile creștine, având în vedere că:

- primatul spiritului asupra materiei (și prin spirit înțelegem nu numai valorile intelectuale, dar înainte de toate valorile morale (virtuțile și caracterul);
- preeminența persoanei umane individuale asupra colectivității;
- subordonarea societății – stat, societății întregi” [60, p. 176].

Binele public nu este o simplă tehnică, pentru că el este în relație pe toate planurile cu o certă concepție a finalităților umane. Există fără îndoială o știință generală și abstractă a binelui public, știința filosofică prin consecință, care are ca parte centrală filosofia politică. Din perspectiva juridicității, binele public solicită soluții la probleme ca: există și care este fondul moral comun al acestui Bine în condițiile pluralismului valorilor morale într-un stat?; Este „recunoscut” ca atare – Binele comun – de către majoritatea cetățenilor?; Este compatibil cu „respectul minorității”? Având în vedere distincția dintre binele public dezirabil și binele public realizabil, cât poate fi întruchipat în plan juridic?; Care este măsura justă a binelui public din perspectiva generațiilor prezente și viitoare? ș.a. [60, p. 176].

c) *Justiția* ca valoare juridică, de dimensiune universală având un caracter peren, reprezintă o parte integrantă a substratului comun al diferitelor sisteme juridice.

În aceeași calitate, justiția pătrunde în culturile juridice și, este încorporată în principiile dreptului, importanța ei neputând fi negată, fără a nega sau neglija înseși trăsăturile definitorii ale dreptului.

Dreptul este un instrument principal de transmitere și conservare a valorilor de control asupra selecției și ierarhizării lor [175, p. 134].

În literatura de specialitate se subliniază faptul că valorile fundamentale justifică puterea imperativă a normelor juridice care sunt derivate din ele, iar principiile dreptului, înainte de a fi logice, față de orice normă juridică au o dimensiune axiologică transformată în dispoziții juridice. Se atrage totodată atenția că, valoarea reprezintă o relație socială de apreciere. În cadrul categoriei valorilor juridice se face distincția între valorile juridice, în sine (ca legalitatea, precauția, conformitatea) și valorile juridicizate, astfel cum sunt echitatea, interesul, adevărul, demnitatea, onestitatea etc. [149, p. 30].

Schimbările juridice majore reclamă o viziune înaintată asupra justiției corespunzătoare standardelor culturilor juridice avansate, dat fiind că reprezentările, evaluările și criteriile privind justiția nu diferă numai, de la un individ, la altul, ci și de la o cultură juridică, la alta [175, p. 134].

În preambulul Cartei Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene [38] se prevede că, Uniunea, conștientă de patrimoniul ei spiritual și moral, are la bază valorile indivizibile și universale ale demnității umane, libertății, egalității și solidarității, principiul democrației și principiul statului de drept că, instituind cetățenia Uniunii și creând un spațiu de libertate, securitate și justiție, Uniunea Europeană contribuie la conservarea și dezvoltarea acestor valori, cu respectarea culturilor și tradițiilor popoarelor Europei, a identității naționale a statelor membre și a organizării puterilor publice, la nivel național, regional și local.

În condițiile continuării integrării europene în domeniul dreptului, consideră S. Popescu, în România sunt necesare, desigur, nu numai schimbări legislative și instituționale, ci și preocuparea pentru progresul culturii juridice naționale care cuprinde nu numai legalitatea activității statului, ci și poziția judecătorilor și atitudinea populației, față de lege și justiție [175, p. 134].

În opinia unui prestigios specialist francez [212, p. 13-15] forța dreptului și respectarea acestuia de către destinatari depind, într-o măsură de mare măsură, de legăturile suficient de strânse pe care le întreține cu justiția.

A. Popescu atrage, însă, atenția că înrudirea profundă a dreptului cu justiția este însoțită, totuși, de ezitări, determinate de două elemente ale acestei relații. Pe de o parte, justiția poate fi înțeleasă în moduri foarte diferite. Pe de altă parte, poziția dreptului față de justiție poate cunoaște trei variante: una se caracterizează prin indiferență, în sensul că, există un număr mare de norme juridice care nu sunt apreciate, prin raportare la justiție; o a doua, dimpotrivă, se caracterizează printr-o strânsă legătură, caz în care, dreptul exprimă și prelungește nevoia de justiție, aducând preceptelor morale completările și precizările cerute de viață în societate. Cea de a treia situație se caracterizează prin conflictul dintre drept și justiție, caz în care, lupta în avantajul celei din urmă este, concurată de necesitatea inerentă dreptului de a asigura nu numai

justiția, ci totodată, ordinea, securitatea juridică și pacea. Nevoia de securitate poate îndepărta dreptul, de justiție [175, p. 134].

În aceste condiții este recomandată recurgerea la echitate, ca remediu - mai ales când, dreptul scris este prea rigid -, pentru că are capacitatea de a atenua îndepărtarea dreptului, de justiție.

Un reputat autor român [87, p. 5] și-a făcut următoarea convingătoare subliniere: „constituirea valorilor juridice sau recunoașterea valorilor din celelalte sfere ale relațiilor din societate se realizează prin indicarea scopurilor juridice. Nici o regulă care interesează dreptul sau care se constituie în normă juridică nu este relevantă, decât prin stabilirea corespondențelor care să confirme că o „*Les justa non este lex*”.

Dacă avem în vedere valorile societății, observăm că dreptul este cel care le promovează, astfel că el are și o misiune integratoare: el numește, stabilește cine este fiecare – identitate, cetățenie, rudenie etc., *ce are fiecare*, reglementînd proprietatea, posesia, moștenirea etc., dar și *ce face fiecare* - capacitatea de a încheia acte juridice, drepturi și libertăți civile și politice, obligații cetățenești etc. [28, p. 4].

Relativ la accepțiunile termenului „*drept*” și „*justiție*” am avansat și ideea că dreptul poate fi evaluat și ca „*just*” și ca „*injust*”.

Dacă observăm cum sunt utilizați termenii de „*just*” și „*injust*”, chiar de către juriști, vom constata că semnificația acestor termeni este și ea diferită. Deseori termenul de „*Just*” este asociat ideii de „*bine*”, „*corect*”, în timp ce termenul de „*injust*” este asociat ideii de „*rău*”, „*nedrept*”, „*ură*”, „*ilicit*”.

Independent de accepțiunile acestor termeni, trebuie să constatăm, că ei sunt subordonați ideii de „*justiție*”, animată de un element comun, potrivit cu care, indivizii, oamenii pot pretinde în raporturile dintre ei la un anumit grad de egalitate relativă. Acest element comun exprimă în realitate o regulă cu valoare de principiu, care se manifestă ori de câte ori în discuție intră împărțirea unor profituri sau dezavantaje, drepturi sau obligații etc. [16, p. 14].

De aceea justiția este deseori reprezentată ca o „*balanță*”, principiul său impunând tratarea în mod similar a cazurilor identice sau similare și, în mod diferit, a celor diferite [28, p. 71].

Stabilirea criteriilor, care stau la baza calificării unui caz ca fiind similar sau diferit de un alt caz, ne permite a observa și constata că, termenul „*just*” și „*injust*” sunt purtători de valori morale diferite de la o perioadă istorică la alta sau chiar în cadrul aceleiași perioade istorice, de la un spațiu la altul. Pentru a înțelege acest lucru este suficient să aruncăm o privire asupra modului în care a fost privită sclavia de-a lungul timpului.

În orice caz, din punct de vedere social, observăm, că *”justul”* se analizează printr-o conformare la o regulă, în timp ce *„injustul”* reprezintă neconformitatea la regulă, comandamentul respectiv. Mai observăm, că, orice valoare individuală sau colectivă se raportează la aceste două noțiuni, la momentul în care ea apare în sistemul axiologic creat de epoca sa. De aici rezultă că, *“justul”* și *“injustul”* sunt universale ele având nu numai raporturi sociale dar și rădăcini biologice, asemenea *„binelui”* și *„răului”* [17, p. 12-14].

Deci, după cum vedem „dreptul”, „justiția” constituie cele mai generoase subiecte ce pot fi abordate de specialiștii din cele mai diverse domenii ale științelor sociale drept, etică, filosofie, etc. subiecte ce au constituit centrul de greutate al multor teorii mai vechi sau mai noi.

O analiză exhaustivă ar presupune studierea tuturor doctrinelor politico-juridice și etice și desprinderea unor idei în condițiile situării autorului pe pozițiile unei anumite concepții filosofice de așa natură încât concluziile trase să constituie un real aport la înțelegerea și explicarea termenilor de „drept” și „justiție”. Ca și vocabula “drept”, termenul de justiție în afara oricărui context este ambiguu derutant chiar, numeroase și derutante sunt îndoielile și neînțelegerile cu privire la sensurile sale. Este justiția un echivalent al dreptului sau un element distinct și superior față de drept? Justiția sub un anumit aspect, constă în conformarea la o lege, deși se afirmă uneori că legea trebuie să fie conformă cu justiția [99, p. 33].

Ideea de justiție „vine” în contemporaneitate încărcată de sensuri străvechi și de o experiență nu de puține ori dramatică. În fazele vechi ale gândirii, justiția era concepută drept corespondență cu ceva prestabilit [52, p.112].

Și din punct de vedere practic, conceptul de “justiție ” e nesigur și variabil și în orice caz are nevoie de precizări pentru aplicarea lui în practică, legea având tocmai viziunea să-l transforme și să-l fixeze pe terenul aplicării imediate, beneficiind însă de virtuțile directe ale justiției ca valoare.

„Legea este destinată să asigure ordinea juridică într-o societate dată, scopul ei Justiția”, adică reglementarea echitabilă pe cale rațională și obiectivă a relațiilor juridice individuale”, spunea Mircea Djuvara [66, p. 430].

Acest scop nu reprezintă o opțiune întâmplătoare, de importanță secundară deoarece pentru o regulă de drept pozitiv ce aspiră să guverneze societățile umane este necesar ca ea să fie conformă cu un cert ideal de Justiție. Astfel ea nu va fi nici respectabilă nici respectată dacă ea respinge prea mult acest ideal. Ca atare, idealul de justiție este o prezență inerentă, structurală, în raport cu regula de drept definită ca o regulă generală și abstractă, care se impune oamenilor care trăiesc în societate, a cărei respectare e asigurată prin constrângere socială și al cărei conținut interior este o ordonanță în sensul idealului de justiție, în funcție de situațiile care răspund nevoilor, relațiilor umane, nevoi variabile după timp și loc” [188, p. 184].

S-a remarcat că în lungi perioade din viața indivizilor și popoarelor, cele două noțiuni „dreptul” și justiția”, au apărut reduse la una singură și s-a considerat că este just tot ceea ce este stabilit. În acest sens, Socrate în „*Criton*”, derivă obligația de a da ascultare legilor (chiar când acestea sunt dure sau injuste) din legătura naturală și quasi-contractuală care unește pe cetățean de patrie [52, p. 95].

Cu privire la această idee, Giorgio del Vecchio subliniază că „niciodată un asemenea subiect nu a fost dezvoltat cu atât de sublimă simplitate” [99, p. 34].

Oamenii sunt receptivi, pasionați cu privire la existența justiției și în inima lor nu vor accepta niciodată un divorț între ceea ce este just și ceea ce este juridic [52, p. 92]. Justiția însă nu se confruntă cu juridicitatea. Caracterul ideal al justiției poate explica însă și antiteza justiție-drept.

Este posibil ca, date ale experienței juridice să intre în conflict cu exigenta absolută a justiției prin care conștiința nu o poate atinge altundeva decât în sine însăși. De aici, rezultă clasică distincție între dreptul în sens restrâns (*justul pozitiv sau legal*) și justul absolut sau ideal, care constituie dreptul natural; de aici rezultă și posibilitatea unor legi injuste (*drept injust*) [10, p. 109-115].

Paul Roubier spune că legile injuste sunt legi care rănesc sentimentul justiției. Moraliștii și teologii au elaborat teoria unei rezistențe legitime la astfel de legi: mai întâi există o rezistență natural pasivă prin care subiectul se limitează să nu se supună legii; apoi, o rezistență defensivă prin care subiectul se apără contra măsurilor luate împotriva lui de către autorități. În final apare și o rezistență activă prin care subiectul singur sau cu alții va trece la atac pentru a obține abrogarea legii, fie demisia Guvernului [188, p. 184]:

Noțiunea de justiție și-a modificat sensul în decursul vremii încărcându-se, așa cum arată Michel Villey, referindu-se la doctrina franceză, cu rezonanțe noi [231, p. 57].

Analizând ideile cuprinse în Cartea a V-ea din „*Etica lui Aristotel*”, Michel Villey scoate la evidență un aspect mai puțin relevat în literatura de specialitate și anume semnificația unor termeni utilizați de acesta pentru desemnarea unor realități, fenomene etico-juridice. Efortul întreprins este determinat de dorința înțelegerii cât mai corecte a concepției pe care marele filosof o avea cu privire la justiție și drept, în raporturile dintre ele. Este vorba de „*to dicaion*” și „*dicaiosyne*”. Dacă primul semnifică virtutea de justiție o anumită virtute, cea de a da fiecăruia ce este al său (*justiția particulară*) cel de al doilea semnifică conformitatea conduitei cu regulile de morală, suma tuturor virtuților (*justiția generală*) [231, p. 57].

În concluzie, menționăm următoarele. Realizarea menirii omului în lupta pentru justiție implică îmbinarea raționalității cu imperativitatea, moralitatea cu constrângerea, forța spirituală cu atitudinea intransigentă, toate sub zodia omenescului.

Pentru că, așa cum aprecia prof. E. Speranția, pe lângă pregătirea științifică, inteligența ascuțită, pe lângă probitate și imparțialitate cel care aplică dreptul trebuie să aibă o mare iubire de oameni, un cald entuziasm pentru justiție și o clară conștiință a rolului pe care îl are între oameni [198, p. 467]. Cu toate acestea, exprimându-și o profesiune de credință, E. Speranția încheie cursul său din 1946 de introducere în filosofia dreptului, subliniind cu pregnanță înalta menire a dreptului și Justiției: „Justiția vine din afară, de sus; e de aceeași natură și proveniență ca și Verbul care a creat Lumea. Iubirea este forța elementară de justiție. De aceea, menționează R. Demogue în locul balanței de prăvălie, emblema cea mai vorbitoare a Justiției ar fi o inimă, înaripată, în zbor pe cerul înstelat” [63, p. 681].

d) *Securitatea juridică* - Orice persoană fizică ori juridică are nevoie și este deopotrivă interesată atât de protejarea drepturilor pe care le are la un moment dat, cât și de protejarea drepturilor pe care le va dobândi, eventual, în viitor, iar dreptul, prin normele sale, are sarcina de a asigura această dublă protecție. Altfel spus, fiecare persoană are nevoie de securitate, iar nevoia de securitate este „motorul central” al vieții noastre juridice și sociale [129, p. 5-12].

Ideea de securitate este foarte importantă pentru viața socială și juridică, întrucât fără ea stabilitatea, consolidarea și dezvoltarea raporturilor sociale, economice, juridice etc. ar fi cu neputință, iar în loc de ordine și pace socială ar fi dezordine, anarhie și conflicte sociale, ceea ce ar duce la descompunerea oricărei societăți [86, p.45-50].

Chiar dacă ideea în cauză este una proprie tuturor timpurilor, deosebit de stringentă ea a devenit anume în prezent, când procesul de dezvoltare a societății contemporane este tot mai mult dominat de ideea statului de drept.

Caracterul stringent al ideii de securitate a persoanei, în contextul statului de drept contemporan, reclamă cu necesitate abordarea detaliată a tuturor aspectelor implicite ale acesteia. Unul dintre acestea este securitatea juridică, care constituie fundamentul securității persoanei într-un stat de drept [129, p. 110].

Securitatea juridică desemnează acea stare de siguranță a indivizilor și a societăților conferită de normativitatea juridică prin respectarea prescripțiilor sale. Ea este rezultatul protecției juridice a valorilor sociale, a atributelor persoanei umane și a acțiunilor sale legitime, a climatului social care să permită “coexistența libertăților”.

Această protecție este incompletă, ea limitându-se la “teritoriul juridicității”, la acele relații sociale reglementate de normele juridice. Securitatea juridică este relativă deoarece sistemul de interdicții, obligații, acțiuni permissive instituite de normele juridice poate fi încălcat prin voința liberă a indivizilor care, în acest caz, suportă însă, sancțiunile juridice prevăzute de normele juridice. De securitate juridică se bucură, în primul rând, cel care respecta normativitatea juridică, având dreptul de a beneficia de relații sociale, în care comportamentele

altor indivizi se înscriu în “perimetrul” prevăzut de normele juridice, în caz contrar, împotriva lor pot fi folosite proceduri, mecanisme, garanții care să apere și să restabilească drepturile încălcate. Dar ea nu este anihilată – poate în mod paradoxal – nici în cazul indivizilor, care prin comportamentul lor antisocial o sfidează, aceștea având dreptul la un anumit tratament juridic, la apărare și alte garanții juridice, care permit estimarea unei anumite reacții sociale a organelor care aplică normele juridice, proporțional cu fapta antisocial săvârșită [52, p. 130].

Configurația și conținutul securității juridice sunt specifice, în funcție de tipul de normativitate juridică de la care emană. Ea poate fi sufocantă pentru persoana umană – ca în cazul societăților totalitare, în măsura în care ea a existat – sau poate să conștă într-un climat social protejat juridic care permite manifestarea liberă a indivizilor, creativitatea socială, protejând drepturile și libertățile fundamentale. Securitatea juridică instituie condiția minimă pentru realizarea justiției în societate. Gradul de realizare a securității juridice – niciodată infailibilă – depinde de certitudinea dată de normele juridice, de precizia acestora, ea subliniind importanța izvoarelor juridice și în special al legii, cât și de modul în care se asigură primatul dreptului și efectivitatea acestuia într-o societate. Așa cum remarcă P. Roubier, securitatea juridică este o premisă a tuturor civilizațiilor. Exigența acesteia este născută dintr-o necesitate profundă, ca și aceea de lege în natură. Ea este “sensul juridic” contra anarhiei [188, p. 267-279].

Analizând și sintetizând mai multe reflecții expuse în literatura de specialitate, cercetătoarea R. Duminică subliniază că, din perspectiva elaborării legii, în esență principiul securității juridice înglobează următoarele aspecte: neretroactivitatea legii, accesibilitatea și previzibilitatea legii, interpretarea unitară a legii, coordonate a căror respectare constituie o condiție *sine qua non* pentru o legislație de calitate [72, p. 62] și o aplicare de calitate a acesteia.

Prin urmare, elementele pe care se bazează principiul securității juridice sunt *certitudinea*, *predictibilitatea dreptului*, necesare mai ales pentru a menține încrederea legitimă a cetățenilor în activitatea instanțelor [50, p. 4-9]. Important e că certitudinea și predictibilitatea dreptului privește atât legea, cât și jurisprudența [61, p. 56]. Din perspectiva dată, se poate susține că securitatea juridică este parte intrinsecă a securității sociale, componentă care denotă raporturile constructive dintre cetățean și puterile legislativă și judecătorească ale statului.

Deci, în cadrul statului de drept, respectarea principiului securității juridice trebuie să reprezinte o prioritate, atât sub aspectul asigurării calității legii, cât și al interpretării uniforme a acesteia de către autoritățile statului, rolul principal în acest sens revenind autorității legislative și puterii judecătorești.

e) *Demnitatea umană*. Am propus un sistem valoric, minimal și deschis care orientează dreptul și care cuprinde: adevărul juridic, libertatea, justiția, securitatea juridică, binele public.

Expresia concentrată a acestui sistem, paradigma sa ar putea fi demnitatea umană, în sensul cel mai larg, ca respect al conduitei umane în toată varietatea sa.

Într-adevăr, adevărul juridic este și o chestiune de demnitate umană, libertatea permite exprimarea demnității umane, afirmarea sa plenară; justiția este și recunoașterea și echilibrul demnității umane regăsită și recunoscută în alții; securitatea juridică protejează demnitatea umană; binele public autentic nu poate fi decât binele demnității umane la scara societății [52, p. 124].

Ca expresie a consubstanțialității, afinității, interdependențelor între valorile propuse, demnitatea umană nu anihilează caracterul ireductibil al acestor valori. Ea este, însă, în măsură să ofere principiul director, axul structural al sistemului valoric care ghidează dreptul; dreptul este pentru om, pentru persoana umană în diversitatea nevoilor și manifestărilor sale. Aceasta înseamnă că dreptul trebuie să contribuie prin climatul său normativ specific la conservarea și dezvoltarea omului ca ființă bio-psiho-socială; la normativitatea asigurării satisfacerii nevoilor fiziologice; la realizarea siguranței civice; la instituirea și dezvoltarea cadrului social, în care fiecare este cu alții și libertățile trebuie să coexiste; să ofere repere legitime în competiția pentru afirmarea personalității umane; să asigure climatul juridic necesar realizării de către fiecare a idealului creator. Dreptul nu poate pătrunde în idealului creator. Dreptul nu poate pătrunde în „interioritatea” persoanei umane dar o poate proteja [52, p. 125].

Una dintre caracteristicile principale ale constituționalismului de după cel de-al doilea război mondial este ridicarea demnității persoanei la categoria de nucleu axiologic constituțional, precum și, din aceleași considerente, la cea de valoare juridică supremă a ordinii juridice în ansamblul său, fenomen practic generalizat, ce survine în domenii socio-culturale foarte diferite, așa cum arată și exemplele pe care le menționăm în continuare. Explicația acestui fenomen este una ușor de înțeles. Ororile celui de-al doilea război mondial aveau să producă un asemenea impact asupra întregii umanități, încât avea să se generalizeze peste tot în lume un sentiment inițial de respingere, urmat de unul de corectare radicală, sentiment ce trebuia să ducă într-o direcție în care, după părerea noastră, sintetizează foarte clar primul paragraf din Preambulul Declarației Universale a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948 [62], care stipulează că: „Considerând că recunoașterea demnității inerente tuturor membrilor familiei umane și a drepturilor lor egale și inalienabile constituie fundamentul libertății, dreptății și păcii în lume”.

Plecând de la această reflecție, primul articol din Declarația susmenționată proclamă că toate ființele umane se nasc libere și egale în demnitate și în drepturi. Această afirmație seamănă leit, după cum toată lumea o știe, cu primul subparagraf al art. 1 al Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului din 26 august 1789 („Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în

drepturi”) și, dacă e să-i dăm crezare lui Jellinek, cu modelul său de *Bills of Rights* din Statele nord-americe [192].

f) *Egalitatea și nediscriminarea*. Egalitatea presupune acordarea de șanse egale tuturor persoanelor fără careva prevelegii sau discriminări în recunoașterea drepturilor și impunerea îndatoririlor. Însă, în același timp, egalitatea nu este sinonimă cu uniformitatea, ci se apropie, în opinia S. Țurcan, de proporționalitate, or, diversitatea situațiilor concrete trebuie să fie reflectată în norma juridică, care trebuie să se adapteze diferitor circumstanțe. Autorul remarcă faptul că, Tratatul de la Lisabona și Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene stipulează în mod expres ca valoare fundamentală egalitatea între femei și bărbați, care trebuie asigurată în toate domeniile [192, p. 30].

Nediscriminarea, reprezintă interzicerea oricărei deosebiri, excluderi, restricții, limitări ori preferințe în drepturi și libertăți a persoanei sau a unui grup de persoane, bazate pe criteriul de rasă, culoare, naționalitate, origine etnică sau socială, limbă, religie sau convingeri, sex, vârstă, caracteristici genetice, avere, dezabilitate, opinie, apartenență politică sau orice alt criteriu care are ca scop sau efect restrângerea, înlăturarea cunoașterii, folosinței sau exercitării în condiții de egalitate a drepturilor și libertăților omului [192, p. 30].

Dat fiind faptul că Tratatul de la Lisabona consacră un spectru mai larg de valori fundamentale decât Constituția Republicii Moldova, considerăm oportun amendarea Legii fundamentale a Republicii Moldova, după cum urmează:

1) Art. 1 alin. (3) - Republica Moldova este un stat de drept, democratic și social în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, *egalitatea și nediscriminarea*, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

2) Art. 16 alin (2) - Toate persoanele sunt egale în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, opinie, dezabilități, apartenență politică, avere, origine socială sau oricare alt criteriu discriminatoriu.

În concluzie menționăm că, sistemul de valori care ghidează dreptul conține elemente perene, dar și variabile, el are o anumită dinamică conexată la timpul istoric care îl parcurge, poate coopta noi valori, cu privire la care demnitatea umană ca expresie concentrată a acestui sistem poate constitui un standard inițial. De aceea, M. Djuvara preciza: „ideea fundamentală care stă la baza dreptului este (...) respectul demnității omenești, respectul omului față de om, cu simpatia față de semenii, prin urmare respectarea tuturor drepturilor lui legitime, adică a acelora care nu reprezintă încălcarea libertății celorlalți” [67, p. 78].

Dreptul este o realitate complexă, un subsistem integrat în sistemul social și statal, care nu poate fi înțeles reducându-l la dimensiunea normativă sau jurisprudențială, ci prin conținutul valoric și ideatic care îi conferă legitimitate [3, p. 9]. Valorile raționale și existențiale în același

timp, pe care, considerăm noi, se așează întreg sistemul dreptului, sunt concentrate în persoana umană, considerată ca persoană liberă și principala valoare ontologică prin care se legitimează dreptul. Omul, ca persoană liberă, este totodată și finalitatea oricărui sistem juridic. Complexitatea existențială a omului cuprinde un sistem de valori, cu deosebire juridice, prin care se afirmă libertatea, demnitatea, securitatea juridică a persoanei. Putem spune, că în această dimensiune valorică, principiul supremației justiției transcende principiul normativ al supremației legii, în sensul că nu omul este pentru lege, ci legea este pentru om.

2.4. Valorile general umane – platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului

Sistemul juridic coexistă cu alte sisteme: politic, social, economic și științific și este marcat și influențat deopotrivă de schimbările și mutațiile care le marchează pe acestea din urmă. În plus, ca și în cazul celorlalte sisteme, simplificarea și ameliorarea calității dreptului devine ca valoare socială imperativă în contextul dezvoltării cunoașterii și în condițiile în care o serie de discipline tehnice, economice și umaniste au îmbogățit tezaurul științei prin legi, principii și relații interdependente. În contextul reevaluării rolului dreptului și științei juridice „*dreptul suplu*” devine o valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic.

Dat fiind actualitatea incontestabilă și valoarea juridică, teoretică și practică deosebită a regenerării sistemului juridic pentru stabilitatea relațiilor din cadrul societății în prezentul paragraf ne propunem să expunem câteva reflecții pe marginea conținutului conceptului de *drept suplu* și a *modalităților de interpretare* a acestuia în doctrina juridică.

Necesitatea interpretării conceptului de *drept suplu* este indubitabilă din mai multe considerente. În primul rând, pentru a funcționa *dreptul suplu*, ca componentă a realității juridice, are nevoie de o definiție clară și ușor de înțeles, astfel încât să nu fie perceput numai ca o noțiune abstractă; în al doilea rând, importanța explicării conținutului termenului *drept suplu* este majoră într-un stat de drept, deoarece atât autoritățile publice, cât și instanțele judecătorești sunt obligate să-l aibă în vedere, primele în emiterea actelor normative, celelalte în soluționarea litigiilor; în al treilea rând, preocuparea pentru „simplificarea și ameliorarea dreptului” este de actualitate mai ales în condițiile creșterii cantitative a legislației din ultimii ani, determinate de creșterea complexității dreptului ca urmare a dezvoltării noilor izvoare de drept mai ales a celor comunitare și internaționale, precum și a evoluției societății, a apariției unor noi domenii de reglementare.

Orice societate modernă se caracterizează printr-o activitate normativă intensă, însă pentru ca aceasta să-și atingă obiectivul urmărit, respectiv progresul social, trebuie să se materializeze într-un sistem legislativ stabil, unitar, corelat și interrelaționat. Adoptarea

măsurilor necesare asigurării unui cadru normativ care să răspundă exigențelor referitoare la accesibilitatea și previzibilitatea normei de drept este și o cerință a Curții Europene pentru Drepturile Omului, care în jurisprudența sa constantă, a statuat cu valoare de principiu importanța asigurării *accesibilității* și *previzibilității* legii, inclusiv sub aspectul stabilității acesteia [21, p. 276]. Incertitudinea, fie ea legislativă, administrativă sau legată de practicile urmate de autorități reprezintă un factor important pe care Curtea de la Strasburg îl are în vedere atunci când apreciază conduita statelor din perspectiva respectării principiilor statuate de Convenția Europeană a Drepturilor Omului, fiind subliniat de către aceasta că atunci când este vorba de o chestiune de interes general, autoritățile publice sunt obligate să reacționeze în timp util, în mod corect și cu cea mai mare coerență [146]. Mai mult, aceeași instanță a statuat că norma legală trebuie să fie suficient de accesibilă și previzibilă, astfel încât să-i permită cetățeanului să dispună de informații suficiente asupra normelor juridice aplicabile într-un caz dat și să fie capabil să prevadă într-o manieră rezonabilă consecințele care pot apărea. Astfel, într-o hotărâre Curtea a reținut că previzibilitatea legii nu trebuie să fie neapărat însoțită de certitudini absolute (Hotărârea CEDO din 25.08.1998, cauza Hertel vs. Elveția) [109].

Numai că, realitatea normativă cu care se confruntă Republica Moldova, România, dar și alte state din Uniunea Europeană, pentru a da numai câteva exemple, nu poate fi ignorată. Numărul mare al actelor normative adoptate anual a determinat apariția unei instabilități legislative accentuate, cadrul juridic fiind frecvent supus modificării și/sau completării. Totodată, se poate constata faptul că dintre actele normative adoptate în ultima perioadă, un număr destul de mare modifică ori abrogă acte normative adoptate recent. Prin aceasta sistemul dreptului pierde din monumentalitatea sa piramidală, intimidantă în favoarea unei plasmă de norme, din ce în ce mai îngreunate, suprapuse în raporturi de complementaritate, de negociere, desfășurate în dimensiunea orizontală [21, p. 277]. Nici pe verticală, lucrurile nu se prezintă astfel. Unul dintre sensurile globalizării sau europenizării, vizează, fără îndoială, extensia geografică maximă, la nivelul planetei ori al Europei, a ceea ce s-ar conveni să denumim pretutindeni și cu aceleași semnificații drept, iar ideea unui drept unic sau european, dreptul care ar transcende toate drepturile pozitive, pentru ansamblul oamenilor și nu un drept necesar fiecărei societăți sugerează că orice am face este inutil. Nu trebuie să ne sugereze nimeni acest lucru, a devenit banal pentru practicienii dreptului, avocați, judecători, ori pentru cercetătorii fenomenului juridic, menționează V. Bădescu că, dreptul ca și societatea a intrat într-o criză profundă, nu una economică, financiară, ci una morală. Omenirea trăiește ultimele clipe ale unui sistem obosit, perimat și inadapdat sec. XXI. Dinamica societății a atins un punct critic, un punct de la care societatea nu mai poate evalua, ci doar involua. Tehnologia a atins un grad de dezvoltare căruia

marea majoritate a oamenilor nui mai fac față, fapt ce a influențat, în mod paradoxal, și complexitatea fenomenului juridic [21, p. 277].

Într-o atare perspectivă, cea ce ne apare ca o soluție salvatoare este tot dreptul, însă simplificarea lui, ca imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. La politica de simplificare ar contribui și introducerea în limbajul și practica juridică al termenului „drept suplu”, „drept flexibil” După cum am menționat, problematica „dreptului suplu” a fost recent introdusă în dezbateri în doctrina juridică românească sub influența franceză de către prof. M. Duțu [74, p. 80].

Conceptul „drept suplu” aparține doctrinei franceze a dreptului, mai exact Consiliului de Stat al Franței (Instanța Supremă de contencios administrativ), care a impus pe piața ideilor și a practicii juridice un nou concept provocator: cel de „drept suplu”. Consiliul recomandă autorităților publice a se dota cu o doctrină a recurgerii și a folosirii frecvente a dreptului suplu, *pentru a contribui la politica de simplificare a normelor și promovare a calității reglementărilor legale*. Spre a se ajunge aici, s-a avut în vedere multiplicarea actelor oficiale de genul codurilor de bună conduită, recomandărilor de bune practici, în special în domeniul medical, noii guvernante economice a Uniunii Europene. Câteva exemple, foarte diverse, care au ca punct comun a *nu impune obligații precise*, ci a exercita, într-o societate complexă și incertă unde reglementarea câștigă în extensie și în forță o funcție apreciată de destinatarul lor. Și lucrul cel mai important: acestea sunt manifestări ale aceluiași fenomen: dreptul suplu.

În contextul reevaluării rolului dreptului și științei juridice termenul drept suplu desemnează orice sistem de reglementare, altul decât procesul tradițional, care implică corpuri legiuitoare, alese democratic, care legiferează și ale căror legi după aceea sunt aplicate prin intermediul instanței [75, p. 226-250]. *Dreptul suplu* cuprinde o gamă largă de activități precum: *autoreglementarea, principiile, recomandările, codurile sau ghidurile de bune practici, instrucțiuni de utilizare a unui produs, standardele* etc. și este o traducere a sintagmei „soft Law”, care pare a fi fost folosită pentru prima dată în 1930 de către Arnold Menair.

După cum am menționat, problematica dreptului suplu a fost recent introdusă în doctrina juridică [74, p. 210-216] sub influința doctrinei franceze. Anume, Consiliul Legislativ din Franța propunea în studiul său anual din 2013 sintagma „*droit souple*” (drept suplu), care a fost precedată de „*droit mou*” (dreptul moale), dacă facem deosebire de dreptul tradițional (*drept rigid*) pe care acesta a folosit-o în raportul său din 1991 „*de la securite juridic*”, pentru a face trimitere la eterogenitatea aparatului normativ din dreptul rigid.

Vorbim astăzi despre „drept suplu” în măsura în care statele au consimțit să acorde „actorilor neomologați” dreptul de a participa la elaborarea de reglementări sau de a se autoregamenta. În același timp, sistemul juridic coexistând cu alte sisteme: politic, social,

economic și științific este marcat și influențat deopotrivă de schimbările și mutațiile, care marchează pe acestea din urmă. În plus, ca și în cazul celorlalte sisteme simplificarea dreptului devine imperativă în contextul dezvoltării cunoașterii și în condițiile în care o serie de discipline tehnice, economice și umaniste au îmbogățit tezaurul științei prin legi, principii și relații interdependente. Printr-o folosire rațională, dreptul suplu „poate contribui la politica de simplificare a normelor și sporirii calității reglementării” și nu este nici pe departe „marca degenerării ordinii noastre juridice”, ci, pur și simplu semnalul adaptabilității sale” [74, p. 211]. Câteodată, este util să considerăm dreptul tradițional și dreptul suplu ca un „*continuum*” și ca o dihotomie completându-se mai degrabă și întrând în competiție unul cu celălalt. În prezent dreptul trăiește între două stări extreme, sub noua împărăție a globalizării, și de aceea susținătorii dreptului suplu consideră că instrumentele de drept suplu pot fi percepute ca agenți a înnoirii, veritabili „fermenți” globalizatori și anti-tradiționali în multe din articulațiile ordinii juridice actuale [200, p. 15].

Însă, există și alte opinii. Astfel, autoarea N. Grmailo susține ideea că, chiar dacă trebuie să recunoaștem că ponderea dreptului suplu este în continuă creștere, datorită avantajelor pe care le prezintă (simplicitatea, flexibilitatea, diversitatea, costurile reduse „de negociere” de „suveranitate”), proliferarea dreptului suplu poate fi periculoasă sau cel puțin nedorită. Recurgerea frecventă la adoptarea actelor fără caracter obligatoriu, cu o valoare normativă dubioasă, nu constituie o scuză pentru nerespectarea dreptului rigid. La general vorbind, „flexibilitatea unui ordinii juridice ar putea fi un semn de slăbiciune a ordinii normative, aceasta fiind consecința lipsei de consens și a reticenței de a renunța la autoritate și control care impudică adaptarea dreptului rigid” [101, p. 7].

Pentru acuratețea și fluiența discuției în argumentarea dreptului suplu vom prelua și textul, potrivit căruia o caracterizare sugestivă a fenomenului dreptului suplu ne oferă Jean-Marc Sauve, vicepreședintele Consiliului de Stat din Franța, conform căreia *nu există nici o contradicție între recunoașterea dreptului suplu, precum și a expansiunii sale și o mai bună calitate a dreptului.*

În opinia autorului V. Bădescu, dând o mai mare putere de inițiativă „actorilor” și dincolo de ea mai multă responsabilitate, dreptul suplu contribuie la oxigenarea ordinii noastre juridice. Printr-o utilizare rațională, el poate contribui din plin la politica de simplificare a normelor și la sporirea calității reglementării. Într-adevăr, postulatul subînțeles al Consiliului de Stat nu este nicidecum cel al devalorizării izvoarelor tradiționale ale dreptului, ori a marilor obiective de păstrare a normativității legii și ameliorare a calității dreptului [21, p. 279].

M. Bădescu făcând referință la autorul M. Duțu, care a pus în discuție în doctrina juridică românească termenul de drept suplu, consideră că dreptul suplu și simplificarea dreptului

reprezintă unul dintre mai multele răspunsuri pe care sistemul juridic romano-germanic (continental) le formulează și promovează în ultimele decenii, într-un efort de compatibilizare, pe cât posibil, cu ofensiva sistemului de drept comun și de *adaptare* la cerințele mondializării neoliberale. După părerea autorului, acesta se impune, din această perspectivă, ca un fenomen obiectiv, cu consecințe majore pe termen mediu și lung, exprimând convergențele sistemelor de drept pozitiv, dar cu păstrarea particularităților tradiției și specificul dezvoltării proprii. Pentru a fi inițiat și promovat cu succes și la noi proiectul simplificării dreptului, trebuie să se înțeleagă pe deplin mizele majore ale unui asemenea demers, precum și dificultățile procesului aferent și obstacolele ce trebuie depășite pentru a schimba logica normativă. Este vorba, dincolo de operațiunile tehnice pe care le presupune și de voința politica necesară realizării lui, de o problemă și un exercițiu de cultură politică și administrativă [21, p. 280] și este bine cunoscut cât de greu este să se facă să se evalueze în asemenea privințe. Nu în ultimul rând, pe lângă modernizare și eficiență ar fi vorba de un act de cultură juridică, simplificarea prin sinteză și o mai bună sistematizare însemnând un progres, un acces sporit la cunoașterea și afirmarea valorilor juridice primordiale. Pentru România simplificarea masivului corp legislativ actual, marcat de paralelisme și incoerențe, reprezintă o etapă indispensabilă a dezvoltării sale, a trecerii de la dreptul polimorf, rezultat în urma marilor reforme social-politice, economice și legislative din ultimii 28 de ani, la noul drept românesc. Simplificat, bine structurat și articulat în sistem, cu atât mai mult, cu cât Noua Constituție din 1991 și amplul proces de recodificare a domeniului dreptului civil și dreptului penal oferă premise favorabile, dreptul poate deveni un puternic factor de modernizare și europenizare (occidentalizare) a societății românești [75, p. 258-259].

Pentru a înțelege mai bine conceptul de *drept suplu* și *simplificarea* dreptului ca imperativ al ameliorării calității dreptului vom încerca să expunem coraportul dintre „suplu” și „simplu”. Un răspuns ne oferă dicționarul nostru, care precizează că „simplu” se află în opoziție cu „compus”, „complex”, iar simplitatea este „însușirea sau faptul de a fi simplu, lipsit de adaosuri (inutile), de ornamente; sobrietate, de artificialitate; pe când „suplu” se referă la ființe sau despre corpul lor, ori despre părți ale acestuia, care are conformație, talie, grosime, mică, care are forme puțin proeminente etc.

Din această perspectivă, V. Bădescu consideră că simplitatea, mai mult decât suplețea ar asigura mai bine igienizarea, asanarea, ori oxigenarea dreptului nostru cel de toate zilele, ea ar da mai multă claritate, zeul suprem căruia trebuie să i se închine toată strădania celor ce fac, aplică sau scriu despre drept, să scriem fraze scurte, clare [21, p. 280]. În continuare, alt autor, T. Neacșu consideră că, regula ar trebuie să fie și aici aceea că, cu cât o problemă este mai complexă, cu atât ea trebuie exprimată în scris mai simplu. Exprimarea simplă presupune fraze scurte, directe. O frază cu o structură complicată, arborescentă, cu nenumărate propoziții

independente, intercalate, nu poate comunica simplu lucrurile complicate. Cel mai probabil, le va complica suplimentar [158, p. 54-60].

Oare numai avocații și judecătorii trebuie să fie clari și preciși, se întrebă în continuare V. Bădescu, dar textele tratatelor și monografiilor, care trasează liniile directoare, actele normative și în general viața noastră, nu ar trebuie să presupună claritate și precizie, întru-cât, acolo unde apa este tulbure vor pescui numai pescarii înșelători. Mai ales acum, când tehnologia a transformat lumea și practica juridică așa cum o știam acum 50 de ani. Comunicarea și colaborarea cu clienții și echipa virtuală de consultanți se face în timp real, folosind transmisii securizate pe internet. Modul, în care sunt produse și asamblate documente juridice este în mare parte automatizat. Conectarea cu instanțele virtuale permite vizualizarea imediată a tuturor procedurilor judiciare în care este implicat clientul. Aplicații mobile își permit să evaluezi instantaneu, care sunt potențialele probleme juridice ridicate de un obiect sau de o persoană aflată în apropierea ta. Scopul fundamental al codificării încă nu s-a schimbat [21, p. 281].

Numai că simplificarea, singură, nu poate fi în opinia autorului V. Bădescu soluția modernizării și ameliorării calității dreptului, mai ales că normele juridice declanșează multe dintre transformările care au loc în jurul nostru, iar dinamica în care trăim este tot mai alertă. *O nouă dinamică socială* are nevoie de *arhitecți* care o pot modela. Juriștii se redefinesc odată cu lumea, pot fi ei noii arhitecți ai codurilor, care țin societatea în echilibru? Poate dreptul să asigure în continuare societății din care își trage ceva, instituțiile și interacțiunile pe fundamentul actualelor reguli prosperitatea și egalitatea cetățenilor și a țărilor lor în lumea de azi și cea viitoare? Care sunt acele reguli clare și egale ce vor putea produce asanarea legislației și implicit igienizarea dreptului? Răspunsul este clar, vorbim despre acele *valori general umane*, care pot asigura, prin simpla lor receptare simplificarea și ameliorarea dreptului, dar și a dialogului dintre civilizații [21, p. 281].

În această optică, în opinia prof. M. Duțu, și noi susținem această opinie, dreptul suplu constituie mai mult o soluție decât un risc. Printr-o folosire rațională el poate contribui la politica de simplificare a normelor și sporire a calității reglementării. Totodată oferă, înainte de toate, actorilor publici spații de expresie juridică diferite de instrumentele pur prescriptive, care trebuie să rămână legile și celelalte acte normative juridice. Existența unor astfel de zone este de natură să consolideze, în contrapunct forța normativă atașată instrumentelor tradiționale ale dreptului, evitând „poluarea” lor prin dispoziții normative. Dreptul suplu permite mai ales o lărgire a gamei mijloacelor de acțiune atât ale autorităților publice, cât și ale actorilor privați, chiar dacă va fi necesar să fim atenți pentru că aceste norme de orientare a conduitelor să nu se dezvolte și afirme anarhic și nici ca să afecteze negativ principiul legalității. Iar concluzia justă, exprimată și în raportul anual al Consiliului de Stat rămâne evidentă: dreptul suplu nu este marca degenerării

ordinii noastre juridice, ci, pur și simplu, semnalul adaptabilității sale. Nu există nici o contradicție între recunoașterea ori expansiunea sa și o mai bună calitate a dreptului [76, p. 4].

Pentru a clarifica coraportul dreptului tradițional, ca un drept complex, și dreptul suplu, ca drept flexibil, necesitatea introducerii dreptului suplu și ca rezultat simplificarea dreptului pozitiv vom, încerca în continuare să interpretăm acești doi termeni, care par la prima vedere, a fi opuși unul altuia, deci *complexitate* - ca cerință a *normativității juridice* și *simplificare*, ca fundament de *ameliorare* a calității dreptului.

Dreptul ca parte a vieții sociale dispune de o virtualitate de expansiune încât aproape nimic din relațiile sociale nu scapă reglementării sale. De la relațiile cele mai intime, cum sunt relațiile de familie: relațiile dintre soți, relațiile dintre părinți și copii și până la relațiile tehnice cele mai complexe cum ar fi cele referitoare la energia nucleară și la cucerirea spațiului cosmic, într-un fel sau altul, ele sunt reglementate de norme juridice, fie de normele dreptului intern, fie de normele dreptului internațional.

Conceptul de complexitate [145, p. 169] abordat lingvistic ca „multilateralitate, multivalentă și polivalentă” relevă în epistemologia generală, în opțiunea lui Ion Craiovan, gradul de organizare a unui obiect de orice natură, ideea unei totalități superioare, unor părți componente, folosită inițial de biologia holistă, fiind astăzi un concept central pentru diferite programe de cercetare [51, p. 255].

În domeniul social, de pildă, în sociologie conceptul indică faptul că, într-un sistem nu toate elementele pot sta în același timp, în relațiile cu ele, deoarece numărul posibil de relații crește exponențial în raport cu creșterea elementelor, ajungându-se la mărimi care nu pot fi supuse unui control imediat din partea sistemului însuși, aceasta împiedică realizarea tuturor opțiunilor posibile. Există, așa dar, mai multe posibilități decât se poate comunica și este necesar să se opereze o selecție între diferite relații. Se poate remarca faptul că acest concept implică inherent simplificarea și se instituie polar într-un cuplu complexitate-simplificare [51, p. 255].

În relație cu procesul cunoașterii complexitatea, în opinia lui H. Longino, impune o teză epistemologică esențială [134, p. 57], un obiect complex - cum este fără îndoială dreptul - nu poate fi cunoscut, decât cu consecințe nefaste, reduționiste și deformatoare, dintr-o singură perspectivă, oricare ar fi aceasta. Așadar, o unică perspectivă, în cunoașterea juridică nu este suficientă, chiar dacă aceasta este asumată de juriști. Mai ales în contemporanitate, fenomenul juridic activează dimensiuni considerate în perioada modernă ca externe, adiacente, puțin relevante. Astfel, din perspectivă filosofică dreptul este un fapt filosofic, cel puțin având în vedere că angrenează în cel mai înalt grad conduita umană, fiind în orice societate un proiect normativ/imperativ cu privire la om, un fapt sociologic - *ubi societas ibi jus*, un fapt politologic, instrument normativ în mâna puterii instituită democratic sau nu, un fapt moral, nefiind, în mod

esențial, dincolo de bine și de rău ș.a.m.d. Cunoașterea juridică este tributară mai multor paradigme - normativă, conceptuală, morală, comportamentală și trebuie să avem în vedere prin ce paradigme simplificăm [51, p. 255].

Deci, după cum vedem complexitatea dreptului nu exclude, dar chiar include în sine și o simplificare a normativității juridice. Profesorul I. Craiovan, însă, atrage atenția la faptul că nu trebuie să confundăm *simplificarea* cu *simplismul* reglementărilor normative: „între vulnerabilitățile conceptuale ale termenului de simplificare în drept, vehiculat în diferite contexte, autorul Mircea Duțu [76, p. 8-12] remarcă ipostaza sa lingvistică, de termen menționat de fiecare dată la singular, deși vizează pluralismul, reductionismul semnificațiilor termenului, care tinde să fie confundat cu simplismul, ambiguitatea și relativitatea sa în măsura în care nu este conturat în raport cu complexitatea necesară și inevitabilă a dreptului ș.a.” [51, p. 255].

De aici, putem concluziona că simplificarea normativității juridice este conturată în raport cu complexitatea necesară și inevitabilă a dreptului. Lumea contemporană trăiește multe paradoxuri. Printre paradoxurile lumii de azi este și cel al suprareglementării, în opoziție cu afirmațiile referitoare la primordialitatea drepturilor și libertăților omului ca valori supreme. Excesul de reglementare conduce către așa zisa tiranie a legii, fiindcă reglementarea excesivă trebuie să fie asimilată în cadrul amplului proces de aplicare a legii. Contradicția este evidentă. Afirmarea drepturilor și libertăților omului, ca și valori primordiale, apar a fi în totală opoziție cu restricționarea prin nenumărate acte cu caracter normativ a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, de multe ori cu norme, care sunt ireductibil opuse.

Proliferarea impresionantă a normativității juridice, mai mult sau mai puțin necesară, excesul de reglementare, paralelisme legislative, inflația legislativă, tind să contureze o adevărată maladie juridică în lumea contemporană, care afectează accesibilitatea, claritatea, înțelegerea, calitatea, eficiența, locul și rolul dreptului în societate, viața socială în genere. Între remediile preconizate poate fi și simplificarea dreptului pozitiv, înțeleasă ca instrument (tehnică) acțiune și rezultat de reducere a normativității juridice excesive [51, p. 256].

În opoziție cu suprareglementarea, care de multe ori conduce la o îngrădire accentuată a drepturilor și libertăților omului, a apărut acest concept, socotit a fi modern, cel al: simplificării dreptului. Simplificarea dreptului este privită, în opinia lui I. Craiovan ca un instrument și ca o metodă conceptuală de a reda, „suplețea legii”, prin claritate și prin posibilitatea de a fi interpretată în procesul de aplicare [51, p. 256].

Conceptul de simplificare în drept este departe de a fi configurat în plan național și european, deși sub presiunea faptelor a fost operaționalizat mai mult intuitiv și s-au inițiat și se derulează ample procese politico-juridice și sociale, care îl invocă. Fără îndoială, subliniază autorul E. Ciongaru că, depășirea acestei stări de fapt implică abordări multiple, conjugarea unor

eforturi teoretice și practice, acțiune socială sistematică, ghidată de o concepție aptă să optimizeze acest proces complex [43, p. 53].

Simplificarea dreptului, realizată prin micșorarea numărului de acte normative, este partea componentă a modernizării statului de drept în contextul coordonatelor epocii contemporane.

Situația Republicii Moldova și a României de azi are o specificitate, care nu se regăsește în tradiția legiferării anterioare. Această specificitate este determinată de accentuarea unui nou concept, acela al europeanizării dreptului național, prin trecerea la principii unitare comune în spațiul construcției europene. Această europeanizare a dreptului - în întreaga Uniune Europeană - are loc pe fondul mondializării relațiilor interumane reglementate prin norme de drept [161, p. 57].

În acest context, încercăm să abordăm simplificarea normativității juridice predilect din perspectiva cunoașterii, a rigorilor unui demers științific, cu implicații majore pentru practica aferentă. Desigur, că nu ne putem referi decât la câteva repere epistemologice care se impun în materie, o teorie complexă care să eficientizeze acțiunea socială în cauză implicând, după părerea autorului I. Craiovan, abordări multi-inter-trasdisciplinare, concertarea contribuțiilor unor diverși specialiști: juriști, politologi, sociologi, filosofi, psihologi, economiști, lingviști, oameni de cultură ș.a. [51, p. 257].

Pentru a contura mai bine esența conceptului, trăsăturile lui definitorii de „drept suplu”, ca un instrument, metodă de simplificare a dreptului pozitiv, în confirmare vom face referință, încă odată, la unii doctrinari care abordează acest concept ca unu nesimplist, dar multidimensional cu conturarea pluralismului de opinii.

Încercarea de analiză conceptuală a simplificării în drept poate debuta, în opinia lui M. Duțu, cu configurarea unei clase de entități teoretice cu note distincte, dar și interferente, care să rețină, cel puțin termeni ca: tehnică legislativă, tehnică juridică, metodologie juridică, proces legislativ, politică legislativă, politică juridică, proiect social ș.a.; dar și termeni a unei clase conexe: drept de calitate, drept eficient, drept inteligent, drept dezirabil, raționalitatea dreptului, funcții și finalități ale dreptului. Din această perspectivă, *definiția dreptului suplu pleacă* de la examenul dezvoltărilor concrete ale fenomenului și vizează ansamblul de instrumente, care răspund la trei condiții cumulative: 1) au ca obiect modificarea, ori orientarea comportamentelor destinatarilor lor, suscitând în măsura posibilă adeziunea lor; 2) nu crează, prin ele însele, drepturi ori obligații pentru destinatari; 3) prezintă prin conținutul și modul lor de elaborare un grad de formalizare și de structurare, care le aseamănă cu regulile de drept [76, p. 3].

Se relevă, astfel, că abordarea conceptuală a simplificării indică natura sa multidimensională, de concertare a pluralismului punctelor de vedere, astfel, încât autorul I.

Craiovan remarcă drept trăsături definitorii ale dreptului suplu cel puțin, următoarele: integrativitatea; optimizarea și deschiderea practic acțională [51, p. 257].

1. *Integrativitatea*. Nevoia realizării unei osmoze între rezultatele oferite de diferite abordări - filosofică, tehnică, științifică ș.a. Astfel, simplificarea încorporează o puternică dimensiune filosofică, de pildă atunci când trebuie să corecteze efectele unui principiu de filosofie juridică privind înțelegerea libertății juridice, a edificării normativității juridice - a reglementa cât mai multe relații sociale pentru a asigura perfecționarea socială și de a promova alt principiu - a da libertate juridică mai mare actorilor juridici, reglementând doar ceea ce este interzis. Abordarea simplificării juridice trebuie să aibă în vedere că tehnica juridică - o demonstrează numeroase cercetări în materie, nu este pură, ea cristalizează conținuturi filosofice cum deja am remarcat, fiind impregnată și de concepții politice, sociale, morale ș.a. Astfel, măsurile inițiate în privința simplificării, pe diverse paliere, la nivel național sau regional, reclamă voința politică și alegerea dintre diverse opțiuni, a actorilor politico-juridici la nivel național sau la nivelul Uniunii Europene.

2. *Optimizarea*. Simplificarea normelor juridice nu este numai reduționistă, ci propune soluții juridice de text considerate dezirabile, în raport cu textele suprimate. În primul rând, trebuie evitate posibilele efecte nocive sau efecte perverse, ca de pildă afectarea unor drepturi și libertăți fundamentale în numele „simplificării”. Aceasta implică o viziune asupra dreptului, antrenează înțelegerea lumii contemporane și a omului, chintesența spirituală a epocii, contextul cultural, analiza paradigmatelor de cunoaștere a dreptului, ample procese de interpretare, politica legislativă, radiografia realităților sociale în raport cu un proiect social. La modul ideal ea solicită, așa cum am mai remarcat, echipe pluridisciplinare, alcătuite din juriști, politologi, sociologi, psihologi, filosofi, economiști, lingviști, traducători ș.a.

3. *Deschiderea practic acțională*. Conceptul simplificării normativității juridice este „prin excelență, „practic acțional, menit să ghideze transformări și edificări presante de drept pozitiv, apt să susțină proiecte sociale, perfecționarea societății, creșterea calității vieții. De aceea au mare importanță indicatorii de acțiune în materie, implementarea lor susținută promovarea unui „drept inteligent”, ca una dintre expresiile dezirabile ale simplificării dreptului. Astfel, pentru România s-au făcut evaluări doctrinare în privința simplificării ca remediu și pentru „un rău românesc”, a cauzelor care a condus la această situație, a nevoii de reformare a dreptului pozitiv românesc ca sistem flexibil, accesibil și eficient, a contribuției aduse de noile coduri românești la procesul simplificării, a imperativului îndeplinirii programului strategic al Uniunii Europene în materie [75, p. 260]. În documentele programatice ale Uniunii Europene care vizează simplificarea legislației ca program strategic sunt vehiculate termeni operaționali și *idei directoare precum: stil clar, simplu, concis, perceptibil; principii uniforme de prezentare și*

legistică; reglementare inteligentă și performantă; elaborarea de politici bazate pe date concrete; consultare a părților interesate; a „evalua înainte de a acționa”; acțiune comună, prioritară și responsabilă ș.a.

Conceptul de simplificare în drept poate fi configurat ca desemnând o activitate inovativă, pluridisciplinară, de reducere a materiei normativității juridice a dreptului pozitiv, stufoase, repetitive, redundante, blocante, cu consecințe sociale nocive, ineficace, prin protejarea semnificațiilor necesare și promovarea unui drept dezirabil [23, p. 457].

Procesul simplificării normativității juridice este nevoit să includă explicația socialului, analiza corelației text juridic - realitate, efortul interpretativ pentru a se stabili ceea ce se poate reduce și ceea ce este dezirabil. În acest sens, menționează I. Craiovan [51, p. 258], câteva idei din literatura de specialitate pot fi avute în vedere:

- Orice observație socială este impregnată de teorie, textele juridice nu sunt motivate numai de spiritul autorității. Sunt implicate interdisciplinaritatea și spiritul integrativ. Modelul pozitivist este bazat pe realitatea empirică, susținând că în științele sociale nu există obiectivitate și că toată cunoașterea este hermeneutică. Trebuie însă gândit în termenii pluralismului epistemologic, care relevă și alte abordări pertinente.

- Importanța schemelor de înțelegere a socialului (J. M. Berthelot) causal; structural; funcțional; hermeneutic; acționai; dialectic. Se privește realitatea la diferite niveluri. Cunoașterea depinde de paradigma adoptată [23, p. 457]. De exemplu: holistic/individual. Abordarea structurală (relevantă la nivel macrosocial).

- Raționalitate și valoare în simplificarea dreptului pozitiv. Așadar raționalitatea procesului simplificării se configurează numai în măsura în care acest proces se conexează și valorifică experiența istorică a tradiției naționale, a diverselor tipuri de drept, doctrina juridică și jurisprudența - normele imanente ale practicii exemplare ca sursă de obiectivitate, demersul critic al diverșilor specialiști, ea convertind informații din întreaga rețea generală a cunoașterii. Raționalitatea este un concept relativ, construibil în diverse contexte, nu poate fi gândit în afara limbajului, presupune competență, nu este descriptiv, ci valoric și normativ.

- Interpretare și hermeneutică în simplificarea dreptului pozitiv. Procesul simplificării dreptului pozitiv este impregnat de interpretarea juridică - specie a hermeneuticii, ca teorie generală a înțelegerii.

- Interpretarea este o schemă de inteligibilitate pentru cunoașterea juridică. Este considerată inima doctrinei juridice.

- Un concept juridic nu este numai un cuvânt, el este entitate a unei construcții teoretice și atunci înțelesul său depinde de întreaga construcție. În dreptul Uniunii Europene trebuie să interpretăm solidar cu valorile, obiectivele și principiile consacrate de această tipologie

contemporană a dreptului. Atunci doctrina juridică nu este numai descriere și reconstrucție, dar și parte explicativă a unei construcții mai ample, interdisciplinare, transdisciplinare și cu valențe prescriptive - cum *homo juridicus* construiește socialul și propria sa existență.

Legitimitatea, valoarea și efectele juridice, sociale și umane ale simplificării normativității juridice sunt profund marcate de modul în care aceasta se raportează la un tablou epistemologic - o concepție generală asupra experienței științifice, cât și a specificității acesteia în drept. Este de dorit ca această raportare inerentă, să fie în cunoștință de cauză, explicită și sistematică. Desigur că, această viziune epistemologică este complexă, controversată, mereu în devenire și greu de surprins, dar propune și teze extrem de pertinente, de mare impact, a căror ignorare produce consecințe extrem de nefaste.

Această abordare se opune vulgarizării, simplificării normativității juridice relevând în mod paradoxal că simplificarea este tot atât de complexă ca și complexitatea pe care dorește să o reducă!

Simplificarea Dreptului în contextul actual se impune și este apreciată a fi totodată element al modernizării dreptului, cu efecte benefice privind calitatea dreptului, prin eliminarea birocrăției de stat și a birocrăției în relațiile interstatale și inter-unionale.

Simplificarea nu va crea o nouă birocrăție, se întreabă autorul I. F. Nicolescu. Dilema statelor este în sensul dacă, simplificarea dreptului va conduce la o „criză a dreptului” sau va conduce către reducerea costurilor guvernării.

Societatea contemporană în urma simplificării reglementărilor Statului de Drept, urmărește debirocratizarea structurilor statale și totodată eficientizarea aplicării dreptului.

Statul modern răspunde necesității de simplificare legislativă abordând două direcții: *prima* de ordin legislativ prin codificare; a doua prin interpretarea normei juridice [161, p. 328].

Codificarea este unul dintre mijloacele moderne ale dreptului, care în procesul de legiferare urmărește reunirea tuturor reglementărilor care vizează o anumită situație de fapt socială, prin simplificarea procesului legislativ, dând legii o anumită suplețe.

Codificarea mai are un avantaj în procesul de aplicare al dreptului, anume norma juridică care reglementează o anumită relație socială, este unitară sub aspect normativ și nu poate da loc unor interpretări contrare sau contradictorii, ceea ce în unele cazuri este esențială.

Interpretarea normei juridice este determinantă în simplificarea dreptului, în debirocratizarea actului legislativ, pe care o observăm în amplul proces de aplicare a normei juridice.

Prin aplicarea normei juridice - a unei norme juridice - la o anumită relație socială, interpretul normei juridice, face o analiză atentă a întregii legislații din ramura sau sub ramura de drept aplicabilă relației sociale supusă reglementării.

Interpretarea normei juridice poate fi definită ca fiind un proces amplu rațional logic, de explicare a sensului normei juridice, printr-o analiză teoretică a unui text legal sau al unui sistem de texte în raport de o situație de fapt sau de o suită de situații de fapt, prin care se urmărește punerea în concordanță a voinței legiuitorului cu realitatea, atunci când norma juridică nu este suficient de clară sau precisă.

Interpretarea normei juridice este deopotrivă un proces amplu de explicare și un sistem relațional între mai multe elemente și factori, care determină stabilirea sensului celui mai apropiat de voința legislatorului la o situație de fapt determinată sau determinabilă.

Desigur, conform autorului I. F. Nicolescu, în relația dintre interpretarea normei juridice și simplificarea dreptului prin debirocratizarea dreptului, codificarea este o soluție modernă dar și practică [161, p. 329].

Finalitatea simplificării dreptului trebuie să aducă de asemenea, în primul rând, „cetățeanului” beneficiul unei aplicări unitare a legii și numai ulterior și Statului de Drept reducerea costurilor guvernării.

Simplificarea dreptului nu trebuie să fie opusă „cetățeanului” și nici să fie un obstacol în calea „Adevărului și Dreptății” a „Justiției” în general.

Rolul interpretării normei juridice în procesul de aplicare, apare a fi esențial în cadrul simplificării, prin analiza teoretico-practică a actelor normative în cadrul Statului de Drept, în care realizarea Justiției este un scop declarat.

La confluența dintre codificare și interpretarea normei juridice poate fi situată simplificarea și debirocratizarea dreptului contemporan ca un remediu la excesul de reglementare și de birocratizare al societății [33, p. 357].

Unii autori, vorbind de simplificarea dreptului propun noi termeni ca „estetica dreptului”. Pentru a putea defini o asemenea noțiune, autorul consideră că este necesar să avem în vedere atât comunicarea dreptului, cât și perceperea lui [33, p. 357].

Astfel, este important modul în care este comunicat dreptul, prin intermediul izvoarelor materiale și formale, precum și modul în care acesta este perceput, atât de către indivizi, cât și de autoritățile statale având, în vedere că dreptul este un produs social, care nu poate fi disociat de viața socială a omului [162, p. 20].

Dreptul poate fi analizat ca un întreg, dar are de asemenea și unele proprietăți specifice, sistemice, care îi aparțin, asemenea proprietăți fiind diferite de proprietățile părților ce îl compun [143, p. 188].

În această situație autorul C. R. Butculescu definește termenul „*estetica dreptului*” ca fiind studiul filosofic al sistemului dreptului, punctat de cercetarea elementelor care fac acest sistem să aibă o aparență dezirabilă față de destinarii normelor juridice, facilitând astfel

receptarea și acceptarea acestor norme. În aceste condiții, apreciază autorul este necesar să diferențiem între cele două diviziuni fundamentale ale dreptului, pentru a putea analiza în mod corespunzător posibilitatea *existenței unei estetici a dreptului* [33, p. 329]. Cele două mari diviziuni, dreptul public și dreptul privat sunt la rândul lor tributare principalelor curente ale dreptului, respectiv dreptul natural și pozitivismul juridic. În literatura juridică anglo-saxonă, unii autori au stabilit de asemenea corelații între principalele școli ale dreptului, precum dreptul natural sau pozitivismul juridic și estetică [237, p. 147]. Astfel, „estetica dreptului apare strâns legată de școlile dreptului, alăturându-se astfel culturii juridice, care la rândul său, constituie un concept ce poate fi raportat la evoluția acestor școli [34, p.129-134]. În cadrul dreptului natural, care înglobează principii perene și apriorice, putem să considerăm că estetica dreptului se regăsește însăși în aceste principii, având un izvor divin sau cel puțin aprioric existenței societății, astfel încât existența unei asemenea estetici nu trebuie dovedită [143, p. 329].

Astfel, menționează C. Butculescu „estetica mesajului juridic poate contribui în mod esențial la clarificarea și acceptarea acestuia de către destinatari. Așa cum arăta în continuare, autorul, dincolo de limita exterioară a mesajului juridic, începe zgomotul juridic. „*Mesajul juridic*” și „*zgomotul juridic*” reprezintă elemente esențiale în analiza esteticii dreptului. Astfel, comunicarea juridică trebuie să fie eficientă. Ar fi de dorit ca această comunicare să fie și armonioasă. Autorul crede că în comunicarea dreptului, cercetătorul trebuie să aibă în vedere nu numai eficiența juridică, ci și estetica dreptului. În considerarea acesteia, putem avea în vedere dreptul roman, care reprezintă un vârf al esteticii juridice, datorită atât semanticii, cât și lingvisticii juridice, care i-au servit drept sprijin de-a lungul timpului. Încă din acea perioadă, cunoașterea legii era considerată esențială pentru dezvoltarea sistemului dreptului, iar implicațiile directe și indirecte ale cunoașterii legii sunt de natură să producă un impact social puternic. Cu titlu de exemplu, menționăm că, deși Legea celor XII Table a fost inițial făcută publică pentru o scurtă perioadă de timp, prevederile sale au rămas în conștiința oamenilor o perioadă îndelungată, conferind într-o anumită măsură certitudine legală [34, p. 137].

Așa cum arată autorul, *zgomotul juridic* este o componentă a mesajului juridic, care se *diferențiază de informația juridică* prin faptul că nu ajunge la destinatar. Informația care nu este procesată de către receptor este neinteligibilă pentru destinatar și considerată ca atare, *zgomot juridic*. Zgomotul juridic apare când mesajul juridic depășește capacitatea receptorului de a decodifica mesajul integral. Rezultă că pentru a putea asigura o comunicare eficientă, caracterizată prin transmiterea și decodificarea integrală a mesajului juridic, *zgomotul juridic trebuie să nu existe*. Analiza mesajului juridic, a informației juridice și a zgomotului juridic reprezintă deziderate deosebit de importante pentru cercetarea dreptului ca instrument de comunicare, mai ales având în vedere că efectele comunicării dreptului se răsfrâng atât direct, cât

și indirect asupra societății [34, p. 137]. O cauză importantă a zgomotului juridic o reprezintă inflația legislativă. În general, inflația este caracterizată ca o creștere continuă a prețului bunurilor și serviciilor. În mediul legislativ, inflația legislativă se caracterizează prin creșterea necontrolată a fluxului actelor legislative. Această inflație presupune totodată un flux compus din trei categorii de acte normative: cele necesare dezvoltării societății, care nu constituie inflație legislativă, cele utile dezvoltării societății, care deși nu sunt necesare, pot contribui la eficiența socială și cele care exced necesității și utilității sociale, care constituie inflație legislativă.

În mod evident, inflația legislativă este specifică doar comunicării formale a dreptului, nu și comunicării materiale. Mijlocul cel mai comun prin care apare inflația legislativă este unul paradoxal. Ca urmare a edictării normelor juridice, gradul de entropie informațională a societății crește. Această creștere este potențată și de ambiguitatea unor termeni și norme de conduită, care conduc uneori la practici neunitare. În această situație, legiuitorul intervine să clarifice situațiile juridice apărute, de regulă prin intermediul interpretării autentice, care are scopul de a reduce entropia. Din nefericire, aceste intervenții clarifică o situație, dar pot determina ambiguități în cazul altora, ceea ce determină la rândul său alte intervenții legislative. Suma acestor intervenții legislative conduce la *inflație legislativă* [34, p. 133].

Inflația legislativă este strâns relaționată și cu poluarea legislativă, cu precizarea că cele două diferă, având în vedere că inflația legislativă trebuie analizată din perspectiva emitentului, pe când *poluarea legislativă* prezintă relevanță din perspectiva receptorului. Astfel, vom putea defini inflația legislativă drept excedentul de informație legislativă, transmis de către emitent către receptor, care nu are nici caracter necesar și nici caracter util. Continuând, vom putea defini poluarea legislativă activitatea care produce un excedent de informație juridică ce depășește capacitatea receptorului de a o disemina și interpreta [33, p. 3].

O importanță deosebită în cadrul analizei comunicării dreptului o constituie modul în care mesajul juridic produce efecte asupra societății. Astfel, putem diferenția între *efecte actuale, prezente și efecte dezirabile*. Cu alte cuvinte, este necesar să analizăm care sunt cauzele care determină o comunicare defectuoasă a dreptului, dacă aceasta există și în ce fel efectele acestei comunicări pot fi atenuate. Mai mult decât atât, având în vedere relația dintre abordarea subiectivă și abordarea obiectivă a dreptului, apreciem că efectele pot fi reprezentate diferit, atât în funcție de curentul de drept aplicat modelelor de comunicare, cât și în raport de ramura dreptului în care se aplică principiile enunțate în primul capitol. Efectele comunicării dreptului trebuie clasificate și în efecte reale ale comunicării dreptului și efecte percepute ale comunicării dreptului, având în vedere că nu întotdeauna destinatarul comunicării percepe în mod integral mesajul. Efectele negative ale comunicării dreptului, din perspectivă abstractă, privesc modul de transmitere a informației juridice.

Înainte de a analiza efectele negative ale comunicării dreptului în mod concret, este necesar să observăm care ar putea fi cauzele care să determine asemenea efecte negative. În primul rând, calitatea semnalului juridic trebuie să fie la parametri ridicați, pentru a asigura o inteligibilitate a mesajului juridic. Dacă acest mesaj nu este inteligibil, atunci sunetul juridic transmis de către emitent devine zgomot juridic pentru receptorul care nu va ști cum să interpreteze semnalul juridic transmis. Evident că, aflându-ne în domeniul dreptului, faptul că avem de-a face cu mesaje juridice reprezintă un adevăr axiomatic, care nu necesită o demonstrație logică, iar acest adevăr este cunoscut atât de emitent, cât și de receptor. Astfel, calitatea semnalului juridic determină posibilitatea transformării mesajului juridic în zgomot juridic. Calitatea semnalului juridic poate fi analizat și din perspectiva esteticii dreptului [33, p. 362].

Prin urmare, *simplificarea sistemului legislativ* este imperios necesară pentru a putea asigura inteligibilitatea mesajului juridic. În literatura de specialitate, N. Luhmann arată că mesajul juridic trebuie să fie nu numai înțeles, dar și acceptat, în asemenea condiții, un asemenea mesaj trebuie să îndeplinească minime condiții de estetică pentru a putea fi acceptat de către individ, în calitatea sa de destinatar al dreptului, iar un mesaj deosebit de complex, care include multiple norme juridice, uneori contrastante este de natură a favoriza un răspuns negativ din partea destinatarului normei juridice. Complexitatea actuală a sistemului legislativ produce și alte efecte secundare care sunt de natură a cauza probleme în receptarea dreptului. *Ambiguitatea* și *incoerența* sunt două asemenea efecte secundare nefaste. Astfel, multitudinea de prevederi legislative care în anumite cazuri se suprapun, parțial sau integral sunt de natură să producă veritabile confuzii la nivelul destinatarilor dreptului. Complexitatea deosebită a acestor prevederi legislative, tehnicitatea excesivă, trimiterile în cascadă la diferite norme juridice în cadrul aceleiași legi sau în textul altor legi nu fac decât să creeze o aparență neplăcută care constituie un impediment important în recepția normelor juridice [33, p. 362].

Pentru a fi estetice, *normele juridice* trebuie să fie clare și *transparente*, astfel încât să poată fi ușor receptate și asimilate de către populație, iar întregul sistem juridic trebuie să se caracterizeze prin coerență și suplețe. În acest sens, simplificarea dreptului ar putea conduce către un sistem mai clar și mai transparent. Desigur, simplificarea nu este același lucru cu simplitatea. Simplitatea excesivă conduce la o sărăcire a conținutului legislativ, care la rândul său va fi perceput că o realitate juridică neplăcută, deci inestetică. Estetica dreptului este strâns legată de simplificarea dreptului, deoarece prin simplificarea dreptului se poate asigura o asimilare mai bună a normelor juridice [33, p. 364].

În sistemul de drept românesc, există multe situații inestetice, în contextul definiției esteticii dreptului, atât în dreptul substanțial, cât și în dreptul procedural. În dreptul substanțial,

cel mai pregnant exemplu de complexitate și inestetică a dreptului o regăsim în materia dreptului fiscal. În această ramură a dreptului, explozia legislativă conduce către o receptare deficitară a dreptului, iar efectele acestei receptări deficitare determină săvârșirea unor fapte ilicite, ce variază într-un spectru foarte larg, de la forme atenuate, contravenționale până la fapte de o gravitate semnificativă, ce intră în sfera ilicitului penal. Fiecare contribuabil este obligat, în temeiul dispozițiilor de natură fiscală, să efectueze numeroase acte, precum declarații, regularizări etc. În cazul dispozițiilor fiscale,, o simplificare a acestora este absolut necesară. Sistemul fiscal trebuie să se bucure în primul rând, de vizibilitate și transparență, pentru a se putea asigura o coerență și stabilitate în cadrul acestuia. Și în domeniul dreptului procedural, regăsim complicații și aglomerări care produc efecte negative asupra sistemului judiciar. Cu greu se poate considera că modul de desfășurare actuală a proceselor în sistemul judiciar din România este eficient [33, p. 364].

Unele probleme au fost atenuate prin intrarea în vigoare a codurilor actuale, cum ar fi posibilitatea judecării unui număr mai mare de cazuri în cameră de consiliu. Cu toate acestea, modificările au mai mult un aspect formal, nu unul real. Ședințele în cameră de consiliu se desfășoară în condiții quasi-identice cu cele în care se desfășoară ședințele publice. De asemenea, gradul de încărcare al instanțelor cu dosare nu s-a redus în mod simțitor. Mai mult decât atât, principiul celerității are de asemenea, un caracter formal, în condițiile în care astăzi, spre deosebire de procesele desfășurate în trecut, numărul de amânări ale pronunțărilor instanțelor a crescut considerabil. Desigur, aceste amânări nu conduc la ideea că, la momentul pronunțării amânate inițial, justițiabilul va avea la dispoziție și hotărârea instanței. În raport de cele arătate mai sus, este absolut necesară o simplificare a dreptului, care la rândul său va facilita o comunicare juridică mai eficientă între autoritățile etatice și persoane, în calitatea lor de destinatari ai normelor juridice. Doar în aceste condiții vom putea discuta despre estetica dreptului românesc, în sensul facilitării receptării și acceptării conținutului normelor juridice. Cu alte cuvinte, simplificarea dreptului și a sistemului legislativ reprezintă un pas necesar în configurarea unor noi trăsături în estetica dreptului românesc, iar pentru realizarea acestei simplificări este necesară realizarea unui veritabil exercițiu de cultură politică și administrativă [75, p. 258].

În concluzie menționăm că anunțat în teorie, prezent în practică și recunoscut printre toți, „*dreptul suplu*” este în căutarea propriei acreditări la nivel doctrinar. Acoperind un număr de acte normative, extrem de eterogene (directive, avize, carte, coduri de conduită etc.) având drept element comun faptul de a fi impus nu prin constrângere, ci prin adeziunea destinatarilor săi, acesta se manifestă, în special, în dreptul internațional (ca drept suplu, drept flexibil), dreptul UE (ca o metodă de guvernare) sau ordinea internă (ca o pârgă de realizare a funcțiilor statului). În

raport cu dreptul consacrat (dreptul rigid), dreptul suplu se manifestă fie la etapa premergătoare a acestuia, în procesul de elaborare și adoptare ca instrument de însoțire a acestuia, fie în anumite condiții, ca un drept surogat.

Cunoscând diverse experiențe naționale, dreptul suplu se prezintă ca un factor de simplificare și de îmbunătățire a calității reglementărilor legale și rămâne un concept juridic pentru discuțiile ulterioare.

2.5. Concluzii la capitolul 2

1. Valorii juridice iau fost date o varietate de definiții și interpretări, dar în disciplinele socio-umane accepțiunea cea mai frecventă este cea de finalități, principii generale și abstracte, idealuri, despre cum trebuie oamenii să se comporte, să aprecieze persoana, binele, dreptatea, justiția, libertatea. O astfel de definiție are caracter orientativ, este importantă dezvăluirea analitică ale notelor fundamentale ale conceptului de valoare și relația cu alte concepte apropiate.

2. Meditând despre conceptul și esența valorii, menționăm că, orice discuție despre valori ca ideal, principiu, poate fi transpusă în trei părți.

- valoarea ca trăire subiectivă, specifică fiecărui individ (psihologizarea valorii);
- valoarea ca o calitate asociată lucrurilor, fenomenelor (cosmologizarea valorii);
- valoarea ca un concept de maximă generalitate (raționalizarea valorii).

Față de normele sociale, care sunt și ele standarde ale conduitei, valorile sunt prescrieri mai generale ale modului de comportament, fiind în același timp, și scopuri, stări intime de atins ale existenței noastre.

3. Trecând în revistă principalele valori fundamentale, care sunt promovate, apărute, garantate și conservate de drept, ca un obiectiv al acțiunii mecanismului juridic, cât și studierea fenomenului juridic prin prisma acestor valori putem formula *direcțiile principale de acțiune ale sistemului valorilor sociale promovate de drept*: realizarea progresului social contemporan; realizarea unui proiect social dezirabil; apărarea demnității umane, a drepturilor și libertăților fundamentale ale omului; soluționarea conflictelor relațiilor interumane, a realizării justiției unui anumit timp istoric; configurarea, desfășurarea, ordonarea, orientarea relațiilor sociale fundamentale; asigurarea coerenței, funcționalității și autoreglării sistemului juridic; represiunea și prevenirea faptelor antisociale.

4. Valorile juridice, ca și celelalte tipuri de valori, sunt caracterizate prin istoricitate, autonomie, normativitate, ierarhizare și polarizare, care apar atât ca trăsături specifice, cât și criterii de ierarhizare.

5. Problema dreptului ca valoare și a valorilor în domeniul dreptului este prezentă atât în activitatea de creare a dreptului, de elaborare a normelor de drept, valorizarea socială urmărind

transpunerea din domeniul social în domeniul juridic, a acelor aspecte ale relațiilor sociale ce necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, cât și în activitatea de realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale, conformă sau neconformă cu normele de drept. O problemă care poate fi discutată este în ce măsură se identifică dreptul cu valorile juridice cu valorile morale, sau, dacă se poate vorbi de o axiologie juridică.

6. Valorile sunt criterii evaluative și standarde de judecată pentru a putea prețui ideile de adevăr, juridicitate, justiție, demnitate și altele, reieșind din cele expuse putem concluziona că: 1) nucleul valorii juridice îl constituie semnificația prin care omul instituie și lărgeste câmpul axiologic; 2) valoarea juridică se validează nu prin mijloace științifice ci, uneori, doar la limită, prin acordul experților (de exemplu, cazul unei teorii științifice), ceea ce justifică relativismul cultural, imposibilitatea comparării și ierarhizării culturilor; 3) caracterul istoric al genezei și funcției valorilor este relevant atât de corelația dintre obiectiv și subiectiv, național și universal, nou și permanent, sensibil și spiritual, finit și infinit, cât și de fenomenul valorizării, de actul prin care se constituie judecata de valoare, de procesul de recunoaștere și desemnare a valorii; 4) caracterul relațional al valorii juridice se explică printr-un sistem complex de relații.

7. În concluzie, încercăm să definim valorile sociale ca principii generale și abstracte, care ghidând atitudinile, interesele, nevoile, comportamentele persoanei, apar fie ca determinanți direcți, fie indirecti. Valoarea reprezintă întruchiparea unor scopuri, proiecte, dorințe, intenții, adică obiectivarea esenței umane în produse ale activității creatoare pentru fiecare tip de atitudine umană.

Astfel, noțiunile de valori ale dreptului și valori juridice pot fi recunoscute ca fiind sens identic, dar diferite de valoarea dreptului. Concluzionând deducem că valorile în drept sau valorile juridice reprezintă acele valori care sunt integrate de drept, valorile dreptului sunt întruchipate total sau parțial de drept. La această categorie de valori atribuim libertatea, echitatea, egalitatea, ajutorul reciproc, adică acele valori acțiunea cărora se află la hotarele dreptului și a moralei.

8. Sintetizând opiniile expuse în doctrină, propunem următoarele criterii de clasificare a valorilor juridice: 1) *criteriul importanței locului dreptului în societate*; 2) *criteriul generalității valorilor juridice*; 3) *criteriul sferei de acțiune a valorilor juridice*.

9. Dreptul este o realitate complexă, un subsistem integrat în sistemul social și statal, care nu poate fi înțeles reducându-l la dimensiunea normativă sau jurisprudențială, ci prin conținutul valoric și ideatic care îi conferă legitimitate. Valorile raționale și existențiale în același timp, pe care, considerăm noi, se așează întreg sistemul dreptului, sunt concentrate în persoana umană, considerată ca persoană liberă și principala valoare ontologică prin care se legitimează dreptul.

10. Dat fiind actualitatea incontestabilă și valoarea juridică teoretică și practică deosebită a dreptului, actual în România și Republica Moldova, simplificarea și ameliorarea calității dreptului, ca valoare socială, devine imperativă. În contextul reevaluării rolului dreptului și științei juridice „dreptul suplu” ca un concept nou, devine o valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic.

Cunoscând diverse experiențe naționale, dreptul suplu se prezintă ca un factor de simplificare și de îmbunătățire a calității reglementărilor legale și rămâne un concept juridic pentru discuțiile ulterioare.

3. DIMENSIUNEA AXIOLOGICĂ A VALORILOR JURIDICE ÎN CONTEXTUL SOCIAL ACTUAL

3.1. Valorile juridice și valorile moral-religioase: probleme de unitate și diferență

Încercând să conturăm o posibilă perspectivă sistemică asupra valorilor juridice, trebuie mai întâi să identificăm corelația de raporturi între aceste valori, cu alte valori, funcția specifică ireductibilă a fiecăreia, relațiile „invariante” de structură, relațiile de ierarhie, determinare, influențare, interacțiune și interferență, coerența și concertare a valorilor sociale specifice dreptului cu alte subsisteme valorice, integrarea lor în sistemul culturii.

Definirea conceptului de valoare, despre care am menționat în capitolul precedent, a trezit în mod constant anumite controverse. Tocmai datorită faptului că acest concept este propriu mai multor științe, la baza cauzelor neînțelegerilor existente de-a lungul anilor se află, în primul rând, sensul atribuit noțiunii de valoare în diferite sectoare științifice. Astfel, pentru filosofie sau estetică, dar și pentru uzul cotidian, conceptul devine o conotație normativă, fiind înțeles drept criteriu, pornind de la care se face distincția între, de exemplu, bine și rău, frumos și urât, acceptat drept normal sau indezirabil din punct de vedere social etc. În domeniul științelor sociale valoarea în sociologie, de exemplu, este circumscrisă normelor, obiceiurilor, ideologiilor. În viziunea lui C. Kluchohn, valoarea reprezintă o concepție, explicită sau implicită, distinctivă pentru un individ sau caracteristică pentru un grup cu privire la aceea ce este digerabil, care influențează selecția modurilor, mijloacelor și scopurilor disponibile ale acțiunii” [126, p. 395]. Știința psihologică, la rândul ei interpretează noțiunea de valoare ca pe „o modalitate de orientare selectivă legată de preferințele, motivele, nevoile și atitudinile individuale” [166, p. 192].

Existența valorilor nu se manifestă dispersat: acestea sunt încadrate într-un *sistem de valori*, care reprezintă o organizare de durată, generalizată și concretizată, a orientărilor valorice, a credințelor cu privire la scopurile existenței și la modurile considerate dezirabile de atingere a acestora, influențând comportamentul și viziunea persoanei. Valorile dețin capacitatea de a fi conceptualizate în mod separat, individual, dar nu pot exista separat. Acest lucru este accentuat de sociologul M. Rokeach, care teoretizează un sistem de valori, în care fiecare valoare are o dominantă de prioritate care, într-un anumit moment poate să obțină prevalență. Astfel, sistemul de valori este „suficient de stabil ca să respecte personalitatea individului”, însă, și „suficient de instabil care să permită rearanjări ale priorităților valorice, ca rezultat al schimbărilor survenite în cultură, societate, experiența personală” [184, p. 5].

Tudor Vianu definea valoarea drept „expresie ideală a unui acord între eu și lume, care poate fi urcând realizat” [226, p. 134]. Ceea ce contează este modul în care se stabilește și se acordă valoarea ca principiu și ca realitate, respectiv valențele pe care le generează.

După această mică introducere la sistemul de valori vom trece la cercetarea centrelor de gravitate a celor trei fenomene, drept, morală și religie care, sunt date de valorile morale, valorile religioase și respectiv – valorile juridice. Vom începe cu valorile morale, religioase care după cum analizează T. Vianu, sunt exprimate printr-o mare mulțime de expresii ale limbii, fapt care dovedește că în sectorul lor conștiința axiologică a suferit diferențierea cea mai numeroasă. Austeritatea, bunătatea, bărbăția, caritatea, cumpătarea, dreptatea, franchețea, iubirea, vitejia etc., sunt deopotrivă valori morale. Suportul valorilor morale este întotdeauna o persoană, care prin unitatea trăsăturilor sale caracteristice dă semnificație faptei care devine prin aceasta morală. Fiind personale, suporturile valorilor morale sunt, în același timp, spirituale, întrucât deși ele se manifestă în forma unor acțiuni materiale, constatabile prin simțuri, suntem conștienți că nu aceste acțiuni sunt persoana însăși, ci sensul spiritual care se degajează din ele. Valorile morale sunt profund aderente la suportul lor personal și spiritual, fiind în același timp scopuri ale vieții. Nimeni nu resimte nevoia să legitimizeze urmărirea valorilor morale prin alte scopuri cărora ele s-ar putea găsi [225, p. 122-128].

Spre deosebire de valorile morale există o grupă de valori – cu un caracter specific – valorile religioase. Toate valorile se raportează la o realitate empirică pe când valorile religioase se raportează la o realitate suprasensibilă. Religia are valori speciale, deosebite între ele însele, căci domeniul lor este transcendental, supraempiricului. Noi trăim viața valorii în momente individuale, separate, dar mai ales trăim valorile ca efecte ale lucrurilor asupra noastră. Pentru acest motiv noi raportăm, în ultima instanță, toate valorile la o realitate supraempirică. Petre Andrei afirma că, valoarea religioasă caută să stabilească raporturile dintre valoare și realitate, dintre care menționează P. Andrei, e realitatea suprasensibilă. Raportul cu acest ceva nevăzut, transcendent, există atât în primele, cât și în ultimele stadii ale evoluției. În acest raport cu ceea ce depășește puterea noastră de înțelegere stă valoarea cea mai înaltă, de unde pornește orice speranță, orice rază de bine [5, p. 223].

Valorile sociale, economice, politice, juridice sunt de natură intelectuală și volitivă, pe când valorile religioase sunt mai mult afective și au un caracter contemplativ. Acest caracter se vedește prin faptul, menționează P. Andrei că, valoarea religioasă înlătură dorințele impulsive omenești, depărtează tot ceea ce abate pe om de la idealul suprem [5, p. 224].

Postulatul cu privire la valoarea axiologică a religiei, fundamentat, mai ales, în lucrările lui Mircea Eliade [83, p. 130] și Rudolf Otto [165, p. 134], accentuează faptul semnificației existențiale a religiei. Recunoașterea religiei drept „resursă primară a civilizației” [94, p. 18] i-a

imprimat calitatea de un esențial și insubstituibil reper de ordin spiritual și civilizațional. De remarcat, în acest context, reflecțiile fenomenologice a lui M. Eliade, care considera religia „integrată” în ansamblul culturii, ansamblul care la rândul lui se răsfrânge și se manifestă prin valorile religioase. În nucleul fiecărei culturi se află valorile și credințele religioase ce interferează cu valorile estetice, morale, politice și juridice” [82, p. 180].

Se desprinde din constatările expuse anterior importanța acordată acelei ipostaze a moralei și religiei, care le statuează, în esența lor, drept un patrimoniu de valori. În contextul proceselor de globalizare și secularizare, care antrenează plenar societatea actuală, chestiunea valorilor obține o relevanță deosebită: de la răspunsul la întrebarea, căror valori le este atribuită primordialitatea depinde prezentul și viitorul omenirii. Aceasta reprezintă, de fapt, problema de bază a dialogului intercivilizațional, axat, într-o mare măsură, pe căutarea și dezvăluirea sensurilor profunde ale vieții, a reperelor etico-religioase ale existenței, circumscrise unor astfel de noțiuni ca binele și rău, spiritualitate, moralitate, libertate, echitate ș.a. [166, p.192].

Este elocventă, în acest sens, opinia lui A. Marga, care consideră că, punctul de plecare al reconstrucției fundamentelor umanității globale trebuie să fie cel al unei etici profunde, iar pentru aceasta este necesară o reconsiderare a atitudinii morale, fundamentale ale omului, sunt necesare noi construcții și noi aprofundări filosofice sau teologice, care să argumenteze valorile și normele pe care să se ridice deciziile și acțiunile omului contemporan [140, p. 188].

În această ordine de idei, este edificatoare ideea că, religia are capacitate de a garanta valorile supreme. Pentru aceasta, în viziunea lui A. Marga, este necesară identificarea resurselor pentru valorile morale adecvate în înșiși mecanismele procesului de globalizare, iar, în acest sens, un *ethos* cu impact destul de larg nu poate proveni azi din altă parte decât din religie [140, p. 189].

Dezbaterea actuală asupra problemei valorilor, în opinia lui F. Paloșan, nu este deloc întâmplătoare în condițiile schimbărilor sociale , politice, economice de anvergură, care au cuprins societatea, modificările impuse sistemului valoric reprezintă, în mod pronunțat, un simptom al crizei. Afectarea acestui sistem se produce printr-o transformare lentă și latentă, și, practic, marginalizare a valorilor moral-religioase, tradiționale cu consecințe primejdioase pentru identitatea spirituală a neamului [166, p. 13].

Specialiștii indică cu justete asupra faptului că „în toată lumea occidentală, criza pe care secularizarea o aduce în sistemul valorilor moral-religioase este cel mai adesea percepută de discursul religios, ca un motiv de îngrijorare sau ca o amenințare directă [89, p. 14]. Se recunoaște că „valorile morale și religioase (îngemănate, de altfel) sunt complet descoperite în fața diverselor forme de agresiune. Faptul e destul de grav, întrucât valorile moral-religioase constituie garda imunitară a întregului sistem de valori ale unei societăți [91, p.16-17]. „”Eclipsa

valorilor moral-creștine” este resimțită, astfel, drept un pericol pentru starea sănătății spirituale a societății” [170]. În circumstanțele perpetuării atacurilor la care sunt supuse valorile moral-creștine, astfel de atitudini sunt oportune și funcționează pentru apărarea acestor valori.

Criteriul, după care judecăm o faptă drept morală sau imorală este conformitatea cu o poruncă, care permite sau oprește săvârșirea unei acțiuni. Acțiunile indivizilor însă pot fi diferite, de aceea se impune găsirea unei forme fundamentale a unei valori. Susținem opinia lui P. Andrei că, prin valoarea morală putem înțelege patru lucruri diferite:

- 1) stabilirea deosebirii dintre bine și rău (cu alte cuvinte, găsirea unui principiu care să determine conținutul moral al acțiunilor);
- 2) baza cunoștinței noastre despre legea morală (în acest sens valoarea morală arată izvoarele cunoștinței despre legea morală);
- 3) sancțiunea legii morale (dacă legea morală este o poruncă ne punem întrebarea cu ce drept se impune această poruncă);
- 4) valoarea morală este motivul acțiunii [5, p.170].

Reieșind din cele expuse, putem menționa că valorile morale sunt valori sociale, care se nasc din contactul indivizilor între ei și care își găsesc rădăcinile în natura socială a omului. Am arătat în scurt că, dintre încercările de întemeiere a eticii, teoria socială este cea care cuprinde adevărul. O acțiune are valoare morală dacă o judecăm nu numai după intențiile subiective, ci și după efectul obiectiv al ei, deci, după raportul și influența ei asupra societății. Etica prin natura sa este o știință socială de aceea și valorile stabilite de dânsa au caracter social. Pe lângă aceasta valorile etice își au conținutul lor, din societatea culturală, nu din viața individuală, prin urmare socialul este un caracter constitutiv fundamental pentru valorile etice.

La rândul ei, valoarea religioasă poate fi studiată din două puncte de vedere, și anume: în primul rând, din punct de vedere empiric-psihologic și, în al doilea rând, din punct de vedere rațional-logic [5, p.183].

Primul punct de vedere caută să arate întemeierea valorii pe temeiuri psihice și este adoptat de antropologi și psihologi, prin psihologia experimentală vor să arate esența valorii religioase [217, p.304]. Concepția psihologică întemeiază religia pe conștiința religioasă subiectivă, rezultată din personificarea propriilor interese și din admirația forțelor naturii.

Dacă concepția psihologică dă un temei subiectiv-individual fenomenului și valorii religioase, concepția logică caută elementele obiective-intelectuale ale religiei. Ea încearcă să ajungă prin raționalism la transcendent, la aprioricul rațiunii și al oricărei cunoștințe. Acest *apriori* se realizează în fenomene sub formă de cauză. Prin urmare credința implică ideea unei continuități în infinit [5, p.225].

Dacă esența valorii religioase ar fi numai de natură psihologică, atunci valoarea religioasă ar fi pur subiectivă și ar putea să nu fie generală, ar putea să nu existe pentru unii indivizi. Se constată totuși că această valoare este general omenească. Ce face generalizarea acestor valori? Desigur că elementul logic intervine și generalizează raportul religios subiectiv. Care este acest element logic? Acest element logic este principiul de cauzalitate, în baza cauzalității noi căutăm cauza cauzei cercetând originea tuturor lucrurilor. Îndemnați de acest principiu noi depășim lumea sensibilă, lumea accesibilă experienței și cunoștinței noastre, extinzând legăturile cauzale stabilite de noi dincolo de imanent, în transcendent [5, p.225].

În opinia lui W. Wibelband, citat de P. Andrei, religia ca fenomen psihic, nu e numai sentiment și reprezentare, ci este și o conștiință a valorii. Ea tinde către o experiență suprapământescă, către esența cea mai intimă a oricărei realități, către o viață metafizică [5, p.281].

După ce am arătat foarte pe scurt în ce constau valorile moral-religioase, precum și sensul proceselor pe care le-am deosebit noi rămâne să spunem ceva despre caracterul social al valorilor moral-religioase.

Ideea de sacru s-a născut odată cu agregările sociale și a fost inspirată de aspectul lor. Totemismul e religia clanului, totemul a dat ideea de sfânt, el e forma exterioară a divinității, dar e și simbolul clanului.

Totuși religia nu e o formă absolut socială, pentru că societatea s-a dezvoltat însăși sub influența religiei, ca atare ea trebuie să fie anterioară organizării sociale. Dar ceea ce are în social religia este cultul, forma [5, p.232].

Raportul vieții omului cu această valoare religioasă este exprimat de om printr-o acțiune externă, în mod direct prin cult. Ce rost are cultul? Prin cult omul vrea să se pună în contact cu divinitatea pentru a influența asupra ei și pentru a satisface trebuințele sale sufletești. De aceea omul se roagă. Prin rugăciune el comunică cu divinitatea, din grația căreia se revarsă ceva și asupra lui. Așa numai se poate explica faptul că în urma rugăciunii unii oameni se simt mai bine, mai puternici și mai întăriți în viață. Momentul social în rugăciune este, conform opiniei lui P. Andrei [5, p.283], tendința de a împărtăși sentimentul religios la cât mai multe persoane. Rugăciunea, deci, prin sine are ceva social. Dar cultul în întregime sa, e un rezultat al vieții istorico-sociale, de aceea am putea spune că cultul variază de la popor la popor. Forma de manifestare a sentimentului religios e determinată de starea cultural-istorică a popoarelor, deci, e foarte variată, pe când fondul, esența sentimentului religios, determinată de valoare supremă este întotdeauna aceeași [5, p.232].

Cu privire la impactul religiei creștine asupra dreptului, trebuie spus că acesta se datorează și faptului că, de-a lungul secolelor, Biserica a coexistat cu diferite tipuri de State în

diferite orânduiuri sociale. Or, coexistența Bisericii cu acestea a făcut ca „pe cale de educație, prin intermediul valorilor culturale, prin infiltrația lentă sau prin mijloace politice chiar, să se strecoare pe încetul sau să se introducă de-a dreptul o serie de principii de proveniență și conținut creștin în legislația de stat, în dreptul secular. S-a ajuns, astfel, ca dreptul roman, dreptul diverselor state și popoare să sufere o puternică influență din partea normelor etice și religios-creștine, așa încât atât în primul sens, al influenței suferite de Biserică și de normele ei din partea Statului și a legilor de drept ale acestuia, cât și în al doilea sens, în sensul invers influența dintre Stat și Biserică, dintre drept și etica creștină sau dintre drept și creștinism în genere s-a produs în chip inevitabil. Asupra acestei influențe stă mărturie întreaga legislație de stat și cea bisericească din toate epocile erei noastre, până la vremea când s-a stabilit regimul separație dintre Biserică și Stat” [73, p.9].

După această incursiune în natura și esența valorilor moral-religioase vom vedea în continuare care sunt unele *probleme de unitate și diferență* dintre ele și *impactul valorilor juridice* asupra lor.

Petre Andrei în lucrarea sa *”Filosofia valorii”* vede această corespondență dintre drept morală și religie, care nu este una întotdeauna simplă. Dreptul, consideră el, este un regulator, un imperativ al vieții sociale, după cum și etica stabilește norme pentru acțiune. Deosebirea dintre valoarea juridică și cea morală ne spune filosoful este aceea pe care a făcut-o Im. Kant între legalitate și moralitate, considerând dreptul ca un regulativ extern, iar moralitatea ca unul intern, adică dreptul este impus de un legislator, pe când moralitatea depinde de conștiința morală a individului [5, p.152].

O altă deosebire pe care o face Petre Andrei, între valorile juridice și cele morale este legătura de origine diferită a acestor valori. Astfel, valorile juridice sunt considerate ca heteronome, datorită faptului că ele sunt impuse de o voință exterioară, străină nouă, în timp ce valorile etice sunt autonome, deoarece fiecare își impune legea morală. Aceste deosebiri, însă, nu sunt atât de fundamentale, încât să stabilească un raport de exclusivitate între valorile juridice și cele morale. Trebuie să stabilim un raport de reciprocitate, spune Petre Andrei, și anume: „dreptul poate fi moral, iar morala poate fi juridică” [5, p.152]. Câteva argumente ce pledează în favoarea acestei teze. În drept și morală intenția este luată în seamă, pentru că este simptomul unei fapte viitoare. Dreptul și etica stăpânesc un domeniu comun societatea.

Valorile morale pot accentua sau diminua momentul subiectiv al unei acțiuni, aceasta mai ales în etica individualistă, sau momentul obiectiv, în etica socială. Conținutul obiectiv al valorii etice îl constituie normele pentru realizarea voinței omenești. Shopenhauer, reamintește Petre Andrei, confundă valorile juridice cu cele etice, de fapt, valorile juridice ”nu sunt numai ceva exterior, ci sunt și ceva interior” ele sunt determinate de un sentiment al dreptății, care desigur are și nuanță

morală. Considerând „dreptul ca gradul cel mai inferior de moralitate” Petre Andrei înlătură această contradicție ce pare să existe între valorile juridice și cele morale [5, p.151].

În cercetarea noastră, referitor la valorile juridice și cele morale, argumente identice găsim și la alți autori. Așa, de exemplu, E. Speranția consideră, exagerând poate rolul moralei ca factor de configurare a dreptului, în sensul că numai aplicabilitatea cu ajutorul forței coercitive a statului ar trebui să deosebească norma juridică de cea morală că: „principala forță, forța fundamentală a dreptului este valabilitatea sa logică și obligativitatea sa morală. Tot ce se mai adaugă peste aceasta, este frica, forța sau interesul sunt simple expediente cu eficacitate momentană, uneori foarte promptă și energică, însă fără durabilitate. Ele se aseamănă cu efectele medicinale ale narcoticelor, sedativelor, paliativelor, care lucrează numai asupra simptomelor dar nu înlătură efectiv boala” [196, p.389]. Această părere o găsim exprimată și de G. Ripert, care afirmă că nu există nici o frontieră între drept și morală și că dreptul nu ar fi decât morala în măsura în care devine susceptibilă de coercițiune [183, p.140].

Una din deosebiri dintre valorile juridice și cele morale, după cum am menționat anterior, se referă la originea lor diferită. Valorile juridice sunt considerate ca heteronome, spre deosebire de cele morale, care sunt autonome. Petre Andrei arată că aceasta este adevărat, dar în ultima instanță valorile juridice derivă din cele cultural-etice și tind să desăvârșească personalitatea umană pentru crearea valorilor culturale. Subliniind iarăși, că valorile juridice nu au sens decât fiind în societate, Petre Andrei afirmă că ele sunt emanația voinței legislatorului, a cărui ultim scop este realizarea valorii culturale, prin maximă dezvoltare a personalității umane. Filosoful susține ideea că dreptul este relativ, întru-cât este subordonat postulatelor culturii [5, p.152]. De aici, însă, nu se poate concluziona că, valorile juridice se confundă cu cele culturale. Valorile culturale reprezintă totalitatea valorilor morale, religioase, juridice etc., în timp, ce legile juridice au un conținut specific de cultură și tind spre cultură. Ele pun în lumină influența reciprocă dintre drept și cultură.

După ce atenționează la caracterul social al valorilor juridice, Petre Andrei ne arată care este procesul de cunoaștere a acestora, el constă în „găsirea culturii ca măsură a valorii juridice, în cercetarea raportului dintre valoarea juridică și faptele juridice”. La rândul său, ”procesul de valorificare constă în stabilirea valorii dreptului pozitiv, al legilor, care vor să desăvârșească, să concretizeze valoarea de drept în realitate, să ordoneze scopurile vieții umane” [5, p.152]. Așadar, obiectul valorizării este reușita dreptului pozitiv, care înseamnă aplicarea ”valorii – juste”.

Măsura de apreciere a legilor este în raport cu valoarea culturală, spune Petre Andrei, tot mai clar conturând orizontul concepției sale axiologice fondată pe valoarea culturală supremă, a-

personalitatea creatoare. „Legile reușesc sau nu, după cum ajung scopul lor sau nu, dând anumite directive funcției sociale” [5, p.152].

În concluzie dorim să menționăm că, problemele ridicate de Petre Andrei ca filosof,, sociolog, teoretician în domeniul dreptului, sunt probleme importante care nu trebuie tratate superficial. Vremurile pe care le trăim sunt ele însele prinse într-o avalanșă de schimbări. Pentru a ține pasul cu acestea, avem nevoie de toată inteligența de care dispunem. Trebuie să învățăm să fim creativi, dar să nu uităm să respectăm legea și morala.

Dreptul se întemeiază pe judecata de varoare, într-adevăr prin natura sa dreptul implică o apreciere, o valorizare a conduitei umane în funcție de anumite valori, reprezentând finalitatea ordinii juridice cum ar fi: justiția, binele comun, libertatea etc. [4, p.77].

Valorile nu sunt de natură strict și exclusiv juridică. Dimpotrivă ele au o dimensiune mai largă de natură morală, politică, socială, filosofică, iar valorile existențiale care sunt totodată izvoare pentru toate celelalte sunt moral-religioase. Există deosebiri între sistemul valoric profan și valorile moral-religioase. Acestea din urmă nu sunt construcții pur conceptuale sau bazate exclusiv pe sentimente sau trăiri, ci sunt virtuți relevate prin har [4, p.77].

Valorile moral-religioase sunt permanente prin sensul și semnificațiile lor relevate. Se poate spune că sunt imuabile, intangibile la cursul lumii și al timpului. Conținutul lor este inepuizabil deoarece își au sursa în infinitul și indefinitul ființei divine. De aceea omul, rămânând în permanența virtuților moral religioase nu va cuprinde și nici realiza în întregime conținutul, sensurile și semnificațiile acestora.

Spre deosebire, valorile profane (care nu țin de religie) inclusiv cele juridice, ce pot fi considerate ca autentice, își au sursa în virtuțile moral-religioase, sunt derivate din acestea, fiind totodată relative Aceste valori trebuie înțelese în dinamica lor istorico-socială. Astfel, în legătură cu sistemul valoric juridic putem spune că unele dintre valori pot fi regăsite în toate sistemele de drept, ca de exemplu, justiția, totuși specificul și particularitățile istorice ale societății își pun amprenta asupra lor. Valorile unei societăți trebuie deduse primordial din morală și religie ce prezidează și orientează forțele sociale din societatea respectivă.

Legiuitorul, în procesul de legiferare, orientându-se după aceste valori, exprimate în special de principiile generale ale dreptului, le transpune în norme juridice, iar pe de altă parte, odată “legifirate” aceste valori sunt apărute și promovate în forma specifică reglementării juridice. Norma juridică devine atât un etalon de apreciere a conduitei în funcție de valoarea socială respectivă, cât și un mijloc de asigurare a realizării exigențelor acestei valori și de predicție a evoluției viitoare a societății. Mai trebuie adăugat că normele juridice substanțializează valorile juridice în chip relativ, deoarece nici în ansamblu și nici individual nu indică total o valoare juridică, nu-i epuizează bogăția de conținut [4, p.77].

Una din problemele cercetării noastre, după cum am menționat, este *stabilirea raportului dintre valorile moral-religioase și juridice*.

Cristian Thomasius, în opinia lui I. Dobrinescu, distingea între misiunea dreptului de a ocroti raporturile exterioare ale indivizilor umani prin prescripții ce formează obligații perfecte și sancționabile și misiunea moralei să ocrotească viața interioară a indivizilor numai prin prescripții ce formează obligații imperfecte și nesancționabile. Această deosebire dintre morală și drept a devenit clasică [69, p.95].

Fără îndoială, dreptul nu poate fi confundat cu morala, pentru mai multe considerente analizate în literatura de specialitate [99, p.192-202]. Totuși, dreptul și morala se află din cele mai vechi timpuri într-o strânsă relație care nu poate fi considerată ca întâmplătoare. Relația respectă este de natură axiologică. Valorile juridice și etice autentice, contemporane au o origine comună, respectiv harul și poruncile divine, cu deosebire Porunca Iubirii împreună cu toate virtuțile creștine. Se mai poate adăuga conștiința de sine a omului ca persoană, care în comunitate, realizează că depinde de Dumnezeu, dar și de aproapele său. Teoria jusraționalismului – formă modernă a jusnaturalismului - a încercat să argumenteze că există un fond de principii ale dreptății universale și eterne, deoarece sunt înscrise în rațiunea umană unde se împletesc cu principiile binelui și adevărului. Așadar, dreptul întrucât e rațional, e natural și întrucât e natural este și moral. Spunem noi că, aceste principii înnăscute sunt rezultatul lucrării *Duhului Sfânt*, pe care omul prin propria sa lucrare poate să le descopere sau nu, poate sau nu să le transpună în valorile morale profane, inclusiv în cele juridice [4, p.15].

Desigur, dreptul reglementează eminamente conduita exterioară a individului uman. Cu toate acestea dreptul nu se dezinteresează de valorile și virtuțile moral-religioase prin aceea că prin intermediul echității caută binele, acționând spre concordarea exteriorului cu interiorul, pe când morala acționează spre concordarea interiorului cu exteriorul individului, întru aceeași echitate [149, p.84]. Poate că o maximă a justiției considerată în dimensiunea sa creștină ar putea fi ceea ce spune psalmistul: „Fereștete de rău și fă binele. Caută pacea și o urmează pe ea” (Ps.33). Adevărul juridic nu poate fi acceptat și înțeles decât ca bine în sensul relevat de credința ortodoxă. Justiția trebuie să înfăptuiască binele pentru a fi în adevărul ei, pentru a fi autentică. „Săvârșirea binelui este o întărire a existenței” [4, p.16].

Noi considerăm că, morala și dreptul, considerat tot prin esența sa moral-religioasă trebuie să aibă o structură valorică comună și aceasta se poate deduce nu numai din afirmația destul de frecvent întâlnită și potrivit căreia „dreptul este un minim de morală”, dar și din constatarea că nu există enunț moral care să fie denunțat ca nedrept, deși uneori sunt descoperite enunțuri juridice în dezacord cu principiile morale. Se observă tendința dreptului de a face apel la valori cu caracter moral pentru ca acestea să fie introduse în reglementări juridice, în acest

sens Ioan Muraru afirma că: „Regulile morale, deși de obicei sunt mult mai apropiate de dreptul natural și de cutumă, ele exprimă deziderate ancestrale și permanente ale omenirii. Regulile morale, deși de obicei nu se aduc la îndeplinire, în caz de nevoie prin forța coercitivă a statului trebuie sprijinite juridic în realizarea lor, atunci când apără viața, libertatea și fericirea oamenilor. Din perspectivă moral-religioasă îmbucurător este faptul că în Constituția României [45] referirile la ipostazele moralei nu lipsesc. Aceste referiri constituționale asigură moralei eficiență, validitate. Astfel, spre exemplificare, art. 26, art. 30, ocrotesc „bunele moravuri”, art. 53 menționează „morală publică”. De asemenea „buna-credință” care evident este mai întâi și mai întâi o valoare creștină este consacrată prin art. 11 și art. 57 [156, p.8]. Prin urmare principiile generale ale dreptului și cele ale moralei au un fond valoric comun. Normele dreptului pot exprima valori care la origine sunt morale și care se regăsesc și în conținutul principiilor generale ale dreptului, așa cum este de exemplu echitatea sau forma sa particulară, proporționalitatea ambele având ca izvor dreptatea și dreapta măsură ca valori fundamentale religioase [3, p.17].

Observăm că, în toate timpurile s-au constatat influențe moral religioase, regulile juridice preluând și întărind precepte moral religioase acceptate de membrii comunității respective. Este evident că tradițiile moral religioase au ocupat și continuă să ocupe - un loc important în viața oamenilor.

Constrângerea religioasă s-a impus oamenilor primitivi paralel cu constrângerea morală, ideile de bine și rău, de permis sau nepermis începând să ocupe un loc tot mai important în evaluarea comportării oamenilor, reproșurile conștiinței, remușcările devenind adesea motive determinante și stimulatorii a îndreptării oamenilor și a evitării faptelor nocive comunității. Aceste reguli de purtare din sânul comunității primitive erau mărturie a depășirii treptate a situației omului supus complet constrângerii naturale și vădeau începutul unei noi etape în viața acestor comunități concretizată printr-un început de desprindere de constrângerea naturală și pășirea spre o viață care făcea posibilă un trai mai ușor de realizat și un început de viață spiritual [58, p.444].

În dreptul românesc, un studiu amplu al raportului dintre valorile juridice și morală a fost făcut și de Mircea Djuvara în lucrarea „*Eseuri de filozofie a dreptului*” [64, p.62] unde constată că, este o unitate fundamentală între structura rațională a dreptului și a moralei și că dreptul nu poate fi despărțit de morală, orice afirmație juridică opusă acesteia din urmă neputând fi decât o eroare.

Făcând distincția în materie de drept privat și drept public, a susținut că „în dreptul privat nu mai poate exista o normă justă în contradicție cu morală și toate legislațiile civilizate

experimentează acest ideal moral în textele lor (...). Dreptul penal ar fi o monstruozitate dacă s-ar afla în opoziție cu morala” [64, p.62].

În opinia lui Matei Cantacuzino „Obiceiurile și legile în care se concretizează normele dreptului se inspiră neconținut din valorile morale ale societății și se fasonază prin modul lor de îndrumare și de aplicare după progresul sau regresul ce se manifestă în concepția morală dominantă într-un anumit moment și într-un anumit mediu social” [37, p.12].

În literatura juridică de specialitate aprecierea raportului dintre valorile juridice și valorile moral-religioase evoluează în două direcții importante:

- concepția potrivit căreia, dreptul conține un minimum de morală - concepția moralistă;
- concepția potrivit căreia dreptul are un singur temelie: statul - concepția pozitivismului juridic (ordinea de drept fără morală) [183, p.35].

Potrivit concepțiilor moraliste despre drept, printre alii cărui reprezentanți a fost și profesorul M. Djuvara, morala are ca obiect aprecierea faptelor interne de conștiința intențiilor omenești, pe când dreptul are ca obiect aprecierea faptelor externe ale persoanelor în relațiile lor cu alte persoane [233].

Chiar anumite noțiuni morale, afirmă M. Djuvara, precum bunele moravuri, buna credință, echitatea, onoarea, egoismul, abuzul în exercițiul dreptului etc., sunt transformate, în gândirea juridică, în noțiuni speciale de drept care domină întreaga materie a dreptului. Morala este, de fapt, intermediarul între drept și societate. Tot ceea ce este drept trebuie să fie moral, cu toate că ceva poate fi moral fără a avea prin aceasta și un înțeles propriu-zis juridic, dar este cu neputință contrariul deoarece justiția nu poate fi imorală. Morala care conține totalitatea aspirațiilor ideale ale conștiinței este fundamentul dreptului și îl explică; dacă la baza lui nu ar sta ideile moralei, atunci dreptul nu ar mai exista și el s-ar identifica cu forța [65, p.12]. „Morala are de obiect reglementarea faptelor interne, intenția noastră; dreptul are ca obiect reglementarea faptelor materiale externe ale noastre, la lumina intențiilor, ceea ce este cu totul altceva [66, p.576].

Tot în raport cu mediul referențial, Paul Roubier a calificat dreptul ca etică obiectivă, iar morala ca etică subiectivă și considera că dreptul se referă la mediul extern, iar morala la cel intern [188, p.32].

Fr. Geny a exprimat opinia că regulile dreptului se disting de acelea ale moralei prin:

- sancțiunile din afară;
- ideea de just;
- imperativul categoric al normei juridice [92, p.77].

N. Popa făcând referință la Georges Ripert consideră că, între normele morale și normele juridice nu există nici o diferență de natură, domeniu sau scop. Influența moralei asupra dreptului

se manifestă atât în procesul creării dreptului, cât și în procesul de aplicare. Când legea nu mai este conformă cu morala, ea devine injustă, deoarece dreptul este conceput ca un minimum de morală. Însă, acesta nu susține că s-ar confunda, Georges Ripert arată că „regula morală pătrunde în drept în mod facil prin intermediul concepțiilor etice ale legiuitorului sau judecătorului, sau, în cel mai bun caz, rătăcește la frontierele dreptului pentru a pătrunde atunci când se ivește prilejul (atunci când legile juridice sunt lacunare sau când sunt contrare legii morale)” [174, p.137].

Dreptul este considerat ca un instrument de educare morală a oamenilor pentru că în el sunt încorporate reguli morale pe care le promovează. Autoarea S. Popescu arată că morala „este prea subiectivă, prea fluctuantă și prea lipsită de virtute coercitivă, de precizie și realism pentru a putea permite o organizare satisfăcătoare a raporturilor sociale și pentru a realiza securitatea juridică, reclamată de viața întregii societăți omenești” [176, p.124].

Spre deosebire de drept, normele morale nu sunt unitare. Ceea ce este moral în Europa sau America, poate fi imoral în Arabia sau India. Chiar într-o singură țară coexistă sisteme morale diferite. Dreptul, prin natura sa, este unitar, asigurând astfel o ordine juridică unică într-o societate anume. Potrivit pozitivismului juridic, statul este singurul temei al dreptului. În lipsa statului dreptul nu poate fi conceput.

Între valorile morale și valorile juridice există asemănări și deosebiri. În ceea ce privește deosebirile, se poate aminti în primul rând că, în timp ce valorile morale provin din comandamente religioase sau din comandamente impuse de comunitatea socială sau auto-impuse de conștiința individuală, valorile juridice provin din prescripțiile autorităților publice împuternicite cu atribuții normative.

Valorile juridice și valorile moral-religioase se deosebesc prin scopurile pe care le urmăresc. În timp ce valorile morale vizează perfecțiunea omului, valorile juridice nu tind decât la o bună organizare a vieții în societate. Morala este mai exigentă decât dreptul și tinde la perfecțiunea absolută a individului [236, p.8].

Și din punctul de vedere al sancțiunilor există deosebiri. Atât normele juridice, cât și cele morale sunt obligatorii, dar obligativitatea lor este impusă prin modalități diferite. Sancțiunea moralei se găsește în conștiința individului și în oprobriul public, în timp ce sancțiunea dreptului dispune de mijloace speciale pentru a se impune (forța coercitivă a statului).

Blaise Pascal spunea că: „justiția fără forță este neputincioasă; puterea fără justiție este tiranică. Justiția fără forță este contestată, pentru că există întotdeauna oameni răi; forța fără justiție este condamnată. Prin urmare, trebuie să punem la un loc justiția și forța și pentru aceasta să facem ca ce-i drept să fie puternic și ce-i puternic să fie drept” [168, p.16].

Mai trebuie să precizăm că domeniul moralei este mai vast decât cel al dreptului. Dreptul reglementează conduita oamenilor în măsura în care aceștia trăiesc în societate, în timp ce morala își extinde sfera până la gândurile noastre.

Louis Josserand este de părere că pentru drept „forul interior este un câmp interzis” [121, p.3]. Cu privire la distincția dintre drept și morală Michel Villey spunea că „pe juriști nu-i interesează sentimentele, cinstea și bunele intenții ale contribuabilului față de finanțele publice, ci numai ca impozitul să fie plătit” [230, p.68].

În ceea ce privește asemănările, putem reține faptul că atât valorile juridice, cât și valorile morale se referă la raporturile dintre individ și colectivitate, dintre grupurile sociale, la modul de conviețuire socială.

În literatura de specialitate se mai arată că, valorile de drept cât și cele morale sunt valorile normative logice, cu caracter rațional care se aplică unei realități de fapt [176, p.125].

Nici dreptul și nici morala nu pot fi concepute fără libertate. Atât normele juridice, cât și normele morale stabilesc un model de comportament care poate fi urmat sau nu.

Normele morale și normele juridice se deosebesc de legile naturii. În timp ce legile naturii sunt inviolabile, normele juridice, cât și cele morale pot fi încălcate. Prin încălcarea lor ele nu sunt desființate.

François Terre consideră că nu trebuie să absolutizăm criteriile de distincție între valorile morale și drept [211, p.8-9].

În ceea ce privește proveniența lor, nu numai în cazul moralei, ci și al dreptului, conștiința poate reprezenta un izvor direct al dreptului.

Între valorile juridice și valorile morale există o strânsă corelație, o legătură de tip specific care face ca cele două categorii de valori să se întrepătrundă, să se completeze reciproc să împrumute una de la cealaltă elementele cele mai realiste și valoroase.

Dreptul modern contemporan are obligația de a include în conținutul valorilor juridice aceste prevederi ale moralei care sunt dominante într-o comunitate umană, punându-le de acord cu interesele statului.

Totuși, dreptul nu poate fi conceput ca morală legiferată, etatizată, din următoarele considerente:

- normele morale privesc intimitatea individului, pe când normele juridice privesc exterioritatea individului;
- normele juridice sunt elaborate de organe speciale abilitate, potrivit unor proceduri și metodologii specifice, pe când normele morale apar și se manifestă într-o comunitate;
- normele morale cuprind ideea de „ceea ce este bine și ceea ce este rău”, în timp ce normele juridice reglementează ceea ce este licit și ilicit;

- garantul realizării celor două categorii de norme, diferă;
- normele juridice acționează în scopul restabilirii situației anterioare încălcării lor, în timp ce nesocotirea normelor morale atrage reacția comunității față de individul în cauză;
- normele juridice au un caracter unitar și presupus neechivoc, iar normele și principiile morale sunt foarte dificil de interpretat unitar, având în vedere particularitățile grupurilor, categoriilor socio-profesionale, politice, economice [233, p.10].

Legătura dintre valorile juridice și valorile moral-religioase a fost apreciată ca necesară și ocupând un loc central în însăși clarificarea noțiunii de drept. Nu este exclus dezacordul între drept și modelele morale. Morala căreia trebuie să i se conformeze dreptul este autentică, adică morală rațională.

Procesul de globalizare și mondializare, care a marcat dinamica evenimentelor în toate sferile mai mult în România, mai puțin în Republica Moldova, aduce multiple mărturii ale faptului că, în sociumul european se produce un proces activ de valorizare atât a valorilor juridice, cât și a valorilor moral-religioase, cu toate acestea se observă și alt proces, de inversie a valorilor, când verticala valorică axată pe valori spirituale supreme, este substituită prin orizontala valorică. În consecință, societatea devine copleșită în fond, „de antivalori cum sunt hedonismul și egoismul, anomia endemică” [194, p.79]. Însuși conceptul valorilor moral-religioase apare, în acest context, drept unul difuz, interpretat în mod particular. Poziția respectivă poate fi ilustrată printr-o declarație caracteristică: „democrație, laicitate și libertate. Iată adevăratele mele valori, iată adevărata mea cultură, iată adevărata mea identitate, cea pe care o dezvolt, cea pe care o apăr, eliberată de dogmatism religios, deseori depășit și alienant. Și mă simt foarte bine ...” [90, p.13-19]. Este exprimarea unei atitudini în care s-a produs subordonarea valorilor spirituale în raport cu cele materiale, iar valorile religioase reprezintă, în opinia lui F. Paloșan, nu altceva decât „un ambalaj ispititor” [166, p.190].

Astfel de reflecții denotă o încercare de altfel, destul de răspândită de a neglija valorile sau de a-și construi o proprie ierarhie, proprie scară de valori însoțită de o manifestă lipsă de respect față de valorile moral-religioase. Iar „un om care nu are o scară a valorilor, care nu mai are „nimic sfânt”, ca să zicem mai simplu, nu poți sta de vorbă, nu-l poți sensibiliza cu o idee sau alta, fie ea politică sau religioasă [18, p.15].

Părerile cercetătorilor, preocupați de problema precizării rolului valorilor moral-religioase în societatea contemporană, consideră E. Paloșan, converg în explicarea circumstanțelor actuale în care se produce valorizarea valorilor moral-religioase prin confruntarea dintre poziția inspirată de idealul moral-religios și de cealaltă parte a baricadei, concepția despre lume, formată de umanismul secularizat. Interpretarea clasică a proceselor de secularizare se bazează pe înțelegerea secularizării drept rezultat firesc al modernizării și

specializării funcționale, stimulate de ritmul favorizant al dezvoltării economice. Pe măsură ce societățile se dezvoltă din punct de vedere economic și evoluează spre industrializare și post-industrializare, în cadrul societății se manifestă tot mai pronunțat specializarea funcțională, în fiecare domeniu impunându-se propriile rigori și principii. Este un proces care denotă o scădere a influenței sociale, a moralei și religiei, cărora la nivel societal, le apare diminuată ponderea [166, p.191].

În concluzie dorim să menționăm că, bineînțeles, nu poate fi neglijat caracterul neunivoc al procesului. S-a remarcat că reevaluarea situației omului, începută în secolul XIX, a contribuit la un reviriment incontestabil în ceea ce privește atitudinea omului față de propriile tradiții, față de sine însuși și față de semenii săi. Liberalismul a limitat, de exemplu, arbitrarul în relația dintre individ și stat, libertățile civice au exonerat persoana de sancționare pentru opinii și concepții despre lume. Se afirmă pe bună dreptate că „poarta spre universul valorilor” este tocmai libertatea [166, p.191].

Totuși, găsirea numitorului comun în afirmarea, în urma unei abordări atente și aprofundate a unor criterii axiologice, care ar sintetiza suma elementelor comune drept valori, proprii și definiții pentru civilizația contemporană este o necesitate. Astfel, s-ar ajunge la acel echilibru necesar, benefic pentru promovarea acelor valori, care exprimă cu adevărat esența timpului.

3.2. Realizarea drepturilor și libertăților omului ca valori juridice universale

Ceea ce numim „globalizare” nu este un fenomen cu totul nou, considera A. Supiot, ci ultima etapă a unui proces de mondializare ale cărei origini merg până la Renaștere. De la exterminarea indienilor americani și până în zilele noastre acest proces s-a identificat întotdeauna cu dominația exercitată de țările occidentale asupra celorlalte. În opinia autorului această dominație nu se bazează pe o oarecare superioritate fizică sau morală a Occidentului, ci pe puterea „materială” pe care o are acesta din știința și tehnica sa. Extinderea în lumea întreagă a științei și tehnicii occidentale și a economiei de piață, care le însoțește, ridică azi, din nou o întrebare care nu are nimic nou cu ea: există „credințe” comune întregii umanități, altfel spus valori universale recunoscute, susceptibile de a furniza o bază instituțională acestei globalizări? Sau, dimpotrivă „credințele” sunt impermeabile unele față de altele și nu pot decât să se ignore, fie să se războiască? [206, p.280].

Această întrebare este, bineînțeles, în primul rând, cea a existenței unei valori universale recunoscute, cea a Drepturilor și libertăților omului. Ea, întrebarea, îi opune pe cei care cred în universalitatea lor, celor care nu cred.

Astăzi, pe planul credințelor mondiale, se pune într-adevăr chestiunea Drepturilor și Libertăților Omului ca valori umane universale. Orice reflecție asupra subiectului propus trebuie să înceapă prin a lua act de natura lor dogmatică, care admite adevăruri sigure și prin a recunoaște că sunt „articolele” unui crez produs de valorile creștinătății occidentale. Nu putem acționa în mod liber, fără referințe asumate la unele drepturi, care dau sens acțiunii noastre și de aceea, după cum notează A. Toqueville, „nu există societate care să poată să prospere fără credințe similare (drepturi și libertăți) sau mai mult nici societăți care pot să subziste astfel” [215, p.30].

Astfel, drepturile și libertățile omului participă în calitate de sursă dogmatică la creația tehnico-științifică, pe de o parte, ele o legitimează; pe de altă parte, o canalizează spre a evita ca aceasta să devină o întreprindere de dezumanizare. Bogatul repertoriu de atrocități inedite comise în secolul XX arată cât de indispensabilă este aceasta din urmă funcție și unde poate să conducă o „tenico-știință” emancipată de sub dogmatica drepturilor omului, dar pentru ca drepturile omului să continue să îndeplinească această funcție dogmatică, trebuie ca interpretarea lor să evolueze odată cu dezvoltarea istorică și extinderea geografică a științelor și tehnicilor. Aceasta explică faptul că Non-Occidentul să și le procure îmbogățind, astfel, sensul și valoarea lor. Astfel, drepturile omului vor înceta să fie un „crez” impus umanității, pentru a deveni o resursă dogmatică comună, un adevăr comun, deschisă interpretării tuturor [206, p.281].

Este greu de contestat natura dogmatică a Drepturilor și Libertăților Omului ca valori umane universale, Cu siguranță, subliniază A. Supiot, mulți ar vrea să le fondeze pe un „adevăr științific” și se pot vedea pe aici, pe acolo spirite nobile care iau argumentul identității biologice a tuturor ființelor umane pentru a justifica egalitatea lor juridică. Chiar, dacă sunt animate de cele mai bune intenții din lume, menționează A. Supoit, ele se leagă de un demers socio-biologic, care a fost țărâna nazismului. Acest lucru înseamnă a postula că diferențele biologice ar fi natura inegalității juridice și că, prin urmare, știința care a afirmat mult timp că asemenea diferențe există, urma să stabilească în viitor noutăți astfel, că ar trebui să renunțe la principiul egalității [206, p.282].

A. Lonsky ne dă un exemplu când am asistat la un astfel de derapaj la susținătorii nediferențierii bărbaților și femeilor (teoriei zise ale genului), care, după ce au proclamat că știința le dădea dreptate, acum trebuie să facă față noilor „adevăruri științifice” care stabilesc diferența între organizarea cerebrală a celor două sexe [135, p.539].

Dacă renunțăm la tentația fundamentalismului științific, subliniază A. Supiot, putem să recunoaștem cu temeinicie că Drepturile și Libertățile Omului sunt în egală măsură postulate instituționale: afirmații nedemensurabile care sunt cheia de boltă a edificiilor noastre juridice. Dumnezeu, retrăgându-se din montajele noastre instituționale, Omul este cel care astăzi ocupă

locul lui, iar secularizarea societăților noastre a permis, apariția Drepturilor și Libertăților Omului ca religie a umanității” [206, p. 281].

Dar așa cum a apărut în evoluția anterioară a societății, „această religie” a drepturilor omului în care toată lumea este invitată să comunice, se înscrie în lunga istorie a sistemelor de credință care au dominat și format lumea.

Această filiație se observă, în primul rând, pe fața omului atemporal și universal la care se referă toate declarațiile de drepturi (ne referim aici la textul Declarației Universale a Drepturilor Omului, adoptată de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 10 decembrie 1948). Aici acest Om al Drepturilor omului cu toate trăsăturile unui „*imago dei*” apare ca „*homo juridicus*”. Care sunt trăsăturile esențiale ale „*Homo juridicus*”, omul atemporal și universal, se întreabă A. Supiot.

În primul rând, că *homo juridicus* „omul drepturilor omului” este un individ (din drept roman „*indivis*”) atât în sensul cantitativ (unitate), cât și calitativ (unicitate). Ființă invizibilă, el este particula elementară a oricărei societăți, particula slabă și imperceptibilă dotată cu proprietăți juridice constante și uniforme, „ființă unică”, el este incomparabil cu oricare altul. Este o ființă completă, care transcende grupurile sociale diverse și schimbătoare la care participă [206, p.281]. (Declarația universală art. 16 care face din cuplu și din familie obiectul unor drepturi individuale). „Familia umană” (Declarația universală primul considerent din Preambul) este de atunci o imensă frăție, o societate de egali în care impactul drepturilor individuale contestă în mod necesar „spiritul de fraternitate” [208, p.641-647]. Într-o societate astfel redusă la o colectivitate de indivizi în mod formal egali, cheia unei ordini juste nu poate fi într-adevăr găsită în altă parte decât „competiția” între acești indivizi [205, p.15-19].

În al doilea rând, Omul Drepturilor omului este apoi un subiect „suveran”, ca „*Homo juridicus*” el este titularul unei demnități proprii [138] (recunoașterea acestei demnități este prima afirmație a Preambulului Declarației universale), el se naște liber, dotat cu rațiune și titular de drepturi [62]. Este un subiect în ambele sensuri ale termenului: acela de a fi supus respectării legii și protejat de ea (art. 7 DUDO) și acel „eu” care acționează, capabil de a-și stabili propriile legi în fața cărora răspunde de actele sale. Găsim în Declarația Universală a Drepturilor Omului cele două planuri pe care se exprimă această aptitudine umană a legilor. Pe de o parte cea a legilor științifice, a căror „descoperire” a înlocuit Revelația Divină (DUDO art. 27 dreptul de a participa la progresul științific și la binefacerile care rezultă din acestea. Prin „revelație” se înțelege acțiunea prin care Dumnezeu împărtășește Omului tot ce este necesar pentru mântuirea lui) și care a permis omului să se facă stăpân al naturii (DUDO art. 17 – dreptul de proprietate; și art. 23 - dreptul la muncă). Pe de altă parte, cea a legilor civile ce își au legitimitatea în poporul căruia i se aplică (art. 21-3 DUDO): suveranitatea individuală așa cum se exprimă în vot (care nu

este definit ca o funcție, ci ca un drept individual (DUDO art.21-1) este baza instituțiilor în care fiecare poate acționa ca un maestru (DUDO art. 21-1; art.21-2)).

În al treilea rând, Omul Drepturilor omului este o persoană. „Fiecare are dreptul la recunoașterea tuturor legăturilor personalității sale juridice”, proclamă Declarația Universală art.6, detaliind tema „liberei și deplinei dezvoltări a personalității (DUDO art. 22,26,29) [62], Drepturile omului sunt succesorale acestei concepții care vede în fiecare persoană un spirit unic, care se va dezvolta pe tot parcursul vieții și îi va supraviețui prin intermediul operelor sale (DUDO art.27-2: dreptul la o protecție a intereselor morale și materiale care decurg din orice operă științifică, literară sau artistică a cărui autor este). Astfel concepută, personalitatea nu este o mască care trebuie smulsă, ca în filosofile Greciei, ci o ființă ce se descoperă; ea este revelația spiritului fiecărui om în experiența încarnării sau personificării, materializării sale.

Declarația din 1948 a făcut ca personalitatea juridică să intre pe lista drepturilor omului, deoarece, sub „imperiul științei” însăși Occidentul credea că singura realitate a Omului era de natură biologică și că personalitatea juridică era, prin urmare, o simplă tehnică de care omul putea dispune după bunul lui plac. Dar, ororile nazismului și comunismului veneau să arate că această reducere a Omului la ființa sa biologică, ajungea să facă din societatea modernă, o lume Darwinistă supusă doar legii celui mai puternic. De aceea Declarația Universală a făcut din această personalitate obiectul unui drept universal și imprescriptibil. Această consacrare a personalității juridice a fost completată de recunoașterea noilor drepturi ale Omului, zise din „a doua generație”, care sunt cu atât mai mult corolarul demnității fizice și intelectuale a persoanei umane (DUDO art. 22,25 (securitate socială),art.23,24 (dreptul la muncă) art. 26 (educație) art. 27 (cultură)). Definirea acestor drepturi (la muncă, la protecție socială, la educație și la cultură) provine, bine înțeles, din experiența particulară a țărilor Occidentale [207, p.286].

Reflectând trăsături, care privesc esența, mijloacele de realizare, finalitatea întregului sistem al drepturilor, oferind fundamentele juridice ale tuturor drepturilor, obligând la conformitate cu normele sale și la modificări corespunzătoare, drepturile și libertățile omului semnifică drepturile ființei ,ne generice, înzestrate cu rațiune și conștiință, i se recunosc drepturile sale naturale, ca drepturi inalienabile și imprescriptibile; drepturile cetățenilor care au în vedere omul integrat într-un mediu social-politic, în postura sa de cetățean, străin, apatrid.

Între acestea se disting, drepturile fundamentale „Acele drepturi subiective aparținând cetățenilor, esențiale pentru viață, libertatea și demnitatea acestora, indispensabile pentru libera dezvoltare a personalității umane, drepturi stabilite prin Constituție și garantate prin Constituție și legi [154, p.199].

Impunându-se la început ca realității juridice, drepturile civile și politice - ce exprimau măsuri de protecție a indivizilor contra violenței și arbitrariului guvernanților - denumite azi

„drepturile din prima generație”., incluzând apoi drepturile sociale, economice și culturale - drepturile din a doua generație” (dreptul la, muncă, dreptul la educație, dreptul la protecție socială) și drepturile de solidaritate” (dreptul la pace, la dezvoltare, la mediul înconjurător sănătos) - drepturile din „a treia generație”, sfera drepturilor omului și cetățeanului ca valoare universală este în continuă extindere și reconsiderare.

Analizele și controversele prezentate în literatura de specialitate referitoare la unele drepturi ca dreptul la dezvoltare, la nivel de viață satisfăcător; la intimitate, dreptul popoarelor de a dispune de ele însele etc. relevă între altele: unitatea dintre individ și colectivitate; tendința de socializare a unor drepturi; necesitatea de a nu contrapune noile drepturi, drepturilor tradiționale; ideea promovării și protecției tuturor drepturilor care sunt interdependente și indivizibile, ierarhizările după criteriul importanței lor fiind riscante; corelația între drepturi și îndatoriri; caracterul deschis al „catalogului” drepturilor; necesitatea de a înlătura improvizația și amatorismul atunci când se propun noi drepturi etc.

Clasificarea drepturilor și libertăților omului (cetățeanului), care nu trebuie interpretată ca o ierarhie a drepturilor, ca o tentativă de explicare a structurii interioare a sistemului unitar al acestor drepturi cunoaște și ea criterii și variante diferite. Redăm în continuare *o clasificare după criteriul conținutului drepturilor*, conținut ce determină și finalitatea acestor drepturi:

- inviolabilitățile (dreptul la viață, dreptul la integritate fizică, dreptul la apărare, dreptul la libera circulație, dreptul la ocrotirea vieții intime, familiale și private, inviolabilitatea domiciliului);

- drepturile și libertățile social-economice și culturale (dreptul la învățătură, dreptul la ocrotirea sănătății, dreptul la muncă și la protecția socială a muncii, dreptul la grevă, dreptul la proprietate, dreptul la moștenire, dreptul la nivel de trai decent, dreptul la căsătorie, dreptul copiilor și tinerilor la protecție și asistență, dreptul persoanelor handicapate la o protecție specială);

- drepturile exclusiv politice (dreptul la vot, dreptul de a alege și de a fi ales);

- drepturile și libertățile social-politice (libertatea conștiinței, libertatea de exprimare, dreptul la informație, libertatea întrunirilor, dreptul de asociere, secretul corespondenței);

- drepturile garanții (dreptul de petiționare, dreptul persoanei vătămate de către o autoritate publică.)

Drepturile omului, în toată diversitatea acestora, cu privire la care am prezentat doar câteva ilustrări, se află în centrul normativității juridice, al dreptului obiectiv, aspect cu privire la care Eugeniu Speranția scria „Fără drepturile subiective care intră în joc grație contingentelor vieții și grație finalităților omenești, dreptul obiectiv n-ar fi decât o sumă de enunțuri anodine, sterpe... Dreptul obiectiv are o rațiune de a fi: consacrarea și apărarea celui subiectiv. Cel

subiectiv are și el una: viața socială și (în ultimă analiză) viața spirituală. Dar el are și o unică sursă: Dreptul obiectiv) [197, p.369].

Ca realitate universală, drepturile și libertățile omului constituie o problemă crucială a relațiilor internaționale, o posibilă „nouă religie universală”, un autentic fenomen politic și internațional” [157, p.15]. Analizele efectuate de către specialiști privind corelația dintre reglementările interne și cele internaționale, privind drepturile fundamentale ale omului subliniază rolul promovării drepturilor omului la nivel internațional, forța morală a reglementărilor internaționale, rolul major al statelor și națiunilor în realizarea efectivă a acestor drepturi prin sistemul constituțional, legislativ al fiecărui stat, complementaritatea instrumentelor internaționale cu cele naționale. Primele nu se substituie sistemelor naționale, ci furnizează garanții internaționale suplimentare, instituie proceduri cu caracter limitat și derogator în cazul eșecului garanției naționale, dar devin prioritare în caz de conflict între normele interne și naționale în materia drepturilor omului [157, p.21]. În mod just s-a apreciat că „punerea în aplicare la nivel național trebuie privită întotdeauna drept alfa și omega în ceea ce privește protecția drepturilor omului (...). Aceasta înseamnă, pur și simplu, că drepturile formulate pe hârtie în documentele internaționale nu au nici o valoare dacă nu sunt în mod efectiv puse în aplicare de organele ce operează în modul concret al indivizilor respectivi și nu la o distanță mare de ei. Principala funcție a organelor internaționale în acest domeniu este de a contribui la interacțiunea necesară dintre obligațiile internaționale și punerea în aplicare la nivel național” [157, p.24].

În sistemul izvoarelor drepturilor omului la nivel internațional care au cunoscut o amplă dezvoltare după cel de-al doilea război mondial, pot fi distinse convenții internaționale - care au valoare obligatorie pentru statele care devin părți la ele – și alte instrumente internaționale (rezoluții etc.), ce cuprind declarații sau recomandări având o semnificație preponderent moral-politică.

În contextul unei viziuni complexe și coerente, evidențiem între altele, în concluzie că:

- drepturile omului derivă din demnitatea și valoarea inherentă a persoanei umane, subiectul însuși al drepturilor și libertăților fundamentale este persoana umană și în consecință, ea trebuie să fie principalul beneficiar și trebuie să participe activ la realizarea acestora;
- promovarea și încurajarea drepturilor omului și a libertăților fundamentale sunt indisolubil legate de respectarea principiului dreptului egalității și al dreptului popoarelor de a dispune de ele însele, de dreptul la pace, democrație, justiție, egalitate, stat de drept, pluralism, dezvoltare, condiții de trai mai bune și solidaritate;

- caracterul universal al acestor drepturi nu poate fi pus la îndoială. Drepturile și libertățile fundamentale sunt inerente tuturor ființelor umane; promovarea și protejarea lor reprezintă responsabilitatea Guvernelor;

- toate drepturile omului sunt universale, indivizibile, interdependente și intim legate între ele. Comunitatea internațională trebuie să trateze drepturile omului în mod global, de o manieră echitabilă și egală, de pe aceeași poziție și să le acorde aceeași importanță. Fără a uita semnificația particularităților naționale și regionale și diversitatea istorică, culturală și religioasă, este de datoria statelor, indiferent de sistemele lor politice, economice și culturale, să promoveze și să protejeze toate drepturile și toate libertățile fundamentale ale omului;

- democrația, dezvoltarea și respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului sunt interdependente și se susțin reciproc;

- guvernele, organismele Națiunilor Unite ca și alte organizații sunt rugate să acorde mări susținere resurselor alocate programelor care au ca scop realizarea următoarelor obiective: elaborarea de legi și consolidarea legislației naționale; crearea de instituții naționale și infrastructurale conexe care să susțină statul de drept și democrația; asistența electorală; cunoașterea aprofundată a drepturilor omului, formarea persoanei umane în acest spirit prin învățământ, educație, dezvoltarea participării populare și consolidarea societății civile.

- procesul de promovare și protejare a drepturilor omului trebuie organizat în conformitate cu scopurile și principiile Cartei Națiunilor Unite și ale dreptului internațional [237, p.5].

Concepțiile și ideile filosofilor și juriștilor de prestigiu din toate timpurile, exprimate în operele lor, și-au găsit mai târziu consacarea în numeroase documente naționale cu caracter constituțional, care au pus în evidență o concepție bine elaborată și structurată cu privire la drepturile și libertățile omului ca valoare universală [172]. Individul ca ființă umană, dispune de drepturi iminente, intrinseci acestei calități, deși are origini îndepărtate, mai ales în concepția creștină asupra omului. În filosofia politică și juridică acest concept s-a impus mult mai târziu, atunci când condițiile social-politice au îngăduit-o.

În ansamblu instituția drepturilor și libertăților omului, ca valoare juridică în opinia R. Miga-Beșteliu, poate fi abordată în trei aspecte de bază și anume:

- pe planul filosofiei politico-juridice, a cărei evoluție a condus la afirmarea individului ca persoană umană, îndreptățită să beneficieze sau să fie investită cu drepturi proprii opozabile în primul rând statului căruia îi aparține;

- pe plan juridic, în acest scop ideile privind drepturile omului fiind transpuse în instrumente juridice generatoare de drepturi și obligații, mai întâi pe plan național și mai apoi pe plan internațional;

- pe planul cooperării dintre state, la nivel internațional, care intervine mult mai târziu pentru drepturile obținute, prin intermediul unor instrumente juridice specifice sau chiar prin identificarea unor noi drepturi [148, p.44].

Pe măsura evoluției societății, în viața popoarelor au apărut probleme noi cu diverse aspecte, care au condus la importante corective, aduse concepțiilor privind drepturile și libertățile omului. Apariția teoriilor sociale au dus la legitimarea prerogativei statului, unicul subiect cu dreptul de a reglementa drepturile și libertățile omului și de a întreprinde măsurile necesare pentru asigurarea drepturilor acestora în baza prezumției, potrivit căreia statul acționează ca unicul și singurul exponent și reprezentant al întregii societăți, apărând interesele legitime ale acesteia. În literatura de specialitate se susține că astfel de teorii au devenit suportul unor concepții totalitare [42, p.124-129], chiar dacă la început ele exprimau bunele intenții, încercând să justifice dreptul statului de a prelua anumite aspecte privind drepturile omului și încercarea de a apăra prin mijloace adecvate interesele unor categorii sociale mai dezavantajate [42, p.130]. Au fost repuse în funcțiune principiile economice liberale și restabilirea sistemului drepturilor omului prin intermediul unor garanții reale acordate individului cu scopul de a asigura respectarea fermă a drepturilor sale fundamentale. Datorită încărcăturii filosofice a concepțiilor privind drepturile omului, acestea s-au reflectat în definirea trăsăturilor politice și juridice, influențând chiar și conceptul în sine. Merită a fi subliniat faptul că elaborarea conceptului de drepturi ale omului a constituit, în fond, o operațiune de sinteză, constând din generalizarea unor idei consacrate, în diferite țări, în documente juridice cu un bogat conținut moral și politic, elaborate de juriști de notorietate, care au lăsat în urma lor valoroase opere și studii, care au rezistat în timp [42, p.130].

Realizarea drepturilor și libertăților ca valori juridice incontestabile în cadrul societății impune colaborarea oamenilor ceea ce face inevitabile unele limitări și restrângeri, dictate, în primul rând, de necesitatea respectării drepturilor și libertăților altor persoane dar și pentru funcționarea normală a colectivităților umane, a societății și a statului în ansamblu [57, p.42].

Pornind de la faptul că drepturile și libertățile omului și cetățeanului nu sunt oferite de către stat (ele sunt doar recunoscute, garantate, respectate și apărute de către stat ca deja existente), acestea fiind inalienabile, este important de subliniat că omul nu poate fi privat de dreptul său, ci doar poate fi limitat sau restrâns în exercitarea lui. De aici, pot fi desprinse două categorii importante: *limitarea drepturilor și libertăților și restrângerea acestora* (categoriile acestea sunt confundate) [41, p. 342].

În sens general, libertatea este starea în care un om nu este supus coerciției prin voința arbitrară a lor, situația de fapt și scopul legitim urmărit, reprezintă un criteriu important pentru determinarea acestor limite, evitarea excesului de putere, dar și o garanție a drepturilor

consacrate constituțional. Potrivit reglementărilor interne limitele puterii statului care presupun și constrângere sunt stabilite nu numai prin lege, dar și de necesara adecvare a măsurilor dispuse la situația de fapt și la scopurile urmărite care exprimă interesul general sau binele comun.

În acest sens, autorul A. Regus precizează că, între o restrângere legitimă, deci constituțional justificată, și una proporțională-cu cauza care o motivează există o mare diferență [181, p.97].

Astfel, pot exista restrângeri ale exercițiului unor drepturi care deși sunt justificate de cauze expres menționate în Constituție sunt disproporționate față de acestea și pe cale de consecință devin neconstituționale [155, p. 542].

În același context, autorii I. Muraru și E. Tănăsescu consideră necesar a enunța și existența categoriei de *derogări* (în special la nivel comunitar), care exprimă îngrădiri mai ample ale drepturilor și libertăților fundamentale și se caracterizează prin restrângerea accentuată a exercitării drepturilor, dar și prin eliminarea unor garanții specifice [155, p.542].

Derogările sunt limite cu caracter permanent, care pot fi dispuse de către state în situații excepționale. Dispozițiile art. 15 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului stabilesc că statele pot lua măsuri derogatorii de la obligațiile impuse autorităților naționale privind garantarea drepturilor consacrate de Convenție în caz de război sau alt pericol public ce amenință viața națiunii. Măsurile derogatorii pot fi prevăzute în legislația statelor sau în cuprinsul clauzelor derogatorii. Pentru a nu fi arbitrar derogările trebuie să respecte anumite condiții: a) să fie aplicate numai în situații excepționale care reprezintă un pericol public ce amenință viața națiunii; b) să fie prevăzute de lege; c) să fie compatibile cu celelalte obligații pe care statele părți le-au potrivit dreptului internațional public; d) să fie adecvate situației de fapt, adică să fie strict justificate de exigențele situației [181, p.58].

Întru explicarea categoriei de restrângere a drepturilor omului, cercetătoarea I. D. Iagofarova [252, p. 35] invocă două sensuri ale acesteia:

- în primul rând, restrângerea reprezintă excluderea din totalitatea drepturilor și libertăților omului a unor drepturi. O asemenea excludere, adică micșorare cantitativă a drepturilor și libertăților ce-i aparțin deja omului și cetățeanului are loc în virtutea diferitor împrejurări obiective și subiective, care au cel mai adesea caracter politic. Asemenea situații au loc, de exemplu, în cazul stărilor excepționale;

- în al doilea rând, restrângerea reprezintă micșorarea volumului sau conținutului drepturilor și libertăților concrete prin stabilirea unor limite spațiale, temporale, unui anumit cerc de subiecți sau a anumitor variante de comportament.

Într-o altă opinie, restrângerea drepturilor poate avea loc prin interzicerea directă a folosirii unora dintre ele, cât și prin excluderea unor posibilități din conținutul dreptului concret, or prin stabilirea unei proceduri speciale de realizare a acestui drept [242, p. 171].

În acest context, prof. E. Aramă atrage atenția asupra distincției dintre „restrângere” și „diminuare”, subliniind că în limbajul juridic aceste categorii nu sunt sinonime, restrângerea drepturilor fiind permisă, iar diminuarea - nu. Diminuarea presupune micșorarea conținutului material, volumul de bunuri și garanții, reprezentându-se ca o limitare nelegală și nefundamentată a drepturilor - adică o limitare a volumului, acțiunii în timp, spațiu și asupra persoanelor, o suprimare a garanțiilor de protecție sau reducerea lor. Din această perspectivă, este important ca restrângerea să nu fie interpretată larg, pentru ca astfel să nu ducă la diminuarea drepturilor garantate de Constituție și legi. Restrângerea drepturilor unei persoane trebuie să fie astfel proporțională cu scopul asigurării drepturilor altora [6, p.157].

Sub acest aspect, A. Regus precizează că, însăși Constituția Republicii Moldova stabilește în art. 54 alin. (1) că „în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului”. Mai mult ca atât, în art. 142 alin. (2) este prevăzut că „nici o revizuire (a Constituției) nu poate fi făcută, dacă are ca rezultat suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale cetățenilor sau a garanțiilor acestora”. Respectiv, este destul de clar că pe lângă diminuare este interzisă și suprimarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, termen ce poate fi interpretat ca *înlăturare, interzicere, a face să nu mai existe*.

Prin urmare, consideră U. Chetruș, limita dintre „restrângerea” drepturilor și „suprimarea sau diminuarea” drepturilor este considerată a fi oarecum flexibilă, de aceea pentru a rămîne în prezența „restrângerii” se impune a fi necesar respectarea anumitor condiții și exigențe [41, p. 346], care de altfel sunt reglementate în același text constituțional.

În general, unii autori constată că restrângerea se referă la situațiile în care autoritățile statale au competența constituțională sau conferită în baza altor categorii de acte normative de a îngreuna exercitarea unor drepturi prin măsuri considerate necesare într-o societate democratică, aplicate în scopul realizării unui interes public sau pentru a ocroti drepturile și libertățile altora. Constituția folosește un procedeu simplu și eficient pentru reglementarea restrângerii exercițiului unor drepturi și libertăți prin dispozițiile unui singur articol ce permite restrângerea exercițiului unor drepturi și libertăți fundamentale. dar numai condiționat [156, p. 171].

În ceea ce privește restrângerea exercițiului unor drepturi în doctrină s-a făcut distincția între împrejurări comune de restrângere care formează obiectul de reglementare al art. 54 din Constituția României [45], iar pe de altă parte împrejurări speciale proprii unor drepturi și libertăți, împrejurările de restrângere au un caracter temporar pentru a nu aduce atingere

substanței dreptului și, totodată, măsurile de restrângere pentru a fi constituționale trebuie să respecte cumulativ condițiile prevăzute de art. 54; potrivit acestui articol, restrângerea exercițiului unor drepturi, se poate înlăptui numai prin lege. Termenul de „lege” a fost interpretat de doctrină ca făcând trimitere la sensul restrâns al termenului, anume actul reformativ emis de Parlament [156, p.164]. Dacă admitem această interpretare, menționează A. Regus, nu poate fi vorba de restrângere a exercițiului unor drepturi sau libertăți printr-un alt act tip de act normativ, nici printr-un alt act normativ de natură legislativă, cum ar fi spre exemplu ordonanțele de guvern [181, p.56].

Datorită prevederii exprese a motivelor de restrângere de către - art. 54, legiuitorul nu poate invoca un alt motiv de restrângere; cu toate acestea nici invocarea unui motiv din cele enumerate de Constituție nu este suficientă, existând o limită a invocării acestor cauze de restrângere. Această limită a motivelor rezultă din modul în care trebuie să fie înțeleasă libertatea individuală într-o democrație liberală. Lipsind în Constituția Republicii Moldova, condiția în cauză poate fi atestată în Constituția României [45] revizuită care conține o condiție suplimentară pentru ca ”restrângerea drepturilor omului să poată opera, și anume ca ea să fie necesară într-o societate democratică, valorificând astfel prevederile documentelor Internațional în materie. care includ o circumstanțiere de natură similară pentru marja de apredere lăsată la discreția statelor” [155, p. 538].

În acest sens, Convenția Europeană a Drepturilor Omului a stabilit un set de criterii care determină întinderea acestor „marje” pentru ca acțiunea statului în vederea restrângerii drepturilor omului să fie necesară într-o societate democratică:

a) adjectivul „necesar” nu e sinonim cu indispensabil și nici nu are flexibilitatea unei expresii ca „admisibil”, obișnuit, util sau „de dorit”;

b) statele contractante se bucură de o anumită marjă de apreciere care nu e nelimitată în privința impunerii de restricții, dar Curtea e cea care emite decizia finală asupra compatibilității acestora cu Convenția;

c) expresia „necesară într-o societate democratică” înseamnă că pentru a fi compatibilă cu Convenția, restricția trebuie să corespundă necesității sociale imperioase și să fie proporțională cu scopul urmărit.

De asemenea, conform opiniei A. Regus, trebuie menționată și o ultimă condiție de o egală importanță și anume că măsura de restrângere trebuie să fie proporțională cu situația care a determinat-o. Principiul proporționalității înțeles ca relație adecvată între măsurile prin care se limitează exercițiul drepturilor și libertăților statului sau a altor persoane, însă libertatea ca stare existențială a omului sau libertățile fundamentale constituționale nu pot fi nelimitate, absolute. Limitele libertății sunt determinate în primul rând de condiția socială a omului care presupune

atât necesitatea realizării interesului general, cât și respectarea drepturilor și libertăților altora. Trebuie să existe un raport rezonabil bazat pe principiul proporționalității între exercitarea diferitor libertăți de care se bucură fiecare om și, totodată, între libertățile individuale și interesul general al societății. La rândul său, societatea are dreptul de a interveni în sfera individuală doar atunci când acțiunile unei persoane lezează interesele legitime ale altor oameni [181, p.54].

Noțiunea de limită a drepturilor fundamentale este cunoscută încă din secolul al XIX-lea când Declarația Franceză a Drepturilor Omului și Cetățeanului s-a referit la limitele naturale ale exercitării drepturilor naturale. Concepția susținută de această declarație este valabilă până în prezent. Limitele drepturilor fundamentale au o justificare socială și sunt determinate de interacțiunea dintre membrii societății în exercitarea drepturilor fundamentale. Prin interpretarea art. 4 din Declarația Franceză a Drepturilor Omului și Cetățeanului se evidențiază că exercițiul drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât cele care asigură celorlalți membrii ai societății exercitarea acelorași drepturi. Cele două comandamente care stau la baza limitelor edictate de dreptul pozitiv sunt coexistența libertăților și protecției sociale, altfel spus exercitarea drepturilor și libertăților fundamentale nu trebuie să contravină ordinii existente la viața socială [181, p.54-55].

Găsirea soluțiilor care să armonizeze interesele individuale cu cele sociale în situația în care drepturile și libertățile s-ar putea limita, nu este tocmai justă pentru imperativele unei societăți democratice, deoarece trebuie să primeze realizarea echilibrului între cetățeni și autoritățile publice ca și între autorități și cetățeni. De aici, decurge desigur că limitele impuse drepturilor și libertăților fundamentale trebuie să fie adecvate unui scop legitim precis: protecția societății, a ordinii social economice și politice, a ordinii de drept sau pentru protecția drepturilor altora. În consecință, prin existența altor limite pentru exercitarea drepturilor fundamentale se justifică ideea de protecție constituțională a unor importante valori umane sau statale împotriva ingerințelor arbitrare sau abuzive ale autorității statale [181, p.55].

Unii cercetători fac distincție dintre limitele drepturilor și libertăților și limitarea acestora. Astfel, în viziunea lui D. Micu, *limita* este necesară pentru că oferă deschidere, pe când limitarea îngreunează și deci este un fenomen negativ, în acest sens, precizează că prevederea în lege a unor drepturi și libertăți nelimitate sau a căror exercitare este nelimitată produce consecințe negative care provin atât din necircumscrierea cadrului lor de exercitare, cât și din lipsa lor de conținut real. Absența limitelor prevăzute în lege care să permită diferențierea comportamentului legal de cel ilegal, al modului de exercitare a dreptului în conformitate cu legea sau în contradicție cu litera și spiritual ei, deschide calea arbitrariului, a interpretărilor care nu se bazează pe normele de drept pozitiv și conferă astfel sistemului juridic, trăsături improprii statului de drept. Altfel spus, drepturile și libertățile sunt reglementate de lege, dar exercitarea lor este împiedicată sau

restrînsă, întrucât lipsește caracterul efectiv, real. Comportamentul titularilor unor drepturi „nelimitate” prin lege este considerat legal sau ilegal pe baza unor criterii stabilite discreționar de către organele de aplicare a legii [147, p. 141].

Un alt autor G. Liiceanu sublinia, în acest context, că libertatea are sens numai în condițiile existenței limitei deoarece pentru a se manifesta ea trebuie să depindă de ceva, să se circumscrie unor coordonate: „libertatea umană se interpretează într-un mănunchi de limite care sunt condiția exercițiului ei” [132, p. 11; 133]. Limitarea, spre deosebire de caracterul necesar al limitei, îngreșează exercitarea drepturilor individuale deoarece le condiționează în mod excesiv aplicarea [147, p. 141].

Exceptând această diferențiere, prof. E. Aramă notează că libertatea unui subiect nu poate încălca libertatea altuia, fiecare poate face liber numai ceea ce pot face liber ceilalți, astfel încât în mod inevitabil apare problema limitării drepturilor. Limitarea se poate considera ca o modalitate civilizată de a reglementa libertatea persoanei în societate. În viziunea cercetătoarei, o trăsătură de bază a limitărilor este că ele micșorează volumul posibilităților, a libertăților, deci și a drepturilor, ceea ce se face cu ajutorul stabilirii obligațiunilor, pedepselor, interdicțiilor. Menirea limitărilor este îngustarea libertății și împiedicarea realizării intereselor antisociale ale persoanei [6, p. 152].

Prin urmare, menționează E. Rassolova, și noi susținem această opinie, limitarea drepturilor caracterizează situația omului în societate și stat, reflectă nivelul libertății individului oferită prin lege și asigurată în mod real, ca sens al statutului constituțional al persoanei. Din această perspectivă, limitarea drepturilor presupune limita stabilită de legiuitor, a realizării de către individ a drepturilor și libertăților sale, care se exprimă prin interdicții, ingerințe, obligații, răspunderi, existența cărora este determinată de necesitatea protejării valorilor sociale consacrate constituțional, iar menirea rezidă în asigurarea echilibrului necesar între interesele individului, societății și statului [250, p. 12].

În această viziune „limitarea” este înțeleasă ca fiind modificarea conținutului sau volumului de acțiune a normei juridice, când apare necesitatea de a coordona interesele divergente ale persoanei, societății și statului. Modificarea de obicei este în direcția micșorării volumului sau hotarelor dreptului cu menținerea conținutului. Respectiv, notează E. Aramă, sub acest aspect mai potrivit pentru această procedură se consideră a fi termenul „restrângere” pentru care este caracteristică cerința de a determina bazele specifice ale reglementării juridice a procesului de interacțiune a omului și statului în condiții deosebite [6, p. 152-153].

Din aceste considerente, unii cercetători deosebesc îngustarea volumului dreptului - „restrângerea” și modalitățile juridice de fixare a hotarelor libertății permise - interdicții, rezerve, excepții, care precizează conținutul dreptului, dar nu-l îngustează. În acest sens, L. I. Gluhareva

pledează contra confuziei dintre a stabili limitele de realizare a drepturilor - subiective și a restrânge volumul unui drept, deoarece o astfel de micșorare poate fi atât pozitivă (în interes general), cât și negativă - cu încălcarea dreptului persoanei [243, p. 285].

Cele expuse ne vorbesc despre faptul că drepturile și libertățile omului nu sunt absolute, ele pot avea un caracter relativ datorită faptului că sunt realizate într-o societate. Limitările, restrângerile și derogările sunt necesare pentru protecția drepturilor și libertăților altor persoane, pentru funcționarea normală a colectivităților umane.

Pentru a avea o șansă de a progresa, reflecția asupra „valorilor comune ale comunității”, care sunt după cum știm „Drepturile Omului”, în opinia lui A. Supiot, trebuie să înceapă prin a evita orice derivat al fundamentalismului. În opinia autorului, interpretarea fundamentalistă a diferitor drepturi ale omului poate avea trei fețe diferite:

- cea a *mesianismului*, dacă căutăm să impunem lumii întregi o interpretare literală (*ad literam*);
- cea a *comunitarismului*, dacă dimpotrivă facem din drepturile omului marca unei superiorități a Occidentului și negăm altor civilizații, în numele relativismului cultural, capacitatea de a le asimila;
- și, cea a *scientismului*, dacă interpretarea drepturilor omului este raportată la dogmele biologiei sau economiei, care ar fi adevăratele legi intangibile ale comportamentului uman [207, p.290].

Vom începe cu reflecția primei teorii enunțate: cu *mesianismul*.

Mesianismul, conform dicționarului explicativ al limbii române presupune credința într-un mântuitor divin al lumii (Mesia), care apare ca dogmă în religiile mozaică și creștină (dar, în forme diferite și în Budism, Hinduism etc.). Credința în venirea lui Mesia sau a unei epoci de înnoire totală, umană și cosmică, în același timp, un curent filosofic idealist, bazat pe idei mistico-religioase.

Referitor la drepturile omului mesianismul constă în a le trata ca un „Text” descoperit de „societățile dezvoltate” societăților „în curs de dezvoltare” și în a nu lăsa acestora din urmă altă alegere decât cea de a „umple întârzierea lor” și de a se converti la modernitatea drepturilor omului și economiei de piață reunite. Acesta este un fundamentalism deoarece prevalează o interpretare literală a drepturilor omului asupra oricăror altor interpretări teleologice, aplicate de drepturile naționale.

Interpretarea fundamentalistă a drepturilor omului constă în îndepărtarea principiului egalității de la orice fel de referință care ar fi externă și de a trata ființele umane ca pe ceea ce Codul Civil numește „bunuri de gen”, adică produse de masă, intercangabile și fără calități proprii și societatea umană ca sumă aritmetică de unități elementare, de particule contractante pe

care nimic nu trebuie să le distingă în afara sumei din contul bancar (prin opoziție la „bunurile individuale determinate”, „bunurile de gen” se definesc, conform Codului Civil doar prin specia lor și sunt, deci, substituite unele cu altele).

Astfel, interpretările Drepturilor Omului sunt convocate pentru a face din statutul persoanei o pagină albă pe care fiecare ar trebui să o poată completa din ziua nașterii sale. Lăsând la o parte chestiunea socială, numeroși intelectuali, astăzi urmați de anumiți politicieni de toate orientările, s-au specializat în această luptă împotriva „ultimelor tabu-uri” și militează pentru o societate în care diferențele dintre sexe să fie abolite, în care maternitatea ar fi „suprimată”, în care filiația ar fi înlocuită de contract, în care copiii liberați de „statutul specific” de „minoritate” oprimată și în care nebunia ar fi recunoscută ca un drept inalienabil al omului [207, p.292]. Este vorba într-adevăr de un fundamentalism mesianic, care pretinde să extindă tuturor țărilor această interpretare radicală a drepturilor omului, pe de o parte țărilor occidentale, și apoi țărilor în „curs de dezvoltare”.

Comunitarismul constă în sens opus, în a considera că drepturile omului sunt decalog relevant Occidentului și doar lui și ca libertatea, egalitatea sau democrația nu pot avea sens în alte civilizații. Postulând imposibilitatea de comunicare a corpului dogmatic, el dă valoare normativă relativismului cultural. Este un fundamentalism identitar, întru-cât el închide, astfel oamenii într-un factor (destin irevocabil) al originilor lor etnice sau religioase. Ar exista, pe de o parte, oameni liberi cu drepturile omului, aceea al căror destin este de a deveni conducătorii propriei lor vieți, și, pe de altă parte, antroipoizii marcați de la naștere prin apartenența lor comunitară (această utilizare a termenului de antropoid îi aparține autorului O. Nishitant, pentru a descrie punctul de vedere a omului occidental asupra celorlalți [163, p.15].

Fie că este de utilizare internă sau internațională relativismul nu orientează în mod obișnuit ajustarea toleranței Universului, ci se bazează întotdeauna pe convingerea că, dacă toate culturile se pun în valoare, cea care garantează această echivalență, are în mod necesar, o valoare mai mare decât celelalte.

Scientismul, un alt curent radical în interpretarea drepturilor omului. În numele științei au fost contestate în mod violent multe din drepturile omului, ca de pildă, cele sociale și economice, pentru a pune în discuție fundamentarea lor sau pentru a impiedica aplicarea lor. Astfel, au fost promovate cu succes argumente „științifice” pentru a exclude drepturile sociale din sfera juridicului [106, p.23]. Primul argument, este că ele au ca obiect distribuirea bogățiilor, în timp ce domeniul dreptului ar putea fi prin natura lui cantonat „la reguli de conduită”. Al doilea argument, este că drepturile sociale au structura unei creanțe asupra colectivității și nu a unei garanții individuale. Doar „drepturile de....” Ar fi veritabile drepturi, în timp ce „drepturile

la....” Nu ar putea fi decât petiții de principiu, suspendate de existența unei organizații susceptibile de a le onora.

Aceste critici sunt lipsite de fundament, consideră A. Supiot, și drepturile economice și sociale sunt drepturi întregi, atât din punct de vedere al conținutului lor, cât și din punct de vedere al structurii lor. Fiind vorba de conținutul lor „omul” primelor declarații de drepturi, de exemplu, ceea din 1789, era o pură ființă rațională a cărei existență fizică nu era luată în considerație decât din punctul de vedere al pedepselor. Or, istoria a demonstrat că aceste drepturi civile și politice erau lipsite de sens și amenințate cu dispariția acolo unde masele umane trăiau în mizerie și frică. Pentru a suscita apărarea libertății sau dreptului de proprietate, trebuie, în primul rând, să avem asigurat un minimum de securitate fizică și economică și să nu fim prada agresiunilor, foamei, frigului sau bolilor. Nu poate exista libertate acolo unde domnește insecuritatea fizică sau economică [207, p.298].

Știința economică nu este singură invocată în acest sens, ci și sociologia, psihologia sau biologia au fost cele care au desfășurat în ultimii ani imense campanii în presă în favoarea homopaternității, care se referă la dreptul unui cuplu homosexual de a fi recunoscut din punct de vedere juridic ca un cuplu parental.

Subsumând cele expuse anterior ajungem la ideea că, Drepturile Omului ca valori juridice umane sunt resursă comună a umanității, deschisă tuturor civilizațiilor. Orice interpretare fundamentalistă plasează țările „în curs de dezvoltare” în fața unei alternative: fie se transformă, renunțând la ceea ce sunt; fie rămân cum sunt, renunțând la transformare.

În acest context se pune întrebarea articulării principiilor economiei de piață cu valorile inerente diferitor civilizații din lume. Globalizarea nu ar fi viabilă decât dacă este gândită nu ca un proces de uniformizare a popoarelor, culturilor și valorilor, ci ca un proces de unificare, care se hrănește din diversitatea lor în loc să o folosească pentru a le face să dispară. Hermeneutica drepturilor omului este, astfel, partea integrantă a problemelor ridicate de liberalizarea schimburilor economice, ridicate de această liberalizare pe care acest proces de interpretare a drepturilor omului ca valori juridice universale, poate și trebuie să înceapă. Este una dintre învățăturile, într-adevăr, ale istoriei faptul că nu este suficientă proclamarea egalității pentru ca ea să existe. Această cale a unui drept a cărui interpretare este în mod real deschisă tuturor, este cea care trebuie încurajată, întrucât ea este singura de natură să permită ca, infinita sa diversitate, umanitatea să ajungă să se înțeleagă asupra unor valori care o unesc și aceste valori sunt drepturile omului.

3.3. Finalitatea antropologică a dreptului ca valoare socială

A face din fiecare din noi un "*homo juridicus*", un dat antropologic, reprezintă maniera specialiștilor în domeniul antropologiei juridice de a lega dimensiunile biologice cu cele de simbolică a dreptului, specifice ființei umane. Dreptul reunește infinitudinea universului nostru mintal cu finitudinea experienței noastre fizice și tocmai prin aceasta el îndeplinește în noi o funcție antropologică de instituire a rațiunii [206, p. 234].

Autorii din acest domeniu pleacă de la o premisă nouă asupra dreptului: funcțiile și valorile sale fundamentale au structurat societățile, iar această relație fondată trebuie regândită în noii termeni ai globalizării. Ca urmare, își propun să răspundă argumentat, folosind o logică ce-și are fundamentele în câmpul științelor sociale, la întrebările privind modul în care totuși dreptul se schimbă, iar această schimbare nu are o anumită coerență, propune soluții viabile și comune: drepturile omului trebuie să fie fundament și sursa interpretativă, culturile trebuie să fie continuu comparate și ca atare antropologia diplomatică trebuie să fie preeminentă, iar principiul solidarității trebuie să fie reevaluat în lumina noilor schimbări mondiale.

În opinia savantului francez A. Supiot aspirația la drept nu este doar o rămășiță a unei gândiri preștiințifice, dar reprezintă de bine sau de rău, un dat antropologic fundamental. În limbajul curent se vorbește spre „lege” și „contract” pentru a deosebi între cele două legături de drept, care ne încadrează și care ne unesc laolaltă: în categoria de lege se află testele și termenii, care se impun tuturor, independent de voința noastră, iar în categoria contractului cele care decurg dintr-un liber acord cu celălalt. Fiecare persoană se regăsește, în primul rând, ținută de starea civilă pe care legea o atribuie înainte de a fi legată prin angajamentele pe care le contractează. Noțiunile noastre de drept și de contract sunt, astfel, legate între ele și derivă ambele din credința într-un legiuitor bun, garant în același timp a textului din lege [206, p.18].

Una din învățăturile pe care autorul englez Hannah Arendt le-a desprins din experiența totalitarismului, în general, este că: primul pas esențial pe drumul care conduce la dominația totală constă în „uciderea”, în „Om”, „*a persoanei în sens juridic*” [105, p.185]. Negarea funcției antropologice a dreptului în numele unui pretins realism biologic, cum a fost în Germania nazistă, sau politic, economic, cum a fost în Uniunea Sovietică, este un punct comun al tuturor demersurilor totalitare. Această lecție pare că a fost uitată astăzi de unii juriști, care susțin că persoana în sens juridic este o ficțiune fără legătură cu ființa umană concretă. Ficțiune, persoana în sens juridic este fără îndoială, dar, în universul simbolic al textelor juridice, care este specific omului pentru propriul comportament, totul este o ficțiune, o reprezentare.

Personalitatea juridica, menționează A. Supiot, nu este cu siguranță un fapt natural, este o anumită reprezentare a omului, reprezentare prin care aspiră la unitatea fizicului și a spiritului și care îi interzice să se limiteze la ființa sa biologică sau la entitatea sa spirituală. De aceea

omenirea a resimțit nevoia, când oroarea nazistă a luat sfârșit, de a recunoaște personalitatea juridică fiecărui om, pretutindeni, în acte normative internaționale. Primul din aceste acte a fost „Declarația Universală a Drepturilor Omului” adoptată în 1948 [62]. Este, de fapt, eludarea acestei prevederi, către cei care urmăresc astăzi să discrediteze subiectul de drept, pentru a putea reprezenta ființa umană ca pe o simplă unitate de cont și a o trata ca pe un animal sau ceea ce conduce la un rezultat similar, a o trata ca pe o pură himeră. Despre diferite fețe juridice a ființei umane ne scrie, pe bună dreptate, și autorul B. Edelman [81, p.54].

În timp ce organismul biologic găsește în sine propria normă, propriile reguli, trebuie căutat cum această normă, reguli își găsesc locul în exteriorul societății umane, ca să ne asigure un loc în ea. Este conform lui Georges Canguilhem ”una dintre problemele esențiale ale experienței umane și una din problemele fundamentale pe care și le pune gândirea” [36, p.108].

Aceasta înseamnă că sensul vieții nu izvorăște numai din „norma” sau „regulile” organelor noastre, ci provine fără îndoială dintr-o *Coordonată din exterior* pe care noi o numim „*coordonată de drept*”. Refuzul de a înțelege acest sens, identificarea rațiunii cu explicația biologică sau a Dreptului cu regularizarea biologică nu poate, după cum se exprimă Giambattista Vico, decât să deschidă larg supapele nebuniei și ale crimei [95, p. 348]. Căci, odată deveniți orbi în fața problemei dominației rațiunii, ajungem să considerăm societatea ca pe un amalgam de particule elementare incitate de calculul utilităților individuale sau de compoziția lor fizico-chimică. Toate ființele umane sunt, deci, obligate să se comporte ca niște entități autosuficiente, pentru că astfel nici una dintre ele să nu poată trece drept alta. În absența unei reguli comune, care să garanteze fiecăruia un sens și un loc, fiecare este cuprins în capcana autoregulii și nu are de ales decât între solitudine și violență. Omul devine, astfel, „lup” pentru „Om” și se regăsește pradă acea „maladia civilă” a popoarelor în descompunere [96, p.356].

Dacă știința și tehnica, de altfel ca și economia de piață, sunt din punct de vedere istoric fructele civilizației occidentale și rămân strâns legate de ea, acest lucru se datorează credințelor pe care această civilizație s-a fondat. Puterea materială a Occidentului datorează multe creștinismului, care i-a cimentat identitatea.

Înclinăm să credem că aceasta aparține trecutului și că societățile Occidentale s-au desprins de religie. „*Dezvrăjirea lumii*” și „*ieșirea din religios*” au devenit clișee, promovate de științele sociale și mulți văd în atașamentul altor popoare la temeiurile religioase ale societății lor un arhaism pe punctul de a dispărea. Lucrurile ar arăta diferit, dacă ne amintim că sensul cuvântului „*religie*” s-a inversat odată cu secularizarea societăților occidentale. Există, deci religie ... și religie. Cândva fundament dogmatic al societății, religia este astăzi o chestiune de libertate individuală, dintr-o chestiune publică ea a devenit o problemă privată și iată de ce a vorbi despre religie astăzi este o sursă inepuizabilă de neînțelegeri. În Evul Mediu, religia nu era

o afacere privată în Europa, deci nu exista religie în sensul pe care îl conferim astăzi acestui cuvânt [191, p.15]. Religia medievală fundamenta, în același timp, situația juridică a Principelui și pe cea a supușilor săi. Dreptul negustorilor, *lex mercatoria*, care a fost elaborat în acea perioadă, a fost conceput de simpli creștini uniți de o credință comună. *Trustul* - care avea să devină un instrument formidabil al capitalismului - a fost creat pentru nevoile călugărilor franciscani, donatori ai bunurilor a căror proprietate nu voiau să o accepte [207, p.199]. Ideea unui Stat, care dăinuie veșnic își are originea în ideea corpului mistic, odată cu teoria celor două corpuri ale regelui [124, p.77].

Occidentul modern a secularizat aceste noțiuni și a făcut din stat garantul ultim al identității persoanelor. Dar distincția a rămas, în opinia autorului A. Supiot, între ceea ce în linii mari putem denumi domeniul credinței și cel al calculului. Domeniul credinței este cel al calitativului, al nedemonstrabilului, a reprezentat esențialmente obiectul legii și al deliberării publice. Domeniul calculului, al cantitativului, a făcut obiectul contractului și al negocierii [206, p.19].

Creștinismul și-a pierdut astăzi, în anumite state occidentale, orice loc constituțional, dar acest fapt nu înseamnă nicidecum că aceste state sunt lipsite de fundamente de credință. Statele, ca și oamenii, continuă să fie conduși de convingeri nedemonstrabile, de credințe adevărate, care nu provin dintr-o alegere liberă, căci ele fac parte din identitatea lor.

În însăși inima raționalizării prin calcul, ce ne marchează epoca în ziua de astăzi, persistă și valorile instituite și garantate de drept. Așa cum libertatea cuvântului și posibilitatea de a comunica nu ar fi posibile fără dogmaticitatea limbii tot așa oamenii nu ar putea să trăiască liber și în bună înțelegere fără valori, fără dogmaticitatea dreptului.

Ceia ce a conferit originalitate deosebită dreptului, opinează A. Supiot, au fost nu valorile pe care Occidentul le-a dezvoltat, ci resursele de interpretare pe care le cultiva. Ca niciun alt sistem normativ, dreptul îndeplinește un rol de interdicție: este un cuvânt care se impune tuturor și se interpune între fiecare om și reprezentarea sa asupra lumii. Pretutindeni, această funcție antropologică a fost apanajul religiilor, care conferind un sens comun vieții umane, au stopat riscul de a ne vedea pierzându-ne în delirul individual la care ne expune accesul la limbaj. Particularitatea dreptului de la apariția sa în antichitate, este de a se fi detașat progresiv de această origine religioasă și de a fi realizat ceea ce L. Gernet, a numit-o „*laicizare a cuvântului*” [93, p.110]. Dreptul a devenit, astfel, o tehnică a interdicției. Este o tehnică pentru că sensul său nu rămâne închis în litera unui Text sacru și imuabil, ci cuprinde, ca sensul oricărui alt obiect tehnic, finalități care îi sunt conferite din exterior de către om, finalități umane dar nu divine, însă, este o tehnică a interdicției care introduce, în raporturile fiecărui om cu celălalt și cu lumea, un sens comun, care îl depășește și îl obligă, făcând din el o simplă verigă în lanțul uman.

Dreptul poate, deci deservi scopuri diverse și schimbătoare, la fel de bine în istoria sistemelor politice ca în cea a științelor și tehnicii, dar el le deservește subordonând puterea și tehnica unei rațiuni umane. Este așadar fals să-l reducem, menționează A. Supiot, după cum avem tendința astăzi, la o „tehnică pură”, goală de semnificații dar și să-l raportăm, cum o făceam în trecut la regulile consacrate ca imuabile ale unui presupus drept natural. Căci, în ambele cazuri nu scapă esențialul, care este capacitatea dreptului de a raporta la rațiune, formele cele mai diverse de exercițiu ale puterii politice sau ale forței tehnice [207, p.34].

Tocmai această capacitate merită astăzi să fie reamintită și apărută, ne spune A. Supiot. Ar fi o nebunie să vrem să facem din drept instrumentul propagandei valorilor noastre. Dar este rezonabil să sperăm că resursele interpretării proprii tehnicii juridice, ne înlătură suferințele introvertirii, forțându-ne să privim justiția prin ochii celuilalt. Nefundamentându-se pe un crez veșnic, închistat în litera unui text sau în certitudinile unei științe fetișizate, resursele dogmatice ale dreptului nu pot da naștere decât unui echilibru fragil amenințat perpetuu de tentația fundamentalismului. Nihilismul juridic și fanatismul religios nu sunt decât cele două fațete ale aceleiași tentații, care se hrănește astăzi una pe cealaltă, lăsând nesatisfăcută creanța de sens a generațiilor ce vin din urmă și deschizând astfel supapele violenței. Dreptul nu este expresia unui adevăr relevat de Dumnezeu sau descoperiri de știință; nu este mai mult decât un simplu instrument, care ar putea fi apreciat după nivelul eficacității. La fel, ca instrumentele de măsură din *Melancholia* lui Dürer, el servește la a ne apropia, fără a o putea atinge odată, de o reprezentare corectă a lumii [207, p.34].

Ca orice altă formă de organizare umană, societatea noastră se sprijină pe o anumită concepție a omului care conferă sens vieții umane. Dintr-un punct de vedere juridic, noi îl considerăm a fi un subiect, înzestrat cu rațiune și titular al unor drepturi inalienabile și pe deplin consacrate. Nimic nu e mai dificil ca procesul de descoperire a ceea ce ne fundamentează. *Care sunt fundamentele juridice ale persoanei? În primul rând, individul unic și identic.* A fost nevoie de un lung parcurs istoric de la Dreptul Roman, până la modernele declarații ale dreptului, pentru impunerea concepției asupra Omului ca ființă universală, născută liberă și înzestrată cu rațiune, respectiv egală tuturor celorlalți oameni [62].

Ca individ, fiecare om este unic, dar în același timp asemănător tuturor celorlalți; *ca subiect* el este suveran, dar și tributar legii comune; *ca persoană*, el este nu doar spirit, ci și materie. Acest ansamblu antropologic a supraviețuit secularizării instituțiilor occidentale, iar cele trei atribute ale umanității se regăsesc în deplina lor ambivalență în Declarația Drepturilor Omului.

Creat după imaginea unui Dumnezeu unic, în primul rând, fiecare individ este și el o ființă unică, diferită de toate celelalte. Această singularitate radicală a individului nu provine din

factori obiectivi, care i s-ar impune încă de la naștere, ci se exprimă prin exercițiul propriei libertăți. Născându-se liber și egal tuturor celorlalți oameni, competiția cu toți ceilalți este locul în care se revelează sieși și celorlalți. Resort esențial al economiei de piață, această concepție a alegerii s-a impus odată cu protestantismul [216, p.73].

Competiția între indivizi ca principiu ridicat la rangul de principiu de organizare a vieții private (libertatea matrimonială și libertatea obiceului) a vieții politice (alegerea liberă a conducătorilor) și administrative (candidatura liberă la concursul de ocupare liberă de funcții publice) și a vieții economice (libera concurență) devine însuși resortul vieții în societate, în loc să fie cantonat pe margine ca un lucru putrefact și periculos [214, p.56].

Invenția personalității morale (persoanei juridice) a permis ca această concepție individualistă să absoarbă orice formă de comunitate sau de societate umană. Odată cu personalitatea morală, orice formă de asociere a indivizilor fondată pe împărțirea lucrurilor, sau pe comunitatea ideilor, poate fi instituită, la rândul său, în individ [189, p.15]. "*Homo juridicus*" ajunge astfel să considere pluralul ca un singular, pe "noi" ca pe un "eu" susceptibil de a porni pe un picior de egalitate cu toți ceilalți indivizi. Cheia de boltă a acestei ordini umane exclusive populată de indivizi, este un individ suprem, căruia îi postulăm, din nou conform modelului "*imago Dei*" unitatea și individualitatea. Republica franceză, unică și indivizibilă a reprezentat una din primele imagini ale acestui stat, rupt de orice referință religioasă și care, spre deosebire de corporații, nu este un instrument aflat în slujba membrilor săi, ci un stat nemuritor, care transcende interesele lor individuale [207, p.56].

În al doilea rând, un alt fundament juridic al persoanei este subiectul, suveran supus. Dominația a legilor se exprimă, de asemenea, prin modul de a percepe relațiile între oameni, dar și relația lor cu lucrurile. Relațiile între oameni sunt supuse acestui avatar pur uman al Legii, care este Dreptul. Prin intermediul dreptului, omul devine artizanul propriilor legi, fie că este vorba de *legea comună*, fondată în regimul democratic pe suveranitatea poporului sau de *legea contractuală*, fondată în regimul liberal pe suveranitatea individului. *Subiect suveran*, el are puterea de a se angaja prin cuvintele sale, de care va trebui să răspundă. Sursa responsabilității sale se fundamentează deci în principiu pe liberul său arbitru, în armonie față de actele sale, iar nu în aval față de consecințele lor, cum este cazul, de exemplu, în cultura japoneză [171, p.59].

Subiectul de drept este în mod sigur un *subiect suveran*, adică o ființă, care se naște „liberă și înzestrată cu rațiune”, care poate, deci, să se conducă singură și să-și „subjuge” lumea lucrurilor, dar el nu accede la această libertate decât în măsura în care rămâne un subiect în sensul etimologic și primar al cuvântului, adică o ființă supusă respectării legilor, fie că este vorba de legile Cetății sau de legile științei. A promova acest subiect ambivalent reprezintă

modul nostru de a întemeia omul, de a face un subiect de drept care trage din heteromania legii mijloacele autonomiei sale [130, p.87].

În al treilea rând, *persoana* și *personalitate juridică*. Privirea noastră împarte lumea în două ansambluri distincte: într-o parte se află lucrurile, iar în cealaltă parte persoanele. Această ”*summa divisio*” este veche și profund înrădăcinată în cultura noastră juridică. Sistematizată la început în Codul lui Iustinian, o regăsim în planul Codului Civil. Dar, în timp ce în dreptul roman distincția între lucruri și persoane rămânea relativă, ea a obținut apoi o valoare normativă: a devenit un sacrilegiu să tratezi lucrurile precum persoanele. Această separație a obținut astfel o valoare dogmatică cea ce înseamnă că are forța unui adevăr care luminează întreaga noastră viziune asupra lumii [207, p.62].

La originile de personalitate umană se află *persona*, măștile mortuare ale strămoșilor. Dispunea de personalitate în Roma Antică acela, care era depozitarul acestor *imagines* și al numelor strămoșilor: *pater familias* [142, p.333]. În Dreptul roman nu toate ființele umane aveau deplina personalitate: unele puteau fi considerate din punct de vedere juridic lucruri (sclavii tratați ca lucruri), nu exista, deci, un asemenea concept generic „persoana”, ci doar grade ale personalității, mergând de la sclav la *pater familias*, trecând prin categoria dezrobiți lor, a fiilor și femeilor libere, a peregrinilor etc. Abia odată cu creștinismul personalitatea a devenit un atribut recunoscut fiecărei ființe umane.

Astfel, *personalitatea*, spre deosebire de *persoană* este un concept generic ce permite reunirea corpului și-a spiritului. Ea transcende natura muritoare a fiecărui om pentru al face să participe la veșnicia spiritului uman. Astăzi, personalitatea juridică, recunoscută pretutindeni tuturor ființelor umane prin Declarația Universală a Drepturilor Omului (art. 6) este precum o filă albă pe care el este îndatorat să pună amprenta spiritului său. Orizontul omului din Declarație este cel al „dezvoltării libere și absolute a personalității sale”, cea ce justifică atribuirea anumitor drepturi fără de care-această dezvoltare ar fi împeticată (art. 22, 26, 29). Personalitatea juridică, nu este așa dar, decât un mijloc pe care legea îl garantează fiecăruia cu scopul ca acesta să-și poată defini personalitatea proprie, cea care îl individualizează în ochii contemporanilor și ai generațiilor următoare. Reamintind etimologia cuvântului *persona*, care a desemnat la început în greacă măștile actorilor, H. Zimmer observa, astfel, că „această concepție occidentală născută în sânul grecilor însuși, apoi dezvoltată în filosofia creștină, a anulat distincția pe care o desemna termenul între mască și actorul căreia îi ascunde fața. Au devenit identice una cu cealaltă. Când jocul se termină, persoana nu va putea fi dezvăluită; ea vi se lipește de piele dea lungul morții și în viața de apoi. Actorul occidental, care s-a identificat în mod absolut cu personalitatea pe care a jucat-o în timpul în care se afla pe scena lumii este incapabil de a se debarasa de ea atunci când

vine momentul despărțirii; el o conservă, deci, la nesfârșit, chiar pentru eternitate - după ce spectacolul s-a terminat” [238, p.58].

Personalitatea, la rândul său, nu este un dat biologic, precum genomul sau grupa de sânge, ci este o construcție dogmatică ce, lăsată la dispoziția persoanelor, ar fi amenințată de prăbușire. Principiul indisponibilității stării civile exprimă această interdicție și postulează existența unui terț, garant al identității [207, p.70].

Deci, putem concluziona că *individul, subiectul suveran, persoana* sunt cei *trei piloni ai construcției ființei umane*. Acest ansamblu antropologic nu poate fi fundamentat pe știință, căci însăși știința rezultă din acestea atunci când postulează că omul este un subiect cunoscător capabil de a se observa pe sine ca obiect al cunoașterii. Încrederea noastră în această concepție a omului, conform opiniei lui A. Supiot, nu reprezintă o afacere privată, după cum a devenit astăzi credința religioasă, ce o convingere împărtășită de toți. Ea presupune existența unui *terț* garant al identificării care simbolizează și garantează „*adevăruri evidente*”, conferindu-le o valoare normativă.

Într-o ordine juridică etatizată în mod radical, *statul* este cel care ocupă acest loc de *Terț*. *Unic*, el nu este egalul oamenilor, *suveran*, el nu este supus nici unei altei persoane decât sieși; și *Spirit Public* el nu dispăre niciodată, căci dimensiunea sa fizică este poporul, care se reînnoiește neîntrerupt. Entitate superioară, titulară a prerogativelor exorbitante din Dreptul Comun, *statul* este garantul ultim al personalității juridice, a ființelor reale sau fictive, care îi sunt atribuite. Fără această cheie de boltă, mecanismul nostru antropologic, menționează A. Supiot, s-ar prăbuși [207, p.70].

Pentru ca un grup oarecare de indivizi să formeze un tot, trebuie ca fiecare dintre acești indivizi să se raporteze la un același principiu de organizare, la o lege comună, care transcende existența fiecăruia dintre ei. În ansamblul antropologic a lui *imago Dei*, fiecare individ este, astfel, încredințat unui *individ suprem*, care este garantul identității sale. Fiecare ființă sexuală este atribuită unui aceluiași gen - *genul uman* - care înglobează cele două sexe pe baza căruia a fost construită ideea unui drept al genurilor, comun întregii umanități. În mod asemănător, fiecare organ, fiecare celulă sau fiecare genă este astfel încredințată de biologia unui tot care se transcende: *corpul uman*. Un tot este de neimaginat dacă respingem conceptele de referință, ierarhie și de lege comună, dacă refuzăm să admitem că potrivit cuvintelor lui R. Sheldrake „există o formă de dominație, a formei asupra materiei, o formă de putere a totului asupra părților” [193, p.88].

Lipsit de încredere într-un terț, garant al identității, astăzi, în opinia lui A. Supiot, pe care noi îl susținem, ansamblul antropologic riscă să se surpe și discursuri delirante înfloresc pe rămășițele sale. Lipsite de soclul lor Intituțional, de ancorarea într-o lege comună, care se

impune tuturor și nu depinde de bunul plac al nimănui, principiile de egalitate și libertate pot în fapt să justifice abolirea oricărei diferențe și a oricărei limite, adică să facă obiectul unor interpretări nebunești. Revindicările la modă în țările occidentale oferă numeroase mărturii despre aceasta, ca de exemplu, ce-a a „*abolirii diferenței între sexe*”, ce a „*dezinstituționalizării maternității*” și altele. În aceste condiții se cere a menține puternice „*sforile*” Dreptului, fața de care nici Omul, nici societatea nu ar putea sta în picioare [207, p. 71].

Omul este un animal metafizic. Ființă biologică, el există în lume, în primul rând, prin intermediul organelor de simț. Totuși, viața sa se desfășoară nu doar în universul lucrurilor, ci și într-un univers al semnelor. Acest univers se întinde, dincolo de limbaj, la tot ceea ce materializează o idee și reproduce astfel la nivelul spiritului tot ce este fizic absent.

Omul nu se naște rațional, el devine rațional ajungând la un spirit comun cu alți oameni. Fiecare societate umană este, astfel, în felul ei un educator al rațiunii. Structura a ceea ce numim „societate” este compusă din legături de drept și valori. Anterior am vorbit despre *două tipuri de drept*, care ne încadrează și ne unesc laolaltă, *legea și contractul*.

Universul *legilor* este infinit mai mare decât cel al dreptului. Dreptul este maniera în care dispune normele care se impun oamenilor. El este instrumentul lui *jus*, care desemna formulele prin care se exprima justiția, dar, fundamentat pe ideea de direcție (*directum*) el adaugă ideii de justiție pe cea a liniei de conduită, deja prezentă în regulă (*riglă*) sau în norma latină. Riglă, linii și unghiuri drepte: odată cu dreptul justiția devine o problemă de reprezentare geometrică, decât de cazuistică; ea derivă mai degrabă dintr-o măsurătoare decât dintr-o conciliere, deși este vorba întotdeauna în definitiv, conform celebrei formulări din Digeste *de a atribui fiecăruia ceea ce i se cuvine*. Iată, de altfel, de ce cuvântul „Drept” în sensul său obiectiv de arhitectură normativă nu are un echivalent exact în țările de *common law*. Aici traducem Drept prin *Law*, dar sursa primară a Dreptului, în Marea Britanie sau în SUA se regăsește în precedentul judiciar și nu în coduri, mai degrabă în cazurile tranșate de judecător decât în căile indicate de stat. Și mai ales, precum ideea de lege în spațiul continental, ideea de *Law* cuprinde și regulile asupra cărora și oamenii nu au nici un control: *Legea lui Moise*, *Legile lui Kepler* sau *ale lui Newton*, cele ale termodinamicii sau ale gravitației universale. *Lex*, al cărui sens primordial a fost cel religios, exprimă încă un imperativ, o putere care se impune oamenilor. Dar ea poate fi, de asemenea înțeleasă mai degrabă ca o putere fizică sau metafizică decât o putere umană. În timp ce ideea de Drept este proprie gândirii juridice, permițându-i juriștilor să se închidă în propriul sistem de norme, cea de *Lege* este și problema religiei și a științei, permițându-ne, deci, să percepem diferitele registre normative, care structurează gândirea occidentală, căci această manieră de a gândi în termenul Legii nu vine de la sine și nu are nimic universal în ea. Percepția ne permite să vedem cu alți ochi ceea ce numim, în opinia lui W. Elias, dinamica Occidentului [84, p.324].

Pentru a înțelege mai bine termenul de *Lege* putem pleca de la celebra definiție pe care Ch. Montesquieu o dă la începutul operei „*L'expriit de lois*”: Legile, în înțelesul cel mai larg, sunt raporturi necesare ce derivă din natura lucrurilor, iar în acest sens toate ființele au legile lor” [152, p.232]. Și pentru a continua: divinitatea are legile sale; lumea materială și animală are propriile legi, omul are legile lui. Aceste trei tipuri de legi au în comun ideea de „raport necesar”. Astfel spus legea indică aici principiul de causalitate ca principiu universal în care se regăsește *transcendența* (Dumnezeu), *imaneța* (natura fizică și biologică a omului) și *Omul* cu legile sale. A înțelege astfel legea ca principiu al causalității conduce la concluzia lui Montesquieu: legea în general este rațiunea umană și guvernează pe toți oamenii de pe pământ [152, p.232].

Această concepție asupra legii este într-adevăr o caracteristică a gândirii umane, și nu a încetat până astăzi să producă efecte ample, căci ea include domeniul Dreptului (al legii umane) într-un ansamblu unit de ideea de cauzalitate universală în care se regăsesc de asemenea Legea divină și Legile științei. Este adevărat nu aceasta este maniera în care avem obiceiul să abordăm astăzi raportul dintre „știință și drept” [7, p.99]. Noi îl privim mai degrabă din perspectiva limitelor juridice sau morale (etice) [160, p.37]. Succesibile de a limita valorificarea anumitor descoperiri științifice în special în domeniul biologiei; ajungem la dilema: „*trebuie sau nu să legiferăm*”, adică la norma (de drept) ca răspuns posibil la dificultățile provocate de o știință lipsită de conștiință [128, p.39]. A vedea, dimpotrivă, în lege o chestiune comună dreptului și științei ne-ar permite totuși să percepem problema raporturilor acestora cu originea sa religioasă [207, p.97].

Ideea de lege a naturii armonizată cu legile umane, are origini străvechi. Însăși noțiunea de lege naturală provine din Dreptul Roman, în care jurisconșulții au încercat să găsească în spatele lui *ius gentium* o denumire comună pentru practicile tuturor popoarelor cunoscute. Dar sub influența stoicilor acest *ius naturale*, vine să înglobeze omul și natura. Astfel, potrivit primului paragraf din *Digeste* (formularea îi aparține lui Ulpian), „*legea naturală este ceea ce animalele au învățat de la natură, această lege nu este specifică speciei umane, ea este comună tuturor animalelor care au fost lăsate pe pământ sau în mare, la fel ca și păsurilor din aer. Din ea vine uniunea dintre bărbat și femeie pe care o numim căsătorie, cea care determină procrearea și creșterea copiilor; noi credem de fapt că animalele în general, chiar și cele mai sălbatice cunosc această lege*”. Această idee a legilor naturii se regăsește în Europa Medievală, ca parte a unei legislații divine căreia totul trebuie să i se supună. Needham relatează astfel că în 1474 la Băle, un cocoș a fost condamnat să fie ars de viu pentru „*crimă atroce și împotriva naturii*” de a fi ouat un ou [169, p.89]. Astăzi acel cocoș ar ajunge, fără îndoială, în mânele unui biolog, care în loc să sancționeze această infracțiune contra legilor geneticii, ar face eforturi să îl

înțeleagă. Căci turnura științei modeme s-a produs atunci, când în loc să se transforme în apărătorul legii devine, savanții sau angajat să le descifreze în permanența lor.

Au fost necesare din sec. al XII până în al XIX, șapte secole pentru a se disipa confuzia între planurile religios, uman și natural sub o lege unică și pentru a se impune statul și știința în sensul în care noi îl dăm acestor cuvinte. Dar putem să ne întrebăm dacă această confuzie nu este pe punctul de a renaște în forme noi ... În ziua de astăzi ideea de lege continuă să ne cuprindă modurile de a gândi, și, dacă răspunsul este da, sub ce formă apare ea?”.

La prima vedere constatarea este cea a *declinului legilor*. Este diagnosticul general dat de juriști dreptului pozitiv: inflația legislativă, valabilitatea legilor, imposibilitatea lor de a cuprinde o lume în definitiv prea complicată, toate acestea determină că Legea să-și piardă măreția și valoarea: *valoarea care crește la bursa dreptului, această ar fi contractul*.

„Forța obligatorie a contractelor este chiar la baza vieții în comunitate; din toate timpurile, am considerat că respectul datorat cuvântului dat este una dintre axiomele fundamentale care, provenite din dreptul natural au trecut în toate legislațiile” [122, p.32]. Această afirmație a marelui civilist francez, L. Josserand, se înscrie într-o lungă tradiție care atribuie adagiului *Pacta sunt servanda* (convențiile trebuie să fie respectate), valoarea unei dogme ce se impune întregii societăți, societăți organizate. Această dogmă nu este specifică tradiției continentale și se găsește, de asemenea, în operele autorilor de *common law* ca de exemplu, Addison: „putem crede în mod legitim că Dreptul contractelor este un drept universal adaptat la toate epocile și la toate popoarele, la toate locurile și la toate circumstanțele, căci el este fondat pe principiile fundamentale ale binelui și răului care provin din rațiunea naturală și sunt imuabile și eterne [8, p.17].

Pacta sunt servanda, fără acest principiu al respectului cuvântului dat, contractul nu ar fi devenit niciodată această afirmație universală, care îi face mândri pe juriștii din epoca modernă. Autonomia voinței ar fi juridic neputincioasă fără această regulă profund heteronomă. Dar de unde provine această regulă? De cât timp și de ce suntem legați de cuvântul nostru? Întoarcerea la geneză ne permite să înțelegem locul central deținut astăzi de stat în structura legăturii contractuale, ca garant al convențiilor.

Dreptului roman îi datorăm noțiunea de contract și tot lui îi datorăm distincția clară între lucru și persoană. Și acestei distincții i-a trebuit mult timp să se dispună. Și chiar dacă dreptul roman a separat în mod clar persoanele de lucruri, nu a făcut din toți oamenii persoane rămânând, astfel, legat de diversitatea concretă a lucrurilor. Cunoaște deci, contracte ale căror regim diferă în funcție de obiectul lor concret, de negociam-ul lor, dar nu se preocupă de a defini contractul ca o categorie generică [207, p.154].

Nici odată nu ne-am imaginat că simplul schimb de consimțăminte, numit pact sau convenție echivalează contractului: pentru a trece de la convenție la contract erau necesare în principiu anumite forme (cele ale promisiunii, *stipulatio*, sau ale jurământului) sau anumite acte materiale (predarea lucrului), care variau în funcție de contract. Forța obligatorie a contractelor reale provenea din transferul lucrurilor către debitor; cea a stipulației avea rădăcini religioase, la fel ca și jurământul. Spiritul lucrurilor sau spiritul zeilor rămânea, astfel, prezent în formarea legăturilor între oameni.

Contractul, deci poate fi gândit ca un raport abstract, independent de diversitatea persoanelor și a lucrurilor și conferind calculului intereselor forță juridică. Dar el nu poate realiza asta decât în măsura în care validitatea sa este garantată de un stat, care este și garant al unei *definiții calitative a persoanelor* (statul civil și profesional), *a lucrurilor* (al căror comerț îl poate interzice sau limita), *a timpului* (pe care îl reglementează) și *a spațiului* (pe care îl împarte pe teritoriu) [207, p.164].

Deunăzi, încă, unic garant al schimburilor, statul trece astăzi pe scena internațională drept obstacol în calea schimburilor. Instituții noi își dispută acest rol al garantului din moment ce este vorba de a face legea schimburilor sau de a păstra resursele financiare. Instituțiile internaționale cărora un crez economic le asigură identitatea și misiunea (Banca Mondială, Banca Europeană, FMI, OMC și altele) au dobândit esența puterii materiale (a acorda credite) și spirituale (a promova credința în avantajele liberului schimb). Sub egida lor, libertatea de a contracta dincolo de frontiere prevalează asupra respectului datorat legilor naționale. Iar statele sunt invitate să distrugă tot ceea ce, organizând individualitățile „locale” (servicii publice, asigurări, fonduri publice), apare ca un obstacol pentru liberul schimb al produselor, al serviciilor și al capitalurilor.

Organizațiile având ca obiect „socialul” (QJM, UNESCO, OMS etc.) în schimb, nu trebuie să ofere nici bani, nici certitudini și nu încetează de a-și reconsidera ambițiile pe o scară tot mai joasă. Ieri, era încă vorba de a oferi acces tuturor oamenilor la viața fericită de tip occidental; astăzi, ne reorientăm spre revindecări minimale care au fost cele ale primilor filantropi sociali al secolului al XIX: a opri epidemiile, a interzice munca forțată, a limita munca prestată de copii (de exemplu, Declarația OM relativă la principiile și drepturile fundamentale la muncă 1998) [207, p.169].

Această tendință a contractului de a depăși cadrul în care îl plasa statul se manifestă prin retragerea a tot ceea ce, în definiția persoanelor, a lucrurilor sau al timpului, ar putea împiedica liberul joc al negocierii.

Slăbirea puterii statelor nu poate fi însoțită decât de o estompare a imaginii „*Terțului gardian*”, al convențiilor, de unde, mai ales, extinderea autorităților independente, însărcinate cu

ordinea contractuală într-un anumit spațiu (Comisia Europeană) sau într-un domeniu de activitate dat (energie, bursă, transporturi, telecomunicații, informatică, siguranță alimentară) [164, p.74].

Departate de perspectivele unei ordini juridice planetare unificate de respectul Drepturilor Omului și al Pieței reunite, departe de visul sau de coșmarul „*mondializării*” se intercede o multiplicare „*a garanțiilor*” concreți. Sub haina contractualizării, regăsim astăzi ceva ce de altfel Pierre Legendre a desemnat ca o „refeudalizare a legăturii sociale” [131, p.201].

Pe de altă parte, chestiuni aflate înainte în sarcina legii sunt transferate către contract și negociere. Legile se golesc de normele substanțiale în favoarea regulilor de negocieri. Această mișcare - numită de *proceduralizare* [144, p.89] - transpune în sfera contractului problemele concrete și calitative ce erau înainte organizate de către stat. Această contractualizare| conduce la o diversificare a regimului juridic al contractului după obiectul său, adică la o multiplicare de „*contracte speciale*” care ne aduce înapoi la tehnica din Dreptul Roman a „*contractelor numite*”. Ea multiplică ipotezele de conflict de interese deci nevoia de o deontologie contractuală fondată pe onoarea unei persoane concrete [127, p.499].

Luete împreună, aceste schimbări variate demonstrează apariția unor contracte dintr-o categorie nouă (*contractele de dependență, contractele impuse*). Obiectul lor primar nu este acela de a schimba bunuri determinate, și nici de a marca o alianță între egali, ci de a legitima exercițiul unei puteri. Totuși, după cum menționează A. Supiot, trebuie să ne debarasăm de iluziile unui „*tot contractual*”. Departe de a marca victoria contractului asupra legii, „*contractualizarea societății*” reprezintă, mai degrabă, simptomul hibridizării legii și contractului și reanimarea manierei feudale de a țese legăturile dintre oameni. Putem, pe bună dreptate, să vorbim în legătură cu acest subiect de *contractualism*, adică de o ideologie care nu trebuie confundată cu *contractualizarea*. *Contractualismul*, ideea conform căreia legătura contractuală ar fi forma cea mai desăvârșită a legăturii sociale și ar avea vocația de a se substitui peste tot imperativelor unilaterale ale legilor, este o componentă a ideologiei economice, care concepe societatea ca o masă de indivizi mânați de o singură idee a utilității și calculul intereselor [207, p.178].

A raporta orice regulă la un calcul de utilitate și interes, conform contractualismului, care să fie în același timp sursă a legitimității sale, ne conduce de fapt la ideea că acela care și-a luat un angajament este îndreptățit să nu-l respecte dacă în mod întemeiat această încălcare este mai avantajoasă pentru el. Această teorie a *efficient breach of contract*, arată potrivit unei formulări suprainterpretare a judecătorului american Holmes, că „datoria de a respecta un contract semnifică faptul că trebuie să anticipați plata daunelor - interese dacă nu-l respectați și nimic mai mult” [107, p.457]. Ea se explică prin ideea alocării optimale a resurselor pe piață. Ar fi, de exemplu, mai eficient din punct de vedere economic să nu livrez un bun (de exemplu, un

medicament) celui căruia i l-am promis (un sărac), dacă apare ca fiind mai avantajos pentru mine să dau medicamentele unui terț (un bogat) care îmi oferă un preț ce depășește prețul inițial și daune-interese datorate cumpărătorului prejudiciat.

Această teorie își găsește ecoul și în România și Republica Moldova printre juriști, care susțin că nu există nici o diferență între executarea obligațiilor și repararea prejudiciului cauzat prin încălcarea lor. *Încrederea*, fiind o valoare incalculabilă, nu contează deloc. Când știm că această concepție a dreptului este astăzi răspândită în toată lumea, atunci trebuie să ne facem griji, căci o lume în care nimeni nu este legat de angajamentele sale, decât în măsura în care acestea îi convin, este o lume în care „cuvântul” nu valorează nimic. „Cuvântul dat de cei ce cred în el - care îi sunt fideli propriului cuvânt”.

O societate fondată pe asemenea premise nu poate decât să devină din ce în ce tot mai violentă și din ce în ce tot mai represivă. Este de asemenea o lume în care cei mai slabi, plătind prețul cel mai mare, încetează să acorde încredere discursului politic și să confere valoare legilor. Lamentările despre degradarea coeziunii sociale nu sunt decât o mascaradă tristă, când ne luăm angajamentul de a distruge de pretutindeni funcția creatoare dreptului și de a priva, astfel, oamenii de reperele susceptibile să confere un sens comun acțiunilor fiecăruia [207, p.179].

În concluzie cercetând și explicând finalitatea antropologică a dreptului, menționăm că ea trebuie regândită în noii termeni ai globalizării. Dreptul trebuie să-și mențină rolul său reglator. Astăzi, el este refedualizat pe plan internațional, de vreme ce garantul contractului nu mai este statul (ca înainte), ci un mozaic de agenții și organisme de guvernare mondializată. Există, de aceea, și o serie de pericole în această tendință de impunere a unui tip de drept globalizat, ce este o imagine de trecere de la o societate instituțională la o societate de comunicare. Soluțiile în această situație ar fi: drepturile omului trebuie să fie fundament și sursa interpretativă; culturile trebuie să fie continuu comparate și ca atare antropologia diplomatică trebuie să fie preeminentă; principiul solidarității trebuie să fie reevaluat în lumina noilor schimbări mondiale. Dreptul ca valoare nu trebuie să fie privit în perspectiva „utilității” sale prin grila teoriei azi la modă „*Law and Economics*”, ci trebuie să-și păstreze *coerența ca necesitate antropologică*, de vreme ce nici societatea umană nu trebuie să se ghideze după modele biologice, ci umane. Dreptul trebuie să rămână în ciuda noilor imperative economice un garant al stabilității omului în societatea modernă, după imaginea sa structurantă din societățile care l-au avut drept fundament și garant al stabilității și dezvoltării lor.

3.4. Dreptul și valorile social-culturale

Valorile sociale sunt determinate atât de cadrul general, în care trăiește societatea, cât și de multiplele laturi de manifestare a acestei vieți. Toate grupele de valori au comun faptul că se

referă, întotdeauna la o valoare supremă, care se impune tuturor valorilor sociale, economice, politice, religioase, morale, juridice, etc. - valoarea culturală. Valorile sociale sunt valori culturale întrucât toate se reglementează după acest ideal cultural. Noțiunea de cultură este legată de evoluția istorică a societății.

Viața socială este determinată de idei și idealuri, care sunt valori și care caută să fie realizate. O însușire, un obiect, o atitudine, o comportare, o creație umană, un sistem teoretic, o individualitate etc., devin valori de îndată ce intră în câmpul intereselor și aprecierilor noastre, căpătând semnificații variabile în funcție de particularitățile subiectului individual sau social, de gustul personal sau stilul cultural, de obiceiuri, tradiții, conjuncturi istorico-sociale. Valorile în societate sunt determinate de acest cadru general, în care trăiește societatea și nu numai, deoarece există o multitudine de laturi de manifestare a acestei vieți. Toate aceste valori, despre care am vorbit anterior, au comun faptul că se referă întotdeauna la o valoare supremă, care se impune tuturor celorlalte valori, aceasta este *valoarea culturală*.

Valorile sociale se nasc prin gândirea și voința socială, bază valorilor sociale este, deci, voința socială, voința generală [5, p.233]. Într-adevăr, voința individuală nu este altceva decât numai o parte a voinței generale. După cum realitatea voinței individuale constă în faptul că individul face anumite acte de voință tot așa realitatea voinței generale constă în aceea că societatea face anumite acte voluntare, care se impun voinței tuturor indivizilor [5, p.233].

Această voință generală se manifestă în diferite modalități, care alcătuiesc valorile sociale. Dacă reducem voința socială generală la o sumă de voințe individuale, atunci valorile sociale nu sunt decât o simplă coincidență a valorilor individuale. Dacă, din contra, atribuim voinței sociale un rol de sine stătător, atunci valoarea socială are o existență proprie, diferită de cele individuale, în primul caz, facem din individual un criteriu de apreciere al vieții sociale, căci individul devine un scop, iar cea ce contribuie la perfecțiunea lui devine mijloc [5, p.234].

Valorile sociale sunt, deci, valori culturale, întrucât toate se reglementează după acest ideal cultural general.

Noțiunea de cultură este legată de evoluția istorică a societății. Cultura, în opinia lui P. Andrei, este procesul de realizare a valorilor sociale în evoluția istorică [5, p.236].

În sens obiectiv prin cultură se înțelege un complex de produse ale activității omenești în scopul traiului și al perfecțiunii [5, p.236]. Acest complex cuprinde cunoașterea, credința, arta, moravurile, legea, obiceiurile și orice alte capacități și deprinderi, dobândite de om ca membru a societății, și nu în ultimul rând, dreptul.

Oamenii percepând fenomenele juridice de valoare și folosind conștient, activ conținutul și posibilitățile dreptului, în scopul satisfacerii diferitor necesități și interese, de regulă, sunt considerați ca având un înalt nivel de conștiință juridică și o cultură dezvoltată [47, p.79].

În conceptul culturii, filozoful Petre Andrei, sintetizând opiniile mai multor autori distinge trei lucruri: cultura istorică, cultura filosofică și cultura etică. Punctul de plecare a tuturor acestor sensuri, în opinia autorului este cultura istorică, care oferă material culturii filosofice, istoria dă numai fapte de cultură, pe când filosofia stabilește valori de cultură [5, p.236]. Prin cultură, propriu zis trebuie să înțelegem realizarea tuturor valorilor. Purtătorul culturii, or substratul ideal, în care sunt realizate aceste valori, în opinia lui P. Andrei este personalitatea socială, (*personalitatea umană*) [5, p.236].

Interesul pentru cunoașterea omului în profunzime, ca fenomen individual și ca personalitate umană, își are originea în antichitate. Cu două mii cinci sute de ani în urmă un vestit filosof, numit Diogen umbla pe străzile capitalei antice spunând: „caut omul”. Aceste străzi erau, bineînțeles pline de diferiți oameni, însă filosoful căuta ceea ce era ascuns în fiecare din aceste tipuri de oameni, căuta personalitatea umană.

Acest interes sporit pentru cunoașterea personalității umane s-a menținut și astăzi, personalitatea fiind punctul de pornire al cercetărilor sociologice și nu numai, probleme precum dezvoltarea individului, integritatea sa spiritual-morală, în contextul agravării problemelor globale, ecologice, demografice, sociale - sunt în centrul atenției.

În trecutul nu foarte îndepărtat personalitatea era tratată ca o antiteză la noțiunea de „masă”, fiind în această ipostază inclusă în filosofia procesului istoric, însă, în doctrina perioadei contemporane se iau în considerare caracteristicile individuale ale persoanelor participante la procesul istoric.

În doctrina sociologică, juridică personalitatea ocupă un loc central. Aceasta analizează personalitatea din punct de vedere al calităților, care se formează la oameni pe parcursul existenței lor în societate și este tratată ca ceea ce face oamenii să se asemeने între ei.

Personalitatea, din punct de vedere socio-juridic, are în vedere aspectele exterioare și vizibile cu care un individ se afișează în public. Însă, personalitatea este mult mai mult decât suma aspectelor, care sunt vizibile cu sau fără voința indivizilor, acestea fiind doar o parte a ei. Personalitatea este organizarea dinamică în interiorul individului, a acelor sisteme psihice, fizice și sociale ce determină gândirea și comportamentul caracteristice numai lui.

- *Organizarea dinamică* se referă la organizarea mintală, adică la formarea structurilor, ordinii, ideilor și deprinderilor;

- *Sistemul fizic, psihic și social* se referă la organizarea personalității, formarea unei unități între spirit și biologic. Cele trei sisteme prin unitatea lor, întrând în acțiune, antrenează o gândire și o activitate specifică pentru care o persoană ajunge să fie cunoscută;

- *Comportamentul și gândirea* înseamnă adaptarea individului la mediul care trăiește și felul în care această adaptare se reflectă în acțiunile sale.

După cum am menționat, personalitatea socială este o personalitate umană, prin urmare, purtător al idealului suprem cultural ar trebui să fie umanitatea, cum, însă, aceasta este ceva prea larg, rămâne ca substrat real, ca subiect activ, ca personalitate socială, care realizează valoarea culturală - *națiunea*. În cazul acesta personalitatea individuală se subordonează națiunii în care se contopește cu celelalte personalități, având o singură voință de activitate comună, de realizare a culturii. Viața indivizilor este pusă, deci în serviciul culturii și numai prin aceasta dobândește ea valoare. Prin urmare, viața dobândește valoare numai prin creația de opere de cultură. Astfel, viața e în serviciul culturii nu cultura în serviciul vieții [5, p.237]. Viața trebuie jertfită, atunci, când o cere conservarea valorii. Așa se explică și se îndrituiește distrugerea vieții sociale în război, pentru apărarea personalității sociale și a valorilor culturale create [5, p.237].

Anterior, am sintetizat opiniile mai multor autori, și în primul rând, P. Andrei, referitor la sensurile noțiunii de cultură. La cele nominalizate de Petre Andrei, cultura istorică, cultura filosofică și cultura etică, noi am mai adăuga și *cultura juridică*, care în ziua de astăzi reprezintă un concept juridic complex ce însumează toate modalitățile prin care operatorii dreptului aplică legea în exercitarea atribuțiilor proprii [33, p. 331]. *Cultura juridică* este partea integrantă a culturii umane, care definește totalitatea cunoștințelor juridice, a proceselor, normelor și posibilităților de a folosi legislația și de a le respecta în practica cotidiană social-juridică de către membrii unei societăți [34, p. 357].

Care este rolul culturii juridice în viața socială: *în primul rând*, cultura juridică este un criteriu al nivelului de dezvoltare a personalității umane. Dacă dreptul și alte instrumente juridice creează un mediu favorabil pentru activitate, atunci cultura intervine pentru înlăturarea comportamentului ilicit; *în al doilea rând*, cultura juridică înglobează toate valorile juridice, care au fost adoptate de către omenire de-a lungul istoriei, de aceea o atitudine potrivită față de aceasta determină progresul social; și *în al treilea rând*, cultura juridică asigură dezvoltarea ordinii, a statului și sistemului de drept.

Un element foarte important al culturii juridice este *conștiința juridică* ce exprimă gradul de intensitate a cunoștințelor de drept și posibilitatea de a percepe și a aplica dreptul, conștientizarea de a respecta legile cu sentimentul dezvoltat de legalitate, echitate, justiție. Sub acest aspect, mai simplu spus, cultura juridică reprezintă și totalitatea cunoștințelor, credibilitatea față de drept, sentimentul dezvoltat de acceptare a dreptului pentru reglementarea raporturilor dintr-o societate [228].

Conținutul culturii este reprezentat de ierarhia valorilor umane, aici am vrea să menționăm că, în perioada de tranziție de la un regim totalitar la unul democratic, societatea românească nu a reușit să-și creeze o altă scară de valori. Libertatea socială promisă de regimul democratic, a determinat dezicerea de multe norme morale, care au organizat societatea timp de

veacuri: munca, credința, bunăvoința, recunoștința pentru binele făcut, rușinea, grija și obligația pentru buna educație a copiilor, respectul pentru cei în vârstă, responsabilitatea. Astăzi societatea noastră este parcă lipsită de valori și datorită tuturor este de a regăsi sau crea alte valori pentru a elimina haosul din prezent. Creșterea nivelului de cultură nu se poate realiza în mod artificial sau la întâmplare, ci acest nivel trebuie dezvoltat în mod sistematic, pe obiective, etape și programe de acțiune.

Până, însă, a vorbi despre direcțiile, etapele, obiectivele procesului transformator de dezvoltare a culturii juridice, avantajele aduse societății, în primul rând, pentru cetățeni prin stimularea activismului juridic în direcția netolerării corupției, samavolniciei, criminalității, cu alte cuvinte, reformă a culturii juridice, se impune a cunoaște conținutul expresiei cultură juridică.

Expresia *cultură juridică* este o combinație a două noțiuni, care s-au întâlnit și s-au unit în evoluția istorică a valorilor omenirii, respectiv *cultură și juridic*. Nu luăm în discuție vechimea unui cuvânt sau altul, ci doar faptul că „definițiile noțiunii de cultură reprezintă o semnificație dublă: pe de o parte, este vorba despre o acceptare universală a acesteia, care se raportează la natură și la sensul relativist al ei, care desemnează moravurile și tradițiile popoarelor; pe de altă parte, se vorbește de un sens restrâns, raportat la operele de artă, recunoscute, dar și de un sens mai larg, prin abordarea antropologică de înglobare a manierilor de-a gândi și de caracterizare a diferitor grupuri: națiuni, etnii, clase” [85, p.202].

Totodată, este remarcabil faptul că interpretarea modernă a conceptului de cultură, care se referă la „totalitatea societății și a instituțiilor: logica, limbajul, dreptul, arta, religia. (...) Cultura este un sistem de moștenire, care oferă individului genealogie și identitate; ea deține legi tradiționale, care prevăd modalități de schimburi economice, instrumente, tehnici și moduri de producție și de consum” [85, p.205].

De asemenea, din perspectivă sistemică, cultura este „un model integrat al cunoașterii umane, credinței și comportamentului. Cultura constă din limbaj, idei, credințe, obiceiuri, tabuuri, coduri, instituții, instrumente, tehnici, lucrări de artă, ritualuri, ceremonii și alte componente de acest fel. Dezvoltarea culturii depinde de capacitatea omului de a învăța și transmite cunoașterea generațiilor următoare” [119, p.784]. Numai în acest context se poate vorbi și despre civilizație, atunci când aceasta este concepută ca actualizare a culturii la un anumit moment istoric dat [139, p.37].

Noțiunea *de juridic* aparține Teorie Generale a Dreptului și „se referă la regulile juridice, care se aplică la un complex de fapte, la o consultație ce se poate da, un contract pentru a fi redactat, un proces pentru a fi judecat [103, p.420]. Formula combinată, „*cultură juridică*, nu este altceva decât versiunea modernă a ceea ce se înțelegea altădată prin tradiție juridică sau

mentalitatea unui popor (...). Toți juriștii sau aproape toți (...) au sentimentul de a trăi un fel de aculturație juridică generalizată datorită competiției la care sunt supuse sistemele juridice. Această realitate este dată de faptul că studierea culturii raportată la subiect (spirit, mentalitate), la istorie (tradiție), la identitate (geniu sau vechimea unui popor), pleacă de la o concepție statică, iar noi preferăm a cerceta-o la subiectivitate, actualitatea istorică, mondializarea identității, cu alte cuvinte, de a trece de la ideea de suprafață a acesteia la cea de profunzime” [35, p.299].

După cum am menționat anterior, nivelul culturii juridice, adică cunoașterea și perceperea dreptului depind în mare măsură și de calitatea lui, în primul rând, de calitatea actului normativ. Dreptul în calitatea sa de fenomen social deosebit, exprimat printr-un sistem de legi, constituie acel potențial de valoare, care se manifestă ca un mijloc eficient de asigurare a legalității și ordinii de drept în cadrul statului, fundamentul realizării drepturilor și libertăților omului și cetățeanului.

Atractivitatea valorică a dreptului în cea mai mare parte, este determinată de perfecțiunea și calitatea actelor normative adresate subiecților de drept. În prezent amplificarea rolului legislației în viața persoanei, a societății și a statului implică necesitatea înțelegerii modului cum aceasta este creată, formată și dezvoltată, în ce constă esența ei. Fără a înțelege aceste momente este imposibil succesul activității de elaborare și adoptare a legilor și a altor acte normative chemate să asigure drepturile și libertățile persoanelor și progresul societății [48, p.4].

Calitatea actului juridic normativ, la rândul său, depinde de nivelul culturii juridice, a funcționarului ce participă la procesul normativ. De la bun început precizăm că, în literatura de specialitate sunt vehiculate mai multe concepte referitor la cultura de creare a dreptului, după cum: cultura juridică a activității normative; cultura juridică a legiuitorului, cultura tehnicii juridice, cultura tehnicii legislative, fapt ce denotă multilateralitatea abordării subiectului în doctrină [48, p.4].

În această ordine de idei Gh. Costache sintetizând mai multe opinii, accentuează destul de justificat că succesul activității de creare a legilor și a altor acte normative depinde, mai întâi de toate, de cultura juridică a legiuitorului, de atitudinea creativă a acestuia față de misiunea sa, de nivelul cunoștințelor juridice pe care le posedă și de procedeele de tehnică legislativă. Esența culturii juridice a legiuitorului, ca parte componentă a culturii generale, constă în modul de gândire și acțiune a acestuia, bazat pe recunoașterea și cunoașterea valorilor fundamentale ale dreptului, a cerințelor legalității [48, p.5].

O idee importantă, subliniată de cercetător este cea conform căreia cultura juridică a legiuitorului se află într-o strânsă interdependență cu cultura generală. Influența puternică a culturii generale asupra conștiinței juridice, a gândirii și viziunilor legiuitorului, asupra

orientărilor lui valorice determină nemijlocit caracterul legislației, corespunderea acesteia cu spiritul național și istoric al poporului, cu aspirațiile, dorințele și interesele acestuia.

Totodată, și cultura juridică a legiuitorului influențează cultura generală, protejează și creează condițiile necesare pentru dezvoltarea liberă a acesteia prin elaborarea unor legi performante, prin stabilirea regimului stabilității și securității juridice și implementarea consecventă în viață a cerințelor legalității și a ordinii de drept.

În pofida acestui fapt, în realitate calitatea legilor lasă mult de dorit, atât sub aspect formal, cât și de conținut. Mai ales sunt defecte actele normative și legislative adoptate în ultimii 10-15 ani. O cauză serioasă în acest sens este însăși calitatea regulilor de tehnică normativă/legislativă.

Referitor la acest aspect autorii Gh. Costache și V. Albu consideră că în contextul elaborării și adoptării actelor juridice de calitate un rol determinant îi revine culturii tehnicii juridice, care înglobează în sine toată bogăția culturii juridice a societății, acumulează experiența în materie de creare a dreptului și de realizare a acestuia și permite reducerea la minimum a erorilor care pot deforma calitatea actelor juridice.

Cultura tehnicii juridice are o semnificație deosebită mai ales în condițiile formării legislației ce servește intereselor și necesităților persoanei, societății civile și ale statului de drept. Fiind o parte componentă a culturii generale, cultura tehnicii juridice (mai ales a celei legislative) se manifestă ca un factor de care depinde calitatea legilor și a actelor subordonate acestora.

Totodată, trebuie subliniat faptul că cultura tehnicii juridice (legislative) presupune și un nivel înalt de conștiință juridică și cultură juridică, a participanților la procesul legiferării și aplicării practice a legilor. În acest sens, se subliniază că, în lipsa influenței culturii juridice a societății, a culturii juridice a exponenților puterii, cultura tehnicii juridice (legislative) nu poate să-și manifeste potențialul său practic [48, p.6].

De cultura tehnicii juridice (legislative) este strâns legată o categorie recent atestată în literatura de specialitate - psihologia legiferării, care presupune o latură importantă a activității legislative a statului, o formă a activității acestuia care are ca scop nemijlocit formarea normelor juridice, modificarea, completarea sau abrogarea acestora [48, p.6].

De aici, pare să fie evident că legiuitorul trebuie să dispună de cunoștințe profunde și complexe, permanent să le actualizeze și din dialogul continuu cu poporul să-și consolideze „înțelepciunea”. În același timp, pentru a transpune toate acestea în limbajul legii, el trebuie să dispună și de măiestria (arta) legiferării, de folosirea profesională a procedeeleor de tehnică legislativă.

Este destul de evident că, pe lângă o cultură legislativă, legiuitorul (mai concret, deputații) trebuie să dispună și de un nivel înalt de cultură juridică, atât în calitatea lor de reprezentanți ai

poporului, cât și în calitate de funcționari de stat. Priviți în ipostaza lor de funcționari, deputații sunt obligați să respecte în activitatea lor și anumite principii, în literatura de specialitate, în acest sens sunt menționate următoarele principii ale conduitei parlamentare.

- *principiul interesului național*, care îi obligă pe deputații să acționeze în interesul întregului popor, fiind prin esență reprezentanți ai poporului;

- *principiul legalității și bunei-credințe*, în baza căruia deputații, în calitate de reprezentanți aleși ai poporului, își îndeplinesc îndatoririle și își exercită drepturile în conformitate cu Constituția, legile țării și Regulamentul Parlamentului, pe durata mandatului pe care îl dețin;

Respectarea legii este un principiu fundamental al unui stat de drept, guvernând viața publică în ansamblul său. Buna-credință, care este un principiu constituțional, interzice deputaților să își asume față de persoanele fizice sau juridice obligații financiare sau de alt tip, menite să influențeze exercitarea mandatului cu bună-credință, potrivit propriei conștiințe.

- *principiul transparenței* este un alt principiu așezat la baza exercitării mandatului parlamentar, din care rezultă și obligația menținerii unui dialog permanent cu cetățenii pe problemele care îi interesează și care rezultă din asumarea și exercitarea mandatului de parlamentar;

- *principiul fidelității* impune deputaților datoria de a manifesta, pe durata exercitării mandatului, fidelitate față de țară și popor și respect față de cetățenii statului. Fidelitatea față de țară are un caracter sacru (potrivit Constituției) și la respectarea ei se angajează, prin jurământ, toți cei cărora le sunt încredințate funcții și demnități de stat. Respectarea acestor principii de către deputați evident mărturisește despre nivelul culturii lor juridice [48, p.6].

Formulată spre evidențierea valorilor juridice în procesul de legiferare, susținem opinia autorilor Gh. Costache și V. Albu că, cultura juridică a reprezentanților poporului poate fi definită ca fiind ansamblul măsurilor și mijloacelor de însușire și utilizare de către aceștia a valorilor juridice, manifestate în caracterul și nivelul cunoștințelor juridice, al aprecierilor, convingerilor, intereselor civice, orientărilor valorice și alte elemente ale conștiinței juridice în unitatea lor organică, precum și în activitatea socială a acestora, determinată de statutul lor juridic. În acest caz, cultura juridică este privită în calitate de competență juridică și profesionalism în activitatea practică a reprezentanților poporului [48, p.6].

Generalizând, precizăm că momentele enunțate justifică necesitatea stringentă a accentuării în activitatea statului a unui obiectiv major ce ține de dezvoltarea culturii juridice și a profesionalismului funcționarilor publici.

Acest deziderat este cu atât mai evident, în condițiile în care cultura juridică a lor constituie un important factor și o exigență indispensabilă asigurării calității legislației,

stabilității orânduirii sociale și de stat, a ordinii de drept, a progresului relațiilor sociale, a implicării cetățenilor în procesul de conducere a statului, a consolidării rolului autorităților reprezentative ale statului.

Nivelul înalt al culturii juridice a reprezentanților poporului servește ca o garanție pentru desfășurarea civilizată și cu succes a transformărilor sociale și politice în interesul majorității cetățenilor statului [48, p.6].

În viziunea prof. Gh. Costache cultura juridică a cetățenilor, activismul lor juridic, în mod considerabil pot fi dezvoltate de ordinea care domină în structurile sistemului de stat, disciplina, profesionalismul, cultura demnitarilor și a funcționarilor publici, de receptivitatea acestora la apelurile și solicitările cetățenilor, de eficiența și principiile respectate în realizarea justiției, de executarea necondiționată a hotărârilor judecătorești definitive, de calitatea actelor normativ-juridice, de protecția eficientă a drepturilor și libertăților omului, de asigurarea asistenței juridice calificate în cazul litigiilor, în fine. de modul cum este asigurată supremația dreptului în cadrul statului [49, p.21].

Prin urmare, nivelul culturii juridice poate fi ridicat considerabil dacă se va perfecționa cadrul legislativ, activitatea organelor statului, în special a celor jurisdicționale și de ocrotire a dreptului.

Acest scop este însă imposibil de atins fără o colaborare și interacțiune reciprocă dintre cetățean și stat și fără o influență a cetățeanului asupra statului, susține prof. Gh. Avornic [9, p.65]. Sub acest aspect, este important că „una dintre particularitățile esențiale ale relațiilor dintre stat și persoană rezidă în faptul că aceste relații se determină și se stabilesc nu numai de către stat, în acest proces fiind implicat în mare măsură și cetățeanul” [49, p.24].

Astfel, edificarea statului de drept este de neconceput fără implicarea activă a persoanei în desfășurarea acestui proces. În acest sens, cercetătorii expun următorul model: „*cetățean-activism juridic, valorile general umane - dreptul - stat de drept*”. Activismul juridic al cetățenilor, orientându-se în baza valorilor general umane, poate astfel constitui o forță motrică eficientă în procesul edificării statului de drept [49, p. 24].

Prin esența sa, activismul juridic al cetățeanului, fiind o activitate intens desfășurată în sfera dreptului, se caracterizează prin participare activă a cetățenilor, individual sau organizați, în toate sferele activității sociale, inclusiv în procesul de formare a legislației statului. În realizarea politicilor sociale, în protecția valorilor juridice consacrate constituțional.

În acest sens, deosebit de importantă este stimularea activismului juridic în direcția netolerării corupției, samavolniciei și criminalității și desfășurării unei lupte acerbe cu aceste fenomene negative pentru eradicarea lor din cadrul societății.

În concluzii menționăm că, coraportul dreptului cu valorile social-culturale sunt determinate atât de cadrul general, în care trăiește societate, cât și de multiplele laturi de manifestare a acestei vieți. Valoarea culturală, și în genere cultura juridică a societății, se poate realiza în condițiile în care se identifică un echilibru de valori și principii pe plan intern și extern. În acest sens, transformările culturale de natură juridică națională presupun modificări strategice de gândire juridică, vizibilitatea culturii juridice față de alte forme ale culturii naționale, construcția unei infrastructuri juridice moderne. Toate aceste schimbări, din cultura juridică românească trebuie armonizate cu exigențele juridice ale Uniunii Europene.

3.5. Valorile juridice în fața provocărilor globalizării

Percepția socială a globalizării relevă că, în ultimii ani globalizarea a devenit un subiect deosebit de controversat [97, p.29]. Majoritatea autorilor acceptă ideea că sunt martorii unor transformări importante, dar există numeroase dispute cu privire la încadrarea lor sub termenul „globalizare”. Nu trebuie să ne surprindă acest fapt, ca proces impredictibil și turbulent globalizarea este percepută și înțeleasă foarte diferit.

Globalizarea, ca un fenomen socio-politic, are efecte și asupra sistemelor și valorilor juridice: sunt semne tot mai vizibile ale unei mondializări juridice, a creării unui drept mondial. Sunt motive, așadar să credem că, în viitor se va ajunge inevitabil la o mondializare juridică. Nașterea unui drept mondial, este impusă, pe de o parte, tocmai de necesitate instaurării, menținerii unei păci la nivel global, mondial (acesta a fost, de exemplu, motivul principal al apariției Declarației Universale Drepturilor Omului), iar pe de altă parte, de atracția dintre culturile juridice și încercarea de a ameliora diferențele dintre sistemele juridice.

La o astfel de concluzie se ajunge cu ușurință, observând intensificarea cooperării juridice dintre state în ultima jumătate a secolului XX începutul secolului XXI: schimbul de instrumente juridice, care a avut și are loc, comisiile reglatorii internaționale, seminariile de formare continuă și schimburile de experiențe între juriștii diferitor state, înființarea asociațiilor internaționale de juriști etc.

Referindu-se la ambivalența procesului de globalizare cu imensul său potențial creator dar și distrugător, apocaliptic, la starea și rostul uman al lumii globale, autorul Vasile Stănescu [202, p.297] semna: „Starea de pasivitate a mentalului, trăirile malformate, descătușarea iraționalului inconștientului, prin exaltarea instinctelor și a simțurilor, distrugerea nesăbuită a naturii, desfigurarea ființei umane, își găsesc explicația în starea morală a lumii de azi, prin prăpastia creată între materie și spirit, civilizație și cultură, între om și Univers, între știință și conștiință, gândire și acțiune... Se impune deci regândirea lumii în care trăim; să-i asigurăm omului oriunde s-ar afla un nivel de trai decent: să-i redăm conștiința, demnitatea și valorile,

rațiunea și afectul, iubirea și compasiunea, generozitatea și emoția, dialogul cu sine. capacitatea de a iubi și visa” [202, p. 297].

În viziunea autorului menționat anterior, societatea globală, ca proiect social la scară planetară, are menirea care să realizeze o nouă treaptă de civilizație, impune o metareflecție a spiritului uman, care să constate propria sa alienare în diverse zone ale umanului, prăbușirea umanității de azi în prăpastia dintre a avea și a fi ca urmare a stării malade a moralei, nevoia acută de a recupera treptele pierdute, de a configura și urca treptele unei noi umanități având în vedere, între altele, faptul că:

- reprezentarea lumii globale trebuie să fie sub semnul filosofiei lui Unu, holografică, fiecare componentă reprezintă întregul, iar întregul este prezent în fiecare segment;

- nu trebuie să ignorăm multitudinea dimensiunilor și conexiunilor acestei lumi. supradeterminarea sa, societatea umană fiind o verigă în „plasa nevăzută a Universului cosmic”. „Trebuie regândită lumea de astăzi ca element al cosmosului dar ca și univers al Sinelui, starea actuală a lumii trădând o decădere a modului de a gândi dar și a conștiinței de sine”;

- spiritul uman trebuie să își asume complexitatea realității, existența unui sens în Univers, însușirea transcendentalului ca divinitate;

- trebuie să restituim omul ”Omului” prin redarea conștiinței de sine, a demnității sale, prin respectul Naturii, a Divinului Sursă, a divinității din Noi care trebuie să le Demiurgul istorici lumii noastre [202, p.297].

În acest context, fără îndoială, crește locul și rolul Dreptului în societate, statutul acestuia. Justiția și implicit cunoașterea juridică sunt marcate profund și înregistrează mutații cardinale.

Ce se întâmplă cu dreptul ca bun și valoare națională? Care este relația dintre suveranitatea națională și normele juridice din spațiul global? Care sunt sursele formale ale dreptului global? Ce specific are acesta? Ce relație există în acest context între legiuitorul național și judecătorul universal? Care este legitimitatea acestuia din urmă? Ce metamorfoză suferă procesul juridic în spațiul global? Este posibilă și dezirabilă o nouă ordine juridică mondială hegemonică?

Acestea sunt întrebările mai mult sau mai puțin generate de procesul globalizării și universalizării dreptului.

În baza suprasolicitărilor multiple actuale, reacția dreptului – ca sistem normativ specific a devenit, în opinia lui I. Craiovan *ad-hoc*, inadecvată, mereu depășită de realități [56, p.233].

În doctrină s-a apreciat că, dreptul este în criză, că teoria dreptului trebuie să renunțe la dogmatism, să promoveze dreptul deschis, flexibil, anticipativ, multiplicitatea nivelurilor juridice, pluralismul ordinilor juridice, multiculturalismul, transgresiunea și integrarea. *Dreptul emigrării, dreptul mediului, dreptul internetului, al societății informaționale* au devenit domenii

de prim-plan [56, p.233]. Este puternic solicitată dimensiunea și gestionarea juridică a schimbării, crizei, conflictului, a problemelor globale. În termenii modernismului și postmodernismului s-a relevat că Dreptul trebuie să părăsească o imagine reductivă, iluziile modernității, accesul clar și distinct la temeuri, la autolegitimare la progres neîntrerupt și programat, la ipostaza de sistem închis și autonom. Condiția postmodernă solicită, constatarea multitudinii de alternative incommensurabile, a imposibilității de a întemeia noncontingent categorii precum morala, adevărul sau dreptatea, luarea în calcul a unor criterii a căror aplicativitate este adecvată doar la nivel local și contingent. Se produce astfel un impact major asupra identității indivizilor și asupra limitelor conduitei umane. Cunoașterea postmodernă rafinează sensibilitatea noastră la diferențe și ne întărește capacitatea noastră de a suporta incommensurabilul [137, p.15]. Acest tip de cunoaștere, ridică între altele, problema condiției de coexistență pozitivă a unor mulțimi legitimate diferit, a existenței, a pluralității de grupuri cu puteri specifice care se opun tendințelor hegemonice, a rolului unor structuri sociale intermediare, precum familia, biserica, asociațiile - contra etatismului și a pericolului individualismului exacerbant.

Valorificarea contribuției postmoderniste în abordarea dreptului nu trebuie minimalizată dar nici exagerată. Ea nu înseamnă acceptul cu privire la un drept delegitimizat, înapt să se configureze în jurul unui proiect, relativizat până la nebulos și patologic. Refuzul unui proiect general uman conceput mecanicist, linear, nu înseamnă obligativitatea absenței oricărui proiect general uman. Un asemenea proiect contemporan dinamic, flexibil, configurat și reconfigurat relativ dar nu mai puțin precis și operațional - așa cum susține, de pildă J. F. Lyotard, este de dorit. El ar trebui să includă, în mod imperativ, ceea ce contează pentru umanitate, să respecte condiția negativă a neafectării vieții generațiilor de azi și de mâine, să ofere soluții pentru rezolvarea problemelor globale, în alți termeni, el trebuie să se polarizeze în jurul valorilor comune - cum ar fi de pildă drepturile omului, să respecte identitățile, să vizeze coexistența și armonia valorilor. În relație cu dreptul, reflecția propusă trimite la lumea filosofiei, la dimensiunea axiologică a dreptului, la concertarea constelației de valori juridice. Ne putem întreba inițial mai mult sau mai puțin retoric, împreună cu alți autori, dacă această perspectivă a cuvintelor și idealurilor nu este prea îndepărtată, utopică poate, în raport cu obiectivul orientării armonice a pragmatismului societății globale?

Pentru a răspunde acestor interogații se pot invoca câteva argumente; calea convergenței armonice minimale se impune ca un „imperativ categoric” al societății globale.

Entitățile esențiale ale societății globale, nu pot promova conflictul major în relațiile dintre ele fără riscul pieirii tuturor. Rămâne ca unică alternativă viabilă, calea recunoașterii identității celorlalți, a acceptării, corelării, toleranței și cultivării acțiunii și speranței comune.

Unitatea globală într-o diversitate minimal măcar, armonică. Toate resursele societății globale trebuie valorificate în acest sens.

Natura profundă a dreptului ca sistem de norme imperative garantate de forța publică în numele unei justiții, aparținând unui timp istoric, configurează o asemenea resursă. Dreptul este prin excelență un fenomen social care presupune ființa umană în relație cu alta. Capacitatea sa entropică, de a se opune dezagregării, dezordinii și conflictelor sociale, de a fi un factor reglator și ordonator în societate, de a conferi certitudine și protecție persoanelor ce îi respectă prescripțiile sunt cunoscute. Dreptul - să ne amintim faimoasa abordare kantiană. – corelează libertățile și constrânge în numele unui principiu universal al libertății. Desigur, este vorba despre un drept legitim, validat democratic, care are o dimensiune valorică, el fiind generat, structurat și direcționat în indisolubilă legătură cu constelația de valori a timpului istoric în care este elaborat, în care justiția ca principiu de coordonare între ființele umane ce tinde spre armonie, congruență, proporționalitate apare ca valoare originară a dreptului, dar nu singura. Un drept care are diverse ipostaze, la nivel național, regional sau global. Un drept care, nu de puține ori trebuie să conexeze și să integreze naționalul, regionalul, globalul, să inoveze. Cazul societății informaționale de azi și de mâine este credem, edificator.

Astfel, în literatura de specialitate, dedicată perspectivei juridice asupra societății globale informaționale - am putea exemplifica în acest sens, alături de alți autori, studiile autoarei Ioana Vasiliu, care încearcă să conceptualizeze, să identifice, să evalueze și să configureze soluții cu privire la problemele juridice ale societății globale internaționale cu privire la care, la modul sintetic, pot fi reținute, cel puțin, următoarele [221, p. 48; 222, p. 37]:

- revoluția informațională a prins total nepregătite statele în ceea ce privește sistemul juridic. Un mare specialist în domeniul tehnologiei informației spunea, cu o ironie dureroasă că, „e o groază de tehnologie în societatea informațională și așa de puțin drept”;

- noua civilizație informatică se bazează pe disponibilitatea și accesibilitatea informației. Informația a devenit o proprietate națională vitală, cu o valoare strategică: dacă nu este protejată prin drept, poate fi cucerită sau distrusă;

- România nu se poate integra într-o societate informațională europeană și globală, dacă nu are un sistem de drept corespunzător, or e bine știut, o țară unde nu e lege și ordine, nu este de dorit într-o comunitate a tehnicii moderne. Societatea informațională sau *Cyberspace*, are nevoie de un drept specific evoluat, *Cyberlaw*;

- dreptul modern își găsește o prelungire firească într-un drept al informării și comunicării. În mod tradițional, dreptul informării este conceput în strânsă legătură cu libertatea de exprimare, iar obiectul său este limitat la ceea ce devine public prin mijlocirea diverselor raporturi: scris, imagine și sunet. Or, informația, a cărei definiție a ajuns una dintre dificultățile

timpului nostru din cauza numărului mare de forme pe care le îmbracă, trebuie înțeleasă într-o manieră largă: ea este cea pe care întrebările și administrațiile o acumulează pentru propriile nevoi și la care au acces în anumite condiții. Tot ea este și cea care circulă între persoanele particulare sau publice în virtutea unor contracte sau acorduri și care nu este divulgată. La aceasta se adaugă faptul că, la rândul ei, organizarea rețelelor informatice pe care circulă informația nu este neutră;

- armonizarea legislației internaționale în societatea informațională vizează, în principal: protecția prin drept de autor, confidențialitatea datelor și a regulilor antitrust, prevenirea și combaterea criminalității informatice, precum și promovarea standardelor tehnice care să asigure intercomunicarea noilor rețele de comunicații. Pe plan mondial, se încearcă deja o armonizare a legislației în acest domeniu, întruniri globale și regionale (Uniunea Europeană, Consiliul Europei, Națiunile Unite, Grupul celor 8) urmăresc să creeze un cadru legal adecvat realității sociale pentru a contracara neasigurarea securității informatice prin lipsa dreptului în domeniu;

- dreptul la libera exprimare, alături de dreptul la informație este de fapt materializarea gândirii neîncorsetate a omului, deziderat din totdeauna al omenirii. Societatea informațională, reprezentată atât de fidel prin rețeaua *Internet*, a deschis mai mult decât orice calea îndeplinirii acestor drepturi, pentru că obiectul de activitate al acestei rețele este tocmai traficul de informații (expunere, comunicare, distribuție, achiziție). În același timp însă, dreptul la secretul comunicațiilor sau dreptul la viața intimă (*privacy*) este unul din drepturile fundamentale care poate fi încălcat foarte ușor în societatea informațională (prin rețeaua *Internet*, în special). Securitatea sau supravegherea statului sunt scuzele obișnuite invocate de guverne pentru justificarea îngădirii libere a comunicării umane;

- dezvoltarea vertiginoasă a tehnologiei a creat, pe lângă numeroase beneficii și crime cu un conținut înalt sofisticat, fiind necesară legislație specifică;

- necesitatea unei legiferări cu caracter de sinteză și orientare (cum ar fi un cod al dezvoltării și utilizării tehnologiilor informației, (fără să i se dea denumirea de cod informatic, pentru a elimina confuzia) cu conceptul tehnic, care ar putea să ajute la atingerea stadiului corespunzător conceptului de societate informațională;

- dimensiunea juridică a realității relevă problematica libertății dar și a constrângerii publice în numele intereselor sociale ale comunității umane, a protejării valorilor umane, consacării drepturilor subiective și corelării acestora, a realizării justiției unui timp istoric;

- dreptul ca instrument de control social, de apărător al valorilor trebuie să apere și valorile societății informaționale conturându-se acut nevoia unui drept fără precedent, a unui drept inovator, dreptul informatic, încă incipient, care trebuie să ofere reglementări clare, de

fundament, sistemice, strategice și deschise - *Cyberlaw* - care să acopere vidul legislativ în materie.

Fundamentul principial al acestui drept trebuie să asigure între altele, egalitatea de acces, libera circulație a informațiilor în cadrul global, mondial al societății, protecția drepturilor subiective - libertatea conștiinței, dreptul la informație, secretul comunicațiilor interpersonale, dreptul la viață intimă și privată – corelate, însă, cu reglementări, care să protejeze interesul public.

Așa cum s-a relevat, ca element al controlului social și conștient normativ al construcției sociale, dreptul pedepsește, descurajează, anihilează, controlează, previne, convinge, protejează și organizează. Totul, este că dreptul să se înscrie pe linia de evoluție a unor tendințe dezirabile, să servească finalitățile valorice și conduita umană a unui timp istoric, afirmându-și, în același timp, specificitatea și complexitatea sa tehnică, ca știință și artă [54, p.520-521].

Mutațiile majore produse în contextul actual asupra dreptului permit să se susțină că asistăm în societatea globală, în opinia lui I. Craiovan, la o nouă „revoluție a dreptului” [56, p.240].

Astfel, în viziunea autorilor I. Allard și A. Garapon [2, p.131], această sintagmă se caracterizează printr-o serie de note definitorii, în raport cu „dreptul pozitiv tradițional” cu privire la care am reținut următoarele:

- poziția tradițională a statului național suveran este uzurpată și reconsiderată în condițiile în care dreptul devine materie ce depășește frontierele naționale, este conceput din ce în ce mai mult în „altă parte” și are o mobilitate considerabilă, reglementând nu numai dispute dar și forța de muncă, capitalurile, bunurile sau serviciile într-o arie extrastatală, globală;

- relația tradițională legiuitor, care elaborează dreptul, și judecător care, în genere, aplică dreptul, devine, complexă, multinivelară, de circularitate cu legitimări specifice, de pilda când judecătorul Curților Europene de la Strasbourg sau Luxemburg obligă legiuitorul național la conformare, sau în relație cu diverse jurisdicții internaționale;

- izvoarele formale ale „noului drept” cunosc construcții normative precum Dreptul Uniunii Europene, Jurisprudența Europeană a drepturilor omului, „dreptul uniform” stabilit prin Convenția de la Viena privind vânzările, fondat pe interesul pentru reciprocitate în materie sau normele justiției penale internaționale, fondate valoric pe civilizație și umanitate și concepute ca mijloc de ieșire din conflict și pacificare;

- generalul, configurat tradițional de către lege de către norma juridică, în care decizia judecătorului trebuia „să încadreze particularul cazuistic”, devine acum contextul juridic mondializat, care deschide judecata spre un universal care transcende culturile și sistemele normative naționale;

- statutul și decizia juridică a judecătorului internațional cunosc niveluri diferite și solidare de legitimitate, cu participarea sferei juridice naționale, și prin „exportarea” acesteia, a influenței statului din care provine, a reprezentativității, a capacității judecătorului de a fi un interpret cultural, de a înțelege și judeca o cauză în termenii unei experiențe globalizante.

Noua rețea juridică globală este interpretată în mod diferit din punct de vedere doctrinar. Fie ca un ultim stadiu al „guvernării juridice”, în disprețul intereselor naționale și a legitimității democratice, „o internațională asociație a juriștilor” în detrimentul suveranității statelor și cu tendințe hegemonice (U. Mattei), fie ca tendință spre un drept universal, privită cu entuziasm cosmopolitic (M. D. Marty, A. M. Slaughter) [2, p.131].

După cum vedem, sintagma „societății globale”, „societăți informaționale” a sec. XXI oferă o fizionomie calitativă distinctă, pregnantă, agresivă. Societatea umană – așa s-a spus, a devenit un „sat global” [56, p.224].

După cum vedem, procesul totuși necesar al globalizării, nu însă în direcția depersonalizării, cuprinde în articulațiile sale nu numai sistemul economic, politic, dar și sistemul juridic, strâns legat de cursul evoluției statului. În cele ce urmează, vom avea în vedere unele implicații ale globalizării asupra componentei normative a sistemului juridic, cu accente privind universalizarea sa în contextul dat.

În baza distincției făcute de cercetători ai problemei [56, p.233] între latura de profunzime a globalizării, vizând temeiurile ei de valoare și dinamica lor, și aceea spațială, am putea identifica o dimensiune intensivă și alta *extensivă* a globalizării normativității juridice. Cea intensivă, în opinia prof. I. Humă presupune [111, p.112] că, criteriile de valoare care fundamentează, mai exact care ar trebui să fundeze evoluția dreptului în conformitate cu idealurile îndrumătoare și valorile constitutive ale umanității, acelea, care fără a sta într-un empireu transcendent, nu stau sub semnul timpului corupător, alcătuind, dimpotrivă, un *noos*, un câmp spiritual de valabilitate axiologică neconjuncturală, în care se înscriu și principiile juridice și valorile promovate normativ. Acestea din urmă sunt chemate să exprime, în măsura realizării lor, după cum menționează A. Supiot, funcția antropologică a dreptului [206, p. 194]. Dimensiunea extensivă a globalizării în drept nu se referă la spațiul ideal, al valabilității axio-antropologice a normelor, ci la acela real, cu adevărat *extensiv* întrucât devansează sistemele legislative naționale spre unul înglobant, de ordin planetar.

Distincția pe care o facem, opinează I. Humă, este, însă operantă dacă se refuză absolutizării. În fond, dimensiunea extensivă a globalizării dreptului, proprie normativității din interspațiul sistemelor juridice particulare - tinzând, acesta, să devină intraspațiul înglobant al acelor -, privește condiția tehnico-juridică a normativității de drept în ceea ce ea excedează sistemelor naționale. Dar, așa cum nici la nivelul unui sistem de drept particular condiția tehnico-

formală a normei nu se substituie semnificației ei principale, de conținut valoric, la fel este de așteptat ca și în câmpul tranzient al normativității globalizate să primeze semnificația de conținut a normelor, adică principiile și valorile definitoriu antropologice în raport cu suportul lor tehnico-juridic. În logica sa, acesta din urmă exprimă, totuși, raționalitatea juridică, dar în condiția sa formală, neputând, de aceea, satisface exigența decisivă a *legitimării* legalității și ordinii de drept, legitimare întemeiată la rândul ei în principii și valori acreditate social [111, p. 113].

În acest sens, universalizarea dreptului implică, în perspectiva istorică, o *ordine de drept de un cu totul alt tip*, la a cărei edificare să contribuie corelativ și integrativ națiunile și statele. Oricât de firesc, dacă ar fi să fie, s-ar configura ordinea în cauză ca un proces obiectiv, ea nu poate să nu se asocieze cu o idee călăuzitoare, cu un set de așteptări. Acestea, toate, refuzându-se însă proiectelor voluntariste, sunt reflexul conștientizat al discontinuității *timpului juridic*, având ritmurile lui, altele decât cele ale timpului matematic, deci cu întoarceri reîntemeietoare de sens spre achizițiile trecutului, apte să stea la baza schimbărilor impuse de mersul lucrurilor. Încât, universalizarea dreptului este deopotrivă *procesul* și *ideea* care îl constată și îl justifică într-un fel ori în altul. Ideea ei eșuează în proiect voluntarist dacă se vrea rațiunea ordonatoare a mondializării dreptului. Cum nici sistemele naționale de drept nu poartă pecetea unei rațiuni apriori ordonatoare, cu atât mai puțin ar putea opera aceasta în procesul atât de complicat al globalizării dreptului. Dreptul planetar, înțeles ca evoluție organică a normativității juridice deschise la cerințele globale, are a se refuza proiectelor deduse dintr-o voință legislatoare, inerent reductivă. Ca realitate viabilă, el nu se poate constitui decât *inductiv*, prin generalizarea tendințelor obiective de evoluție integrativă [111, p.114].

Există și pe terenul incipientei integrări juridice universalizatoare, precum am desprins în cazul relației integratoare a statelor, menționează I. Humă, o seamă de tentații, de strategii, interese și atitudini voluntariste care îmbracă falsa aură a rațiunii ordonatoare, deturnând dreptul de la universalizarea sa neînstrăinată. Autorul face referire la câteva dintre ele, invocate în literatura problemei, însă susceptibile de accentuări necesare într-un orizont al așteptării propriu, și aici, *paradigmei identitare* [111, p.215].

Spiritul culturii și civilizației occidentale s-a manifestat și în construcția juridică, unde omului i s-a atribuit, desacralizant, capacitatea de a crea legile cetății și ale vieții sale. Omul își dă sieși legile, devenind măsură a lucrurilor. S-a instituit astfel, de aproape un mileniu încoace, o viziune faustică asupra prezenței sale în lumea devenită astfel o lume pentru el, croită după chipul și asemănarea sa. În acest cadru, drepturile omului nu ar fi astăzi decât expresia în absolut a faustismului funciar Occidentului. Devenite însă o ideologie expansionistă, negatorie nu numai față de lăudabila rațiune originară, intrinsecă, ele se opun radical concepției și valorilor de

extracție transcendentistă, pentru care Legea nu stă la voia omului, fiind, dimpotrivă, *revelată*, cu consecințele care rezultă de aici pentru statutul omului, pentru condiția sa religioasă, morală și politică, fondate pe valori absolute, opuse astfel radical individualismului relativist.

Avem de-a face, menționează I. Humă, cu un conflict la suprafață metafizic, dar exprimând în adânc deosebiri radicale în planuri, vitale ale vieții și politici statelor. Încât, o universalizare juridică cu pretenție de model ideologic impus nu face decât să nască un nou fundamentalism, cum constatăm *supra*, alimentând exclusivismul celor deja existente. E însă un fapt tot mai evident că statutul omului în Univers nu poate lua decât chipul condiționărilor culturale în care s-a născut și format. Reducerea la numitorul comun al unei ideologii, oricare ar fi ea, blochează configurarea universalistă a imaginii sale juridice; aceasta urmează să se redefiniească cu fiecare etapă a istoriei, implicit a globalizării dreptului, prin formule și soluții tehnice decurgând din procesele calitative ale convergenței valorice a tipurilor de spiritualitate [111, p 215].

Numai prin considerarea, atenționează I. Humă, a diferențelor - nu ca un scop în sine, ci datorită forței lor creative degajată particular pentru a exprima omul și umanitatea în unitatea întregitoare a esenței general umane -, *se poate ajunge*, oricât de dificil se dovedește drumul, la *soluțiile integratoare ale universalizării* statutului lor juridic, odată cu universalizarea dreptului [111, p.215]. În locul uniformizării popoarelor și culturilor prin modele și politici impuse - atât de felul ideologiei drepturilor omului, cât și al fundamentalismelor opuse ei - *universalizarea valorilor juridice și globalizarea lor tehnică au ridicat ideea diversității la rangul principiului unificator, dincolo de care diversitatea poate fi manipulată în scopul estompării, chiar al anulării identității de sine a popoarelor și culturilor* [111, p.215]. După cum s-a putut observa, secolul în care am pășit amplifică fenomenul particularizării reglementărilor juridice: sub presiunea economiei de piață; la rândul său conjuncturile politice relativizează criteriile legalității, confruntată și cu ascendența izvorului jurisprudențial de drept. Sistemul normativ al statelor se sufocă în spațiul formal tradițional al normelor de maximă generalitate și impersonalitate, supuse presiunii faptelor și dinamicii relațiilor sociale. Se produce în plan normativ o necesară deplasare de accent de la generalitate la singularitate iar constrângerea face loc flexibilității normative [78, p.37]. În această situație, „supapa de siguranță” s-a dovedit a fi *dreptul contractelor*. Creșterea însemnătății contractului ca izvor de drept este expresia juridică a culturii occidentale a contractului, reflectată în filosofia contractualistă a epocii moderne și cu o practică internațională deja consacrată, odată cu aceea a liberului schimb. Dar, dacă dezvoltarea economică asigurată prin libera inițiativă a impus ca o necesitate obiectivă extinderea practicii contractelor la scară planetară, totuși substratul ideologic ce o susține, anume viziunea contractualistă, vine în coliziune cu acele culturi pentru care relația contractuală, bazată mai ales

pe a da și a primi, nu poate aspira la prevalență în raport cu mobilurile de factură superioară ce motivează relațiile interumane și, în plan juridic, în raport cu legea și temeiurile ei spirituale.

Fondată cândva în concepția dreptului natural, *teoria contractualistă de astăzi, pilon ideologic al globalizării*, mizează absolutizant pe factorul economic al liberului schimb în explicarea libertății contractuale, extinsă la înțelegerea libertății în genere. Putem însă deduce procesul complex al universalizării dreptului și a valorilor diverse ce o consfințesc din globalizarea legilor pieței? Nu revenim, iarăși, la reduționismul economismului vulgar? Ce ar rămâne din aura dreptului dacă e luat ca o pârghie instrumentală a economicului? Nu devine, acesta din urmă, un fel de fatum al dreptului? Mai poate dreptul să promoveze astfel valorile transeconomice, acelea care dau sens major vieții omenești și fixează, ele în realitate, funcția instrumentală a economicului? [78, p.117].

Universalizarea dreptului nu poate fi cu adevărat decât acea *mutație axiologică* a funcțiilor de până acum ale juridicității, în baza căreia să se asigure și să se sporească identitatea insului și a comunităților, condiție absolută a dezînstrăinării și creativității omenești [111, p.117]. Însăși viața socială, luată în unitatea vie a manifestărilor sale diverse, nu rezidă dominant în forțele de producție, ci în normele și valorile sale constitutive. Contractualismul nu poate fi platforma teoretică aptă să fundamenteze drepturile omului odată ce ignoră că economia de piață îi adună laolaltă pe oameni pentru a-i despărți apoi în câștigători și perdanți! O dovedește și faptul că destule forme uzitate ale contractului induc unilateralitatea obligațiilor asumate, nu atât reciprocitatea lor, care ar trebui să fie definitorie pentru egalitatea și libertatea reală a părților. Ideea voinței absolute a părților, dedusă speculativ din suportul formal al contractului, este cel puțin o naivitate. Afară de aceasta, contractualismul ca teorie, dar, iată, și ca practică extinsă a raporturilor juridice ridică la proporțiile unei dogme încrederea, ca să nu spunem credința, opinează I. Humă, în corectitudinea agenților contractanți [111, p.117].

Pe acest teren, ca și în teoria și pragmatica politică, corectitudinea părților se profilează ca o exigentă prioritar procedurală și de oportunitate, vizând cel mult avantajul reciproc; formalizarea ei contractuală tinde spre o golire de conținut moral întrucât e dedusă din gestiunea intereselor ce comandă contractul, nu din valorile întemeietoare ale raporturilor juridice, inclusiv contractuale, în primul rând, acelea de substrat moral. Poți fi „corect”, poți fi chiar legal, fără să fii prin aceasta și moral. Punerea în surdină, fie și indirect, a factorului de conținut în formalizarea corectitudinii contractuale se însoțește paradoxal cu apelul la blazonul Eticii în consacrarea științifică a noilor discipline juridice, precum *Etica afacerilor* și nu numai. Rațiunea pretins științifică își este sieși suficientă, de atâta Etică, dreptul uită de morală! Însă, o astfel de raționalizare, având ca bază „raționalismul contractualist” dedus din exercițiul intereselor, nu

poate reprezenta direcția autentică a universalizării dreptului. Aceasta este o construcție pe verticală a valorilor juridicității [111, p.118].

La cele expuse, I. Huma mai adaugă un aspect *Dreptul contractelor*, tinzând a marca o direcție principală a globalizării dreptului, este până la urmă o procedură tehnică, alături de celelalte izvoare formale ale dreptului. Or, acestea stau sub presiunea dinamicii factorilor sociali cu rol de surse primare ale dreptului. Ceea ce s-a numit *dreptul spontan*, de care se vor lega poate neanticipate acum componente evolutiv-creative ale globalizării dreptului, este în ultimă analiză expresia stărilor de spirit și comportamentelor colective, ele însele devenind tot mai mult manifestarea concentrată a surselor primare, de ordin social, ale dreptului. Ceea ce poate evidenția, între altele, că universalizarea dreptului nu o va putea revendica o conștiință juridică preconstituită a umanității. Ridicarea dreptului la cotele valorice apte să exprime normativ integralitatea armonizată a societății globale are a se realiza inductiv, ca rezultat al convergenței treptate a conștiinței națiunilor, a comunităților în genere. Acestea, prin conștiința identității lor, vor fi sau vor trebui să fie adevăratele puncte nodale ale construcției juridice viitoare, sursa primară concentrată a globalizării dreptului, sursă prin care însăși globalizarea susține, prin transmutația valorică a izvoarelor ei formale, universalizarea dreptului [111, p.119].

Desigur, extinderea practicii contractului și transformarea acestuia în izvor semnificativ de drept răspunde unei necesități obiective. Ceea ce nu justifică ridicarea la rangul valorii directe a universalizării dreptului a ceea ce nu e decât un mijloc îndeosebi procedural de reglementare a conduitelor prin contract. Tocmai aceste limite obiective ale contractului ca izvor de drept aflat în expansiune planetară impun un concept al universalizării dreptului în măsură să mizeze compensatoriu pe promovarea și garantarea adevăratelor drepturi ale omului: acelea izvorând din năzuința reală a împlinirii sale ca personalitate, în acord cu natura umană și cu aspirațiile moral-spirituale chemate să o modeleze ascendent [111, p.119].

Așadar, *globalizarea dreptului* are a opera cu o seamă de accente axiologice în ce privește statutul drepturilor omului, astfel încât acesta să consfințească condiția civică îndatoritoare a insului în cetate și, deopotrivă, oferta umanizatoare a cetății în raport cu insul, căruia să-i asigure climatul formativ-identitar al afirmării sale ca persoană: persoană morală, devenită subiect de drept nu în abstract, ci în relația obiectivată cu „ceilalți”. În acest sens, este de așteptat ca universalizarea dreptului să ducă mai departe achizițiile umaniste ale culturilor, inclusiv valorile juridice ce ele le exprimă; nu salturile calitative, ca formulă de progres, cu negația frustrantă ce le însoțesc, au a caracteriza procesul în cauză, cât continuitatea creativă, deschisă la provocările mondializării.

Universalizarea dreptului poate fi conștiința critică a globalizării, dubletul ei însoțitor, chemat să umanizeze componenta tehnică a globalizării dreptului, să recupereze superior omul

ca ființă conștientă de sensul libertății sale și de obligațiile asumate în raport cu „ceilalți” [111, p.120].

Prin drept, libertatea nu poate fi decât *asumare imperativă* pentru a fi cu adevărat fapt social efectiv, dezînstrăinant. Ceea ce înseamnă că libertatea, însuși omul care dispune de ea nu constituie scop în sine, deci nici scopul ultim al promovării juridice a drepturilor omului; ca și până acum și cu atât mai mult în dorita societate umanizată a viitorului, omul și libertatea sa vor avea sens în relația reciprocă cu lumea și comunitatea, în care sentimentul libertății dobândește finalitatea angajării și responsabilității.

Deși pe etape determinate de obiectivare acțională ori atitudinală *libertatea se profilează ca valoare-scop*, ea rămâne valoare-mijloc în raport cu orizontul social și spiritual al afirmării umane. Ne putem însă întreba în ce măsură se regăsește această veche, elementară, dar mereu actuală exigență etic-filosofică în construcția juridică prezentă și, după cum se întrevede, și de perspectivă a problemicii drepturilor omului atât timp cât ea mizează pe omul unilateral al economiei de piață, al societății de consum, deci pe omul-ființă insulară, scop în sine, individualist? Mai mult, el este încurajat și prin mai recente reglementări juridice din unele state occidentale să transforme libertatea sa în libertinaj, să o îndrepte împotriva moralei, a esenței umane și naturii proprii de flintă rațională. Iată, amintim doar unul dintre seturile de astfel de licențieri comportamentale admise - ceea ce în fapt e încurajare! - de lege: legalizarea adopțiilor în cuplurile homosexuale. Fără îndoială, vor apărea grave consecințe, ieșite la iveală în timp, prin permisivitatea legii [111, p.120].

Dar, o abordare vituperată, necesară în raport cu gravitatea efectelor, ar atrage acuza de încălcare a drepturilor omului, deși există, nu?, și dreptul omului de a nu fi de acord cu reglementările în cauză și de a-și exprima deschis acest dezacord! Se pare, însă, tot mai mult că există drepturi ale omului numai pentru legitimarea atomicului, nu și pentru aceea care îl resping. Totuși, să ne întrebăm și de această dată: unde sunt drepturile copilului ca drepturi - și ele, nu? - ale omului, copil crescut în „atmosfera intimidantă” a „cuplului parental” homosexual? Ce model comportamental va putea alege el? Poate fi admis ca drept al omului ceea ce subminează așezarea naturală, biopsihică, dar și aceea socială a relațiilor inter-umane? Dimpotrivă, abandonarea - legalizată! - a autolimitării morale a exercițiului libertății nu conduce decât la decăderea flintei umane [111, p.121].

Cum se constată deja, finalitatea antropologică a dreptului tinde să se efemezeze; dreptul se desparte de morală, încercări de acest fel, fie doctrinare, fie practice, au mai fost, conducând la transformarea dreptului într-un instrument funest al dezumanizării individului și societății. Ele au stat sub semnul *dreptului forței*, în timp ce acum operează sub acela al *forței dreptului*, supralicitată însă prin despărțirea sa de morală, de fundamentele principiale ale umanității. E

adevărat, e o despărțire neclamată, senină chiar, dar nu mai puțin gravă. Golirea de conținut moral condamnă dreptul la o normativitate sterilă. Însă, ceea ce pare a fi, prin neutralitatea admisă, „dincolo de Bine și de Rău”, e de fapt doar dincolo de bine la propriu. Poate mai puțin evident, prin aceasta nici Răul nu mai apare ca fiind Răul; el iese din dualitatea ce îl definea și evidenția prin opoziția față de Bine, subzistând în haina derutantă, *nepolarizată* a unei anormalități... normale! [111, p.122].

Avem de-a face nu cu o travestire, oricum provizorie prin datul ei; este o mutație de sens axiologic, susține I. Humă, în care Răul apare el însuși ca Bine deplin și definitiv! Întâlnim aici o manifestare absolută a înstrăinării de sine a omului prin înstrăinarea dreptului de finalitatea sa, aceea adevărat umanistă. Dreptul rățăcește astfel - tehnicist, însă îndeosebi nihilist - ca o corabie fără pânze pe apele postmodernismului abandonar. Să fie despărțirea de morală, fie și nedeclarată, una dintre direcțiile evoluției sale mondializatoare? E greu de admis, odată ce forța identitară a culturilor neoccidentale se refuză definitiv expansiunii modelului individualist exprimat de dreptul și de cultura occidentală ce-l cuprinde. Cum s-a putut observa, civilizațiile și culturile neoccidentale consacrate, deși au adoptat din nevoi pragmatice, îndeosebi comerciale, modernitatea Vestului, inclusiv a suportului ei juridic-instrumental, nu au făcut-o cu prețul anulării identității lor.

Modelul cultural al Vestului, concepând omul ca imagine a Demiurgului Universal, întâmpină rezistențe metafizice, religioase, morale și până la urmă și politice și juridice; el incumbă o viziune luciferică, cu totul opusă aceleia pentru care omul e luat ca parte a Firii, trăind în acord cu legile ei, devenite pentru el legi morale ale integrării și armoniei cosmice. Doctrinile etico-filosofice vestice, cu ecouri în acelea sociologice și politico-juridice, prezentând, într-un fel sau altul, omul ca stăpân al lumii, relativizează subiectivist criteriile de valoare ale temeiului său existențial. Ceea ce se prelungește și în modul de abordare a problematicii drepturilor omului, unde se fetișizează conform celor precizate în alt context, *ideea* ca atare *de drepturi*, *rupându-se de fireasca ei legătură cu aceea de îndatoriri*, în raport cu care, abia, se *justifică înseși drepturile*, inclusiv în sens juridic, nu doar logico-filosofic. Se ajunge astfel la conceperea tabloului drepturilor, construit deductiv-speculativ, ca un monument ridicat în slava omului. Tribut al orgoliului luciferic, el induce inevitabil imaginea unui monument ... sepulcral! Nu aceasta ar trebui să fie direcția urmată de procesul mondializării juridice. Libertatea, celelalte drepturi ale omului sunt un scop luminos al dreptului ca drept, dar ele au a fi deduse - cum s-a întrevăzut de către înseși mințile lucide ale culturii occidentale -, din conținutul și valorile generale ale imperativității juridice, nu aceasta din urmă să fie croită procustian după individualismul structural al sistemului de drepturi și libertăți [111, p.123].

O atare concepere absolutizantă a ideii de om în orizontul drepturilor omului, orizont ideologizat și politizat, nu face decât să evidențieze contradicția dintre modelul, propus, al omului și omul real, acela insularizat și redus la un simplu număr în economia haotică de piață și în societatea consumistă.

Așa cum remarcă analiștii, indicatorii dezvoltării umane, desigur semnificativi în ordinea factorului economic, spun prea puțin când nu spun mai deloc despre trebuințele și aspirațiile spirituale ale omului, în măsură, ele, să definească ființa gânditoare și câmpul ei noologic de așteptare. În ordinea ei, egalitatea, susținută și cu mijloacele formale ale dreptului, nu mai poate să se revendice unui concept cantitativist. Egalitatea de șanse continuă să opereze însă în acest; sens, iar succedaneul ei reparator - discriminarea pozitivă – o dovedește cu prisosință, adresându-se masei celor considerați discriminați. Egalitatea se construiește pe substratul *diferențelor întemeietoare de individuatie*, recunoscute și susținute și cu mijloacele dreptului. Aici intervin „indicatori” mult mai sensibili ai dezvoltării umane, pe care problematica drepturilor omului nu are cum să-i pună în lucrare odată ce legalizează ceea ce e instinctual în om, nu ceea ce îl definește ca ființă superioară. De aceea, universalizarea construcției juridice are de asigurat, în direcția ei, o reevaluare a criteriilor calitative de afirmare a omului ca individualitate creativă în cetate și comunitate [111, p.124].

Individualismul desparte însă omul de om. El nu poate întreține solidaritatea, altfel vitală societății. Sentimentul social, invocat în științele tangente dreptului, este produsul efectiv al conjugării complinitorii a faptelor izvorând din conștiința de sine a oamenilor cristalizată ea însăși prin sentimentul apartenenței identitare. Cât privește societatea globală, ea nu va reuși să fie altceva decât expresia cantitativă a indivizilor ce o compun dacă între ei nu se va naște *relația de solidaritate* - decurgând din conștientizarea interdependențelor la scară planetară, datorate asigurării securității Comune în fața riscurilor majore provocate în primul rând de civilizația tehnologică. Cu toate acestea, exigența solidarității nu are a excede drepturilor subiective; misiunea ei este să le orienteze noncontradictoriu în desfășurarea raporturilor juridice. Altfel, dincolo de ele, solidaritatea ar dizolva liantul ce o susține, personalitatea individului, alunecând în aglutinare gregară. Este tocmai ceea ce aduce cu sine egalitarismul, definitoriu noncalitativ, opus diferențelor creative care unesc oamenii, asigurând în fapt solidaritatea. Cum diferențele în cauză antrenează opțiuni și valori, consensul care se naște, deși nu automat, ca vector al solidarității sociale, presupune, nu ocolește cum se acceptă în diferite confruntări de idei, angajările, opțiunile valorizatoare; consensul în afara valorilor alese este o falsă problemă, nu are obiect. Nici formele consacrate juridic ale consensului, pe care societatea globală le va extinde și perfecționa, nu vor fi operaționale fără suportul valorilor metajuridic consfințite, fie ele morale, religioase, filosofice ori chiar numai politice. Vidate sub aspect axiologic, atât consensul, cât și

dreptul care-1 formalizează apar în raport cu oamenii ca o exterioritate: de relații, respectiv de norme. E însă fapt elementar că așa cum relațiile interumane și sociale nu poartă între oamenii luați ca abstracții, nici normele nu sunt imperative pur formale, pozitivitate neutră axiologic, numai bună de exportat. Și unele, și celelalte vehiculează valori acceptate de o comunitate sau alta, respectiv de urmat. Interiorizare imperativă a valorilor asumate, dreptul este în ordinea sa manifestarea cauzalității prin libertate. Numai ca ecou neperturbat al valorilor cardinale, dreptul rămâne factor activ al dinamicii sociale întru formarea societății globale și a culturii ei integrative [111, p.125].

Considerațiile încercate mai sus, consideră I. Humă [111, p.125], tind spre o posibilă concluzie. Tabla drepturilor omului nu are valabilitate în sine, ca produs prefabricat și livrat altor culturi și civilizații. Dar, cu toate neajunsurile reprezentării lor, drepturile omului condensează o veritabilă contribuție de gândire și acțiune occidentală într-o direcție hotărâtoare a mersului istoriei planetare. Rămâne însă ca universalizarea lor practică, deci globalizarea lor să treacă prin sita criteriilor de asimilare identitară proprii celorlalte culturi ale lumii, astfel încât să dobândească proteismul originalității și modului propriu acestora. Drepturile omului vor deveni, abia astfel, bun comun și de sinteză al umanității, iar afirmarea lor juridică globală, o cale stelară a construcției juridice universale.

3.6. Concluzii la capitolul 3

1. Existența valorilor nu se manifestă dispersat, acestea sunt încadrate într-un sistem, care reprezintă o organizare de durată, generalizată și concretizată, a orientărilor valorice, a credințelor cu privire la scopurile existenței și la modurile considerate dezirabile de atingere a acestora, influențând comportamentul și viziunea persoanei. Cercetarea centrelor de gravitate a celor trei fenomene drept, morală, religie, sunt date de valorile morale, valorile religioase și respectiv – valorile juridice. Suportul valorilor morale, religioase și juridice este întotdeauna o persoană. Fiind personale, suporturile acestor valori, sunt în același timp și spirituale, deoarece aceste valori, fiind profund aderente la suportul personal și spiritual, sunt în același timp, scopuri ale vieții.

2. Între valorile juridice și moral-religioase există asemănări și deosebiri. În ceea ce privește deosebirile, se poate aminti în primul rând că, în timp ce valorile morale provin din comandamente religioase sau din comandamente impuse de comunitatea socială sau autoimpuse de conștiința individuală, valorile juridice provin din prescripțiile autorităților publice împuternicite cu atribuții normative.

Valorile juridice și valorile moral-religioase se deosebesc prin scopurile pe care le urmăresc. În timp ce valorile morale vizează perfecțiunea omului, valorile juridice nu tind decât

la o bună organizare a vieții în societate. Morala este mai exigentă decât dreptul și tinde la perfecțiunea absolută a individului.

3. În cercetarea problemelor de unitate și diferență dintre valorile morale și religioase și impactul valorilor juridice asupra lor în doctrină există diferite opinii. Totuși, găsirea numitorului comun în afirmarea, în urma unei abordări atente și aprofundate a unor criterii axiologice, care ar sintetiza suma elementelor comune dintre valori, proprii și definitorii pentru civilizația contemporană este o necesitate. Astfel, s-ar ajunge la acel echilibru necesar, benefic pentru promovarea acelor valori, care exprimă cu adevărat esența timpului.

4. În concluzie menționăm că, drepturile omului ca valori juridice umane sunt resursa comună a umanității, deschisă tuturor civilizațiilor. Această filiație se observă pe fața „omului atemporal și universal” (*Homo juridicus*) la care se referă toate declarațiile de drepturi. Deci, putem concluziona că individul, subiectul suveran și persoana sunt cei trei piloni ai coexistenței ființei umane.

5. Clasificarea drepturilor omului (cetățeanului), care nu trebuie interpretată ca o ierarhie a drepturilor ca o tentativă de explicare a structurii interioare a sistemului unitar al acestor drepturi cunoaște și ea criterii și variante diferite. Redăm în continuare *o clasificare după criteriul conținutului drepturilor*, conținut ce determină și finalitatea acestor drepturi: inviolabilitățile; drepturile și libertățile social-economice și culturale; drepturile exclusiv politice (dreptul la vot, dreptul de a fi ales); drepturile și libertățile social-politice; drepturile garanții.

6. Cercetând și explicând finalitatea și funcția antropologică a dreptului, menționăm că ea trebuie regândită în noii termeni ai globalizării. Ansamblul antropologic individ, subiect, suveran, personalitate nu reprezintă o afacere privată, ci o convingere împărtășită de toți. Ea presupune existența unui terț, unic, suveran cu spirit public. Într-o ordine juridică etatizată, în mod radical, statul este cel care ocupă acest loc de terț. Unic, el nu este egalul oamenilor, suveran, el nu este supus nici unei alte persoane decât sieși, și Spirit Public el nu dispare nici odată, căci dimensiunea sa fizică este poporul, care se reînnoiește neîntrerupt. Statul este garantul ultim al personalității juridice. Fără încrederea într-un Terț, garant al identității astăzi, acest ansamblu antropologic riscă să se surpe.

7. Fiecare societate umană este un educator al rațiunii. Structura a ceea ce numim societate, este compusă din legătura de drept. Există două izvoare de drept, care ne încadrează și ne unesc laolaltă, legea și contractul. Dacă la începutul civilizației universul legilor era mai mare decât cel al contractului, în ziua de astăzi se vorbește de un declin al legilor. Este diagnosticul general dat de juriștii dreptului pozitiv: inflația legislativă, valabilitatea legilor, imposibilitatea lor de a cuprinde o lume, în definitiv, prea complicată, toate acestea determină ca legea să-și piardă măreția și valoarea: valoarea care crește la „bursa dreptului”, este contractul.

8. Valorile sociale sunt determinate atât de cadrul general, în care trăiește societatea, cât și de multiplele laturi de manifestare a acestei vieți. Toate grupele de valori au comun faptul că se referă, întotdeauna la o valoare supremă, care se impune tuturor valorilor sociale, economice, politice, religioase, morale, juridice, etc. - valoarea culturală. Valorile sociale sunt valori culturale întrucât toate se reglementează după acest ideal cultural. Noțiunea de cultură este legată de evoluția istorică a societății. Parte integrantă a culturii umane este și cultura juridică.

9. Natura profundă a dreptului ca sistem de norme imperative garantate de forța publică în numele unei justiții aparținând unui timp istoric, configurează o asemenea resursă. Dreptul este prin excelență un fenomen social care presupune ființa umană în relație cu alta. Capacitatea sa antientropică, de a se opune dezagregării, dezordinii și conflictelor sociale, de a fi un factor reglator și ordonator în societate, de a conferi certitudine și protecție persoanelor ce îi respectă prescripțiile sunt cunoscute. Dreptul corelează libertățile și constrânge în numele unui principiu universal al libertății.

10. Globalizarea dreptului are a opera cu o seamă de accente axiologice în ce privește statutul drepturilor omului, astfel încât acesta să consfințească condiția civică îndatoritoare a insului în cetate și, deopotrivă, oferta umanizatoare a cetății în raport cu insul, căruia să-i asigure climatul formativ-identitar al afirmării sale ca persoană: persoană morală, devenită subiect de drept nu în abstract, ci în relația obiectivată cu „ceilalți”. În acest sens, este de așteptat ca universalizarea dreptului să ducă mai departe achizițiile umaniste ale culturilor, inclusiv valorile juridice ce ele le exprimă; nu salturile calitative, ca formulă de progres, cu negația frustrantă ce le însoțesc, au a caracteriza procesul în cauză, cât continuitatea creativă, deschisă la provocările mondializării.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Scopul principal al investigației a constituit cercetarea complexă și multilaterală a conceptului de finalitate umanistă a valorilor juridice, prin determinarea naturii sale juridice, a fundamentului valoric al dreptului, clasificării și funcțiilor sale, dimensiunii axiologice a dreptului în contextul valorilor sociale. În urma analizei și generalizării materiei expuse în teză, formulăm următoarele concluzii:

1. Dreptul, dimensiune a societății, nu se reduce la ansamblul normelor legale în vigoare. În substratul dreptului pozitiv se găsesc un mănunchi de valori, care însoțesc societatea de la începuturile existenței sale anterioare fondării statului. Aceste valori sunt cele care atestă continuitatea dreptului în timp și spațiu, conferind ordinii de drept necesara stabilitate. Întrucât valorile general umane preced și întemeiază dreptul pozitiv, aflându-se în amonte normelor juridice, ele sunt cele care clădesc și orientează întreg sistemul dreptului. Noțiunea de valoare juridică a fost enunțată încă din antichitate cu înțelesul de fundament în apărarea și promovarea drepturilor omului. Acestea grație profunzimii gândirii filosofice, reprezintă adevărate impulsuri și puncte de pornire pentru alte studii văluroase și importante în stabilirea tuturor aspectelor importante ale realizării valorilor juridice [114, p.23].

2. Actualmente unele probleme ce vizează diferite aspecte ale valorilor juridice sunt atestate în diverse lucrări de specialitate. Totuși, și în cadrul lucrărilor fundamentale și în cadrul articolelor științifice există anumite probleme la tematica respectivă. Din aceste considerente concluzionăm că, ar fi oportună o depășire a acestor probleme prin punerea în evidență dincolo de esența și conținutul valorilor juridice și studierea problemelor ierarhizării, stabilirii locului și rolului valorilor în realizarea drepturilor și libertăților omului, problemele de unitate și diferență între valorile juridice și valorile moral-religioase, funcția antropologică a dreptului și valorile social culturale, valorile juridice în fața provocărilor globalizării. Studiul larg la care ne referim, vizează abordarea problemelor valorilor juridice ca sistem, ca un întreg, cu elemente componente ce interacționează și a căror interacțiune se fundamentează pe legități concrete. O asemenea manieră de abordare și aplicare practică a rezultatelor acestor cercetări ar duce inevitabil la realizarea funcțiilor valorilor juridice, în consecință realizarea funcțiilor valorilor sociale, cultural umane, în general [13, p. 38-46].

3. Doctrina juridică operează cu două sintagme, valoarea dreptului (ca fenomen social) și valorile dreptului sau valorile juridice. Problema dreptului ca valoare și a valorilor în domeniul dreptului (valorilor juridice) este prezentă atât în activitatea de creare a dreptului, valorizarea socială urmărind transpunerea din domeniul social în domeniul juridic a acelor aspecte ale relațiilor sociale ce necesită a fi ocrotite cu ajutorul puterii de stat, cât și în activitatea de

realizare a dreptului, respectiv alegerea la nivel de individ a conduitei comportamentale, conformă sau neconformă cu normele de drept. În concluzie, definim valorile juridice ca fenomen social juridic, mijloace și mecanisme juridice, care ghidează atitudinile, interesele, nevoile, comportamentele persoanei, apar fie ca determinanți direcți sau indirecti în valorificarea dreptului, asigurarea corectitudinii soluționării conflictelor juridice. Valorile motivează, orientează, oferă criterii de apreciere, modele și sisteme de referință, principii de evaluare pentru acțiunea umană, ele sunt echivalente cu atitudinea pe care membrii unui grup social o au față de ei înșiși, față de ambianța în care trăiește [112, p. 544-551].

4. Pentru o mai bună orientare în fața diversităților în doctrină au fost stabilite mai multe tipologii ale valorilor juridice. Recunoaștem că, la momentul actual doctrina juridică duce lipsă de unanimitate vis-a-vis de clasificarea valorilor juridice. Întru dezvoltarea acestora și a sistemului de valori juridice este oportună cercetarea și monitorizarea valorilor juridice ale societății și ale celor individuale. Totuși, în opinia noastră orice clasificare a valorilor juridice este relativă, întrucât acestea există în sinteză, sau în mod inseparabil. Caracterul comun al valorilor juridice este că acestea se constituie în urma dialogului social, a compromisului, a acordului comun, iar în rezultat se codifică prin decizii ale organelor legislativ liber alese [15, p. 52-65].

5. Trăsăturile distinctive ale valorilor juridice sunt: valorile juridice au un înalt grad ridicat de obiectivitate și sunt bilaterale și multilaterale accentul căzând pe relațiile dintre indivizi; valorile sunt generale; valorile juridice au caracter imperativ; valorile juridice au un caracter coercitiv. Din trăsăturile distinctive ale valorilor juridice reiese și funcțiile lor: constituie un factor de progres istoric, asigură coeziunea și ordinea socială, determină continuitatea sistemelor sociale, fie prin situația de conflict, fie prin aderență și promovare; funcția normativ-educțională – motivează acțiunea umană, fundamentează formarea personalității umane; funcția cumulativ-comunicațională – teaurizează cunoașterea și experiența umană și asigură comunicarea între generații și comunități; funcția de adaptare și integrare – constituie cadrul conduitei umane și conferă sens vieții, deoarece existența umană se desfășoară în orizontul valorilor [116, p. 38-46].

6. Sistemul de valori care ghidează dreptul conține elemente perene, dar și variabile, el are o anumită dinamică conexată la timpul istoric care îl parcurge, poate coopta noi valori cu privire la care demnitatea umană ca expresie concentrată a acestui sistem poate constitui un standard inițial. Dreptul este o realitate complexă, un subsistem integrat în sistemul social și statal, care nu poate fi înțeles reducându-l la dimensiunea normativă sau jurisprudențială, ci prin conținutul valoric și ideatic care îi conferă legitimitate. Valorile raționale și existențiale în același timp, pe care, considerăm noi, se așează întreg sistemul dreptului, sunt concentrate în persoana

umană, considerată ca persoană liberă și principala valoare ontologică prin care se legitimează dreptul. Omul, ca persoană liberă, este totodată și finalitatea oricărui sistem juridic.

7. Simplificarea și ameliorarea calității dreptului ca valoare socială, devine imperativă în contextul dezvoltării cunoașterii și în condițiile în care o serie de discipline tehnice, economice și umaniste au îmbogățit tezaurul științei prin legi, principii și relații interdependente. În contextul reevaluării rolului dreptului și a științei juridice „dreptul suplu”, „dreptul flexibil” devine o valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic. De aici, putem concluziona că, simplificarea normativității juridice este conturată în raport cu complexitatea necesară și inevitabilă a dreptului. Proliferarea normativității juridice, excesul de reglementare, inflația legislativă, paralelisme legislative, tind să contureze o adevărată maladie juridică în lumea contemporană, care afectează calitatea, eficiența, claritatea, accesibilitatea, eficiența reglementărilor juridice. Între remediile preconizate poate fi și simplificarea dreptului pozitiv ca un instrument și ca o metodă conceptuală de a reda „suplețe legii”, prin calitate, claritate și prin posibilitatea de a fi interpretată în procesul de aplicare [12, p. 11-18].

8. Existența valorilor nu se manifestă dispersat, acestea sunt încadrate într-un sistem de valori: morale, religioase, tradiționale, juridice, care reprezintă o organizare de durată, generalizată și concretizată a orientărilor valorice umane, a credințelor cu privire la scopurile existenței și la modurile considerate dezirabile de atingere a acestora, influențând comportamentul și viziunea persoanei. Centrele de gravitate a celor trei fenomene, drept, morală și religie, sunt date de valorile morale, valorile religioase și – respectiv valorile juridice. În contextul proceselor de globalizare și secularizare, care antrenează plinar societatea actuală, cheștiunea valorilor obține o relevanță deosebită. De la răspunsul la întrebarea, căror valori le este atribuită primordialitatea depinde prezentul și viitorul omenirii. Astfel, în legătură cu sistemul valoric juridic putem spune că unele dintre valori pot fi regăsite în toate sistemele de drept, ca de exemplu, justiția, totuși specificul și particularitățile istorice ale societății își pun amprenta asupra lor. Concluzionăm că valorile unei societăți trebuie deduse primordial din morală și religie ce prezidează și orientează forțele sociale din societatea respectivă [14, p. 11-17].

9. Cercetând și explicând finalitatea funcției antropologice ale dreptului am ajuns la concluzia că ea trebuie regândită în noii termeni ai globalizării. Ansamblul antropologic individ, subiect, suveran, personalitate nu reprezintă o afacere privată, ci o convingere împărtășită de toți. Ea presupune existența unui terț, unic, suveran cu spirit public. Într-o ordine juridică etatizată, în mod radical, statul este cel care ocupă acest loc de terț. Unic, el nu este egalul oamenilor, suveran, el nu este supus nici unei alte persoane decât sieși, și spirit public el nu dispare nici odată, căci dimensiunea sa fizică este poporul, care se reînnoiește neîntrerupt. Statul este

garantul ultim al personalității juridice. Fără încrederea într-un terț, garant al identității astăzi, acest ansamblu antropologic riscă să se surpe.

Luând în calcul cele menționate rezultatele cercetării în teza de doctorat au contribuit la soluționarea unei **probleme științifice** importante ce constă în elaborarea mecanismului de identificare și fundamentare științifică a sistemului de valori juridice ca finalitate umanistă a dreptului fapt ce determină evidențierea acestora în cadrul dimensiunii spirituale a valorilor general-umane, iar prin consecință dezvoltarea unei axiologii constructive, teorie ce permite clasificarea și perfecționarea unității, coeziunii, echilibrului și dezvoltării sistemului „unității prin diversitate” a valorilor juridice.

În contextul celor investigate și argumentate în teză, propunem următoarele recomandări:

1. Pentru o mai bună înțelegere a conceptului de valoare juridică, propunem ca completare la doctrina juridică o proprie clasificare a valorilor juridice după următoarele criterii:

a) *criteriul importanței dreptului în societate*: valori ce au drept scop consfințirea și asigurarea juridică a drepturilor și libertăților persoanei; valori ce rezultă din esența normativ-reglementativă a dreptului (legalitatea etc.); valori ce rezultă din esența umanistă a dreptului (umanismul, libertatea, egalitatea); valori ce rezultă din esența dreptului ca indice al libertății omului (pe parcursul conviețuirii sociale se conturează norme ce stabilesc comportamentele dorite, posibile, determinând astfel un criteriu al comportamentului licit, ilicit sau inequitabil); valori ce rezultă din esența dreptului ca un imperativ normativ-valoric (din perspectivele categoriilor morale (bine, datorie, binefăcători etc.) în calitate de comportament general obligatoriu); valori orientate spre determinarea unei atitudini pozitive a individului față de drept, ca un bine comun (exprimate în ideologia juridică, ideile juridice, principiile dreptului).

b) *criteriul generalității valorilor juridice*: valori-principii (modele cu caracter general și special care stau la baza evaluării fenomenelor de natură juridică. De regulă, valorile-principii se regăsesc în textele constituțiilor statelor); valori-reguli, care de regulă exprimă prohibiția sau dispoziția ce obligă la un comportament concret. Valorile-reguli se regăsesc în coduri și alte acte normative; valori-proceduri, care exprimă procedura de naștere, evoluție, modificare, stingere a raporturilor juridice, delimitare a cercului de subiecte, și a tipului de raporturi reglementate.

c) *criteriul sferei de acțiune a valorilor juridice*. Valorile juridice pot fi divizate în trei categorii în funcție de sfera de acțiune: valorile juridice care exprimă valori de caracter general (spre exemplu, libertatea, echitatea etc.); valorile juridice care determină esența și conținutul legilor care reglementează diverse sfere ale vieții sociale (legitimitatea, legalitatea etc.); valorile juridice instituționalizate, adică cele ce există în forma diferitor instituții sociale (avocatura, instanțele de judecată, organele de drept etc.).

2. Simplificarea și ameliorarea normativității juridice este conturată în raport cu complexitatea necesară și inevitabilă a dreptului. Rezolvarea acestei probleme este și *introducerea în circuitul doctrinar a termenului de „drept suplu”*. Anunțat în teorie, prezent în practică și recunoscut pentru toți „dreptul suplu” este în continuarea propriei acreditări la nivel doctrinar. Acoperind un număr de acte normative, extrem de eterogene (directive, avize, carte, coduri de conduită etc.), având drept element comun faptul de a fi impus nu prin constrângere, ci prin adeziunea destinatarilor săi, acesta se manifestă, în special, în dreptul internațional (ca drept suplu, drept flexibil), dreptul UE (ca o metodă de guvernare) sau ordinea internă (ca o pârghie de realizare a funcțiilor statului). În raport cu dreptul consacrat (dreptul rigid), dreptul suplu se manifestă fie la etapa premergătoare a acestuia, în procesul de elaborare și adoptare ca instrument de însoțire a acestuia, fie în anumite condiții, ca un drept surogat.

Cunoscând diverse experiențe naționale, recomandăm utilizarea în doctrină a conceptului de *”drept suplu”* ce se prezintă ca un factor de simplificare și de îmbunătățire a calității reglementărilor legale și rămâne un concept juridic pentru discuțiile științifice ulterioare.

3. Dat fiind faptul că Tratatul de la Lisabona consacră un spectru mai larg de valori fundamentale decât Constituția Republicii Moldova, considerăm oportun amendarea Legii fundamentale a Republicii Moldova, după cum urmează:

1) Art. 1 alin. (3) - Republica Moldova este un stat de drept, democratic și social în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, *egalitatea și nediscriminarea*, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sunt garantate.

2) Art. 16 alin (2) - Toate persoanele sunt egale în fața legii și a autorităților publice, fără deosebire de rasă, naționalitate, origine etnică, limbă, religie sau convingeri, sex, opinie, dezabilități, apartenență politică, avere, origine socială *sau oricare alt criteriu discriminatoriu*.

Avantajele și valoarea elaborărilor propuse țin de faptul că, sub aspect teoretico-științific s-a reușit a înfăptui o generalizare, sintetizare, sistematizare și actualizare a conceptului de finalitate umanistă a valorilor juridice, înclinația noastră spre cercetarea valorilor juridice este afirmată și susținută și de alți autori ale căror studii au fost cuprinse în această lucrare. Cu toate acestea, preocuparea noastră principală și care, considerăm noi, reprezintă o contribuție în domeniu este de a identifica valorile existențial-umane sau culturale și morale în expresia normativă a juridicului. Acest aspect bine conturat în identificarea și aplicarea principiilor cu valoare normativă a dreptului. De aceea, scopul dreptului, pentru a avea semnificație valorică în planul mai larg al culturii nu trebuie să fie constrângerea, ci libertate. Constituția, legea fundamentală trebuie să fie expresia în plan normativ cea mai clară a conținutului valoric, pe care se construiește întreaga realitate a dreptului.

Planul cercetărilor de perspectivă trebuie să fie redacționat spre:

- analiza studiilor dedicate Constituției și constituționalismului în dimensiunea sa valorică;

- studierea valorilor existențial-umane, care trebuie să se regăsească și în conținutul normativ al legislației penale. În ce măsură Codul Penal și modificările la el răspund acestui deziderat, formează obiectul unui studiu dedicat acestei teme;

- așezarea întregului sistem juridic, în general, pe valorile existențial-umane, ontologice, dar și pe valorile culturale și morale, reprezintă un argument rațional pentru a susține unitatea și atemporalitatea dreptului, aspecte ce pot forma obiectul de analiză a unei viitoare investigații științifice.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexandrescu I. Persoană. Personalitate. Personaje. Iași: Junimea, 1988. 358 p.
2. Allard I., Garaphon A. Judecătoria și globalizarea: noua revoluție a dreptului. București: Rossetti, 2010. 127 p.
3. Andreescu M. Principii și valori ale dreptului și culturii. București: Universul juridic, 2017. 271 p.
4. Andreescu M. Principiile dreptului - o abordare creștină și filosofică. În: Dreptul, nr. 12, 2012, p. 50-61.
5. Andrei P. Filosofia valorii. București: Fundația "Regele Mihai – I", 1945. 247 p.
6. Aramă E. Repere metodologice pentru studierea și aplicarea dreptului. Chișinău: CEP USM, 2009. 210 p.
7. Atias Ch. Epistemologie juridique. Paris: PUF, 1985. 222 p.
8. Atiyah P. S. Essays on contract. Oxford: Clarendon Press, 1986. 354 p.
9. Avornic Gh. Intensificarea activismului juridic al cetățenilor prin intermediul instituției avocaturii – condiție a edificării statului de drept. Teză de doctor habilitat în drept. Chișinău, 2005. 240 p.
10. Baltag D. Idealul social de justiție. În: materialele conferinței internaționale "Edificarea statului de drept", 2003, Chișinău, p. 109-115.
11. Baltag D. Teoria generală a dreptului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2013. 520 p.
12. Baltag D., Ichim G. Dreptul suplu – valoare indispensabilă de regenerare a sistemului juridic. În: Legea și viața, nr. 9, 2017, p. 11-17.
13. Baltag D., Ichim G. Știința valorii juridice în opera lui Petre Andrei. În: Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Chișinău: ULIM, 2015, p. 38-46.
14. Baltag D., Ichim G. Unele considerente referitor la problemele de unitate și diferență între valorile juridice, morale și religioase în filosofia lui Petre Andrei. În: Studii juridice universitare, nr. 3-4, 2016, p. 40-48.
15. Baltag D., Ichim G. Unele reflecții privind trăsăturile distinctive și ierarhia valorilor juridice. În: Studii juridice universitare, nr. 1-2 (37-38), 2017, p. 52-64.
16. Barac L. Elemente de teoria dreptului. București: C. H. Beck, 2001. 384 p.
17. Barac L. Răspunderea și sancțiunea juridică. București: Lumina Lex, 1997. 374 p.
18. Baștovoi S. Două conferințe dintre curaj și libertate în ortodoxie și alte întrebări fără rânduială. București: Ed. Sophia, 2002. 286 p.
19. Batifol H. La philosophic du droit. Paris: Press Universitaires de France, 1966. 128 p.
20. Bădescu V. S. Unele considerente dintre morală și dreptate în dreptul contemporan al afacerilor. În: Buletinul Universității Naționale de Apărare „Carol I”, nr. 12, 2015, p. 32-45.

21. Bădescu V. Valorile general-umane ca platformă a simplificării și ameliorării calității dreptului. În: Simplificarea - imperativ al modernizării și ameliorării calității dreptului. Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 276-283.
22. Bergel J. L. Theorie generale du droit. Paris: Dalloz, 1985. 367 p.
23. Berthelot I. M. Epistemologie des sciences sociales. Paris: PUF, 2001. 543 p.
24. Biriș I. Sociologia civilizațiilor. Cluj-Napoca: Dacia, 2000. 176 p.
25. Birou Al. Dicționar practice de științe sociale. București, 1966. 1909 p.
26. Blaga L. Trilogia valorilor. Vol. 3. București: Humanitas, 2014. 191 p.
27. Blaga L. Elanul insulei. Cluj: Dacia, 1974. 272 p.
28. Boar A. Elemente de teoria dreptului. Arad: Servo-Sat, 1996. 224 p.
29. Boboc A. Dezbateri ideologice. Neopozitivismul în știința contemporană. București: Ed. Politică, 1979. 131 p.
30. Bordeianu C. Raporturile existente între valorile juridice și știința dreptului în opera lui P. Andrei. www.ara-as.org/index.php/proc/article/download/1181/1053 (15.07.2018)
31. Botezatu P. Adevărul despre Adevăr. Iași: Junimea, 1981. 170 p.
32. Buchanan James M. Limitele libertății: între anarhie și Leviathan. București: Institutul European, 1997. 290 p.
33. Butculescu C. R. Considerații privind impactul culturii juridice europene asupra dreptului românesc în urma aderării României la Uniunea Europeană. <http://nos.iem.ro/lits/ramhandiem/123456789butculescucr> (vizitat 22.07.2017)
34. Butculescu C. R. Estetica dreptului românesc între complexitate și simplificare. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de Cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p. 357-362.
35. Cadiet Loie. Dictionnaire de la justice. Paris: Presses Universitaires de France, 2004. 1362 p.
36. Canguilhem G. Écrit sur la medecine. Paris: Seuil, 2002. 128 p.
37. Cantacuzino M. B. Elementele dreptului civil. București: Ed. Cartea românească, 1921. 284p.
38. Carta Drepturilor Fundamentale a Uniunii Europene din 26.10.2012. <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:RO:PDF> (Vizitat:18.01.2019).
39. Ceterchi I. Popescu S. Droit et valeur. În: Revue roumaine des sciences sociales. Serie sciences juridique, tome 28, nr. 1, 1984, p. 14-21.
40. Ceterchi I., Craiovan I. Introducere în teoria generală a dreptului. București: Academia de Poliție, 1993. 128 p.

41. Chetruș U. Restrângerea drepturilor și libertăților omului - esență și formă de exprimare a constringerii juridice într-un stat de drept. În: Materialele conferinței științifico-practice internaționale: „Respectarea drepturilor omului - condiție principală în edificarea statului de drept în Republica Moldova” (mun. Bălți), Chișinău: F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2010. p.341-351.
42. Cioabă A., Păvălan L., Pogoceanu R. Societatea civilă și drepturile omului. București: Institutul de teorie socială, 1997. 207 p.
43. Ciongaru E. Probleme actuale de teoria dreptului și drept comparat. Cluj: Cordial-Lex, 2012. 360 p.
44. Ciongaru E. Theory of justice from the perspective of law schools. Volume of Annual Scientific Aession „Justice, rule of law and legal culture” of the Institute of Legal Research „Acad Andrei Radulescu” of the Romanian Academy. Bucharest: Universul Juridic, 2011. p.129-134.
45. Constituția României din 21 noiembrie 1991, cu modificările ulterioare. În: Monitorul Oficial al României, Partea I, nr.233 din 21 noiembrie 1991.
46. Constituția Republicii Moldova din 27 iulie 1994. În: Monitorul Oficial Nr. 1 din 12.08.1994 (Nr. 1).
47. Costache Gh. Cultura și educația juridică - condiții necesare pentru edificarea statului de drept. Chișinău: Tipografia Centrală, 2014. 408 p.
48. Costache Gh., Albu V. Reflecții asupra culturii juridice în activitatea legislativă. În: Legea și viața, nr. 2, 2015. p. 4-7.
49. Costache Gh., Pânzaru T. Reflecții asupra activismului juridic al cetățenilor. În: Закон и жизнь, nr. 8-9, 2014. p. 21-27.
50. Costachi Gh., Iacub I. Reflecții asupra securității juridice în statul de drept. În: Legea și Viața, nr. 5, 2015, p. 4-9.
51. Craiovan I. Complexitate și simplificare în drept. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București: Universul Juridic, 2015. p.255-263.
52. Craiovan I. Finalitățile dreptului. București: Continent - XXI, 1995. 200 p.
53. Craiovan I. Itinerar metodic în studiul dreptului. București: Ed. MAI, 1993. 173 p.
54. Craiovan I. Tratar elementar de teoria generală a dreptului. București: C. H. Beck, 2006. 384p.
55. Craiovan I. Tratat de teoria generală a dreptului. București: Universul juridic, 2007. 536 p.
56. Craiovan I., Istrate M. Ipostazele justiției. București: Universul juridic, 2012. 291 p.
57. Creangă I., Gurin C. Drepturile și libertățile fundamentale, sistemul de garanții. Chișinău: TISH, 2005. 400 p.

58. Crețu G. Normele de drept influențate de precepte religioase. În: Simplificarea – imperativ al modernizării și ameliorării dreptului, București: Universul Juridic, 2015. p. 444-449.
59. Cuznețov L. Educație prin optim axiologic. Teorie și practica. Chișinău: UPS "I. Creangă", 2010. 160 p.
60. Dabin J. Theorie generale du droit. Bruxelles: Bruylant, 1953. 325 p.
61. Danileț C. Studiu cu privire la unificarea practicii judiciare și asigurarea principiului securității raporturilor juridice în Republica Moldova: Evaluare și propuneri. Strategia de reformare a sectorului justiției. Chișinău: Tipografia-sirius, 2014. 59 p.
62. Declarația Universală a Drepturilor Omului din 10 decembrie 1948. http://www.anr.gov.ro/docs/legislatie/internationala/Declaratia_Universala_a_Drepturilor_Omului.pdf (vizitat 08.08.2018)
63. Demogue R. Les notions fondamentales du droit prive. Essai critique. Paris: Librairie Nouvelle de Droit et de Jurisprudence A. Rousseau. 1991. 681 p.
64. Djuvara M. Eseuri de filosofie a dreptului. București: Ed. Trei, 1997. 319 p.
65. Djuvara M. Precis de filosofie juridică. București: Ziarul „Universul juridic”, 1941. 101 p.
66. Djuvara M. Teoria generală a dreptului. București, 1930. 576 p.
67. Djuvara M. Teoria generală a dreptului. Vol. II. Drept rational: izvoare și drept pozitiv. București: AU, 1995. 608 p.
68. Dewey I. Democrație și educație. O introducere în filosofia educației. București: E.D. P. 1997. 338p.
69. Dobrinescu I. Dreptul și valorile culturii. București: Ed. Academiei române, 1992. 167 p.
70. Drept și valorile sociale. <https://dreptmd.wordpress.com/referate/dreptul-si-valorile-sociale/> (vizitat 18.03.2017)
71. Drept și valoare, <http://dreptmd.uordpress.com/dreptsivalorilesociale> (vizitat 08.08.2018)
72. Duminică R. Criza legii contemporane. București: C.H. Beck, 2014. 162 p.
73. Dură N. Dreptul la libertatea de religie „fous” și „fundamentum” al celorlalte libertăți ale omului. În: Legea și viața, nr. 12, 2014, p. 7-14.
74. Dușu M. „Dreptul suplu”, între concept și practică. În: Pandectele române, nr.6, 2014, p.210-216.
75. Dușu M. Dreptul – între ipostaze teoretice și avatarurile mondializării. București: Universul juridic, 2014. 384 p.
76. Dușu M. Simplificarea - o prioritate a modernizării dreptului. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice, București: Universul Juridic, 2015. p. 4-12.

77. Duțu M. Simplificarea legislației și a acțiunii administrative. În: Pandectele române, nr. 12, 2014, p.8-12.
78. Duțu M. Știința în paradigma codificării/necodificării dreptului. Cazul României. În: Studii și Cercetări Juridice, an I (57), nr. 1, București, ianuarie-martie 2012, p. 34-42.
79. Duțu M. Statul de drept și valorile sociale. În: Pandectele române, nr. 7, 2015, p. 84-91.
80. Duverger M. Methodes des sciences sociales. Paris: P.U.F., 1961. 503 p.
81. Edelman B. La personne en danger. Paris: P.U.F., 1999. 550 p.
82. Eliade M. Religiile. În: Interdisciplinaritate și științele umane, București: Ed. Politică, 1994. 12-21 p.
83. Eliade M. Sacrul și profanul. Edilia a II-a București: Humanitas, 1992. 170 p.
84. Elias N. La dynamique de l'Occident. Calmann-Levy, 1994. 328 p.
85. Enciclopedia Universalis. Vol. 7. Paris: Litec, 2008. 1210 p.
86. Enicov V. Securitatea juridică – element al securității persoanei în statul de drept. În: Legea și viața, nr. 3, 2016, p. 46-50.
87. Eremia M. C. Justiția, dreptul și echitatea. În: Analele Universității din București, Seria Drept, 2001, p. 5-11.
88. Florian M. Reconstrucția filosofică. București: Ed. Academiei Române, 1993. 282 p.
89. Frunză M., Frunză S. Etica, superstiție și laicizarea spațiului public. În: Journal for the Study of Religions and ideologies, nr. 23, 2009, p. 14-22.
90. Gaumand D. Les valeurs chretiennes en heritage. În: Le soleil, nr. 11, 2007, p. 13-19.
91. Geană G. Tradiția creștină poate contribui la coagularea Europei Unite. În: Astra, nr. 13, 2007, p. 16-17.
92. Genny Fr. Science et technique en droit prive positif. Paris: Sirey, 1953. 236 p.
93. Gernet L. Droit institution en Grece antique. Paris: Flammarion, 1982. 330 p.
94. Gherman M. Religia, o resursă primară a civilizației. În: Contrafort, nr.2, 2017, p. 18-23.
95. Giambattista Vico. La Science nouvelle, Principes d'une science nouvelle relative à la nature commune des nations. (traduit par Alain Ponce). Paris: Fayard, 2001. 560 p.
96. Giambattista Vico. Principes d'une science nouvelle relative à la nature commune des nations. (trad. par Alain Pons), Paris: Fayard, 2001. 560 p.
97. Giddens A. Sociologie. București: All, 2010. 997 p.
98. Giorgio del Vecchio. Lecții de filosofie juridică. București: Europa Nova, Bucuresti, 1995. 350 p.
99. Giorgio del Vecchio. Philosophie du Droit. Paris: Dalloz, 1953. 463 p.
100. Gîncu I. Orientările valorice în formarea profesională. Teză de doctorat, Chișinău: USM, 2015. 184 p.

101. Grimailo N. Rolul organizațiilor internaționale regionale în procesul de creare a normelor de drept internaționale. Autoreferat la teza de doctorat. Chișinău: ICJP al AȘM, 2015. 35 p.
102. Grunberg L. Sociologia și conduita umană. București, 1972. 386 p.
103. Guillien R., Vincent J. Lexique des termes juridiques. 17-e edition. Paris: Daloz, 2009. 769 p.
104. Gurvitch G. Determinismele sociale și libertatea umană. București, 1955. 301 p.
105. Hannah Arendt. Les Origines du Totalitarisme. Le systeme totalitaire. Paris: Seuil, 1972. 384 p.
106. Hayek A. Le mirage de la justice sociale. Paris: PUF, 1981. 352 p.
107. Holmes H. O. W.. The path of the Law. Harvard: Law Review, 1997. 1348 p.
108. <http://www.scribub.com/sociologie/filozofie/SISTEMUL-VALORILOR94593.php> (vizitat 22. 07.2017)
109. Hotărârea CEDO din 25.08.1998, pronunțată în cauza Hertel. vs. Elveția. <https://www.legal-tools.org/doc/10801e/pdf/> (vizitat 22.07.2017)
110. <https://tonyss.wordpress.com/2006/12/20/clasificare-valorilor-si-caracterizarea-principalelor-tipuri-de-valori/> (vizitat 24.07.2017)
111. Humă I. Noos juridic. Valorile identificate în faza globalizării. București: Universul juridic, 2016. 264 p.
112. Ichim G. A few reflections on the concept of social value. În: International Conference “European union s history, culture and citizenship”. 10-th edition. Pitești: C. H. Beck, România. 2017. p.544-551.
113. Ichim G. Câteva reflecții pe marginea conceptului de valoare socială. În: Studii Juridice Universitare, nr. 3-4(35-36), 2016, p. 143-148.
114. Ichim G. Unele considerente referitor la coraportul dreptului cu valorile social-umane. În: Legea și viața, nr. 10, 2017, p. 21-24.
115. Ichim G. Unele contribuții la conceptual de valoare juridică. În. Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Conferință științifică, Chișinău: ULIM, 2015. p. 105-110.
116. Ichim G. Unele contribuții la conceptul de valoare juridică (noțiune, trăsături, funcții). În. Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene. Chișinău: ULIM, 2015. p. 38-46.
117. Iluț P. Structurile axiologice din perspectiva psihosocială. București: Aramis Point, 1995. 578 p.
118. Iluț P. Valori, atitudini și comportamente sociale - între asimilare și practicare. În: Simpozionul Preuniversitaria”, ed. a 23-a, 2011. p. 71-82.

119. Jacob Safra (Chalman of the Board). The New Encyclopedia Britannica. 15-th edition. Vol. 3. London: Founded 1968. 980 p.
120. Jaspers K. Texte filosofice. București: Ed. Politică, 1986. 319 p.
121. Josserand L. Cours de droit civil positif francois. Paris: Soufflot, 1940. 1294 p.
122. Josserand L. Le contrat dirige. Paris: Dalloz, 1933. 599 p.
123. Kant Im. Critica rațiunii practice. (Tradus de Rodica Croitoru). București: IRI, 1995. 287p.
124. Kantorowicz E. H. Cele două corpuri ale regelui. Iași: Polirom, 2014. 552 p.
125. Kelsen H. Theorie pour de droit. Paris: Dalloz, 1963. p.
126. Kluckhohn C. Values and Value Orientations in the Theory of Action. An Exploration in Definition and Classification. Cambridge: Harvard University Press, 1962. p. 388-433.
127. Labrusse -Riou. De quelques apports du droit les contrats du droit des personnes. În: Le Contrat au debut du XXI siecle. Edates offertes a I. Ghestin. Paris: LGDJ, 2001. p. 499-511.
128. Labrusse-Riou C. Le droit saisi par la biologie. Des juristes au laboratoire. Tome 259. Paris: L.G.D.J., 1996. 456 p.
129. Lambert P. Le principe general de la securite juridique et les validations legislatives. În: Securite juridique et fiscalite. Bruxelles: Bruy-Janu, 2003, p. 5-12.
130. Lefendre P. Les enfants du texte. Étude sur la fonction parentale des États. Paris: Fayard, 1992. 470 p.
131. Lefendre P. Remarques sur la refeodalisation de la France. Paris: LGDI, 1997. 364 p.
132. Liiceanu G. Despre limită. București: Humanitas, 2009. 280 p.
133. Liiceanu G. <https://www.cotidianul.ro/gabriel-liiceanu-cautarea-unui-nou-stapin/> (vizitat 04.08.2017)
134. Longino H. Science as social knowledge: Values and objectivity in scientific inquiry. Princeton: Princenton University Press, 1990. 252 p.
135. Lonsky M. Du genre femmes et de tout la reste. În: Revye internationale du travail. Vol. 139, nr. 4, 2000. p. 539-545.
136. Lundberg G., Larsen N., William R. W. Sociologie. 1968. 771 p.
137. Lyotard J. F. Condiția postmodernistă. Raport asupra cunoașterii. București: Ed. Babel, 1993. 123 p.
138. Magdici A. Misterul demnității noastre. În: Cultura vieții. <http://www.culturavietii.ro/2013/01/27/misterul-demnitatii-noastre/> (vizitat 22.07.2017)
139. Manolache L. Pentru o reformă a culturii juridice în România. În: Sfera politică, nr. 172, 2013. p.117- 131.

140. Marga A. Religia în epoca globalizării. Cluj-Napoca: Ed. Fundația „Pentru studii europene”, 2006. 299-306 p.
141. Marin C. Teoria educației. Fundamentarea epistemică și metodologică a acțiunii educative. București: All. 2001. 143 p.
142. Mauss M. Sociologie et anthropologie. Paris: P.U.F. 1983. 333 p.
143. Măgureanu A. F. Principiile generale ale dreptului. București: Universul Juridic, 2011. 360 p.
144. Mekki M. L’interet general et le contrat. Contribution a une etude de la hierarchie des interets en droit prive. Tom 411. Paris: LGDJ, 2004. 978 p.
145. Melchiorre A. Enciclopedie de filosofie și științe umane. București: All Educațional, 2004. 347 p.
146. Memorandum: implicațiile adoptării Legii nr. 187/2012 pentru punerea în aplicare a Noului Cod penal asupra republicării unor acte normative. <http://www.curieruljudiciar.ro/2012/12/06/afla-care-sunt-implicatiile-adoptarii-legii-de-punere-in-aplicare-a-noului-cod-penal/> (vizitat 15.04.2017)
147. Micu D. Garantarea drepturilor omului. București: All Beck, 1998. 288 p.
148. Miga-Beșteliu R. Drept internațional. București: All, 1997. 285 p.
149. Mihai Gh. Values, valorization, revaluation. În: Romanian review of Law and Social Philosophy, nr. 6, 2007, p. 30-48.
150. Mihai Gh., Popescu G. Introducere în teoria drepturilor personalității. În: Drepturile personalității și biotica – interferențe normative și corelații de fond. București: Ed. Academiei române, 1992. p. 55-64.
151. Miroiu M. ș.a. Filosofie. București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1993. 656 p.
152. Montesquieu Ch. L’esprit des lois. În: Oeuvres completes, Vol. II. 1951. 460 p.
153. Moraru A. Conceptul de „valoare”. Dinamica relației dintre valori, atitudini și comportament. <http://www.psihohipnoza.ro/conceptul-de-valoare-dinamica-relatiei-dintre-valori-atitudini-si-comportament/> (vizitat 13.02.2017)
154. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. Vol 1. București: Proarcadia, 1993. 367 p.
155. Muraru I., Tănăsescu E. S. Constituția României. Comentariu pe articole. București: C. H. Beck, 2008. 1528 p.
156. Muraru I., Tănăsescu E. S. Drept constituțional și instituții politice. București: All Beck, 2003. 551 p.
157. Năstase A. Drepturile omului - religie la sfârșit de secol. București: R.A. „Monitorul Oficial”, 1992. 164 p.

158. Neacșu T. Stilul documentelor juridice. Folosește fraze și paragrafe scurte. În: Revista Monitorul jurisprudenței, nr. 22, 2014, p. 54-60.
159. Negulescu P. P. Filosofia renașterii. București: Ed. Eminescu, 1986. 844 p.
160. Negru B., Negru A. Teoria generală a dreptului și statului. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017. 632 p.
161. Nicolescu I. F. Interpretarea normei juridice între simplificare și birocratizarea dreptului. În: Comunicare la sesiunea științifică a ICJ, București, 2015, p. 328-331.
162. Niemesch M. Teoria generală a dreptului. București: Humangiu, 2014. 224 p.
163. Nishitant O. Deux notions de l'homme en Occident: anthropos et humanitas. În: Tisser le lien social. Paris, Paris: Seuil, 2004. p. 7-24.
164. Ost Fr. Le temps du droit. Paris: O. Iacob, 1999. 376 p.
165. Otto R. Sacrul. (traducere Ioan Milea). Seria Religie, București: Humanitas, 2005. 240 p.
166. Paloșan F. Valențele valorilor creștine într-o lume în schimbare. În: Revista de filosofie, sociologie și științe politice, nr. 2 (153), 2010. p. 188-195.
167. Parsons T. The social system. New York: Routledge, 1951. 448 p.
168. Pascal B. Cugetări provinciale. Opere științifice. (trad. de George Iancu Ghidu). București: Ed. Științifică, 1992. 264 p.
169. Pastoureau M. Une histoire symbolique du Moyen Age occidental. Paris: Seuil, 2004. 240 p.
170. Pellettieri F. Eclissi dei valori cristiani. <http://articolonline.net/2008/12/eclissi-dei-valori-cristiani> (19.07.2017)
171. Pinquet M. La Mort volontaire au Japon. Paris: Gallimard, 1984. 392 p.
172. Popa Gh. Drepturile omului și democrația. Din perspective juridico-filosofice. p.73-76. <file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B.pdf> (vizitat 08.10.2017)
173. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: All Beck, 2002. 300 p.
174. Popa N. Teoria generală a dreptului. București: Actami, 1994. 319 p.
175. Popescu S. Despre drept și valoare cu specială privire asupra justiției. În: Comunicări prezentate la sesiunea științifică a Institutului de cercetări juridice. București, 2015. p. 134-142.
176. Popescu S. Teoria general a dreptului. București: Lumina Lex, 2000. 213 p.
177. Popescu S. Teoria generală a dreptului. Iași: Chemarea, 1993. 352 p.
178. Popper K. Logica cercetării. București: Ed. Științifică, 1981. 454 p.
179. Radbruch G. Grundzüge der Rechtsphilosophie. Leipzig: Quelle & Meyer, 1914. 215 p.

180. Rădulescu S. M. Homo sociologicus. Raționalitate și iraționalitate în acțiunea umană. București: Șansa, 1994. 301 p.
181. Regus A. Drepturile și libertățile omului: limitare și restrângere. În: Закон и жизнь, № 7, 20012, p. 54-58.
182. Rigauh Fr. Introduction a la science du droit. Bruxelles: Ed. Vie oreviere, 1974. 765 p.
183. Ripert G. La regle morale dans Les obligations civiles. Paris: L.G.D.J., 1935. 619 p.
184. Rokeach M. The Nature of Human Values. Milton Rokeach. New York: Free Press, 1973. 438 p.
185. Roșca D. D. Valori veșnice. În vol: Axiologie românească. Studiu introductiv, București, 1976. p. 99-112.
186. Roșca D. D. Studii și eseuri filosofice. București: Ed. Științifică, 1970. 212 p.
187. Rotariu T., Iluț P. Ancheta sociologică și sondajul de opinii. București: Polirom, 1997. 216 p.
188. Roubier P. Theorie generale du droit. Paris: Sirey, 1946. 282 p.
189. Saleilles R. De la personnalité juridique. Histoire et theorie. Paris: A. Rousseau, 1910. 678 p.
190. Schaefer R. T., Lamm R. P. Sociology. New York : McGraw-Hill, 1992. 424 p.
191. Schmitt J. C. La croyance au Moyen Age. În: Raison présente, n°113, 1995, p. 15-22.
192. S. Țurcan. Valorile constituționale a Republicii Moldova în raport cu valorile Uniunii Europene. În: Materialele conferinței științifice ”Știința juridică autohtonă prin prisma valorilor și tradițiilor europene”, Chișinău, 2013, ULIM. p. 25-33.
193. Sheldrake R. Une nouvelle science de la vie. L’Hypothèse de la causalite formative. Monaco: du Rocher, 1990. 233 p.
194. Sîrbu T. Etica: valori și virtuți morale. Iași: Ed.Societății Academice “Matei Botez”, 2005. 264 p.
195. Speranția E. Curs de filosofia dreptului și sociologie. Vol 1. Lecțiuni de enciclopedie juridică cu o introducere istorică în filosofia dreptului. Cluj. Tipografia „Cartea Românească. 1936. 446 p.
196. Speranția E. Introducere în filosofia dreptului. Cluj: Tipografia “Calea românească”, 1944. 442 p.
197. Speranția E. Lecțiuni de enciclopedie juridică în Antologie de filosofie românească”. Vol IV. București: Ed. Minerva, 1988. 464 p.
198. Speranția E. Une definition du droit. Analyse philosophique. În: Analele facultății de Drept din Cluj, Tomul I. 1934. p. 35-41.
199. Spitz J. F. La liberte politique. *Essai de généalogie conceptuelle*. Paris: PUF, 1995. 509p.

200. Stanciu M. D. Cooperarea internațională în domeniul reglementării transportului mărfurilor periculoase. Teză de doctorat (rezumat). București: Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” 2016. 46 p. http://www.academiadepolitie.ro/root/studii/iosud/rezumateteze/2016/martie/rez_transp_marfuri_periculoase.pdf (vizitat 23.04.2017)
201. Starck B., Roland H., Boyer L. L'introduction au droit. 3-ème éd., Paris: Litec, 1991. 681p.
202. Stănescu V. Globalizarea spre o nouă treaptă de civilizație. Cluj: Ed. Eikon, 2009. 496 p.
203. Steiner R. Filosofia libertății. (*Traducere*: Sorin R. Țigăreanu) Iași: Ed. Princeps, 1993. 200 p.
204. Stroe C. Despre ierarhia valorilor și criteriile sale. În: Revista de filosofie, nr. 1, 1993, p.23-31.
205. Sturdza C. De ce e totuși important cine ajunge primul. În: Cultura, nr.369, 2012, p. 15-19.
206. Supiot A. Homo Juridicus: eseu despre funcția antropologică a dreptului. București: Ed. Rosetti Educational, 2011. 334 p.
207. Supiot A. Tisser le lien social. Paris: Ed. de la M.S.H., 2004. 370 p.
208. Șerban H. A. „Cea de-a treia teorie a dreptului” și nucleul tare a dreptului individual. În: Revista filozofică, LXII, 5, București, 2015. p. 641-647.
209. Tanugi L. C. Le droit sans l'Etat: sur la démocratie en France et en Amérique, Paris: P.U.F., 1985. 206 p.
210. Teoria valorilor. <https://tonysss.wordpress.com/2007/11/08/teoria-valorilor/> (vizitat 23.07.2017)
211. Terre F. Introduction generale du droit. Paris: Dalloz, 1994. 452 p.
212. Terre Fr. Introduction generale au droit. 4e ed. Paris: Dalloz, 1998. 457 p.
213. Theodorsen G., Theodorsen A. Dictionar modern de sociologie. București, 1969. p. 455.
214. Thureau-Dangin Ph. La Concurrence et la mort. Paris: Syros, 1995. 239 p.
215. Tocqueville A. De la democratie en Amerique. În: Naevus, Gollimard „Biblioteque de la Pleiade, T. 3, 2004. p. 30-51.
216. Troeltsch E. Protestantisme et modernite. Paris: Gallimard, 1991.192 p.
217. Troeltsch E. Psihologie und Erkenntnistheorie in der Arliqionswissenschaft Tibingen, University of Michigan, 1905. 540 p.
218. Twinning T. General Jurisprudence. Law and Justice. În: Global Soc u ty Universidad de Granada: Mayo, 2005 p. 609-644.

219. Ungheanu M. M. O construcție istorico-filosofică a ideii de libertate. Omul ca ființă suverană și activă. În: Studii de istorie a filosofiei universale, Vol. XXII, București: Ed. Acad. Române, 2014. p. 61-75.
220. Vasilos V. Teoria dreptului natural. Partea I. p.86-95. <http://utm.md/meridian/2003M1-1-2-2013//6-Art.Vasilos V. Dreptul natural.> (vizitat 07.08.2017)
221. Vasiliu I. Criminalitatea informatică. București: Nemira, 1998. 224 p.
222. Vasiliu I. Informatica juridică și dreptul Cluj-Napoca: Ed. Albastră, 1997. 58 p.
223. Veinengo J. Law and Morality an Analysis of their possible relations. În: Law justice, and the state. Edtegbt MM. Karisson, Berlin, 1993. p. 61-73.
224. Vianu T. Filosofia culturii. București: Ed. Publicom, 1945. 302 p.
225. Vianu T. Introducere în teoria valorilor. București: Ed. Cugetarea, 1942. 302 p.
226. Vianu T. Originea și valabilitatea valorilor. În: Opere, Vol. VIII. București: Minerva, 1979. 440p.
227. Vianu T. Studii de filosofia culturii. București: Ed. Eminescu, 1982. 470 p.
228. Cultura juridică și influența acesteia asupra formării și dezvoltării personalității și societății. www.slideshare.net/oanamastacan9/cultura-juridica-si-influenta-acesteia-asupra-formarii-si-dezvoltarii-personalitatii-si-societatii (vizitat 23.07.2017)
229. Villey M. Leçons d'histoire de la philosophie du droit. Paris: Dalloz, 1924. 437 p.
230. Villey M. Philosophie du droit. Definitions et fins du droit. Paris: Dalloz, 2001. 268 p.
231. Villey M. Philosophie du droit. Paris: Dalloz, 1978. 257 p.
232. Virally M., La pensée juridique. Paris: LGDJ, 1960. 358 p.
233. Vizitiu M. Raportul dintre drept și morală. <http://www.cartidedrept.eu/articole-drept/raportul-dintre-drept-si-morala-lect-univ-dr-viziteu-madalina.html>
234. Vlăduț I. Natura, originea și geneza dreptului în concepția lui E. Speranția. În: Revista română de sociologie, nr. 1-2, 2000, București. p. 145-152.
235. Vlăduțescu Gh. Lecții de filosofie. București: Albatros, 1991. 268 p.
236. Weill A. Droit civil. Introduction generale. Vol. 1. Paris: Dalloz, 1972. 339 p.
237. Wittstock W. Lucrările conferinței mondiale asupra drepturilor omului. În: Revista Drepturilor omului înființată de Institutul Român pentru drepturile omului, nr. 2, 1993 p. 5-11.
238. Zimmer H. Les Philosophies de L'inde. Paris: Payot, 1978. 495 p.
239. Абдулазизов, Т. Г. Власть как политическое основание права. În: Конституционное и муниципальное право, nr. 21, 2009, с. 63-67.
240. Алексеев Н. Н. Основы философии права. Санкт-Петербургский университет МВД России: Изд-во «Лань», 1999. 285 с.

241. Бабаджанов И.Х. Право на жизнь как юридическая квинтэссенция витальных общечеловеческих ценностей. *Юридический мир*, 1, 2010, с. 49-54.
242. Гасанов К. К., Стремоухов А. В. Абсолютные права человека и ограничения прав. *В: Правоведение*, № 1, 2004, с. 164-173.
243. Глухарева Л. И. Права человека (социально-философские основы и государственное регулирование). Москва: Юрист, 2003. 303 с.
244. Иваненко Л. И. Ценностно-нормативные механизмы регуляции *В: Культурная деятельность: опыт социологического исследования*. М.: Наука, 1981. 180 с.
245. Крусс В. И. Российская конституционная аксиология: актуальность и перспективы. *Конституционное муниципальное право*, №2, 2007. с. 7-14.
246. Мартышин. О.В. Проблема ценностей в теории государства и права. *В: Государство и право*, №10, 2004, с. 5-14.
247. Овчинников А. И. *Правовое мышление в герменевтической парадигме: Монография*. Ростов н/Д: Изд-во Рост, ун-та, 2002. 288 с.
248. *Политико-правовые ценности: история и современность. Под ред. Нерсисянц В. С.* Изд-во: Эдиториал УРСС, 2000. 254 с.
249. Пресняков М. В. *Критерии справедливого баланса конституционных ценностей в деятельности Конституционного Суда РФ*. *В: Конституц. Правосудие*, № 4, 2009, с. 15–17.
250. Рассолова Е. Ш. Ограничения прав и свобод человека и гражданина в Российской Федерации: конституционно-правовое исследование. Автореферат дисс. ... канд. юрид. наук. Москва, 2009. 25 с.
251. Самигуллин В. К. *Закат права или переоценка ценностей*. *В: Право и политика*, №12, 2005, с.143-151.
252. Ягофарова И. Д. Основные характеристики ограничения прав и свобод человека: теоретико-правовой аспект. *В: Академический Юридический Журнал*, . № 4, 2002, с.35-47.

CURRICULUM VITAE

INFORMAȚII PERSONALE

NUMELE SI PRENUMELE : **Ichim Radu Gabriel**

DOMICILIUL : Loc. Bacau, Str. Calugareni, Nr. 9E

NUMĂRUL DE TELEFON : 0742973355

EMAIL : preotgabriel@yahoo.com; ancsr@yahoo.com

DATA NAȘTERII : 30.09.1978

LOCUL DE MUNCA Arhiepiscopia Romanului si Bacăului

Parohia Sfanțul Andrei Criteanul, cu hramul Acoperământul Maicii

Domnului -Bacau

EXPERIENȚA PROFESIONALĂ Angajat ca preot din anul 1999

<http://protoieriabacau.ro/capela-deficienti-de-auz/>

<http://acoperamantulmaiciidomnuluiibacau.uv.ro/>

EDUCAȚIE SI-FORMARE

- Seminarul Teologic „ Veniamin Costachi” - M-rea Neamț, promoția 1999
- Facultatea de Teologie -Asistență Socială „ Sfânta Muceniță Filofteia Pitești, promoția 2007
- Studii de limbaj mimico-gestual de factura bisericească în cadrul Centrului de formare si catehizare „Sfî Grigore Palama” din Pitești - 2006
- Mașter în Limbaj mimico-gestual în cadrul Facultății de Teologie din Pitești - promoția 2010
- Studii de interpret în limbajul mimico-gestual -Asociația Națională a Interpreților în limbaj mimico-gestual din Romania - 2013
- Facultatea de Istorie si Geografie din cadrul Universității „Ștefan cel Mare din Suceava - promoția 2010
- Doctorat în istorie în cadrul Universității „Ștefan cel Mare ”, secția Istorie, cu tema: „Mitropolitul Calinic Miculescu si constituirea Statului National Roman Modern promoția 2014; (doctor în istorie)
- Facultatea de Drept, în cadrul Universității ” - Bacău (promoția 2015)
- Masterand în Drept - „ Drept si Administrație Publică Europeană ”-Universitatea Danubius - Galați
- Cursuri DPPD,nivelul I si II,Universitatea “Ovidius”- Constanta.
- Din anul 2006 sunt colaborator al Asociației Naționale a Surzilor din Romania-Filiala Bacau începând cu data de 2 .02.2007 sunt preot de asistentă social-religioasă pentru persoanele surde din Arhiepiscopia Romanului si Bacăului.
- Interpret autorizat în limbaj mimico-gestual,autorizație eliberată de Ministerul Muncii, Familiei,Protecției Sociale si Persoanelor Varsnice (autorizația nr. 122/08.06.5015)
- Formator în servicii sociale si limbaj mimico-gestual,Cetificat de absolvire cu seria I Nr.00271977- Ministerul Educației Naționale,din data 12 mai 2015
- Din anul 2013 si pana în prezent sunt președinte al „Asociației Naționale a Copiilor Surzi din Romania”
- Asistent social în cadrul Asociației Naționale a Surzilor din Romania-Filiala Bacau »(2015-2017 angajat iar din 2017 sunt voluntar).

- Asistent universitar, Universitatea Danubius -Galați, Facultatea de Comunicare si relații internationale-disciplinile:-Politica Externa si diplomație ;-Introducere in Studiul Relațiilor Internationale. (2015-2017)
- Lector Univ. Asociat - Universitatea “Vasile Alecsandri”- Bacau; Departamentul Pentru Pregătirea Personalului Didactic.(2017-prezent)
- Asistent social in cadrul “Asociației Naționale a Copiilor Surzi din Romania”
- Asistent social in cadrul Asociației Comunitare “Brațele Parintesti”-Filiala Bacau

DATA

SEMNĂTURĂ

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul Ichim Radu Gabriel, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

Semnătura

Ichim Radu Gabriel